HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

A TARTALOMBÓL:

Farkas Márton

AZ ELSŐ TŰZPRÓBA. AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA HADSEREGÉNEK VERESÉGE A DRINA–SZÁVA MENTÉN 1914 AUGUSZTUSÁBAN

Bonhardt Attila

A MAGYAR HADIFOGLYOK HAZASZÁLLÍTÁSA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Szabó Miklós

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉD LÉGIERŐ HARCAI UKRAJNÁBAN (1941 JÚNIUS–DECEMBER)

3

XXXI. ÉVFOLYAM · BUDAPEST, 1984.

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK

3

1984

ÚJ FOLYAM · BUDAPEST · XXXI. ÉVFOLYAM

A HADTÖRTÉNELMI INTÉZET ÉS MÚZEUM FOLYÓIRATA

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Nyikoláj Sztyepanovics Derzsaluk, a történelemtudományok kandidátusa (Kijev); *dr. Gergely Tibor* ny. orvos (Budapest); *Szabó Miklós* alezredes, a hadtudományok kandidátusa (Budapest); *Vajda Ferenc Antal* történész (Assesse, Belgium); valamint *dr. Bona Gábor, Bonhardt Attila, Farkas Márton*, a történelemtudományok kandidátusa, *Nádor Tibor* alezredes, *dr. Rákóczy Rozália, dr. Szakály Sándor, Zachar József* őrnagy, a történelemtudományok kandidátusa, a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum tudományos munkatársai

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK
A Hadtörténelmi Intézet és Múzeum folyóirata

Szerkesztő bizottság:

Balázs József, Benda Kálmán, Farkas Márton, Godó Ágnes, Háncs Ernő, Hetés Tibor, Liptai Ervin (a szerkesztő bizottság elnöke), Mucs Sándor, Nagy Gábor, Nádor Tibor, Ölvedi Ignác, Szabó Miklós, Tóth Sándor, Urbán Aladár, Zachar József (főszerkesztő)

Szerkesztő:

Csákvári Ferenc

Szerkesztőség:

Budapest I., Kapisztrán tér 2—4. Postacím: Budapest, Pf. 7. 1250
Telefon: 360-764

A kiadásért felel a Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó igazgatója

Kiadja:

A Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó, Budapest VIII., Kerepesi út 29/B.
Postacím: Budapest, Pf. 22. 1440. Telefon: 330-993
Megjelenik negyedévenként. Előfizetési díj: 1 évre 52,— Ft, negyedévre 13,— Ft

Terjeszti:

a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknél, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodában (Budapest V., József nádor tér 1. Telefon: 180-850. Postacím: Posta Központi Hírlap Iroda, Budapest 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Index: 25 371 HU ISSN 0017—6540

84.2707/20-03 — Zrínyi Nyomda, Budapest. Felelős vezető: Vágó Sándorné vezérigazgató

TANULMÁNYOK

FARKAS MÁRTON

AZ ELSŐ TŰZPRÓBA
Az Osztrák—Magyar Monarchia hadseregének veresége a Drina—Száva mentén 1914 augusztusában

Az ún. első Drina—Száva-menti csata (1914. augusztus 12—23.), a Szerbia megsemmisítését célzó hadjárat bevezető aktusa, az osztrák—magyar hadsereg első próbatétele volt, amely sikertelen kimenetelével nemcsak a Habsburg-birodalom nagyhatalmi tekintélyének megtépázását eredményezte, hanem a fegyveres erő harcerejének és -készségének megannyi gyengeségét is felmutatta.

Az alábbiakban megkíséreljük a Monarchia hadserege további sorsának alakulásában nagy szerepet játszó támadó hadművelet vázlatos, a történelmi valóságot és igazságot megközelíteni szándékolt ábrázolását.

A Szerbia elleni hadjárat előkészítése

Hadászati tervek, hadműveleti elgondolások

Az 1878-as Bosznia-Hercegovina-i okkupációt követő években az osztrák—magyar hadvezetőség egyre nagyobb figyelmet fordított az okkupációt csak nemzetközi kényszer hatása alatt elfogadó Szerbia katonai megsemmisítésére. A konkrét hadműveleti elgondolásokat 1882-től O. Potiorek vk. százados,[1] a hadvezetőség hadműveleti osztályának akkori munkatársa alakította ki. Potiorek abból a feltételezésből kiindulóan, hogy a diplomácia, mindenekelőtt a Hármas Szövetség (Dreibund, 1879—1882) a Monarchiának a „szerb kérdés" megoldásában szabad kezet biztosít, az össz fegyveres erő jelentős részét magában foglaló három osztrák—magyar hadsereg egyetlen hadműveletével elérhetőnek vélte Szerbia gyors lerohanását, mielőtt a várhatóan ellenséges nagyhatalmak érdemlegesen beavatkoznának. A három hadsereg közül kettő mérte volna a főcsapást a Drina és a Száva folyókon át a Valjevo—Užice vonalon, illetve a Morava völgyében, amelyet a Bosznia déli részén felvonultatott harmadik hadsereg északi irányú kisegítő csapása követett volna abban az időpontban, amikor a szerb erők megrendülése a két osztrák—magyar hadsereg főcsapása

1 *Oscar Potiorek* táborszernagy (1853—1933) a hadiiskola elvégzésétől tábornoki kinevezéséig (1898) szolgálati idejét a vezérkarnál töltötte, két rövid megszakítással, amely alatt század-, ill. zászlóaljparancsnokként szolgált a gyalogságnál. Alezredesként a hadműveleti osztály élére került, amelyet 6 éven át vezetett. 1898—1902 között a budapesti 64. gyalogdandár parancsnoka, 1902-ben a vezérkari főnök helyettese, 1903-ban altábornagy, 1906—1910 között a III. (Graz) hadtest parancsnoka, 1910-ben hadseregfelügyelő, 1912-től Bosznia-Hercegovina kormányzója. Az Osztrák—Magyar Monarchia hadserege legtehetségesebb tábornokának tartották Fr. Conrad gyalogsági tábornok, a vezérkar főnöke mellett. Szoros kapcsolatok fűzték az uralkodó katonai irodájához, karrierjét Ferenc Ferdinánd trónörökös és köre vegyes érzelmekkel szemlélte. Befolyásos pártolói révén a balkáni csapatok főparancsnokaként önállósította magát az AOK-tól és két sikertelen offenzívába hajszolta bele a rábízott osztrák—magyar erőket Szerbia ellen. 1914 decemberében leváltották és Klagenfurtba vonult vissza. A világháború alatt többé szerepet nem játszott. Emlékiratszerű visszaemlékezésében igyekezett elhárítani magáról a kudarcok miatti felelősséget.

következtében nyilvánvalóvá válik. Potiorek szerint a fő- és kisegítő csapások az egész szerb haderő bekerítését és megsemmisítését eredményezhették.

A vázolt hadműveleti elgondolásokat a 80-as, 90-es években a hadvezetés nemcsak magáévá tette, hanem a konkrét hadműveleti terveket is kidolgoztatta. Amikor a századforduló után a vezérkar élére Fr. Conrad tábornok került, Potiorek elgondolásait továbbra is alkalmazhatónak tartotta, annál is inkább, mivel az 1904—05-ös orosz—japán háború következményeként a Monarchia „szabad kezét" még inkább biztosítottnak látta. E meggyőződését támasztotta alá Oroszország tartózkodó magatartása az 1908-as annexió idején, amelyet politikai és katonai körök egyaránt a cári birodalom katonai gyengeségeként értékeltek.

Az annexiós válság utáni években azonban a szemben álló imperialista blokkok háborús felkészülésének fokozódásával az orosz hadsereg újjászervezése is megindult, így a Szerbiával való lokális leszámolás esélyei egyre kisebbek lettek. A Monarchia katonai vezetése a cári Oroszország és Szerbia ellen egyidőben megvívandó kétfrontos háború dilemmája elé került, sőt a szövetséges Olaszország elleni háború lehetőségeit is számításba kellett vennie. A hadvezetés az elmondottak alapján két eshetőségre készült fel:

a) a Szerbia (és szövetségese Montenegro) elleni (lokális) háborúra (hadjáratra)

b) a Szerbia elleni háborúval egyidejű Oroszország (vagy Olaszország) elleni háborúra.

Az a) esetben a hadvezetés a Potiorek javasolta támadó hadjáratot indította volna meg az össz fegyveres erő mintegy háromhatodával, b) esetben, a Balkánt mellékhadszíntérnek tekintve, az össz fegyveres erő egyötödével védekezett volna, illetve elhárította volna a szerb haderő betörését akár Magyarország déli részébe, akár Bosznia-Hercegovinába.

Az eshetőségek mérlegelése döntött az alkalmazandó haderő konkrét elosztásában:

a) esetben (B = Balkáni háború) részleges mozgósítással kívánta fegyverbe szólítani a XIII. (zágrábi), XV. (szarajevói), XVI. (raguzai) hadtestet, továbbá a IV. (budapesti), VII. (temesvári), a VIII. (prágai) és a IX. (leitmeritzi) hadtestet. A hadvezetőség számítása szerint a hadtestek mozgósítása és frontra küldése az Oroszország (vagy Olaszország) elleni felvonulást nem zavarta volna, hiszen egyik hadtestkerület sem volt határos sem Oroszországgal (vagy Olaszországgal), sem a magyar uralkodó osztályok szemében veszélyes, de szövetséges Romániával.

b) esetben a hadvezetés a balkáni hadszíntéren az 5. és 6. hadseregből összevont minimális erőt kívánta felhasználni, elsősorban a Szerbiával és Montenegróval határos hadtest-kerületek állományát. Ezen elképzelés szerint a IV. (Budapest), VII. (Temesvár), VIII. (Prága) és IX. (Leitmeritz) hadtest, a haderő már eleve Oroszország ellen tervezett hadtesteit követve, az orosz frontra került volna. A jelzett négy hadtestet magába foglaló 2. hadsereget a hadvezetés „B" csoportnak, míg az utóbbiakat, összesen kilenc hadtestet, „A" csoportnak nevezte el.[2] A vezérkar vasúti irodájának álláspontja az volt, hogy az „A" és „B" csoport együttes kiszállítása az orosz hadszíntérre vasúttechnikailag megoldhatatlan, miért is a hadvezetés úgy döntött, hogy a „B" csoport — Oroszország hadba lépése esetén — előbb a déli, Szerbia elleni hadszíntérnek a számára az a) esetben kijelölt arcvonalszakaszára vonul fel s ennek megtörténte után kezdi meg az északi (orosz) hadszíntérre való elvonulást. E döntést a diplomáciai ve-

2 „A" csoport: I. (Krakkó), II. (Bécs), III. (Graz), V. (Pozsony), VI. (Kassa), X. (Przemyšl), XI. (Lemberg),
XI yszeben), és XIV. (Innsbruck).

zetés, nemkülönben a magyar kormány, igen kedvezően fogadta. A vezető szervek ugyanis szilárdan meg voltak győződve arról, hogy a cári Oroszország haderejének lassú felvonulása miatt a „B" csoport (2. HDS.) az orosz hadszíntéren egyelőre nem fog hiányozni, sőt lehetővé válik olyan *offenzív* hadművelet, amely Szerbia gyors lerohanását eredményezi. Így a b) esettel kapcsolatos elgondolás már eleve egy támadó hadművelet konkrét tervévé nőhette ki magát, jóllehet a hadvezetés Szerbia ellen csak védelmi hadműveletre gondolt.

A háborút közvetlenül megelőző időben a katonai vezetés számításaiban egyre inkább az „R" (Russland = Oroszország) háború került előtérbe, amely az általános mozgósítást és a Monarchia csaknem teljes hadipotenciáljának a cári Oroszországgal szembeni bevetését követelte meg. 1914. július 25-ig a Külügyminisztérium információi azonban Oroszország várható semleges magatartását sugallták, jóllehet a katonai hírszerzés adatai ennek ellenkezőjét bizonyították. Mivel a hadvezetés inkább hitt a Külügyminisztériumnak, mint saját szervének, az uralkodó július 25-én a részleges mozgósítást rendelte el, vagyis azon erőknek hadba szólítását, amelyek a Szerbiával és Montenegróval való gyors leszámolásra voltak hivatottak.

A részbeni mozgósítás menetében, annak 6. napján, július 31-én vált ismertté, hogy Oroszország július 29-én mozgósította nyugati katonai körzetét, majd július 30-án elrendelte az általános mozgósítást. A Monarchia július 31-én az általános mozgósítás kihirdetésével válaszolt. A cári Oroszországgal immár elkerülhetetlen háború megváltoztatta a hadseregfőparancsnokság (AOK = Armeeoberkommando) Szerbiával kapcsolatos elgondolásait. Már augusztus 1-re döntés született arról, hogy a Duna—Száva mentén felvonuló 2. osztrák—magyar hadsereget — kirakodásának befejezte után — sürgősen az orosz harctérre szállítják és a Balkánon maradó 5. és 6. hadsereget védelmi feladattal bízzák meg. Ennek megfelelően változtak meg a parancsnoklási viszonyok: az AOK (Frigyes főherceg hadseregfőparancsnok és Conrad gyalogsági tábornok, vezérkari főnök) az orosz hadszíntér hadműveletének irányítását vette át és az 5., 6. hadsereg főparancsnokává a 6. hadsereg parancsnokát, O. Potiorek táborszernagyot, Bosznia-Hercegovina helytartóját nevezték ki. Ez utóbbi aktus augusztus 6-ig elhúzódott, feltehetőleg azért, mert az AOK figyelmét az Oroszország elleni felvonulás és hadüzenet túlságosan lekötötte.

Mivel a 2. hadsereg felvonulása a Duna—Száva mentén ezalatt tervszerűen folyt, mind az 5. hadsereg parancsnoka, L. Frank gyalogsági tábornok, mind O. Potiorek táborszernagy ama feltevésben volt, hogy az AOK még az orosz hadszíntér érdemi hadműveleteinek megkezdése előtt a Szerbiával való gyors leszámolást tervezi. Ezt erősítette meg az AOK Op. Nr. 123. 1914. augusztus 3-i parancsa: „Szerbia elleni felvonulás általános mozgósítás dacára érvényben marad." Potiorek nem sejtette, hogy a 2. hadsereg felvonulása technikai okok következménye és hogy az említett hadsereg lehető leggyorsabb elszállítása az északi frontra eldöntött kérdés.[3]

Potiorek augusztus 6-án kapta meg kinevezését a balkáni erők főparancsno-

3 A szemben álló felek hadászati terveiről, hadműveleti elgondolásairól a két világháború közti időben nagy mennyiségű irodalom látott napvilágot. A második világháborút követően a 60-as évek közepétől datálható az első világháború kérdésével foglalkozó elmélyült kutatás. A tanulmány a könyvtárnyi szakirodalomból néhány alapvető munkára támaszkodott, tekintettel arra, hogy a hadászati tervek, hadműveleti elgondolások problematikája ma már tisztázottnak tekinthető. Napjainkban is forrásértékű feldolgozás az Österreichs—Ungarns Letzter Krieg (ÖULK) I. kötete (2—680. o.), Wien, 1930.; A világháború 1914—1918. IV. k., Bp., 1929. (11—64. o.); *Julier Ferenc:* A világháború magyar szemmel. Bp., 1933. 14—27. o.; *Pilch Jenő:* A világháború története. Bp., é. n. 67—82. o.; *Czékus Zoltán:* Az 1914—18. évi világháború összefoglaló története. Bp., 1930. 71—150. o.; *Nagy Vilmos:* Az 1914. évi szerbiai hadjárat. I. k. Bp., 1930.; *Galántai József:* Az első világháború. Bp., 1980. 170—173. o.; *R. Kiszling:* Die hohe Führung der Heere Habsburg im Ersten Weltkrieg. Wien, é. n., 13—35. o.; *P. Kielmansegg:* Deutschland und der Erste Weltkrieg. Frankfurt/M., 1968. 49—69. o.; *H. Otto—K. Schmiedel:* Der Erste Weltkrieg. Berlin, 1977. 15—47. o.

kává. Ebből — nagy meglepetésére — az AOK megváltozott álláspontját olvasta ki:

„A Monarchia és Németország háborúja Oroszország és Franciaország ellen szükségessé teszi, hogy a 2. hadsereg az északkeleti hadszíntérre szállíttassék. A 6. hadseregparancsnokság vezetése alatt a balkáni hadszíntéren maradnak:

A 6. hadsereg a 40. honvédhadosztállyal

Az 5. hadsereg a közölt hadrendben (XIII. és VIII. hadtest.) Az 5. hadsereg kötelékébe lépnek ezen kívül: a Szerémségben: $^1/_2$ 7. hadosztály, a 6. vártüzérezred I. és III. zászlóalja, Pétervárad biztonsági őrsége, a dunai hajóraj, műszaki csapatok, írásban következő utasítások szerint. A Bánságban a 107. népfelkelő dandár."

„A balkáni haderők teljesítendő legalább minimális feladata[4] az, hogy az ellenséges betöréseket a Monarchia területére, elsősorban azokat, amelyeknek iránya Bécs vagy Budapest, megakadályozza.

Hogy az 5. hadsereg előretörése az Alsó-Drinán át hadműveleti készsége elérése után, azaz augusztus 12-én megtörténik-e, vagy a hadsereg részei a Drinától nyugatra alkalmaztatnak, hogy az ellenséges előtörést oldalba támadják, a 6. hadsereg parancsnokságától függ.

A szerb előretörés elleni sikeres rajtaütés most legnagyobb jelentőséggel bírna.

A 2. hadsereg elszállítása Oroszország ellen előreláthatólag augusztus 18-án kezdődik. Addig a 2. hadsereg helyileg korlátolt közreműködésére a hadseregfőparancsnokságnak javaslat tehető. Duna—Száva átkelés 2. hadsereg által nincs tervbe véve.

Lehetséges, hogy Bulgária Szerbia ellen hadba lép. Erre nézve végleges értesítés adott esetben következik."[5]

A parancsot olvasva Potiorek táborszernagy arra a következtetésre jutott, hogy a rendelkezésére álló 5. és 6. hadsereg, amelynek ereje (kb. 11 hadosztály) a hadászati védelem feladatainak ellátására túlságosan nagy, továbbá, mivel a 2. hadsereg elszállítása csak augusztus 18-ával kezdődik, s e napig e hadsereg „helyileg korlátolt közreműködésre" felhasználható (az AOK nem zárkózik el előle), tehát ha az 5. hadsereg hadműveleti készségét augusztus 12-re eléri, harcba vethető — akár támadó hadműveletre a Drinától keletre, akár az ellenség boszniai betörése ellen a Drinától nyugatra.

Az AOK ezt rábízza. A parancsból kitűnően az AOK a Bécs—Budapest irányt hadászati fontosságúnak tartja, sőt a sorok között az húzódik meg, hogy szerb támadás Magyarország déli része ellen várható, ellentétben az eddigi feltevésekkel, melyek szerint a szerb hadsereg első akciója Bosznia-Hercegovina ellen irányult volna. S végül: Bulgária belépésével számolni lehet.

Potiorek táborszernagy, akit a közvélemény Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása miatt személyében is felelőssé tett, a „királygyilkosok Szerbiájával" szembeni azonnali leszámolás szükségességéről győzte meg önmagát, a rendelkezésére álló erőkkel, különösen azután, hogy a Külügyminisztérium és személyesen gr. Tisza István magyar királyi miniszterelnök az első katonai siker rendkívüli fontosságát juttatta kifejezésre, nemcsak a Monarchia tekinté-

4 „Mindestaufgabe"

5 Hadtörténelmi Levéltár, Budapest. (a továbbiakban — HL) AOK Op. Nr. 273— 1914. aug. 6. Megjegyzendő, hogy az általános mozgósítás elrendelésekor Conrad tábornok csupán a 6. hadsereget akarta a Balkánon hagyni. Aug. 1-én ugyanis még nem volt biztos — legalábbis az AOK szerint — Németország hadba lépése a Monarchia oldalán. Így a Monarchiának olyan kétfrontos háborút kellett volna viselnie, amelyben ellenfelei, Oroszország, Szerbia és Montenegro, alig elviselhető anyagi- és élőerőfölényben lettek volna. Conrad elhatározott szándéka volt a 2. hadsereget (IV., VII. és IX. hadtest) egészen és az 5. hadseregparancsnokságot a VIII. hadtesttel együtt, nemkülönben a 6. hadsereghez beosztott 40. honvédhadosztályt, a 20. honvédhadosztályt és a 36. Landsturm dandárt az orosz hadszíntérre irányítani. Németország hadba lépése könnyített a Monarchia helyzetén, sőt Bulgária aug. 2-án bejelentette csatlakozási szándékát, Törökország Németországgal katonai konvenciót kötött, és aug. 3-án Románia semlegességi nyilatkozatot tett. Mindezek eredményeként Conrad elállt „radikális" szándékától. ÖULK I. k. 94. o.

lye, hanem Bulgária hadbalépésének elősegítése miatt is.[6] Emellett Potioreket a támadó hadművelet elhatározásánál rendkívüli mértékben befolyásolta az a körülmény, hogy az uralkodó katonai irodájának vezetőjével, Bolfrass tábornokkal való baráti viszonya napról napra táplálta benne Conraddal szembeni fölény érzetét; személyes becsvágya kielégítésének fogta fel a bekövetkezendő első győzelem babérait a nála rangban fiatalabb, parvenü Conrad ellenében. A gyors katonai siker vágya egyszerűen eltakarta előtte a kockázatot és egy esetleges balsiker következményeit.[7]

Potiorek a parancs vétele után korábban kialakított hadműveleti elgondolását módosította. Eredetileg a támadó hadművelet főcsapását a 6. hadseregre helyezte abból a célból, hogy az ellenség Užice környéki csoportosítását, mely az AOK véleménye szerint[8] Szarajevót fenyegette, mielőbb megsemmisítse. A hadművelet kezdetének időpontját augusztus 18-ban szabta meg, mert a 6. hadsereg a Szlavonszki Brod—Szarajevó keskenyvágányú vasútvonal gyenge teljesítőképessége miatt hadműveleti készségét csak ekkorára érhette el.[9] Ám a gyors győzelem koncepciója a támadás mielőbbi megkezdését sürgette, így a főcsapást ahhoz a hadsereghez (az 5. hadseregnez) tolta át, amely a nagy teljesítményű magyarországi vasútvonalakat, nemkülönben a Duna, Száva folyókat felhasználva hadműveleti készségét már augusztus 12-re elérhette, s a Drina alsó folyásán átkelve, majd Valjevo városáig eljutva, a szerb hadsereg zömét oldalba kaphatta, amelyet egyébként — Potiorek számítása szerint — a Szerémségben felvonult, s augusztus 18-ig ott tartózkodó 2. hadsereg, szemben, lekötött. Valjevo elfoglalásával a szerb hadsereg ellenállásának megrendülését, vagy legalábbis zömének elvonását várta a 2. hadsereg elől (más szavakkal a magyarországi irányból), még inkább azonban saját 6. hadserege elől. E hadsereg augusztus 18-ával meginduló támadása Užice ellen a szerb hadsereg dél—északi irányú hátbatámadását, s egyben bekerítéssel történő megsemmisülését ígérte.[10]

Az AOK Potiorek hadműveleti tervét vegyes érzelmekkel fogadta. Felismerte, hogy Potiorek a rábízott védelmi feladat sikeres végrehajtását az 5. hadsereg térben és időben elszigetelt támadásával kockára teszi, nem beszélve arról, hogy a támadás esetleges megakadásával a 2. hadsereg nemkívánatos bekapcsolását szükségszerűen kikényszeríti. Az elkövetkező napokban elkeseredett harc bontakozott ki az AOK és Potiorek között, amelybe az uralkodó katonai irodája is beavatkozott. Az AOK csak azt tudta elérni, hogy a 2. hadsereg aktív bekapcsolását megtiltsa.[11] A tilalom következtében az 5. hadsereg támadásának bal oldala fedezetlenül maradt, amit csak súlyosbított, hogy a 6. hadseregtől 100 km-es térbeli távolság (benne egy járhatatlan hegygerinccel) és 6 nap időbeli távolság választotta el.

A Monarchia nagyhatalmi presztízsének féltése a Potiorek-terv elfogadását eredményezte. Ebben az AOK opportunizmusa nem kis szerepet játszott. Hogy az AOK a terv végrehajtására áldását adta, az orosz hadszíntér közben bekövetkező eredményei is magyarázatot adnak: az itt elszenvedett csapások szo-

6 „...nem várhatok tétlenül oly helyzetbe n, amelyben egy eredményes harc szükséges, hogy Bulgária csatlakozzék" Idézet Potiorek naplójából, A világháború, 4. k. 45. o.

7 Potiorek „szubjektív hibáival" a háború utáni szakirodalom sokat foglalkozik. Legélesebben A világháború, 4. k. 51. és köv. oldalak. A vereség természetesen nem csak ezekre volt visszavezethető.

8 HL AOK Op. Nr. 367. Az AOK még aug. 8-án is abban a hitben élt, hogy a szerb támadás célja elsősorban Szarajevó. Ezért a 6. hadsereg védelembe helyezését, az 5. hadseregnek pedig déli irányú támadását javasolta az alsó-Drina mellől. Potiorek ezt nem fogadta el és Conradhoz intézett levelében tervezett hadművelete szükségességét azzal is igyekezett alátámasztani, hogy ...„csapatainkat, ha tőlük eredményeket várunk, előre kell vezetni." A világháború, 4. k. 42. o. Potiorek érvelése az első indirekt bizonyítéka annak, hogy az osztrák—magyar hadsereg védelmi harcokban való felhasználásától mind a hadvezetőség, mind maga Potiorek irtózott.

9 *R. Kiszling:* i. m. 26—27. o.

10 HL OK Balkan (Oberkommando der Balkanstreitkräfte) Op. Nr. 93. és OK Balkan Op. Nr. 143.

11 HL AOK Op. Nr. 380.

rításában a Monarchiának égetően szüksége volt valamilyen sikerre. Potiorek és az uralkodó katonai irodája ezt a sikert ígérte.

A Montenegro elleni háború megítélése kérdésében az AOK és Potiorek között nem volt nézetkülönbség: minden jel arra mutatott, hogy a Szerbiával szövetséges Montenegro katonailag alárendelt szerepet játszik, s a háború a Balkánon a szerb hadsereg elleni hadműveletekben dől el. Így a balkáni osztrák—magyar csapatok főparancsnoksága mintegy két dandárnyi erőt kitevő csapatának kizárólagosan védelmi feladatot szabott Dél-Boszniában és Hercegovinában. Potiorek elsősorban azt várta tőlük, hogy a Monarchia szempontjából különösen fontos körzet (Cattaro, Avtovac, Trebinje stb.) védelmét megbízhatóan ellássák.[12]

*

A szerb hadseregfőparancsnokság eleve a hadászati védelem mellett döntött; eme elhatározását Szerbiának a két imperialista blokk közti háborúból adódó sajátos helyzete motiválta, nevezetesen az, hogy a szerb hadsereg hadműveleteinek színtere várhatóan csak a mellékhadszíntér szerepét töltheti be, mivel a hadászati döntést elsősorban a nyugat-európai hadszíntér, másodsorban a kelet-európai hadszíntér hordozza. A szerb hadvezetés 1908-ban véglegesen megfogalmazódott álláspontja szerint a szerb fegyveres erők feladata a központi hatalmak koalíciója gyengébb tagjával, az Osztrák—Magyar Monarchiával szemben az állam területi épségének megvédése, s egyben a támadó Monarchia ereje tekintélyes részének lekötése. A védelmi hadászat sikere ugyanakkor feltétele egy későbbi támadó hadműveletnek a háború ama időszakában, amikor az antant koalíció a főhadszíntereken a hadászati döntés küszöbéhez ér el. A hadászati védelem koncepcióját támasztotta alá a rendelkezésre álló fegyveres erő nagysága és milyensége: 6 első vonalbeli hadosztály, viszonylag korszerű tüzérséggel, műszaki alakulatokkal, 5 második vonalbeli hadosztály és 15 harmadik vonalbeli gyalogezred, továbbá a lakosság köréből toborzott irreguláris alakulatok (az ún. komitácsik), amelyek elszánt tisztek vezetésével a „kisháború" (partizánakciók) kiváló erőinek ígérkeztek. A szerb haderő védelmi képességét fokozta katonáinak a hazájuk területére betörni készülő ellenséggel szembeni gyűlölete, s az évtizedek óta folyó nagyszláv—délszláv propaganda eredményeként a Monarchia elnyomott szlávjainak felszabadításáért folyó harc igazságába vetett mély meggyőződés. A szerb hadvezetés mindezek mellett bízott a hadsereg gazdag harci tapasztalataiban, amelyeket az a balkáni háborúk során szerzett (1912, 1913), de nem hagyta számításon kívül az ország katonaföldrajzi adottságait sem, amelyek a védelmi harcra igen kedvezőek voltak, megtoldva azzal, hogy katonáinak helyszín- és terepismeretei megsokszorozták a védelem lehetőségeit. A Monarchia felé eső határterületeken a nagy folyók, az ország belsejében a délkelet—északnyugati irányú hegyláncok, az ezekkel párhuzamos hegyhátak, magaslatok, rajtuk sűrű erdőkkel, a Dunába, Szávába tartó folyók torkolatai ligetekkel, a folyókat kísérő termőföldek áttekinthetetlen növényi kultúrákkal (kukorica), a folyópartok kiterjedt mocsarai mind a védelemnek kedveztek, csakúgy, mint a rosszul kiépített úthálózat, amely egy-egy alapos esőzés után sártengerré változott és a nehéz társzekerekkel, fogatolt tüzérséggel vonuló ellenfél feltartóztatását viszonylag könnyen lehetővé tette.

A védelmi harc követelményei döntötték el a fegyveres erő elosztását: mivel

12 Az első világháború, 4. k. 25. o. Mint a később közlendő hadrendi felállásból kitűnik, a Monarchia balkáni hadserejének elsöprő többsége csakis Boszniában, a Drina mentén vonult fel.

a hadvezetőség az osztrák—magyar támadást Belgrád két oldalán, a Morava völgye ellen várta (s ebben az évszázados haditapasztalatokat vette számításba), a hadsereg zömét a Palánka—Arangjelovác—Lazarevac vonal mögött kívánta felsorakoztatni, kisebb erőcsoportokat hagyva a Duna vonalán, illetve Nyugat-Szerbiában. A Boszniába való betörés látszatát keltve pedig egy seregcsoport elhelyezését tervezte Užice környékén, illetve az ún. Lim különítményt Dél-Bosznia határán, többek között a montenegrói erőkkel való kapcsolat céljából.

A mozgósítás elrendelése óta lázas igyekezet folyt a balkáni háborúkban meghódított területek népességének hadrafogására. A szerb hadvezetés a felvonulás befejeztét augusztus 8. és 10. között várta, a hadikészültség beálltával csak ezek után számolt.[13]

A mintegy 40 000 főt kitevő montenegrói hadsereg vezetésének önálló hadműveleti elgondolása nem volt. A fegyveres erő szervezettsége alig mutatott túl egy szokványos milícián. A terepadottságok, a felszereltség, még inkább az állomány kiképzési színvonala elsősorban a kisháború lehetőségeit hordozták, amely a szerb hadműveletekkel koordináltan a Monarchia katonai presztizsét megtépázhatta Hercegovinában, és veszélyeztethette a nagy hadiflottabázist a Montenegro határához közel fekvő Cattarónál. Az erők elosztását ennek megfelelően mérlegelték: Hercegovina ellen, a Cattaróval szembeni Lovcen hegytömb környékén, a Novipazári Szandzsákban és az Albániával szembeni határon kívántak erőcsoportokat létrehozni. A szerb és montenegrói hadvezetés együttműködését egyébként beárnyékolta a szerb részről erőteljesen megnyilvánuló vezető szerep, de Montenegro az adott helyzetben nem tehetett mást, fegyveres ereje akcióit teljes mértékben a szerb hadvezetés érdekeinek rendelte alá.

Mozgósítás, felvonulás, erőviszonyok

Az AOK még a részleges mozgósítás kihirdetése előtti napon, július 24-én elrendelte a hadiflotta és a dunai flottilla készenlétbe helyezését. Ezt követte a felvonulási vonalakat képező vasútbiztosítás életbeléptetése és a szerb—montenegrói határ biztosítása a határ menti csendőrség, rendőrség, pénzügyőrség és erdőőri személyzet felriasztásával, a határvadász századok kivezénylésével és július 27-vel kezdődően a határhoz közeli helyőrségi csapatok kiküldésével.

Bosznia-Hercegovina területén különleges intézkedéseket kellett foganatosítani: a szarajevói merénylet óta Potiorek rendelkezései nyomán szükségállapotot léptettek érvénybe és karhatalmi alakulatok bevetésével igyekeztek megfékezni a túlnyomó többségű szerb lakosság monarchiaellenes megmozdulásait, védelmet nyújtani a monarchiahű görög katolikusoknak és mohamedánoknak. A mozgósított alakulatok elleni provokációk, ipari, vasúti objektumok elleni szabotázsakciók, a vasútforgalom megbénítását célzó rajtaütések, sokszor fegyveres támadások, napirenden voltak. Potiorek a csendőrség karhatalmi alakulatainak megerősítésére monarchiahű, kiszolgált katonákból és lumpenelemekből összesen mintegy 11 000 főnyi fegyveres különítményeket szervezett. A mozgósítás és felvonulás napjaiban sajátos polgárháború dúlt a felfegyverzett különítmények és a lakosság között, amelyet a beérkező alakulatok túlereje tört végül meg s biztosította a Szl. Brod—Szarajevo keskenyvágányú vasutat, a 6. hadsereg egyetlen utánpótlási vonalát.

13 ÖULK 1. k. 97—101. o. és A világháború, 4. k. 26—29. o. részletesen ismerteti a szerb—montenegrói hadműveleti elgondolásokat, a Belgrádban 1924-ben kiadott: Grosser Generalstab. Der grosse Krieg Serbiens zur Befreiung und Vereinigung der Serben, Kroaten und Slowenen c. vezérkari munka alapján.

Potiorek alakulatainak beérkezését számos egyéb körülmény is késleltette. Jóllehet az 1912—13-as balkáni háborúk óta a 6. hadsereg alakulatainak zöme készenlétben állt, a korán fellépő szállítási zűrzavarban a csapatok egy része több napi gyalogmenetben érte el rendeltetési helyét, miközben gyakran éhezett a hadtáp mulasztásai miatt.

Az 5. és 2. hadseregnél a mozgósítás és felvonulás viszonylag rendezettebb körülmények között ment végbe. Zavarok azonban itt is jócskán adódtak. A katonai hatóságok a bevonuló tömegek fogadására nem voltak felkészülve, így azok utcákon, tereken szétszóródva éheztek, s a lakosság könyöradományára utalva a közbiztonságot veszélyeztették. Beöltöztetésük, felszerelésük, útbaindításuk a katonai és rendőri szervek minden energiáját igénybe vette. A hadszíntér felé haladva, s a Szerbia-ellenes hecckampány hatása alól kikerülve, a háború első napjait oly igen jellemző nagy harci kedv fokozatosan lehűlt, különösen azután, hogy a dél-magyarországi szerb lakosság monarchiaellenes gyűlöletét nap mint nap érezték. A lakosság mozgalmai ellen a hadvezetés kénytelen volt a 7. gyaloghadosztályt bevetni: katonai különítmények lepték el a bácskai, szerémségi falvakat, gyanús elemek után kutattak, a katonai érdekeket sértő bűncselekményekkel vádolt személyek százait rögtönítélő bíróságok elé állították, a gyülekezési és sajtótilalom ellen vétőket inzultálták, a postai, távíró- és távbeszélő-forgalmat felfüggesztették. A katonai hatóságok brutalitása ellen még a m. kir. kormány is tiltakozni kényszerült.[14]

A felvonulás folyamatosságát technikai és szervezésbeli hibák, mulasztások is megzavarták. A nagyrészt csehországi ezredekből álló 5. hadsereg alakulatainak egy része augusztus 11-e helyett csak augusztus 16-ra érte el rendeltetési helyét, mert augusztus 7-én Eszéken, 10-én pedig Vinkovci közelében vasúti tömegszerencsétlenség történt. A csapatok egy részét más vasúti vonalakra kellett átirányítani, vagy gyalogmenetre átállítani. A 2. hadsereget is sújtotta a Pancsovánál és Keveváránál csapatszállításra készenlétbe helyezett gőzkompok elsüllyesztése a szerb tüzérség által, valamint az újvidéku gőzkompcsoport egy helyben tartása Belgrádnál, a Száva torkolatában, a szerb tüzérség tűzcsapásai miatt.

A felvonulás elhúzódása, nemkülönben a hadsereget követő tüzérségi és vonatalakulatok lemaradása kétségessé tette az offenzíva augusztus 12-i megindítását. A jelzett napra a Potiorek által elrendelt Raca—Koceljeva—Lajkovac vonal megszállása az 5. hadsereg által korántsem történt meg, nem beszélve arról, hogy a támadás megindításához még a beérkezett alakulatok is használhatatlanok voltak. Valamivel jobb volt a helyzet a 2. hadseregnél, habár a Duna—Száva vonalat megszállni hivatott csapattestei sem érték el harckészültségüket. A Bosznia-Hercegovinában felvonuló 6. hadsereg még Potiorek tervei szerint is csak augusztus 18-a körül érhette el harckészültségét, bár hadműveleti bekapcsolódásukat az AOK-nak küldött egyik jelentésében már augusztus 14-től lehetségesnek ítélte. Az események azonban megmutatták, hogy a Kalinovik—Szarajevo—Vares vonalba gyülekező 6. hadsereg bekapcsolódása csak akkor történhetett meg, amikor az 5. hadsereg már elszenvedte katasztrofális vereségét.

A Szerbia és Montenegro ellen felvonult osztrák—magyar erők hadrendi felállítása a következők szerint alakult:

14 HL HM. 294 367. sz./15. a.

5. *hadsereg:* (parancsnok: Liborius von Frank gyalogsági tábornok,[15] vezérkari főnök: M. Csicserics vezérőrnagy)

VIII. hadtest (Prága; parancsnok: A. von Giesl lovassági tábornok; vezérkari főnök: L. Sündermann vezérkari ezredes)

9. gyaloghadosztály[16] (Prága)

21. lövészhadosztály[17] (Prága)

Hadtestközvetlenként:

egy dragonyosszázad
egy tábori tarackos tüzérosztály
két árkász század
öt utász század

XIII. hadtest (Zágráb; parancsnok: A. von Rehmen gyalogsági tábornok; vezérkari főnök: A. von Zeidler vezérkari ezredes)

36. gyaloghadosztály[18] (Zágráb)

42. honvédhadosztály[19] (Zágráb)

Hadtestközvetlenként:

egy tábori tarackos tüzérosztály
két árkász század
négy utász század

Közvetlenül a hadseregparancsnok alá rendelve:

11. hegyi dandár (Tuzla)
104. honvéd népfelkelő dandár (Zágráb)
13. menetdandár (Zágráb)
42. honvédhadosztály menetalakulatai
hat hegyi tüzérezred
négy árkász század
három utász század

6. *hadsereg:* (parancsnok: Oskar Potiorek táborszernagy; vezérkari főnök: E. Böltz vezérőrnagy)

XV. hadtest (Szarajevo; parancsnok: M. von Appel gyalogsági tábornok; vezérkari főnök: M. Mihajlevic vezérkari ezredes)

15 *Liborius von Frank* gyalogsági tábornok (1848—1925). A hadiiskola elvégzése után csapatszolgálatot teljesített, 1895-ben a trencséni 71. gyalogezred parancsnoka, 1898-ban tábornok és az 56. gyalogdandár parancsnoka, majd a szarajevói 1. gyaloghadosztály parancsnoka. 1908-ban gyalogsági tábornokként a VII. (Temesvár) hadtest parancsnoka, 1910-től hadseregfelügyelő. 1914. augusztus—december között az 5. hadsereg parancsnoka, az AOK és a közvélemény őt tette felelőssé az 5. hadsereg kudarcáért, melynek következményeként kényszernyugdíjazták. Visszaemlékezésében az AOK-ra és Potiorekra hárította a felelősséget.

16 A 17. gyalogdandárban a 91. (Budweiss) és 102. (Beneschau) gyalogezredek, a 18. gyalogdandárban a 11. (Pisek), 73. (Eger [Csehország]) gyalogezredek, a 28. gyalogezred (Prága) II. zászlóalja, a 9. tábori tüzér dandár és hadosztálylovasságként a 14. dragonyosezred 2 százada. A hadosztály vegyes összetételű volt, többségét csehek képezték, mellettük csehországi németek fordultak elő nagyobb számban. A kisebbséget lengyelek, szlovének, ruténok, szerbhorvátok alkották.

17 A lövészhadosztály elnevezés később lett bevezetve, a háború elején osztrák Landwehr hadosztály néven szerepelt (megfelelt a m. kir. honvédségnek). Összetétele: 41. lövészdandár: 6. lövészezred (Eger [Csehország]) és 7. lövészezred (Pilsen), illetve 42. lövészdandár: 8. lövészezred (Prága) és 28. lövészezred (Pisek), valamint a 21. tábori tüzérezred és a 14. dragonyosezred 2 százada. A lövészezredek nemzetiségi összetétele hasonló volt a 9. gyaloghadosztály ezredeihez.

18 A 71. gyalogdandárban a 37. (Nagyvárad) és 79. (Fiume) gyalogezred, a 72. gyalogdandárban a 16. (Belovar), 53. (Zágráb) gyalogezredek és a 96. gyalogezred (Karlovác) IV. zászlóalja. Hadosztálylovasságként: 10. honvéd huszárezred 2 százada, tüzérség: a 36. tábori tüzérezred. Az ezredek túlnyomó többségét horvátok alkották, kivéve a 37. gyalogezredet, amelynek 49%-a magyar, 35%-a román, a többi német, szlovén és olasz volt.

19 A 83. honvéd gyalogdandárban a 25. (Zágráb) és 26. (Karlovác) honvéd gyalogezredek, a 84. honvéd gyalogdandárban a 27. (Sissek) és 28. (Eszék) honvéd gyalogezredek, a 13. gyalogdandárban az 52. (Pécs), a 78. (Eszék) gyalogezredek, illetve a 10. honvéd huszárezred 4 százada, egy hegyi tüzérezred, egy tábori tüzérosztály. A hadosztály nagy többsége horvát volt, egy ezredében (52.) a legénység 67%-át magyarok adták.

1. gyaloghadosztály[20] (Szarajevo)
48. gyaloghadosztály[21] (Szarajevo)
Hadtestközvetlenként:
37. tábori ágyús ezred 5. ütege
két árkász század
két utász század

XVI. hadtest (Ragusa; parancsnok: W. Wurm táborszernagy; vezérkari főnök: P. von Loefen vezérkari ezredes)
18. gyaloghadosztály[22] (Mostar)
Hadtestközvetlenként:
hat árkász század
négy utász század

A hadseregparancsnokság közvetlen alárendeltségében:
3. hegyi dandár (Nevesinje)[23]
47. gyaloghadosztály (Castelnuovo)[24]
40. honvédhadosztály (Budapest)[25]
109. népfelkelő dandár (Budapest)
40. tábori tüzér dandár
40. honvédhadosztály menetalakulatai
egy (közös) népfelkelő gyalogezred
egy bosznia-hercegovinai népfelkelő zászlóalj

2. *hadsereg*:[26] (parancsnok: Eduard von Böhm-Ermolli lovassági tábornok; vezérkari főnök: A. Mecenseffy vezérőrnagy)
IV. hadtest (Budapest; parancsnok: K. von Tersztyánszky lovassági tábornok; vezérkari főnök: A. Dáni vezérkari ezredes)
31. gyaloghadosztály[27] (Budapest)
32. gyaloghadosztály[28] (Budapest)
Hadtestközvetlenként:
8. honvéd huszárezred egy százada
4. tábori tüzérosztály 2. ütege
négy árkász század
öt utász század

20 A XV. és XVI. hadtest állománya az egész Monarchia területén levő hadtestkerületek ezredeinek meghatározott zászlóaljaiból állott, kivéve a XIV. (Innsbruck) és a III. (Graz) hadtestkerületeket. Így az 1. gyaloghadosztályhoz az alábbi ezredek zászlóaljait osztották be: a 7. hegyi dandárnál az 5. (Szatmárnémeti), 25. (Losonc), 34. (Kassa), 66. (Ungvár), 85. (Máramarossziget), 86. (Szabadka) egy-egy zászlóalja, a 9. hegyi dandárnál a 12. (Komárom), 49. (St. Pölten), 74. (Jicin), 84. (Bécs), 87. (Laibach). A dandárok állományát ulánus századok, és hegyi ágyús ütegek egészítették ki. A hadosztálynál bábeli nyelvzavar uralkodott.

21 A 48. gyaloghadosztály összetétele hasonló volt, a 10. hegyi dandárba a 48. (Nagykanizsa), 62. (Marosvásárhely), 90. (Jaroszláv), 92. (Komotau), az 1. bosznia-hercegovinai gyalogezredből (Szarajevo) a 12. hegyi dandárba a 3. (Kremnitz), 45. (Sanok), 57. (Tarnow), 93. (M. Schönburg), 100. (Teschen) és a 2. boszniai-hercegovinai ezredből (Banja Luka) való zászlóaljak voltak. Mindkét hadosztály rendelkezett egy-egy hegyivadász századdal is. Az állományt itt is ulánus és hegyi tüzérütegek egészítették ki.

22 A hadosztályhoz tartozott az 1., 2., 4., 5., 6., 8. és 13. hegyi dandár. Állományukat az előbbiekhez hasonlóan sorrendben a következő ezredek zászlóljai adták: 1. (Troppau), 4. (Wien), 51. (Kolozsvár), 63. (Beszterce), 102. (Beneschau), 8. (Brünn), 64. (Szászváros), 70. (Pétervárad), 76. (Sopron), 101. (Békéscsaba), 52. (Pécs), 69. (Székesfehérvár), 37. lövész (Gravosa), 22. (Sinj), 31. (Nagyszeben), 23. lövész (Zara), 6. (Újvidék), 37. (Nagyvárad), 38. (Kecskemét), 50. (Gyulafehérvár), 81. (Iglau), 24. (Kolomea), 35. (Pilsen), 53. (Zágráb), 58. (Stanislau), 22. (Sinj), bosznia-hercegovinai 4. ezred (Mostar).

23 Állománya a 18. (Kniggrätz), 30. (Lemberg), 42. (Theresienstadt), 80. (Zloczow) ezredek zászlóaljaiból került ki.

24 Egy hegyi dandárból (14.) állott: a 33. (Arad), 61. (Temesvár), 72. (Pozsony), 91. (Budweiss), 98. (Kaposvár—Radkersburg) ezredek 1—1 zászlóalja.

25 A 79. hegyi dandár: 29. (Budapest), 30. honvédezred; 80. hegyi dandár: 6. (Újvidék), 19. (Pécs) honvédezred, 8. honvéd huszárezred két százada, 40. tábori tüzérdandár.

26 Csak azon alakulatokat tüntetjük fel, amelyek a szerbiai harcok első szakaszában részt vettek.

27 61. gyalogdandár: 32. (Budapest), 69. (Székesfehérvár) gyalogezred; 62. gyalogdandár: 44. (Kaposvár) és a 3. bosznia-hercegovinai (Tuzla) ezred, továbbá a 31. tábori tüzérdandár és kiegészítő műszaki alakulatok. A hadosztály parancsnoka József főherceg altábornagy. Az ezredek nemzetiségi összetétele vegyes volt, többségüket magyar anyanyelvűek alkották, mellettük cseh és német anyanyelvűek fordultak elő nagyobb számban.

28 63. gyalogdandár: 23. (Zombor), és 70. (Pétervárad) gyalogezred; 64. gyalogdandár: 6. (Újvidék) és 86. (Szabadka) gyalogezred. Vegyes összetételű ezredek, főleg délszláv és bánáti német állománnyal. Ugyanez jellemezte a hadosztályhoz tartozó 32. tábori tüzérdandárt is.

IX. hadtest (Leitmeritz; parancsnok: L. von Hortstein gyalogsági tábornok; vezérkari főnök: A Martinek vezérkari ezredes)
29. gyaloghadosztály[29] (Theresienstadt)

A hadseregparancsnokság közvetlen alárendeltségében:
1/2 7. gyaloghadosztály (Esseg)[30]
23. honvédhadosztály (Szeged)[31]
10. lovashadosztály (Budapest)[32]
4. menetdandár (Budapest)
7. menetdandár (Temesvár)
8. menetdandár (Prága)
gőzkompok
vártüzér századok
m. kir. 107. (Nagyvárad) népfelkelő dandár (a Bánátban)
23. (Marosvásárhely) tábori vadász zászlóalj (a Bánátban)
megerődített helyek: Pétervárad, Szarajevo, Mostar, Trebinje, Bileca, Cattaro, Kalinovik, Grad, St. Nicolo, Stolac, Pola, Triest, Fiume (ez utóbbiak a balkáni erők főparancsnokságának alárendeltségében).

A Szerbia ellen felvonult erőket egészítette ki a dunai és szávai, összesen három monitorcsoport (bennük a TEMES, a BODROG, a SZAMOS, a KÖRÖS, a MAROS és a LEITHA monitorok, néhány szállítógőzös, kórház- és aknarakóhajó, továbbá őrhajó).

A Szerbia és Montenegro ellen felvonult osztrák—magyar erő 319 1/2 zászlóaljat, 60 lovasszázadot, 142 üteget (744 löveggel), 42 technikai századot, 12 vártüzér századot és 486 géppuskát tett ki, amely a 2. hadsereg elvonulásával 239 1/2 zászlóaljra, 37 lovasszázadra, 101 ütegre (516 löveg), 25 technikai századra, 8 vártüzér századra és 342 géppuskára apadt. Mindehhez hozzáadva az úgynevezett várőrségek, partvédő alakulatok s egyéb biztonsági alakulatok 36 zászlóalját, 4 lovasszázadát, 2 ütegét (12 löveg), 8 technikai századát, 84 vártüzér századát és 6 géppuskáját, az 1914 decemberéig zajló harcokban osztrák—magyar részről 275 1/2 zászlóalj, 41 lovasszázad, 103 üteg (528 löveg), 32 technikai század, 92 vártüzér század és 348 géppuska vett részt. Magasabbegységeket tekintve a jelzett erő 12 és fél gyaloghadosztályt jelentett, beleszámítva a Szerémségben rendfenntartó 1/2 7. gyaloghadosztályt és a Castelnuovo helyőrséget kitevő, egy hegyi dandárból álló 477. gyaloghadosztályt.[33]

*

Terjedelmi okokból a szerb—montenegrói felvonulást csak a magasabbegységek szintjén tekintjük át. A már említett megfontolásból, hogy az osztrák—magyar támadás főcsapása előreláthatólag Belgrád két oldalán bontakozik ki, a szerb főerő a Palanka—Arangjelovac—Lazarevac vonal mögött gyülekezett,

29 57. gyalogdandár: 42. (Theresienstadt) és 93. (Kommotau) gyalogezred; 58. gyalogdandár: 74. (Jičin) és 94. (Turnau) gyalogezred, valamint a 29. tábori tüzérdandár, lovas és műszaki alegységekkel kiegészítve. A hadosztálynál többségben volt a cseh anyanyelvű állomány.

30 14. gyalogdandár: 38. (Kecskemét), 68. (Szolnok) gyalogezredek, állományuk háromnegyede magyar anyanyelvű, csakúgy mint a 9. honvéd huszárezred ide tartozó századának, valamint a 7. tábori tüzérdandárnak. (Parancsnoka K. von Lütgendorff altábornagy, az egyetlen magyarul beszélő közös hadseregbeli tábornok.)

31 45. honvéd gyalogdandár 2. (Gyula), 5. (Szeged) gyalogezred; 46. honvéd gyalogdandár: 7. (Szabadka), 8. (Lugos) gyalogezred, a 4. honvéd huszárezred 2 százada (Szabadka), a 23. tábori tüzérdandár és a hadosztály menetszázadai. (Nemzetiségi összetétel: magyar, szerb, román.) (Az orosz arcvonalra elvonulását megkezdte aug. 19-én.)

32 4. lovasdandár: 10. (Székesfehérvár), 13. (Kecskemét) huszárezred; 8. lovasdandár: 9. (Sopron) huszárezred, 12. ulánus ezred (Eszék). (Túlnyomó többsége magyar, elvonulását megkezdte aug. 18-án.)

33 A hadrendi felállást részletesen közli ÖULK I. k. (63—69. o.). Az alakulatok nemzetiségi összetételére útbaigazítást ad *R. G. Plascka—H. Haselsteiner—A. Suppan:* Innere Front. Wien, 1974. II. Band 334—352. o

éspedig úgy, hogy keleten az 1. hadsereg négy hadosztállyal és egy lovashadosztállyal, nyugaton a 2. hadsereg négy hadosztállyal helyezkedett el. A hadvezetés a Duna-vonal védelmére két hadosztályt és jelentős lovasságot tolt előre. Északnyugat-Szerbiát a 3. hadsereg két hadosztálya fedezte, egy hadosztálya Valjevónál állt tartalékban. Úgynevezett harmadik vonalbeli csapatok biztosították a Szávát a Vukodraz patak torkolatáig, illetve a Drina alsó folyását Ljubovijáig. A Boszniából jövő támadás elhárítására az Užice seregcsoport állt készenlétben: egy dandára Rogačica és Mokragora közti szakaszt szállta meg, ettől délre a három országhatár találkozásáig a LIM-különítmény sorakozott fel. A seregcsoport egy gyaloghadosztálya Užice környékén táborozott. A montenegrói erőkből a Novi-Pazar-i szandzsákban mintegy 6000 fő, a nyugati határon Hercegovinával szemben pedig mintegy 15 000 fő vonult fel, míg egy kb. 8000 főből álló csoport a cattarói öböl feletti Lovčen hegytömböt szállta meg. A haderő többi csoportját a hátországban tartották vissza, vagy az albán határ biztosítására küldték.

A szerb—montenegrói felvonulás gyakorlatilag befejeződött, amikor az osztrák—magyar 5. hadsereg augusztus 12-én megkezdte átkelését a Drina alsó folyásán.

A támadás elrendelése

Az 5. hadsereg támadásának gondolata augusztus 6—8. között véglegesen megérlelődött Potiorekban, annak ellenére, hogy a balkáni főparancsnokká történő kinevezését tartalmazó AOK-parancsból elsősorban a védelmi feladatot lehetett kiolvasni. „Örülök ennek az új helyzetnek (főparancsnoki kinevezésének — F. M.) — írta naplójába —, mert bár igen nehéz — mégis a legmesszebb menő önállóságot adja. Egyelőre feltétlen támadólag szándékozom eljárni . . ."[34] Ezt követően utasította az 5. hadsereg parancsnokát, Frank gyalogsági tábornokot: jelentse, mikor éri el a hadsereg offenzív készségét s mikor kelhet át a Drinán?[35] Szinte ezzel egyidőben javaslatot kért a 2. hadsereg parancsnokától,[36] Böhm-Ermolli lovassági tábornoktól: hogyan tudná a hadsereg az ellenség figyelmét magára vonni augusztus 18-án tervezett elszállításáig. Egyben leszögezte, Belgrád időleges elfoglalása a 2. hadsereg által, nem különben a $^1/_2$ 7. hadosztály átkelése Belgrádtól nyugatra a Száván, a legjobb figyelemelterelő eszköz volna az 5. hadsereg vállalkozásáról.

Az 5. hadsereg válasza a Drinán való átkelés időpontját augusztus 12-ben jelölte meg,[37] ami Potiorekot kielégítette. A 2. hadsereg viszont kötötte magát az AOK utasításához: Belgrád ideiglenes megszállását nem vállalta, s legfeljebb arra volt hajlandó, hogy a várostól nyugatra és keletre átkeléseket színleljen s ezzel elősegítse a $^1/_2$ 7. hadosztály tényleges átkelését.[38] Potiorek a választ meglehetősen ingerülten vette tudomásul, s az AOK-nak küldött jelentésében kísérletet tett a 2. hadsereg nagyobb mérvű bekapcsolásának kikényszerítésére.[39]

A hadvezetés azonban mereven elzárkózott, sőt, hitelt adva ama híresztelé-seknek, hogy az ellenség Užice—Szandzsák, ill. Gacko—Szarajevo irányú tá-

34 A világháború 1914—1918., 4. k. 41. o.
35 HL OK Balkan, Op. Nr. 124. o.
36 HL OK Balkan Op. Nr. 121. o.
37 A világháború, 4. k. 41. o.
38 Uo.
39 HL OK Balkan, Op. Nr. 143.: „Ha az orosz hadsereg visszavonulásáról szóló hírek igaznak bizonyulnak, talán mégis lehetséges volna a 2. hadsereg közreműködését azáltal, hogy a hadsereg Raljáig előnyomul, a puszta színlelésnél hatásosabbá tenni. (Az orosz hadvezetés Ny-Lengyelországot eleve kiürítette s csak jelentéktelen erőket hagyott hátra — F. M.)

madásra készül, Potiorekot az offenzíva gondolatának feladására igyekezett rávenni, javasolta az ellenség támadásának bevárását és mind az 5., mind a 6. hadsereg védelmi harcra történő felsorakoztatását. Egyben közölte: a 2. hadsereg és a 7. hadosztály Száván való átkelése kizárt dolog.[40]

Potiorek makacsul kitartott támadó elképzelései mellett. Azon túlmenően, hogy az AOK magatartásában önálló hadvezetési tevékenysége megsértését látta, csapatai értékét a védelmi harcokban igen kevésre becsülte. Mint naplójában írta: „Csapatainkat, ha tőlük eredményeket várunk, előre kell vezetni."[41] Így az AOK-nak adott válaszában[42] az 5. hadsereg augusztus 12-én végrehajtandó átkelését a Drinán, majd előnyomulását Valjevo felé, illetve jobb szárnyának Rogačicára való előretörését elhatározott szándékként közölte, csakúgy, mint a 6. hadsereg augusztus 14-i támadását Plevlje, Užice felé. Az AOK-nak a szerb támadással kapcsolatos aggályait pedig azzal igyekezett eloszlatni, hogy a támadásra felfejlődött erők azt könnyűszerrel elhárítják. Végül nyomatékosan kérte a 7. hadosztály feletti szabad rendelkezést és a 2. hadsereg tüntető közreműködését.

Az AOK ezek után bizonyos értelemben meghátrált: magáévá tette az 5. hadsereg offenzívának tervét s megígérte a 2. hadsereg „tüntetését". „Ezen túlmenő" közreműködésről azonban hallani sem akart, sőt a 7. hadosztály Száván való átkelését sem engedélyezte, mondván: a hadosztály a szerémségi szerb lakosság féken tartása miatt helyén marad, ugyanígy a Bánságban levő 107. népfelkelő dandár is.[43] A válasz utolsó mondata Bulgária napokon belül várható mozgósításának hírével kárpótolta Potiorekot a 2. hadsereg és a 7. hadosztály helyett.

Időközben a szerb támadásról elterjedt hírek valótlannak bizonyultak. Potiorek most már lelkiismereti kényszernek érezte, hogy az „ellenséget megkeresse", mégpedig minél előbb. Érthető, hogy az 5. hadsereg parancsnokának jelentése a felvonulás elhúzódásáról (amely az emlékezetes vasúti balesetek következménye volt) és kérelme a támadás augusztus 14-re való elhalasztásáról, Potiorekot felháborította. Az AOK-val közvetlenül kapcsolatot tartó Frank tábornok magatartásában ugyanis önálló parancsnoki jogkörének megsértését látta. Franknak adott válaszában a támadás terminusának megváltoztatását mereven elutasította, amit augusztus 10-i külön távirata aláhúzott.[44] (Tehát kétszer utasította el Frank kérését.) Potiorek túlzott önérzetét a 2. hadsereg parancsnokságának augusztus 9-i akciója még inkább felkorbácsolta. Böhm-Ermolli ugyanis az 5. hadsereg elszigetelt támadását végzetesnek tartotta. Megítélése szerint, a 2. hadsereg aktív támogatása nélkül az 5. hadsereg a szemük láttára szenvedne vereséget. Kéri az AOK sürgős döntését: beavatkozzék-e, vagy kezdje meg az elvonulást az orosz frontra?[45] Az AOK Potioreknak is válaszolt: a 2. hadsereg és a 7. hadosztály korlátolt közreműködésére vonatkozó parancs érvényben marad,[46] Száva—Duna átkelés mindkettő részére megengedhetetlen. Ezt követte egy újabb AOK-parancs, amely a támadó előnyomulást Potiorek belátására bízta,[47] és egyben hangsúlyozta: Bulgária belépése érdekében további erőfeszítéseket tesznek.

Potiorek ezzel végleg szabad kezet kapott: Conrad vezérkari főnök augusztus 14-én levélben biztosította Potiorekot, hogy elhatározásáért átveszi a teljes

40 HL AOK. Op. Nr. 376.
41 A világháború, 4. k. 42. o.
42 HL OK Balkan Op. Nr. 143.
43 HL AOK Op. Nr. 380.
44 HL OK Balkan Op. Nr. 185.
45 HL OK Balkan iratanyagban: 2. AK. Op. Nr. 178.
46 HL OK Balkan iratanyagban: AOK Op. Nr. 423.
47 HL OK Balkan iratanyagban: AOK Op. Nr. 455.

Az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregének veresége 1914 augusztusában
Tisza
DUNA
Újvidék
Pétervárad
Magyarország
2. hds.
IX. hdt.
Ruma
Mitrovica
Zimony
BELGRAD
29. ho.
Mačva
IV. hdt.
Klenak
Šabac
Kupinovo
Mišar
Obrenovac
Szava
Bijeljina
Drina
Dobrava
VIII. hdt.
21. löv. ho.
1. szerb hds.
Lješnica
9. gy. ho.
5. hds.
Čerplanina
2. szerb hds.
Lazarevac
Tekeriš
Kolubara
Loznica
Jadar
3. szerb hds.
Arangjelovac
XIII. hdt.
36. gy. ho.
Krupanj
Zvornik
42. honv. ho.
Jagodina hg.
Valjevo
Bosznia
Szerbia
Rogačica
XV. hdt.
Užice seregcsoport
Užice
48. gy. ho.
6. hds.
Višegrad
Rogatica
Szarajevo
3. hegyi dd.
XVI. hdt.
Kalinovik
18. gy. ho.
Foča
Prijepolje
Plevlje
Hercegovina
Montenegró
tartományi határ
országhatár
hdt. körzethatár
hds. körzethatár
osztrák-magyar csapatok felvonulása
szerb csapatok felvonulása
osztrák-magyar csapatok támadása
szerb csapatok ellentámadása

felelősséget. Indoklásként felhozta a várt szerb támadás elmaradását, nemkülönben, mint a balkáni erők feladatának megoldását célzó legjobb eszköznek, a Potiorek által szorgalmazott támadásnak a célszerűségét, amellyel nemcsak azt érik el, hogy az ellenség nem lesz képes betörni a Monarchia területére, hanem Bulgária közeli csatlakozását is a központi hatalmak háborújához.[48]

A támadás

Potiorek elképzeléseinek megfelelően a 2. hadsereg augusztus 11-ről 12-re virradó éjjel „tüntetésbe" kezdett Mitrovica—Kevevára között a Száva—Duna vonalon. Ez abból állott, hogy a dunai flottilla néhány monitorja, valamint a hadsereg tábori tüzérsége az ellenséges partokat lőtte, majd néhány kisebb egysége megszállta a szerb Mitrovicát, Jaraktól délre a Száva jobb partját, két Száva-szigetet, továbbá Belgráddal szemben Ostrovo-Ciganliját (Cigány-szigetet). A tüntetés legjelentősebb aktusa Sabác város elfoglalása volt, amelyet Dáni Balázs vezérőrnagy parancsnoksága alatt a 62. gyalogdandár 44. (kaposvári) ezrede és a bosznia-hercegovinai 3. gyalogezred zászlóaljainak egy része hajtott végre. A vállalkozások különösebb szerb ellenállásba nem ütköztek.[49]

A főcsapást végrehajtó 5. hadsereg alakulatainak átkelése a Drinán korántsem ment ennyire simán. A 21. lövészhadosztály az átkeléshez szükséges eszközökkel nem rendelkezett (az emlékezetes vasúti balesetek következtében), így az 5. hadseregparancsnokság úgy intézkedett, hogy a 9. gyaloghadosztályt követve, annak átkelési szakaszát és eszközeit igénybe véve, vesse meg lábát a túlsó parton. A lövészhadosztály (melynek legénysége főleg csehekből állt) négynapos vasúti szállítás és két napi erőltetett gyalogmenet után, teljesen kimerülve, s a hadtáp mulasztásai nyomán szinte kiéhezve érkezett meg a számára kijelölt szakaszra. Ilyen körülmények között a 6 oszlopban történő folyóátkelés tervét fel kellett adni. Az átkelés hídveréssel kezdődött, miközben a 9. gyaloghadosztály élei Ljesnicával szemben csónakokkal megközelítették a folyó közepén levő szigetet, ahol a szerb határőrség és a felfegyverzett lakosság ún. komitácsi alakulatai gyilkos tűzzel fogadták őket. Ezek leküzdéséhez idő kellett, így a hídanyag eljuttatása a folyó keleti ágához belenyúlt az éjszakába. Tanácstalanság és zűrzavar lett úrrá, amikor kiderült, hogy a szigeten levő sűrű erdőben egy kb. 2 kilométer hosszúságú utat kell vágni a hadosztály további mozgásához. Az ellenséges tűzhatás csökkentésének szándéka improvizálta egy gázló megkeresését, amelyen át jelentékenyebb erő a túlsó partra jutott és a szerbeket a partról elűzte. A hídverés egész éjszaka tartott s a 9. gyaloghadosztály zöme, valamint Letovszky vezérőrnagy osztrák népfelkelőkből álló dandára a szigeten éjjelezett. Közben a 21. lövészhadosztály is felzárkózott az átkeléshez, a beálló sötétségben azonban élelmezési vonata leragadt, illetve olyannyira összetorlódott, hogy a következő 48 órában a hadosztály élelem nélkül maradt.[50]

Míg az említett hadosztályok parancsnoksága a reggel beköszöntétől várta a zűrzavar felszámolását s a menettempó újbóli felvételét, aggódva tekintett észak felé, mivel nem kapott információt a sabáci eseményekről, illetve arról, hogy tőlük északra sikerült a 2. hadsereghez tartozó 29. gyaloghadosztály 6 zászlóaljának áthajózása a Száván, s mint arról az előbbiekben már szó volt,

48 A világháború, 4. k. 46. o.
49 HL OK Balkan Op. Nr. 50. és uo. 2. AK Op. Nr. 193.
50 HL OK Balkan Op. Nr. 33-ban 5. AK Op. Nr. 261. Az élelmezési vonatok szabályozása: 5. AK Op. Nr. 244. A VIII. hadtest támadásának nehézségeiről uo. VIII. Korpskmdo Op. Nr. 70/20., 5. AK intézkedései uo. Op. Nr. 277/7.

harc nékül birtokba vette Mitrovica és Jarak térségét. Fokozta az idegességet, hogy felderítés hiányában nem volt tisztázható, vajon az átkelő hadosztályok oldalában, a Drina—Száva-szögben elterülő Mačva tartományban van-e ellenség, vagy nincs, illetve a 29. hadosztály átkelése ennek veszélyét csökkentette-e vagy sem.[51]

Az 5. hadsereg másik (XIII.) hadtestének átkelésénél az előbb említettek, enyhébb formában ugyan, de megismétlődtek. A jobb szárnyon levő 42. honvédhadosztály átkelése Zvorniknál nagyobb nehézség nélkül sikerült, de a tőle északra levő 36. gyaloghadosztály — áthajózását követően — súlyos ellenséges elhárító tűzbe került. A hadosztály a keleti parton megállni kényszerült egy olyan sűrű erdőségben, ahol az ellenséget nem látta, s tüzérség híján annak arcból való leküzdését meg sem kísérelte és reménykedve várta a VIII. hadtest támogató oldalazó tüzérségi tüzét. A hadosztály kellemetlen helyzetét fokozta, hogy a XIII. hadtesthez tartozó 13. gyalog- és 11. hegyi dandár Loznica város fölött a magas vízállás miatt nem tudott átkelni a Drinán, így a 36. hadosztály átkelési szakaszát vette igénybe, s okozója lett a csapatok összekavarodásának a már említett keskeny partszakaszon, illetve a sűrű erdőségben.[52]

Augusztus 13-ának reggele az osztrák—magyar csapatokat nem a tervezett helyeken és állapotban találta. Bár az éjszakai hídverés után az egész VIII. hadtest a folyó keleti partján volt, de egyelőre tétlenül vesztegelt, mivel egy légi felderítés a Ljesnica város fölötti magaslatokon kiépített ellenséges állásokat jelentett s a hadtestparancsnokság által kiadott „felfejlődés a támadásra" parancs végrehajtása délután 14 óráig elhúzódott. Ezt követően mindkét hadosztály (21. lövész- és 9. gyalog-) megindult, ám a sűrű kukoricással, árkokkal, bokrokkal teletűzdelt terepen lassan haladt előre. Közben víz- és élelmiszerhiánnyal küszködött, s az állandóan felbukkanó, tűzharcot kezdeményező komitácsiktól szenvedett. A hadtest, amelynek a hadműveleti terv szerint már korán reggel a ljesnicai magaslatokon kellett volna lennie, estig csak a magaslatok lábáig jutott, s az éjszaka bekövetkeztében holtfáradtan letáborozott. Így augusztus 13. a XIII. hadtest számára is időpocséklással telt el, miután hiába várta a szomszéd hadtest tűztámogatását az említett magaslatokról.[53]

A szerb hadvezetőség várakozással, mondhatni hidegvérrel szemlélte az eseményeket. Figyelme elsősorban Sabác térségére összpontosult, mivel a főcsapást abból az irányból várta. Néhány körülmény azonban ennek a feltevésnek ellentmondott. Mindenekelőtt az, hogy — s erről kitűnő hírszolgálata fontos adatokat szolgáltatott — a Sabácban levő osztrák—magyar erők, három menetzászlóaljjal történő megerősítésük ellenére, védelemre rendezkedtek be. Ezt követően pontos információk érkeztek a 2. osztrák—magyar hadsereg tervezett elvonulásáról (az orosz frontra), amit megerősített a Letovszky vezérőrnagy parancsnoksága alatt levő 10 népfélkelő zászlóaljnak (ún. kombinált dandár), valamint a Száva mentén visszamaradó egyéb erőknek, továbbá a Zimonyban levő 7. osztrák—magyar hadosztálytól Sabácba vezényelt egy gyalogezrednek és három ütegnek Lütgersdorf altábornagy, a 7. hadosztály parancsnoka alá rendelése.[54] A sabáci térség valós értékének felismerésével egyidőben a szerb hadvezetés figyelme mindinkább a Drina felé fordult, ahol augusztus 14-én az átkelt osztrák—magyar erők támadásba lendültek. Az ezt megelőzően

51 HL OK Balkan Op. Nr. 33-ban 5. AK Op. Nr. 282/I. a 2. hadsereg jelentése alapján tájékoztat a sabáci helyzetről s egyben intézkedik a VIII. hadtest és a XIII. hadtest támadásának folytatásáról.
52 HL OK Balkan Op. Nr. 33-ban XIII. Korpskmdo Op. Nr. 181/13 parancsa.
53 HL OK Balkan Op. Nr. 39-ben XIII. Korpskmdo Op. Nr. 181/23. sz. helyzetjelentése.
54 HL OK Balkan Op. Nr. 59-ben Potiorek parancsa a sabáci erők átszervezéséről.

kiadott szerb parancs Sabác visszafoglalására mégis érvényben maradt, mert az a Drina mentéről fenyegető veszélyt mérsékelhette.[55]

A támadást a 9. gyaloghadosztály kezdte s az ún. Ljesnica (szerb) különítményt visszaverve a magaslatok birtokába jutott. Mellette (északra) a 21. lövészhadosztály, súlyos harcban a komitácsikkal, nagy nehezen felkapaszkodott a Cer planinának nevezett fennsíkra. A XIII. hadtesttől várt tüzérségi tűztámogatás egyelőre nem volt realizálható, így a hadtest támadását Loznica térségében kézi tűzfegyverekkel hajtotta végre. A szívós ellenállást tanúsító szerb erők a támadást lefékezték, majd a hadvezetőség utasítására az éj folyamán Jerabicére visszavonultak s előre elkészített védelmi állásokban megálltak.[56]

A nap eseményeihez tartozott a korlátozott erőkkel végrehajtott szerb támadás visszaverése Sabácnál. A támadás az osztrák—magyar hadvezetésben rendkívüli nyugtalanságot váltott ki, hiszen Sabác elvesztése az 5. hadsereg hadműveletét igen hátrányosan befolyásolta volna. A 2. hadsereg parancsnoksága ezért a (cseh többségű) 29. gyaloghadosztályt sürgősen Sabácra vezényelte. Intézkedésével a Sabácban levő erők több mint két hadosztályt tettek ki, s felkészülten várták az újabb szerb támadást. A támadás azonban elmaradt: a szerb csapatok visszahúzódtak a Dobrava patak mögé és elsáncolták magukat.[57]

E fordulat az osztrák—magyar vezetést megnyugtatta: a szerb visszavonulást győzelemként könyvelte el, holott az valójában előre megfontolt taktikai lépés volt. Mint a későbbiek folyamán kiderült, a szerb hadezetés előtt egyértelműen világossá vált, hogy a főcsapás nem Sabác irányából, hanem a Drina mentéről támadó 5. osztrák—magyar hadsereg felől bontakozik ki, amely halaszthatatlanul megkövetelte a szerb főerők bevetését a Drinán átkelt ellenséggel szemben.

Az augusztus 15-én hajnali 3 órakor kiadott parancs e rendkívüli fontosságú felismerésből fakadó hadműveleti intézkedések sorát tartalmazta. A parancs elrendelte, hogy a 2. szerb hadsereg egy hadosztálya[58] Sabác térségében maradjon védelemben, másik két hadosztálya[59] pedig forduljon dél felé és a Jadar folyó völgyében Valjevo felé nyomuló ellenség bal oldalát támadja meg. A két erőcsoport közötti résbe egy lovashadosztály bevetését s egyben a Mačva tartomány felderítését rendelte el. Az osztrák—magyar XIII. hadtesttel szemben álló 3. szerb hadsereg[60] mintegy három hadosztálya ugyanakkor az ellenfél támadásának frontális felfogását kapta feladatul. A Duna—Száva vonal biztosítására az 1. szerb hadsereg állt készenlétben[61]. Végül a 2. és 3. szerb hadsereg mögött — amelyek a harcok súlyát viselték — két hadosztály állott tartalékban Valjevo térségében.[62]

Az osztrák—magyar hadvezetésnek augusztus 15-én a vele szemben álló erőkről sejtelme sem volt. Felületes véleménye szerint az eddigi harcokban az 5. hadsereg csupán határbiztosító erőkkel és komitácsi csapatokkal viaskodott, így mindinkább érlelődött az a feltevés, hogy a szerb reguláris erőkkel való összeütközés a Valjevo előtti magaslatokon kiépített védelmi állásokban következik be. Ennek következtében a Sabác—Krupanj országút birtokba vétele,

55 Vö. ÖULK I. k. 113. o. és A világháború 1914—1918., IV. k. 111. és köv. oldalak.
56 HL OK Balkan Op. Nr. 61. és uo. 5. AK Op. Nr. 284/2.
57 HL OK Balkan Op. Nr. 61-ben 2. AK Op. Nr. 280/36.
58 Az ún. Sumadija I. hadosztály.
59 Az ún. Kombinált hadosztály és a Morva I. hadosztály.
60 3. szerb hadsereg: Drina I., Drina II. és Morava II. hadosztály, valamint Ljubovija-különítmény.
61 Mintegy két hadosztálynyi erő: a már említett Sumadija I.hadosztály, 3. vonalbeli alakulatok, és az ún. Obrenovac-különítmény.
62 Timok I. és Timok II. hadosztály. Vö. ÖULK I. k. 115. o.

amely a főerőkkel megvívandó sikeres harc biztosítéka, különösebb erőfeszítés nélkül elérhető. Az augusztus 15-én kiadott támadási parancs ennek a meggyőződésnek a jegyében fogant. E szerint a 21. lövészhadosztálynak a Cer planináról jövet Desićnél, a 9. gyaloghadosztálynak Tekeris elfoglalásával, a 13. és 11. önálló hegyidandárnak Krupanj, s a 36. gyaloghadosztálynak Zavlaka megszállásával még aznap el kellett érnie a jelzett országutat.[63]

Az 5. hadsereg parancsnokságának elképzelései nem váltak valóra. A XIII. hadtestnél az előző napi harcok után a sorokat rendezni, s a lőszert pótolni kellett, még inkább azonban az embereknek élelmet adni, mivel az utánpótlás szervezetlensége miatt az élelmiszert immár csupán a helyben található szilva jelentette. A csapatokat társzekerekkel rossz utakon követő utánpótlás változatlanul a kitűnő helyismeretekkel rendelkező komitácsik kedvelt célpontja volt, így némi élelem csak délután érte el a csapatokat. Ezt követően felhőszakadás zúdult a tájra s a sötétség beköszöntéig a 36. gyaloghadosztály csak a szerb védőállásig jutott el. A hadosztálytól délre levő két önálló dandár pedig az előnyomulási parancsot késve kapta meg — a kitűzött időben a Krupanjba vezető országúttól még messze volt. A hadtest 42. honvédhadosztálya, amely Ljubovija felé tartott, időközben jelentést kapott az ellenfél Krupanj-i csoportosulásáról, így zömével ennek vett irányt s a két dandár közé beékelődve csak két zászlóaljat küldött Ljubovija ellen.[64]

A VIII. hadtest menetteljesítménye még több kívánnivalót hagyott maga után. 9. gyaloghadosztálya, kimerülve a hőségtől és az ellenfél ljesnicai különítményének állandó támadásaitól, Tekeristől egy órányira állva maradt, a 21. lövészhadosztály pedig a menetcéltól, a sabáci országúttól 7 km-re rekedt meg. A hadosztály mozgását több tényező akadályozta. A Cer planináról való leereszkedés a kötelékeket csoportokra bontotta szét, amelyek ellen a szerbek sorozatos támadást intéztek. A közben itt is kitört felhőszakadás ellenére a parancsnokság erőltette a továbbjutást, és a beálló sötétségben lámpákat gyújtogató, lassan botorkáló csapatok a szerbeknek kitűnő célpontokat szolgáltattak. A szerbek által mesterien alkalmazott hadicselek nem egy pánikhelyzetet teremtettek: előfordult, hogy a vaksötétben kiáltások hangzottak el: „Nicht schiessen! Kroatische Landwehr!" (Ne lőjetek! Horvát Landwerh alakulatok!) s az így megtévesztett csapatok a rájuk törő szerbek megsemmisítő tüzének estek áldozatul.[65]

Frank tábornok, az 5. hadsereg parancsnoka már a délután folyamán összegezte a nap tapasztalatait. Jelentése a győzelmek helyett komor aggodalomtól volt terhes. Azon túlmenőleg, hogy csapatai az előírt célokat nem érték el, pszichikailag-fizikailag a kimerülés jeleit mutatták. A hadsereg előrejutásában gyakorlatilag két részre szakadt: az elől haladó alakulatok és az utánpótlás között jelentős tér- és időbeli vákuum támadt, amelybe az ellenség irreguláris erői, a komitácsik befészkelték magukat s az osztrák—magyar csapatok erejét részben fegyveres támadásokkal, részben utánpótlásuk feltartóztatásával morzsolták fel. Mindezt egy olyan időszakban, amikor az osztrák—magyar 5. hadsereg a szerb főerőkkel még meg sem ütközött. Frank tábornok a balszárny helyzete miatt aggódva sürgette a Szerémségben és Bánátban elszállításra váró 2. osztrák—magyar hadsereg bevonását az 5. hadsereg offenzívájába.[66] Kérését azzal is igyekezett alátámasztani, hogy a 2. hadsereg eddigi „tüntetése":

63 HL OK Balkan Op. Nr. 61-ben 5. AK 282/II.
64 HL OK Balkan Op. Nr. 69-ben: 5. AK Op. Nr. 287 és 291/2.
65 HL OK Balkan Op. Nr. 79-ben 5. AK Op. Nr. 295, 313/29.
66 HL OK Balkan Op. Nr. 61-ben Frank tábornok ismételt kérésére az OP. Nr. 284/2. jelentése alapján: „Javaslom, hogy 2. hds. a támadó előnyomulásnál messzemenően közreműködjék." Ugyanaznap délutáni táviratából Potioreknak: „a 2. hds. hathatós közreműködése nélkül az 5. hds. nem fog eredményt elérni."

Belgrád és Obrenovac lövetése nem kötötte le az ellenség erőit és a jelekből kitűnően a szerb reguláris erők zöme az 5. hadsereg ellen fordult.

Potiorek egyetértett Frankkal: augusztus 15-én nyomatékosan kérte az AOK-tól a 2. hadsereg bevetését a Szávától délre, hangsúlyozva, hogy az a Szerbia leverését célzó hadművelet sikerének feltétele. Potiorek ezen túlmenőleg szükségesnek tartotta a XIII. hadtestet déli irányból, Krupanjból fenyegető veszély elhárítását is, ezért saját 6. hadseregétől a 12. hegyidandárt (Eisler altábornagy) Ljubovija felé útbaindította. Intézkedését a 6. hadsereggel szemben álló szerb „Užice" seregcsoport passzivitása tette lehetővé.[67]

Frank és Potiorek kérése az AOK-nál tanácstalanságot és zavart keltett. Felrémlett a Monarchia (egy „nagyhatalom") katonai vereségének képe egy olyan (kis, „jelentéktelen") ellenféllel szemben, amelyet a hadvezetés, s maga Potiorek, még Oroszország beavatkozása előtt elintézendőnek illetve elintézhetőnek tartott. A Monarchia presztizse megmentésének kényszere parancsolólag követelte annak a 2. hadseregnek a beavatkozását, amelyre az orosz fronton múlhatatlanul szükség volt, s amely teljes elszállításának kezdetét az AOK augusztus 18-ában szabta meg. Az AOK döntése sajátos kompromisszumban realizálódott: elrendelte a VII. (temesvári) hadtest és a 23. honvéd gyaloghadosztály (Szeged) azonnali útbaindítását s hallgatólagosan hozzájárult a Szerémségben álló IX. (leitmerizti) hadtest 29. gyaloghadosztályának, valamint a IV. (budapesti) hadtestnek a Szávától délre, Sabácból kiinduló bevetéséhez.[68]

Az elkövetkező napoknak kellett feleletet adniuk arra, hogy a kényszerű gyors intézkedés, amely Potiorekot és Frankot nem elégítette ki, másrészt az AOK-t megfosztotta a 2. hadsereg egészének az orosz fronton történő bevetésétől, meghozza-e az eredményt, nevezetesen az 5. hadsereget fenyegető veszély elhárítását, Szerbia „elintézését".

Döntést érlelő ütközetek (Augusztus 15—19.)

Augusztus 15-ről 16-ra virradó éjszaka két szerb ezred[69] — Tekeris térségéből kiindulva — a 21. lövészhadosztály éloszlopaira vetette magát. Felfedésük korántsem volt nehéz: a cseh többségű hadosztály hangos lármával, lámpák áruló fényével ereszkedett le a Cer planináról, majd az éjjeli táborozási hely biztosításával mit sem törődve, álomra hajtotta fejét. A szerb ezredek megrohanták az alvó csapatokat. Az álmukból felriasztottak egy ideig sikeresen védekeztek. Amikor azonban egy harmadik szerb ezred is beavatkozott, s a reggeli szürkületben a szerb tüzérség is megszólalt, a helyzet válságosra fordult. Enyhülés a délelőtt folyamán következett be a hadosztály 6. ezredének (Eger, Csehország) beérkeztével és a szomszédos 9. gyaloghadosztály egyik ezrede[70] keleti irányú előretörésének, valamint a hadosztálytüzérség oldalazó tüzének megindulásával. A helyzet végleges tisztulását a hadtestparancsnokság a hadosztály északi lépcsőjének[71] beavatkozásától várta a délelőtt folyamán. A lépcsőt azonban két

67 „Die weitgehende Teilnahme der 2. Armee bei der Offensive zur Niederwerfung Serbiens" L.: HL OK Balkan Op. Nr. 79.
68 Vö. ÖULK I. k. 118. o.
69 A 2. szerb hadsereg kombinált hadosztályának ezredei.
70 102. gyalogezred (Beneschau, Csehország).
71 8. és 28. gyalogezred (Prága, ill. Pisek).

szerb lovasezred oldalba kapta, mire az futásnak eredt, s csak Lipolist helységben sikerült megállítani.[72]

A 21. lövészhadosztálynál a történtekkel egyidőben a sabáci térségben is kiújultak a harcok. Az előző napok szerb vállalkozásai aggodalommal töltötték el mind a balkáni erők, mind az 5., mind a 2. hadsereg parancsnokságát. Az aggodalom motiválta, hogy Potiorek kérésére, az AOK jóváhagyása alapján, a IX. hadtest 29. gyaloghadosztályát Sabácra irányították, ahol az a már ottlevő 7. gyaloghadosztály részeivel és a Letovaky osztrák népfelkelő (Landsturm) dandárral együtt elegendő erőnek látszott arra, hogy újabb szerb támadást elhárítson, illetőleg támadásával az 5. hadsereg segítségére legyen.[73] Az említett erőket IX. hadtest néven Hortstein tábornok alá rendelték,[74] amely intézkedéssel az erőcsoportot az 5. hadsereg alól automatikusan kivonták. Ennek következményei csak később mutatkoztak meg, amikor a IX. hadtest a sabáci szerb erők újabb támadásáról szóló kósza hírek hatására támadásba lendült, anélkül, hogy azt az 5. hadsereggel egyeztette volna, illetve annak visszaszorított balszárnyával a kapcsolatot felvette volna. Hogy a koordinálatlan támadás hogy állhatott elő, a parancsnoklási viszonyok zűrzavarával magyarázható. A támadás gondolata Potiorektől származott, aki a parancsot a 2. hadseregnek adta ki, anélkül, hogy a IX. hadtestnek bármiféle információja lett volna az 5. hadsereg balszárnyának vereségéről, illetve visszavonulásáról. A parancs alapján Hortstein csak azt gondolhatta, hogy *vele* szemben szerb támadás van kibontakozóban, amelyet neki meg kell előznie, s úgy vélte, hogy a támadáshoz a Cer planinán álló 21. lövészhadosztály jobbról csatlakozni fog.

A támadás augusztus 16-án indult és meglepetésszerűen Dobrič helységig jutott el. Senkinek sem tűnt fel, hogy az ellenfél alig tanúsított ellenállást, (mivel csapatait előzőleg a Dobrava patakig vonta vissza). A könnyű győzelem, amely tulajdonképpen „a levegőbe mért csapás" volt, a közép- és alsószintű vezetést könnyelművé tette: a további előnyomulás harcalakzat nélkül, két oszlopban a biztosítás teljes mellőzésével történt. A Cer planina felől hallatszó szerb (!) ágyúdörgés még meg is nyugtatta a csapatokat, mert azt hitték, hogy a 21. lövészhadosztály lövegeinek hangját hallják. A gondtalan menetelésnek csakhamar vége szakadt: Vrána és Dobrič között az oszlopok közé 80—100 fős szerb különítmények hatoltak be — kihasználva a magas kukoricások rejtési lehetőségeit. Minden irányban leadott lövésekkel teljes zűrzavart idéztek elő: a 94. gyalogezred saját lovasságába lőtt, amely menekülés közben a saját tüzérség ütegeire rontott, a 16. menetzászlóalj pedig a 38. (kecskeméti) gyalogezredet vette tűz alá. Mindez súlyosbodott azáltal, hogy a szerb tüzérség is beavatkozott, s jól irányzott tüzével fokozta a zűrzavart, általánossá tette a pánikot. A hadosztályparancsnokság, abban a tévhitben, hogy a 38. ezred egy szerb hadosztállyal, a 94. ezred pedig egy szerb dandárral harcol, az azonnali visszavonulást javasolta. A javaslatot kétségkívül befolyásolta a 21. lövészhadosztály sorsáról időközben befutott hír. A visszavonulási parancsot a IX. hadtestparancsnok 21.45-kor adta ki, amelynek nyomán a sabáci osztrák—magyar csoport részben a városba, részben Klenakra húzódott vissza. Egy ideig kétséges volt, hogy a szétzilált 29. gyaloghadosztály egyáltalán Sabácban maradhat-e? Végül úgy

72 A világháború 1914—1918., IV. k. 136—138. o. részletezi a 21. lövészhadosztálynál történteket. A támadószerbek itt is „Nicht schiessen! Kroatische Landwehr!" kiáltásokkal törtek az alvó ezredekre. A felriadtak először a csapatok körében oly gyakori, ok nélküli lövöldözésre gyanakodtak, s időbe telt, míg fegyvert fogtak. A Cer planinán levők apró csoportokba szóródva menekültek és a Drináig futottak. Egyes részeik Brčkóig jutottak, ahol a hídőrség tartóztatta fel őket. A még ellenállókat megtévesztette, hogy a szerb trombiták az osztrák—magyar „vissza" kürtjel fújásába kezdtek, mire visszavonultak, ill. futásnak eredtek. Feltűnő volt a szökések nagy száma, olyannyira, hogy a hadosztály legszűkebb törzsével s mintegy 20 emberrel egyedül maradt. A Lipolitba özönlő északi csoportot magában a városban sorozatos szerb rajtaütések érték, szétugratott kötelékei a Drináig futottak vagy Petkovicára tértek ki. A nagy nehezen összeszedett osztagok „oly állapotban voltak, hogy velük semmit sem lehetett kezdeni."

73 HL OK Balkan Op. Nr. 61-ben. 2. AK Op. Nr. 280/36.

74 A IX. hadtestnél három erőcsoportot alakítottak ki: Schön tábornok, Poleschansky tábornok (29. gyaloghadosztály) és Lütgersdorff altábornagy csoportját (7. hadosztály). A támadás súlypontját a Schön-csoport viselte. Megjegyzendő, hogy Lütgersdorff az 5. hadseregnek *is* alá volt rendelve.

döntöttek, hogy a 62. gyalogdandár kivételével a hadosztály — átkelve a Száván — Klenakba megy vissza.[75]

A 21. lövészhadosztály veresége így a IX. hadtest kudarcával egészült ki. A csapás közvetlen következményeként szükségessé vált a 2. hadsereg IV. hadtestének Sabácra irányítása, amely az AOK szándéka ellenére bizonytalan időre eltolta annak az orosz frontra történő elszállítását.[76]

Az 5. hadsereg VIII. hadteste másik hadosztályánál, a 9. gyaloghadosztálynál, ha nem is ennyire tragikusan, de nagyjából hasonlóan alakultak a dolgok. A hadosztály augusztus 15-én vakmerő támadást kezdett a Jerebicénél jól kiépített védőállásokban álló szerb erők ellen. A támadás azonban estig kifulladt, csakúgy mint a szomszédos 36. gyaloghadosztály (XIII. hadtest) horvát többségű ezredeinek rohama. A szorongatott 2. szerb hadsereg két hadosztálya állásaiban maradt,[77] majd a 3. szerb hadsereghez csatlakozó szárny egy hadosztállyal megerősítve várta a 36. hadosztály újabb rohamát. A XIII. hadtest jobb szárnya (42. honvédhadosztály, 11. hegyi dandár, 12. gyalogdandár) a Zavlaka előtti térség, Ljubovija helység, továbbá a Boranja, illetve Jagodnija fennsík birtokba vételével zárta a napot. E helyi sikerek nem álltak arányban a hozott áldozatokkal, amellett, hogy az 5. hadsereg helyzetén sem javítottak.[78]

A Cer planinán eközben a közeledő katasztrófa jelei mutatkoztak. A fennsíkon maradt, illetve a hegyoldalon ragadt 21. lövészhadosztály nem tudta túltenni magát az éjszakai szerb támadás okozta pszichikai megrendülésen. Amellett szenvedett az éhségtől és a szomjúságtól: a hadosztály élelmiszervonata nem tudta követni a csapatokat, a mozgókonyhát, ivóvizet szállító lajtok a fennsík előtt a Drina keleti partján, a mélyben vesztegeltek. A mintegy 400 sebesült orvosi ellátására vagy elszállítására egyelőre semmi remény nem volt. Panesch vezérőrnagy, a 41. gyalogdandár parancsnoka, a fennsíkra érkező Przyborski altábornagy, hadosztályparancsnok előtt a fennsíkon való maradást kilátástalannak ítélte, mire utóbbi a látottak és hallottak alapján lelkileg összeomolva azonnal elrendelte a kiürítést és pánikszerűen otthagyta csapatait. Bár a szomszédos 9. gyaloghadosztály hajlandó volt élelmiszerrel, ivóvízzel, kötszerekkel a hadosztály segítségére sietni, erre nem került sor, mert Panesch vezérőrnagy a hadosztály maradványait Lipolist térségébe meneteltette. A fennsík puskalövés nélkül a szerbek kezére került. (Augusztus 17.)[79]

Hogy a 21. lövészhadosztály visszavonulásával egyidőre megmenekült, azt a szerb hadvezetésnek köszönhette. Ez utóbbi figyelme az osztrák—magyar XIII. hadtestre irányult, mert a jobb szárnyán elért helyi sikerek[80] megteremtették a Valjevótól nyugatra levő Pecka helység irányában történő támadás lehetőségét. Ez pedig nem csak az osztrák—magyar hadműveleti cél megközelítését jelentette, hanem a Jarebice—Ljubovija frontszakaszt védő 3. szerb hadsereg jobb szárnyának dél—északi irányú oldalba támadását is, a frontszakasz egyidejű kettészakításával.

A szerb vezetés gyorsan cselekedett: a 3. hadsereg jobb szárnyát Jerebicé-

75 Az egymásra lövöldözés eredménye: 38. gyalogezrednél elesett 20 tiszt és 360 ember, a 94. ezrednél 16 tiszt, ill. 600 ember. A világháború 1914—1918., IV. k. 160. o.
76 HL OK Balkan Op. Nr. 79-ben 2. AK Op. Nr. 234.
77 Kombinált hadosztály és a Morava I. hadosztály.
78 HL OB Balkan Op. Nr. 79-ben. 5. AK Op. Nr. 295., 3. szerb hadsereg: Drina I., Drina II., Morava I. hadosztályok. A XIII. hadtest csapatainak helyzetét vázolta a 42. honvédhadosztály jelentése: „Csapatok három nap óta kenyér nélkül. Ma fogyasztjuk az utolsó konzervet. Tiszt és legénység vízből és éretlen szilvából él. Kérek 14 000 db kenyeret és 14 000 db konzervet..."
79 A világháború 1914—1918., IV. k. 184. o., ÖULK I. k. 124. o.
80 HL OK Balkan Op. Nr. 79-ben XIII. Korpskmdo Op. Nr. 184/23. és 185/3.

től Zavlakáig visszavonta. A Zadar folyó völgyében végrehajtott tervszerű visszavonulás lehetővé tette két hadosztály elhelyezését a Zavlaka és Belacrkva mögötti magaslatokon kiépített védőállásokban. Másik intézkedésével támadásba lendítette az Užice-csoportot Visegrad ellen, amelyet csakhamar az ún. Lim-különítmény helyi vállalkozása kísért a Lim folyó torkolati szakaszán.[81]

A szerb hadvezetés intézkedésével kitágította a harci cselekmények színterét. Míg a visszavonulás megsokszorozta a védelem lehetőségét az osztrák—magyar támadás irányában, az Užice-csoport harcselekménye aktivizálta Potiorek 6. hadseregét. Ez a hadsereg mind ez idáig tétlenül nézte az 5. hadsereg sikertelenségét, noha — mint ismeretes — Potiorek már augusztus 14-re kilátásba helyzete támadását az AOK előtt. Ennek valószínűségében általában minden parancsnok kételkedett, kivéve az AOK-t és Potiorekot. A 6. hadsereg harckészségének elérésében végül is az adott lehetőségek mondták ki az utolsó szót. Tény, hogy a 6. hadsereg még augusztus 17-én sem volt teljesen harcrakész állapotban a boszniai vasút- és útviszonyok miatt.

Potiorek a szerb Užice-csoport vállalkozását — saját szavai szerint — örömmel üdvözölte. Mint mondotta: „az ellenséget nem kell ezután megkeresni igen nehéz terepviszonyok között",[82] sőt az szinte felkínálja magát, hogy ő *saját* hadseregével megverje és a legfelső politikai-katonai vezetés által annyira kívánt első nagy győzelmet felmutassa. (Potiorek eme megnyilatkozása burkolt bírálata is volt az általa lebecsült Frank tábornok hadvezéri működésének.)

Potiorek ezek után a 40. honvédhadosztályt útbaindította Visegrad felé, majd attól tartva, hogy a szerb hadvezetés csapatot tol be az 5. és 6. hadsereg közé, a 12. gyalogdandárt (Eisler altábornagy) elvonta az 5. hadsereg jobb szárnyától és Ljubovijáról Rogačica ellen meneteltette a Drina völgyében. A felfokozott tettvágyat a VIII. hadtest arcvonalszakaszairól, nem különben a sabáci helyzetről befutott jelentések gyorsan lehűtötték. A 21. lövészhadosztály gyülekezési körzetét (Lipolist) szerb lovasrohamok érték, elhárításuk meglehetős nehézséggel járt, mivel a visszavonulástól elcsigázott, s a rendes élelmezést immár hagyományosan nélkülöző emberek ellenálló képessége minimális volt. Szerencse, hogy a szerb lovashadosztály megelégedett egymást követő, de nem túl erős támadásokkal, amelyek pszichikai hatása nyomán az 5. hadsereg parancsnoksága bizonytalan időre „leírta" a hadosztályt: harcbavetését csak huzamosabb pihentetés és feltöltés után lehetett remélni.

A 21. lövészhadosztály visszavonulásával nehéz helyzetbe hozta a Sabácnál, előző nap megtépázott osztrák—magyar erőket. Egy újabb, túlerővel végrehajtott szerb támadás nem csak a szávai arcvonalat fenyegette összeomlással, hanem az 5. hadsereg bal szárnyának felgöngyölítését is, sőt az egész hadsereg vereségének lehetőségét érlelte. E felismerés parancsolólag írta elő Potiorek számára, hogy ismételten az elszállítás előtt álló 2. osztrák—magyar hadsereg azonnali beavatkozását kérje az AOK-tól Sabác térségébe, az 5. hadsereg bal szárnyára nehezedő nyomás enyhítése céljából.[83] Potiorek lépését már megelőzte az 5. hadsereg parancsnokának, Frank tábornoknak Böhm-Ermolli tábornokhoz, a 2. hadsereg parancsnokához intézett hasonló jellegű kérése. Legalább egy hadosztálynyi erő Simanovci körüli, majd a IV. (Budapest) hadtest sabáci bevetéséről volt szó. Böhm-Ermolli tábornok, aki az 5. hadsereg offenzíváját eleve elhibázottnak tartotta, talán még sötétebbnek látta a helyzetet, mint Frank tábornok; így még aznap éjjel riadóztatta a IV. hadtestet és menetkész állapot-

81 ÖULK I. k. 124. o. és HL OK Balkan Op. Nr. 80.
82 ÖULK I. k. 125. o.
83 HL OK Balkan Op. Nr. 79: „A 2. hds. azonnal keljen át a Száván, mert 5. hds. helyzete kritikus... ha ezen ne m tudnak úrrá lenni, 2. hds. nem tud északra elvonulni."

ba helyezte.[84] Közben megérkezett az AOK válasza Potiorekhoz, amely a IV. hadtest bevetését megtiltotta, ragaszkodott annak mielőbbi elszállításához és az 5. hadsereg bal szárnyán kibontakozott válságot a 2. hadsereg újabb tüntetéseivel vélte enyhíteni.[85] Böhm-Ermollit kötötte az AOK-parancs, minek következtében segítség helyett csak javaslatot adott a sabáci erők parancsnokának, nevezetesen azt, hogy a várost tartani kell. (Augusztus 17-én korán reggel.) Magatartását még az sem befolyásolta, hogy Frank tábornok a IV. hadtest Vrána—Tekeris irányú előtörésétől várta hadserege megmentését.[86]

Amikor azonban augusztus 17-én kora délután a szerb hadvezetés egy hadosztállyal támadást indított a sabáci erők ellen, Böhm-Ermolli — az AOK parancsával ellentétben — utasította Tersztyánszkyt, a IV. hadtest parancsnokát: azonnal avatkozzék be a sabáci harcokba.[87] Böhm-Ermolli parancsát a harcok igen kedvezőtlen alakulása kényszerítette ki: a 29. gyaloghadosztály (IX. hadtest) képtelen volt felfogni a szerbek támadását, beszorult a városba majd amikor a szerb tüzérség a Sabácot Klenakkal összekötő pontonhidat szétlőtte s az utánpótlást megszakította, leírhatatlan pánik keletkezett, amit csak a IV. hadtest 31. és 32. hadosztálya tüzérségének gyors beavatkozása szüntetett meg: a szerb erők a várost övező magaslatokra húzódtak vissza s a helyzet átmenetileg stabilizálódott. Ezalatt a 9. gyaloghadosztály elsősorban a Cer planinán berendezkedett szerb erők oldalazó tüzétől szenvedett. A tőle délre levő XIII. hadtest csapatai pedig (Zavlakától Rogačicáig) — néhány sikeres helyi vállalkozástól eltekintve — képtelenek voltak a velük szemben álló erőket olyannyira szorongatni, hogy annak hatását a saját, vagy más arcvonalszakaszon érezni lehetett volna. Részben a jól kiépített állásokban elhelyezkedő szerb csapatok hatásos védekezése, részben a rossz harcászati vezetés következményei miatt a hadtest gyakorlatilag egyhelyben topogott, sőt a szerb ellenlökések és a csapások a jobb szárnyon a 12. hegyi dandárt majdnem olyan helyzetbe juttatták, mint északon a 21. lövészhadosztályt.

A IV. hadtest beavatkozása Sabácnál a balkáni haderők főparancsnokságát csak részben elégítette ki, mivel Potiorek változatlanul az egész 2. hadsereg bevetését igyekezett elérni.[88] Erre azonban nem volt remény. Amikor az AOK augusztus 17-én este — Bécsből Przemyślbe utaztában — Böhm-Ermolli önkényes intézkedéséről értesült, első felháborodásában vissza akarta rendelni a IV. hadtestet. Mivel azonban újabb jelentések Sabác erőteljes lövetéséről adtak hírt, „nehéz szívvel" hozzájárult az említett hadtest felhasználásához.[89]

Bármennyire is kevéssé kielégítőnek tűnt Potiorek szemében az AOK döntése, a IV. hadtest bekapcsolódása új perspektívákat nyitott. Különösen Frank tábornok táplált túlzó reményeket. Augusztus 18-án általános támadást tervezett mind a 9. gyaloghadosztállyal, mind a XIII. hadtesttel, a IV. hadtest Sabácból kiinduló támadásával egyidőben.[90] A támadás sikere egyszer s mindenkorra megszüntette volna az 5. hadsereg bal szárnyának kritikus állapotát s a támadó hadműveletet ismét mozgásba hozta volna Valjevo felé. A 9. gyaloghadosztálynak azonban pihenésre volt szüksége, így a XIII. hadtestnek egyedül kellett vállalnia a támadást.

Frank elképzelése Potiorek szándékait nem keresztezte. Az a körülmény,

84 HL OK Balkan Op. Nr. 79-ben 2. AK Op. Nr. 234.
85 A világháború 1914—1918., IV. k. 179. o.
86 ÖULK I. k. 125. o.
87 ...„az 5. hds. válságos helyzetére való tekintettel a IV. hdt-tel és a sabáci csoporttal minél előbb a minél gyorsabb támadó előnyomulást Slatina irányában kezdje meg." A világháború 1914—1918., IV. k. 181. o.
88 HL OK Balkan Op. Nr. 80: „a 2. hds-nek cseppenkénti bevetése balsikerre vezethet... a 2. hds. elszállításáig nem lehet a harcok nézője."
89 HL OK Balkan Op. Nr. 80-ban AOK Op. Nr. 718.
90 HL OK Balkan Op. Nr. 88-ban 5. AK Op. Nr. 295/32.

hogy a szerb Užice-csoport Visegrád elleni tmadását augusztus 17-én váratlanul beszüntette, kilátásba helyezte a 6. hadsereg ellentámadásba való átmenetét, s ezt követően Visegrad, majd Užice irányú csapását,[91] vagyis a „déli harapófogó" kialakításának feltételét. Augusztus 18-ra mind Potiorek, mind Frank Zavlakára (XIII. hadtest) és Sabácra (IV. hadtest) akarta helyezni a harcok súlypontját. A kérdéses napon azonban három gyújtópont alakult ki: harmadiknak belépett Tekeris is — a szerb hadvezetőség jóvoltából.

Augusztus 18-a a Drina menti hadjárat második szakaszának kezdő napjává vált. Ebben a szakaszban a 2. hadseregtől kicsikart IV. hadtest bevonásával akarták elérni az eredeti hadműveleti-hadászati célt, s helyrehozni a Drina-átkelés utáni hadművelet kudarcát.

Csatavesztés

Mindkét hadvezetés érezte, hogy az augusztus 18-án meginduló újabb osztrák—magyar támadó hadművelet kimenetele alapvetően befolyásolja az egész hadjárat sorsát. Míg az osztrák—magyar hadvezetés voluntarista módon és korántsem a tényleges erőviszonyok, illetve az azokból adódó lehetőségek mérlegelése alapján döntött, a szerb hadvezetés a valós helyzet kellő felismerése alapján hozta meg intézkedéseit. A szerb hadvezetés az augusztus 17-i helyzetet és az abból fakadó teendőket úgy ítélte meg, hogy az 5. osztrák—magyar hadsereg kritikus helyzetbe jutása nem csak a hadműveleti cél elérését odázta el, hanem a csapatok zömét pszichikailag-fizikailag ki is merítette, azon túlmenőleg, hogy a támadás újra felvételéhez szükséges anyagi-technikai feltételeknek sem állnak birtokában. Mindezeket súlyosbítja, hogy az 5. hadsereg a harcok során igen kedvezőtlen lokációs viszonyok közé jutott. Mivel az 5. hadsereg a támadás újra felvételére egyedül képtelen, az osztrák—magyar hadvezetés kénytelen más erőkhöz nyúlni: a 2. hadsereg IV. és IX. hadtestének sabáci csoportosításához, s az eddig tétlen 6. (Potiorek) hadsereghez. Az új hadművelet súlypontjait tehát a szélső szárnyak képezik, amennyiben azok erőösszevonása időben megtörténik. Mivel a felderítés ellenőrzött hírei szerint a 6. hadsereg harckészültségi foka augusztus 18-ra még nem elégséges, szükségszerű, hogy a déli szárny funkcióját átmenetileg az osztrák—magyar XIII. hadtest vegye át, amelynek morális és anyagi állapota viszonylag kedvező. E helyzetből adódóan a sabáci csoport és a XIII. hadtest egyidejű támadásának valószínűsége igen nagy, sőt sikere esetén az osztrák—magyar VIII. hadtest is azonnal felzárkózik. Az osztrák—magyar arcvonal fölötte érzékeny szakasza viszont a 9. gyaloghadosztály, amely a Cer planináról a szerb tüzérség oldalazó tüzében áll, az eddigi harcok megrendítették, közvetlen északi szomszédjára, a 21. lövészhadosztályra, csak a sabáci csoport sikere után, déli szomszédjára, a XIIII. hadtestre ugyancsak annak sikere után támaszkodhat. A szerb erők feladata kézenfekvő: a szélső szárnyak csapásának elhárításával egyidőben csapást mérni a 9. osztrák—magyar gyaloghadosztályra, majd lehetőség szerint harapófogóba fogni és megsemmisíteni.[92]

A szerb hadvezetés tehát a 9. gyaloghadosztállyal szemben álló két szerb hadosztályt Tekeris térségében megerősítette, s bizakodva várta az osztrák—magyar csapatok újabb támadását.

A támadás augusztus 18-án kora hajnalban a XIII. hadtest jobb szárnyán

91 HL OK Balkan Op. Nr. 89.
92 Vö.: ÖULK I. k. 127. o. és A világháború 1914—1918., IV. k. 198—200. o.

meg is indult. A 13. gyalogdandár Krupanjtól keletre támadásba lendült, de a heves szerb ellenállás miatt már a délelőtt folyamán visszavonulásra kényszerült és a Krupanjtól délkeletre levő magaslatokon védőállást foglalt el. Sikertelensége következtében a tőle északra levő 42. honvédhadosztály déli oldala fedetlenül maradt, miért is a hadosztály csak a hadtest bal szárnyán levő 11. hegyi dandár és a 36. gyaloghadosztály Zavlaka térségében kibontakozó támadásával egyidőben léphetett fel támadólag. Ennek megtörténtével nagyjából ugyanaz a helyzet alakult ki, mint a hadtest jobb szárnyán: a támadást a szerbek visszaverték és kikényszerítették a visszavonulást.[93]

A szerb sikerek, más szavakkal a XIII. hadtest kudarca azonnali cselekvésre késztette a szerb hadvezetést: már a déli órákban két szerb hadosztály rohamozta meg a 9. osztrák—magyar hadosztályt és a késő délutáni órákban mindkét szárnyát visszaszorítva, csaknem harapófogóba fogta. A hadosztályt a megsemmisítéstől a közben kitört felhőszakadás mentette meg. A további harc kilátásait augusztus 19-én reggel a hadosztályparancsnokság igen kedvezőtlenül ítélte meg s a menekülést a szorongatott helyzetből részben a XIII. hadtest felújuló támadásától, részben a Cer planinára ismét felkapaszkodni készülő 21. lövészhadosztálytól, méginkább azonban a sabáci csoport akciójától várta.[94]

Felfogása megegyezett a hadseregparancsnokáéval, aki a XIII. hadtest kudarcának lesujtó hatása alatt a Tersztyánszky vezette támadást immár az egész hadművelet kulcskérdésének tekintette. Frank tábornok reményei azonban nem váltak valóra. Tersztyánszky három hadosztályának (29., 31. és 32. gyaloghadosztály) támadását augusztus 18-án reggel 5 órára tűzték ki. [95] A jelzett időre azonban a 31. és 32. hadosztály még nem volt meginduló állásaiban. Mindkét hadosztály áthajózása, illetve átkelése a Száván Klenakból Sabácba csak éjszaka kezdődhetett meg, miután 36 órai gyaloglás után Klenakba megérkeztek. A szerbek által előzőleg szétlőtt pontonhíd helyreállítása is elhúzódott, így a csapatok csak reggel 8—9 órakor voltak harcba vethetők. Bár a hosszú gyalogmenet, nemkülönben az álmatlan éjszaka a csapatok erejéből sokat kivett, a támadás sikerült: a 31. gyaloghadosztály délig eljutott Vrána magasságáig, a 32. gyaloghadosztály egy ezrede a Misar-magaslatokig. Csapatai sikerét Tersztyánszky az 5. hadseregparancsnokságnak küldött jelentésében felnagyította, sőt azt állította, hogy „az ellenség teljes visszavonulásban" van. Frank reakciója túlzott optimizmusról tanúskodik: augusztus 19-re elrendelte a 21. lövészhadosztály felzárkózását Tersztyánszky mellé abban a meggyőződésben, hogy a jelzett napon a sabáci csoport megtöri az előtte álló ellenséges erőket. Tersztyánszky maga is ennek hitében volt, mindaddig, míg parancsnokai csapataik teljes kifáradását nem jelentették. Szinte ugyanabban az időben jelzést kapott Böhm-Ermolli tábornoktól „nagy ellenséges erők" jelenlétéről, ami visszarettentette, így csapatai számára csak a Misar (32. hadosztály)—Vrjanska (31. hadosztály)—Vrána (29. hadosztály—Dobrič (hadtest tartalék) vonalak elérését adta parancsba. Utasításával mindenesetre elérte hogy a csoportja ellen kialakított szerb retesz sértetlen maradjon.[96]

Tersztyánszky győzelmi jelentése Potiorekra is mély benyomást tett: elérkezni látta azt az időt, amikor a 6. hadsereg Visegrad irányú csapással (XV. hadtest), illetve a Lim folyón való átkeléssel (XVI. hadtest) az ellenség Užice-i csoportját, illetve Lim-különítményét megveri és északra kanyarodva a hadművelet sorsát végképp eldönti — még a 2. hadsereg végleges elszállítása előtt. A győ-

93 HL OK Balkan Op. Nr. 89-ben XIII. Korpskmdo Op. Nr. 186/25.
94 HL OK Balkan Op. Nr. 89-ben. XIII. Korpskmdo Op. Nr. 186/26 jelentése a 9. hadosztályhoz küldött összekötő tiszt beszámolója alapján és 5. AK 296/10 Op. Nr.
95 HL OK Balkan Op. Nr. 89-ben 2. AK Op. Nr. 360/1 jelentése.
96 HL OK Balkan Op. Nr. 90-ben 2. AK Op. Nr. 360/48.

zelem biztos elérése végett nem siette el a dolgát: az AOK türelmetlen sürgetése ellenére (amely egyben súlyos szemrehányásokat tartalmazott a 6. hadsereg tétlensége miatt, épp abban az időben, amikor az 5. hadsereg XIII. hadtestének támadása kudarcba fulladt, a 9. gyaloghadosztály pedig reménytelen helyzetbe került) augusztus 20—21-re az 5. hadsereg támadásának felújítását rendelte el a Valjevo felé, a sabáci csoport csapását pedig — csatlakozóan az 5. hadsereg bal szárnyához — Ub irányába jelölte meg, ugyanakkor felszólította a 2. osztrák—magyar hadsereget „egy mély benyomást keltő tüntetésre" Zimony és Pancsova között. Hogy közben augusztus 19-én az 5. hadsereggel, vagy a sabáci csoporttal mi történik, különösebben nem foglalkoztatta, arra gondolt, hogy parancsa mindkettőt az általa elrendelt támadás előkészítésére készteti. Erre utal, hogy a 6. hadsereg XV. hadtestének Visegrad elleni támadása az augusztus 20-i, XVI. hadtestének átkelése az augusztus 21-i dátumot kapta. A parancsból kitűnt továbbá, hogy Potiorek — az AOK kifejezett parancsa ellenére — a 2. hadsereg elszállítását augusztus 22-ig akarta elhúzni, sőt a IV. hadtest ottmaradásával augusztus 22. után is számolt.[97]

Potiorek parancsa egyedül az ellenfél várható intézkedésével nem számolt. A szerb hadvezetés változatlanul a 9. osztrák—magyar gyaloghadosztálynál, Tekerisnél várta a hadjárat számára kedvező fordulatának kulcsát. Ítéletében megerősítették a sabáci osztrák—magyar csoport túlságosan is szerény eredményessége, nemkülönben a XIII. hadtest sikertelenségei, amelyek az innen fenyegető veszélyt nem festették túl nagynak. A Potiorek-féle 6. hadsereg vontatott felvonulása is elosztotta gondjait az Užice-csoportot, illetve a Lim-különítményt illetően, jobban mondva, szilárdan hitte: a döntés szempontjából fontos augusztus 19-én e térségben döntő hátrányú esemény nem következett be. Intézkedése mindenekelőtt arra irányult, hogy a 2. szerb hadsereget Tekeris térségében újabb hadosztállyal megerősítse s ezzel jelentős élőerő- és anyagi fölényt érjen el.

Augusztus 19-én a reggeli szürkületben a 2. szerb hadsereg egy hadosztálya megrohamozta a 9. gyaloghadosztály bal szárnyát. Elkeseredett harc bontakozott ki, amely a hadosztály visszavonulásával végződött. A győzelem azonban nem volt teljes, mert a Cer planina Drina felőli kapaszkodóin az osztrák—magyar alakulatok meg tudtak állni és tartották is ideiglenes állásaikat.[98]

A szerb támadás az 5. osztrák—magyar hadseregparancsnokságnál riadalmat váltott ki. Sürgető parancsok mentek a 2. hadseregen keresztül Tersztyánszkyhoz, utasítva őt az azonnali támadásra. Mivel a 9. gyaloghadosztály helyzete időközben válságossá vált, szó sem lehetett a Potiorek elrendelte Ub irányú csapásról, hanem sokkal inkább sürgető volt Tersztyánszky Tekeris irányú előretörése.[99] Tersztyánszky végre délelőtt támadásba lendítette a 31. gyaloghadosztályt, amely a jól felkészült ellenfelet nem érte váratlanul. A szerb állások elleni rohamok egyre gyengültek, majd 11 órakor József főherceg hadosztályparancsnok csapatait kiinduló állásaikba rendelte vissza. Hasonló sorsra jutott a 32. gyaloghadosztály támadása is: a hadosztály sűrű kukoricásban ment előre, az ellenfelet nem látta, tájékozódását elvesztette, s a szerbek kis csoportokban végrehajtott ellenlökései visszavonulásra késztették. Közben a hadosztály alakulatai egymásra is lőttek, ami zűrzavarhoz vezetett. A rend helyreállítása csak órák múltán történt meg. (A tüzet szüntess-parancs trombitajelének állandó fújása az ezred-, zászlóalj- és századkürtösöket teljesen kimerítette.) Na-

97 Vö.: ÖULK I. k. 130—131. o. és A világháború 1914—1918., IV. k. 216—217. o.
98 HL OK Balkan Op. Nr. 90. és 5. AK Op. Nr. 395/16.
99 HL OK Balkan Op. Nr. 90-ben 5. AK Op. Nr. 397/32 és 397/50.

gyobb sikert ért el viszont a 29. gyaloghadosztály, amely a szerb lovashadosztályt megfutamította s nyugatról a védekező szerb gyalogságot átkarolással fenyegette. A szerb védelem parancsnoka ezt azzal hárította el, hogy csapatait ezúttal is a Dobrava patak mögé vonultatta vissza.

Különös helyzet állott elő: mind a támadó, mind a védő visszavonult, s kettőjük között a távolság jelentősen megnőtt. Ez hátrányosan érintette Tersztyánszkyt. Előbb rendezni kellett csapatai harcrendjét, mert egyik parancsa nyomán a 31. gyaloghadosztály a 29. gyaloghadosztály oldalazó tüzébe került és veszteségeket szenvedett. A rendteremtés elhúzódott. A támadás aznapi felvételéről így szó sem lehetett. Tersztyánszky az új támadás időpontját augusztus 20-án reggelre tűzte ki.[100]

Miközben a sabáci csoportnál tűzszünet állt be, s a délután a csapatok rendezésével telt el, a 9. gyaloghadosztály megkapta a kegyelemdöfést: jobb szárnyát a 2. szerb hadsereg egy hadosztálya valósággal lerohanta. Az egész hadosztály megingott, majd a futásban keresett menedéket. Szerencséjére, az üldöző két szerb hadosztály üldözési üteme lelassult, mivel embereit a sikeres csapás kimerítette s a Ljesnica felé menekülő 9. gyaloghadosztálytól mért távolsága egyre nőtt. A harmadik szerb hadosztály pedig a Zavlaka térségében harcoló 3. szerb hadseregheZ húzódott, majd kimerülten megállt, mivel katonáinak az előző 24 óra 50 km-es menetteljesítménye után pihenésre volt szükségük.

A 9. gyaloghadosztály visszavonulásával gyakorlatilag az egész VIII. hadtest visszavonása aktuálissá vált. A fájdalmas felismerés valósággal letaglózta az 5. hadseregparancsnokságot, különösen azután, hogy a XIII. hadtest improvizált támadásai a 9. gyaloghadosztályt üldöző szerb erők oldalába sikertelennek bizonyultak. A VIII. hadtest hadosztályainál (9. gyaloghadosztály és 21. lövészhadosztály) beállott anyagi és morális állapot a hadseregparancsnokságot az ellenségtől való sürgős elszakadás szükségességéről győzte meg. Ennek megfelelően mindkét hadosztály — ahogy erejéből tellett —, a Ljesnica feletti magaslatokra húzódott vissza.

Ebben a helyzetben a XIII. hadtest, amely az összeköttetést a VIII. hadtesttel természetesen elvesztette, részben a 9. hadosztályt szétverő szerb erők, részben a vele szemben álló a 3. szerb hadsereg három hadosztálya észak—déli, ill. kelet—nyugati irányú támadásának veszélye előtt állt. A veszélyt sem a hadtest-, sem a hadseregparancsnokság nem vállalta. A XIII. hadtest augusztus 20-ára Loznica—Zvornik—Ljubovija súlyponttal a Drináig vonult vissza, készletei tekintélyes részének feláldozásával. Az 5. hadsereg visszavonulása Potiorek mélységes felháborodását váltotta ki, aki egyszerűen nem volt hajlandó tudomásul venni a megszégyenítő vereséget, még akkor sem, amikor maga az AOK is meggyőződött a visszavonulás elkerülhetetlenségéről.[101] Az 5. hadsereg parancsnokságának Potiorek — az AOK utasításával ellentétben — megtiltotta a visszavonulást és javasolta az AOK-nak, hogy a 2. hadsereg immár útrakész 23. honvédhadosztályát és 10. lovashadosztályát is a Szávától délre vessék be — az orosz front helyett.[102] Az AOK, miután az említett csapatokra múlhatatlanul északon volt szükség, a javaslatot elutasította. A visszavonulás ténnyé vált, sőt immár az a kérdés lépett előtérbe, hogy az 5. hadsereg meg tud-e maradni a Drina keleti partján? Potiorek ezért új javaslattal állott elő: a 2. hadsereget utasítsák, hogy a közeli napokban Pétervárádra beérkező 8.

100 Az események leírása HL OK Balkan Op. Nr. 90-ben IV. Korpskmdo Op. Nr. 130/55 és Op. Nr. 131/10—65.

101 HL OK Balkan Op. Nr. 91-ben AOK Op. Nr. 865.: „5. hadsereg Drina mögé vezetendő vissza, feladata, hogy az ellenséges előnyomulást a folyón át megakadályozza. IV. hdt., 29. ho., 1/2 7 ho. és Letovsky tbk. csoportja a Szávától északra (!) olyként csoportosítandó, hogy az ellenséges előnyomulás megakadályozható legyen... 6. hds., ha lehet, támadást közvetlen szemben levő ellenség ellen hajtson végre, de elszigetelt összetűzést az ellenséges főerőkkel kerülje. *Egyébként az eredeti feladat — az ellenség saját területére való betörésének akadályozása — teljesítendő.*

102 HL OK Balkan Op. Nr. 94.

menetdandárral és a 7. hadosztály Zimonynál levő részeivel erősítse meg a sabáci csoportot és Tersztyánszky kezdjen újabb támadást az 5. hadsereg jobb szárnyán megindított helyi vállalkozással (a kevésbé megviselt 12. hegyi dandár Ljubovijánál, és a 109. osztrák népfelkelő dandár Vlasenicánál) együtt.[103]

Frank tábornok azonban — az AOK parancsából is következőleg — nem volt hajlandó „kitartani", „míg a segítség északról és délről meg nem érkezik", így a hadsereg bal szárnya, a VIII. hadtest (21. lövész- és 9. gyaloghadosztály), a Ljesnicánál és Bijelnjinánál vert hidakon át még aznap éjjel elhagyta a Drina keleti partját.[104]

A vereség végakkordja: Sabác

Augusztus 20-án éjfélkor Csicserics vezérőrnagy, az 5. hadsereg vezérkari főnöke, telefonon jelentette Potioreknak, hogy az AOK vonatkozó parancsa alapján s a sabáci csoport súlyos helyzetének ismeretében (amely az 5. hadsereg bal szárnyának kudarcával tarthatatlanná vált), utasították Tersztyánszkyt a sabáci térség kiürítésére.[105] Potiorek az 5. hadseregparancsnokság „önkényes eljárását" felháborodva visszautasította, hangsúlyozva, hogy Tersztyánszkynak sem az 5., sem a 2. hadseregparancsnokság nem adhat parancsot. Ezt követően utasította Tersztyánszkyt, azonnal „kezdjen támadó előnyomulást déli irányban."[106] Tersztyánszky, nem tudván eldönteni, kinek a parancsát kövesse, a 2. hadsereg parancsnokságához fordult, ahonnan Potiorek támadási parancsának végrehajtására utasították. Néhány óra múlva már Potiorektól is visszavonulási parancs érkezett,[107] igaz, azzal a megszorítással, hogy a várost tartani kell. A parancsot Frank tábornok újabb parancsa követte, megismételve az augusztus 20-án éjfélkor kiadott parancsot, miszerint a várost is ki kell üríteni. A parancsosztogatásnak még nem volt vége: jelentkezett az AOK is a 2. hadseregparancsnokságon keresztül, utasítva Tersztyánszkyt a város feladására és a sabáci csoportot Frank tábornok alá rendelte.

Tersztyánszky augusztus 20-án három helyről hét ellentétes parancsot kapott s nem tudta, mit csináljon. A parancsnoklási viszonyok káoszának végül is az vetett véget, hogy az AOK Tersztyánszkyt Potiorek alá rendelte.[108] Potiorek ezt követő — Tersztyánszkynak adott parancsa — a városnak, mint hídfőnek mindenképpeni tartását írta elő.[109] A parancs kiadásakor még mindig remélte az események megfordítását. Potiorek, az eseményektől távol, beosztottjainak, alárendeltjeinek véleményét mellőzve (saját vezérkari főnökével is csak levélben érintkezett), a harcoló csapatok állapotát abszolút nem ismerve szőtte az új „megtorló offenzíva" terveit. Mindenekelőtt az 5. hadsereget akarta „rendbeszedni" és újbóli támadásba bevetni.[110] Parancsára már augusztus 20-án tiszti bizottságok, majd rögtönítélő bíróságok kutattak a vétkesek, bűnös mulasztók, a kötelességüket nem teljesítők után.[111] Majd az AOK-t igyekezett fenyegetni és zsarolni, kijelentvén, hogy amennyiben a 2. és 6. hadsereg nem torolja meg

103 HL OK Balkan Op. Nr. 95.
104 HL OL Balkan Op. Nr. 95-ben 5. AK. Op. Nr. 401/31.
105 HL OK Balkan Op. Nr. 97-ben 2. AK Op. Nr. 397.
106 HL OK Balkan Op. Nr. 95.
107 HL OK Balkan Op. Nr. 96.
108 HL OK Balkan Op. Nr. 97.: „Tersztyánszky csoport közvetlen parancsaim alatt marad." (Eddig nem tartozott Potiorek alá, harci cselekményeit a 2. hadsereg parancsai alapján hajtotta végre.) és Uo. AOK Op. Nr. 873 parancsa.
109 HL OK Balkan Op. Nr. 111.
110 HL OK Balkan Op. Nr. 125.
111 HL OK Balkan Op. Nr. 104. Potiorek a 21. lövészhadosztálynál és a 104. Landsturm dandárnál rendelt el azonnali vizsgálatot, amelyet később kiterjesztettek más csapatokra az AOK Op. Nr. 913. sz. parancsa alapján. Az AOK nemcsak jóváhagyta Potiorek rendelkezését, hanem azt is közölte, hogy a bizottságokat az osztrák honvédelmi miniszter küldötteivel erősítik meg.

azonnal az 5. hadsereg vereségét, a Monarchia szerb lakosságának körében a lehető legveszélyesebb államellenes mozgalmak ütik fel fejüket, amelyek az ő feladatát (quasi misszióját) lehetetlenné teszik. Az AOK-nak tett javaslatában a 6. (saját) hadserege Visegradnál és Pribojnál elért (az általános helyzetet vajmi kevéssé befolyásoló) helyi sikereire hivatkozott, amelyek seregét győzelmi tudattal töltötték el s alkalmassá tették arra, hogy a 2. hadsereg még mindig délen tartózkodó erőivel karöltve nemcsak a csorbát köszörülheti ki, hanem a politikai-katonai vezetés által annyira óhajtott első nagy győzelmet is felmutathatja.[112]

A javaslat Potiorek magabiztosságát tükrözte, azét a hadvezérét, aki az uralkodó katonai irodájának vezetőjével, Bolfrass tábornokkal kialakított bensőséges baráti viszonyát kihasználva, csendesen intrikált az AOK ellen, illetve a bekövetkezett kudarcokért egyre inkább a hadvezetést tette felelőssé, mondván, hogy az a balkáni hadműveletekbe való beavatkozásával, az erők folytonos csökkentésével, nemkülönben az ő hadvezetésének kontrakarírozásával a balkáni fegyveres erők sikereit lehetetlenné teszi. Az intrika eredményeként Potiorek augusztus 18-tól már nem az AOK-on keresztül tette meg jelentéseit az uralkodónak, hanem közvetlenül. Majd augusztus 21-én megjelent az uralkodó parancsa, amely szükségesnek tartja a Balkánon harcoló erők egy parancsnoknak való alárendelését, s elrendeli, hogy Potiorek önállóan viselje a főparancsnokságot az összes Szerbia és Montenegro ellen harcoló seregtestek felett, amelyeknek csökkentése semmi szín alatt nem volna célszerű.[113]

Az AOK azzal igyekezett visszavágni, hogy a 2. hadsereg csapatainak elszállítását meggyorsította (23. honvédhadosztály, 10. lovashadosztály) és a Terszty ánszky-csoport délen maradását Sabác kiürítéséig hosszabbította meg.[114] Berchtold külügyminiszter és Tisza István magyar miniszterelnök intervenciója után azonban kénytelen volt beletörődni a 29. gyaloghadosztály és a IV. hadtest otthagyásába.[115]

A vázolt intermezzo, nevezetesen Potiorek teljes önállósulása, nem mentette meg a Habsburg Monarchia hadseregét.

Potiorek augusztus 21-én elrendelte, hogy a IV. hadtest Klenaknál, Sabáccal szemben, a Száva túlsó partján álljon készenlétben, a város előtti térségben, illetve magában a városban a 29. gyaloghadosztály és a 35. Landsturm dandár, valamint a $^1/_2$ 7. (Lütgendorff) dandár védelemre rendezkedjék be.[116] A parancs végrehajtását a szerb hadvezetés nem zavarta: csapatait az eddigi harcok megviselték, pihenésre volt szükségük. A sabáci térségben levő szerb csapatok kiegészítése, megerősítése is meglehetősen lassan haladt, amellett, hogy az 5. osztrák—magyar hadsereget követő szerb csapatok sem voltak abban az állapotban, hogy azt még a Drinán való átkelés után újabb csatára kényszerítsék és megsemmisítsék. Így érthető, hogy augusztus 21-ig a VIII. hadtest — és utána a XIII. hadtest is — utóvédharcok sorozatával és felszerelése egy részének elvesztésével — a Drina nyugati partjára, a vereséggel végződő offenzíva kiinduló állásaiba vonult vissza.[117]

A visszavonulás a 6. hadsereget is magával rántotta. A Frank-féle hadsereg térbeli eltávolodása a 6. hadsereg helyzetét annyira kétségessé tette, hogy Potiorek kénytelen volt saját hadseregét is a Drina nyugati partjára visszavonni.

112 HL OK Balkan Op. Nr. 99.
113 A parancs szövege: A világháború 1914—1918., IV. k. 317. o.
114 HL OK Balkan Op. Nr. 114/Res.
115 Tisza aug. 23-án interveniált az uralkodónál minél nagyobb erőknek a balkáni hadszíntéren való hagyása érdekében. Uo.
116 HL OK Balkan Op. Nr. 111.
117 HL OK Balkan Op. Nr. 125. Potiorek az 5. hadsereg kudarcáért a 2. hadseregparancsnokságot tette felelőssé.

A 6. hadsereg visszavonulása augusztus 23-ig elhúzódott. A XV. hadtest három napi erőltetett menet után Vlasenicára húzódott vissza, a XVI. hadtest Sokolácra. A Drina felső folyásának biztosítását Visegrad térségében a 7. és 9. hegyi dandár vette át, a 8. hegyi dandár a Gorazde—Foča közti szakaszon rendezkedett be védelemre. A visszavonulás nem titkolt szándéka volt a 6. hadseregnek az 5. hadsereghez való csatlakoztatása is, ama keserves tanulság alapján, amelyet az 5. hadsereg elszigetelt támadása hozott.[118] A visszavonulás befejeztével már csak Sabác térsége maradt osztrák—magyar megszállás alatt. Afelől nem volt kétség, hogy az ellenfél nem sokáig fogja tűrni az osztrák—magyar csapatok jelenlétét. „Hiteles" információk szerint három szerb hadosztály volt útban Sabác felé, így a város és térségének védelme lépett előtérbe, még mielőtt az 5. osztrák—magyar hadsereget rendbeszedhették s az „új offenzívát" megindították volna.

A védelem lehetőségét a várost megszállva tartó 29. gyaloghadosztály parancsnoka minimálisnak ítélte és a város kiürítésének végső dátumaként augusztus 21-ét jelölte meg Potioreknak közvetlenül megküldött jelentésében — ha csak nem akarják a jelzett erők pusztulását.[119] A jelentés meglehetősen nagy konsternációt váltott ki, elsősorban Tersztyánszkynál. Felháborodását az motiválta, hogy a hadosztályparancsnok Potiorekhoz fordult, miután Tersztyánszky személyesen előadott érveit visszautasította. A közben Potiorektól megérkezett parancs, amely a város kiürítését megtiltotta,[120] már új parancsnokot talált a hadosztály élén.[121]

Alig néhány órával a történtek után (kb. a déli órákban) az 1. szerb hadsereg megtámadta a 29. gyaloghadosztály állásait,[122] Súlyos harcok alakultak ki, a hadosztály egymás után adta fel hevenyészett állásait és szorult be a város falai közé. Az új hadosztályparancsnok kénytelen volt engedélyt kérni a város feladására, amihez Tersztyánszky, túlságosan is az események hatása alá kerülve, hozzájárult. A kiürítésre azonban ezúttal sem került sor: a hadosztály egy ellenlökése nyomán a szerb erők megtorpantak, a feszültség enyhült. Éjfélre a harc elcsendesedett, épp akkor, mikor Potiorek parancsa megérkezett. Ebben Potiorek a rendelkezésre álló összes erőknek (tehát a Száva túlsó partján levő 31. és 32. hadosztályoknak is) a bevetését követelte a támadó szerbekkel szemben. Tersztyánszky bizonytalankodott. Felrémlett benne ugyanis, hogy amennyiben a szerb hadvezetés nem üldözi a Drinán túl az 5. hadsereget, erejének többségével, azaz jelentős túlerővel a sabáci csoport ellen fordul és a teljes megsemmisítés veszélyének teszi ki azt. Nem kis vajúdás után mégis Potiorek parancsa alapján döntött: a 31. gyaloghadosztály kimerítő éjjeli menet után Klenaknál átkelésre csoportosult, miközben a 32. gyaloghadosztály a Száva védelmét vette át.[123]

Augusztus 22-én reggel a 29. gyaloghadosztály ismét megszállta a város előterét és kisebb vállalkozásokkal igyekezett zavarni a szerb erők mozdulatait. Az 1. szerb hadsereg kb. délig a várost félkörívben nagyjából körülzárta és felvonultatta nehéztüzérségét. A térséget védő 29. gyaloghadosztály és s szerb erők között csak délután alakultak ki komolyabb harcok, amelyek az osztrák—magyar csapatok számára egyre kedvezőtlenebbül alakultak. A hadosztály parancsnoka, Zanantoni vezérőrnagy, a IV. hadtest azonnali beavatkozását kérte, s katonáinak kiadott parancsában a város tartását a hadosztály „becsület-

118 HL OK Balkan Op. Nr. 112.
119 HL OK Balkan Op. Nr. 112 mellékletként 29. gyaloghadosztálya parancsnoka, Zedwitz altábornagy jelentése.
120 HL OK Balkan Op. Nr. 112-ben Potiorek válasza.
121 Zanantoni vörgy.
122 Az 1. szerb hadsereg a Sumadija I. és Timok II. hadosztályokból állott, amelyeket időközben feltöltöttek A sabáci csoport parancsnoksága az ellenséges erőket jóval nagyobbnak hitte.
123 HL OK Balkan Op. Nr. 122.

ügyének" minősítette. A IV. hadtest 31. hadosztályát, amely éppen felfejlődött Klenaknál a Száván való átkeléshez, augusztus 23-án reggel érte el Zanantoni segélykiáltása. Terve az volt, hogy az átkelés után Sabáctól nyugatra megrohanja a szerb erők bal szárnyát és a mögötte átkelő, majd jobbról melléje felzárkózó 32. gyaloghadosztállyal együtt erőteljes csapást mér délnyugati irányban. A terv sikeres végrehajtása kétségkívül meghiúsította volna a szerb hadvezetés ama szándékát, hogy a város védelmének nyugati szárnyára csapást mérve és a pontonhidat elfoglalva, a védelmet elzárja hátsó összeköttetéseitől. A szerb szándék meghiúsítása feltételezte, hogy a IV. hadtest hadosztályai augusztus 23-án délelőtt a sabáci parton legyenek s a támadást megkezdjék, mivel — hadifogoly-vallomásokból kitűnően — a szerb vezetés augusztus 24-re tervezte a mondott csapást.[124]

A IV. hadtest hadosztályainak átkelése azonban ezúttal is késedelmet szenvedett: érthetetlen okokból a pontonhidat két teljes órán át nyitva tartották néhány monitor áthaladásának lehetővé tételére. A 31. hadoszály csapatai 9 órától keltek át és megkezdték felfejlődésüket a délnyugati irányú támadáshoz. József főherceg hadosztályparancsnok, akinek Tersztyánszky rendkívül felületesen szabta meg a támadás célját és irányát, a szemben álló szerb erők mozdulatairól kapott téves információk alapján de. 11 órakor a felállást északnyugati irányúvá változtatta, majd a 32. gyaloghadosztály átkelése után mindkét hadosztályt déli irányba fordította, s felzárkóztatta a város déli szegélyén a 29. gyaloghadosztály mellé úgy, hogy a 31. és 32. hadosztályok felcserélődtek. Intézkedésével a szerb bal szárny elől elvonta az erőket, illetve csapatait arctámadásra fejlesztette fel. A Klenakban tartózkodó Tersztyánszky magából kikelve vette tudomásul József főherceg önkényes intézkedését, s az adott helyzetben csupán azt tehette, hogy a hadtesttartalékból elvont 6 zászlóaljjal igyekezett kitölteni a szerb bal szárnnyal szemben keletkezett hézagot.[125]

A jelzett átcsoportosítás egyben a IV. hadtest támadásának időbeni eltolódásával járt, amit a szerb hadvezetés ügyesen kihasznált. Amikor a IV. hadtest végre délután 3 órakor megindult, a megerősített szerb erők[126] a két magyarországi hadosztály frontális támadását könnyűszerrel visszaverték, majd heves oldalazó tüzérségi tűzzel előbb a 31., majd a 32. hadosztályt hozták pánikhelyzetbe. Délután 5 órakor mindkét hadosztálynál a felbomlás jelei mutatkoztak, az emberek rendetlen visszavonulásban özönlöttek vissza a városba. Megfutamodásukkal a 29. gyaloghadosztály helyzete is tarthatatlanná vált. Tersztyánszky este 7 órakor kénytelen volt elrendelni Sabác kiürítését.[127] A 31. és 32. hadosztály a 29. gyaloghadosztály és dunai monitorok fedezete alatt még aznap éjjel kivonult a városból. Augusztus 24-én délután 5 órakor a 29. gyaloghadosztály visszavonásával az utolsó osztrák—magyar katona is elhagyta Szerbia földjét. A pontonhíd lerombolása este 9 órakor történt meg. Másnap délelőtt az 1. szerb hadsereg egységei bevonultak a városba.[128] A Monarchia hadseregének tűzpróbája politikai és katonai szempontból súlyos vereséggel véget ért.

124 HL OK Balkan Op. Nr. 123.
125 HL OK Balkan Op. Nr. 124.
126 A Sumadija I. hadosztályt a 2. szerb hadsereg, a Timok II. hadosztályt az 1. szerb hadsereg nehéztüzérségével erősítették meg, amellyel mindkét szerb hadosztály jelentős tűzfölényre tett szert az osztrák—magyar hadosztályokkal szemben.
127 HL OK Balkan Op. Nr. 137/53.
128 HL OK Balkan Op. Nr. 137/54.

A visszavonulás gyötrelmes napjaiban megsokszorozódtak a balkáni haderők főparancsnokának ama parancsai, amelyek a hadászati győzelemnek szánt hadművelet kudarcának okait keresték. A magasabbegységek parancsnokainak magyarázkodó jelentései, amelyek az alparancsnokok szinte századkötelékig lemenő információira épültek, elárasztották Potiorekot. Helyzetükből adódóan a parancsnokok harcászati problémákat feszegetettek és kevésbé foglalkoztak magával a hadművelettel, közelebbről a hadműveleti tervezéssel s az annak végrehajtása során elkövetett vezetési hibákkal. Erre csak az AOK vállalkozott, természetesen kisebbítve a saját felelősségét, nevezetesen azt az opportunizmust, amellyel a hadműveléthez hozzájárulását adta, illetve a hadművelet folyamatában Potiorek vezetési gyakorlatát és módszereit támogatta. Az AOK egyébként nem sietett állásfoglalása kialakításával: csak szeptember 5-én foglalta össze véleményét az uralkodó katonai irodájának küldött jelentésében. Conrad vezérkari főnök e jelentésben[129] szemrebbenés nélkül állította, hogy már augusztus 8-án felhívták Potiorek figyelmét „valamennyi erő egy helyen történő bevetésére", vagyis a „két egymástól elválasztott csoportban történő bevetés" veszélyeire. Később Conrad a jelentésben foglaltakat annyiban módosította, hogy a hadművelet kudarcának okát elsősorban nem ebben, hanem „legfőképpen" a 21. lövészhadosztály csődjében jelölte meg. A „módosítás" részben az AOK felelősségének elködösítésére szolgált, részben az osztrák—magyar hadműveleti tervezés dilettantizmusát igyekezett leplezni.

Egyébként a 21. lövészhadosztály bűnbakként való beállítása Potiorek fegyvertárából származott. Ez említett hadosztály ellen már a vereség kifejlete előtt elrendelte a statáriumot,[130] s a kiküldött vizsgálóbizottságok lankadatlan erélyel keresték, kutatták a bűnösöket. A hadosztály ellen kibontakozó leplezetlen terrort az 5. hadsereg egyéb alakulataira, később a 9. gyaloghadosztály csapataira is kiterjesztették.[131] A „vétkesek és bűnös mulasztók, a nyílt és leplezett árulók" elleni hajtóvadászatot szeptember elején maga az uralkodó állította le, mivel félő volt, hogy a Potiorek tervezte újabb offenzíva megindítása kétségessé válhat, ha a tömegterror elárasztja a csapatokat. Potiorek az AOK-nak augusztus 25-én küldött jelentésében[132] nyomatékosan hangsúlyozta a 28., a 7. és a 8. lövészezredek[133] „teljes csődjét", továbbá a hadosztálylovasság megbízhatatlanságát, mint amaz okokat, amelyek a VIII. hadtest pánikszerű visszavonulását eredményezték.[134] Potiorek jelentéseiben a bűnbakok közé bevonta a IV. (budapesti) hadtestet is, hangsúlyozva annak szakszerűtlen vezetését (Tersztyánszky), s bírálva az AOK érthetetlen makacsságát a hadtest teljes értékű bevetésének tilalmában.

A vereség oka valójában az objektív adottságokat, lehetőségeket körültekintően fel nem mérő, az ellenfél erejét lebecsülő, a saját erőt messze túlbecsülő, az ellenfél várható intézkedéseivel felületesen számoló, s a katonaföldrajzi viszonyokat alig figyelembe vevő, voluntarista hadműveleti tervezésben és a dilettantizmus határait súroló hadműveleti-harcászati vezetésben rejlett. De visz-

129 ÖULK I. 151. o.
130 HL OK Balkan Op. Nr. 123.
131 A 104. Landsturm dandárral szemben ugyanolyan kíméletlenséggel jártak el, a 9. gyaloghadosztály ellen a megtorlások enyhébbek voltak. HL OK Balkan Op. Nr. 125.
132 HL OK Balkan Op. Nr. 187.
133 Prága, Pisek, Pilsen környékéről származó, cseh többségű ezredek.
134 A jelzett ezredek „csődje" rántotta magával a 9. gyaloghadosztályt is.

szavezethető volt a szerb hadsereg hadműveleti-harcászati vezetésének fölényére, erkölcsi-morális habitusára, némely tekintetben korszerűbb felszerelésére és kiképzésére, valamint a topográfiai viszonyokat kellőképpen kihasználó harcmodora felsőbbrendűségére is.

Az 5. hadsereg — térben több mint 100 km-rel elszigetelődve a 6. hadseregtől, (amely harckészségét csak augusztus 18-a után érte el) — fedetlen, illetve védtelen bal szárnnyal és oldallal, offenzív hadműveletre felkészületlen állapotban támadott katonaföldrajzilag igen nehéz irányban (a támadás irányára merőleges hegyvonulatokon, völgyeken át), amelynek menetében a természeti akadályok leküzdése közben elszenvedte a hely- és terepviszonyokat jól ismerő és azokat ügyesen kihasználó ellenfél kemény csapásait. A támadás üteme és ereje állandóan csökkent, amelyhez az utánpótlás szervezetlensége, nemkülönben a tüzérség mozgásképtelensége nagymértékben hozzájárult. A 21. lövészhadosztálynál bekövetkezett eseményeket az is elősegítette, hogy a hadosztály emberanyaga (csehországi Landwehr-alakulatok) a hegyes-völgyes terepen folyó harcra abszolút kiképzetlen és felszereletlen volt, amellett, hogy harckészségét el nem érve, felkészületlenül s fáradtan került bevetésre.

A szerb hadvezetés az 5. hadsereg támadását, illetve annak hadászati-hadműveleti célját kellő időben felismerte és helyesen értékelte a 2. hadsereg akcióinak pusztán figyelemelterelő jellegét. Azzal is számolt, hogy a főcsapás színhelyétől távol eső 6. osztrák—magyar hadsereg augusztus 18-a után bekövetkezhető kisegítő csapása az események alakulására aligha lehet befolyással. A szerb hadvezetés nem habozott a rendelkezésére álló erők zömét az 5. hadsereg ellen fordítani, különösen ügyelve arra, hogy annak fedetlen bal szárnya, illetve oldala ellen jelentős helyi túlerőt hozzon létre. Meglepő, hogy az osztrák—magyar hadvezetés az 5. hadsereg elleni szerb erők növekedéséről mit sem tudott: mind a harcászati, mind a hadműveleti szintű felderítést elmulasztotta. Mint a későbbiek során kiderült, az 5. hadsereg 65 zászlóaljával, $11\frac{1}{2}$ lovasszázadával és 37 ütegével szemben szerb részről fokozatosan 90 gyalogzászlóalj, 30 lovasszázad és több mint 50 üteg került bevetésre, amely kb. 3:2 arányú szerb erőfölényt jelentett. A 21. lövészhadosztály augusztus 16-i kudarca és pánikszerű visszavonulása után az 5. hadsereg bal szárnyán egyedül a 9. gyaloghadosztály maradt a maga 13 zászlóaljával, 2 lovasszázadával és 58 lövegével, miközben a vele szemben álló szerb erők 36 zászlóaljat, 4 lovasszázadot és 48 löveget tettek ki. A háromszoros gyalogsági erőfölényt az osztrák—magyar hadvezetés tartalékok hiányában nem tudta ellensúlyozni, így a Jadar menti csata (Tekeris) hamar eldőlt a szerb haderő javára. A győzelmet az is elősegítette, hogy a kisebb számú löveg tüzét a szerb vezetés összpontosítani tudta.

Az 5. hadsereg kudarcaival kapcsolatosan minduntalan felmerül a 2. hadsereg szerepének megítélése. Potiorek állandó törekvése a hadsereg fokozott bevonására irányult, amely az AOK elképzeléseivel ellentétben állott. Az AOK ugyanis a galíciai események szorításában nem nélkülözhette a 2. hadsereget, így annak augusztus 18-val az orosz hadszíntérre történő elszállítását mindenképpen igyekezett keresztülvinni. A Potiorek-offenzíva folyamata viszont arra kényszerítette, hogy a 2. hadsereg egyre több alakulatát vessék be Sabác térségében, amely azonban, mint az látható volt, „cseppenként" történt s az 5. hadsereg kudarcát megakadályozni nem tudta. Sőt, annak bekövetkezte után, nem kis veszteséggel és harcba vetett csapatai erkölcsi-morális erejének megrendülésével elhagyni kényszerült a sabáci térséget, miután annak veszélye is reálissá vált, hogy a győztes szerb haderő zöme ellene fordul és megsemmisíti. A 2. hadsereg dicstelen szereplésének egyetlen kézzelfogható eredménye

az volt, hogy kb. három hadosztálynyi szerb erőt lekötött, ami bal szárnyon levő győztes erőkkel együtt elegendő lett volna az 5. hadsereg teljes megsemmisítésére.

Ami a 6. osztrák—magyar hadsereg szerepét illeti, nem kétséges, hogy augusztus 20-án végül is meginduló támadása és a szerb Užice-csoport ellen elért helyi sikerei az 5. hadsereg vereségén mit sem változtattak. Sőt a főcsapás irányában bekövetkezett kudarc nemsokára a 6. hadseregre is kihatott. Eredményeit önként feladni kényszerült a közben egy hadosztállyal megerősített Užice-csoport ellencsapásaival szemben. Ezt követő visszavonulásának iránya a Drina innenső oldalára visszavetett 5. hadsereg felé Potiorek közvetett önkritikája volt az 5. hadsereg elszigetelt, fedezet nélküli hadászati-hadműveleti támadásáért.

Az offenzíva összeomlásában és a súlyos presztízsveszteség elszenvedésében a közép- és alsószintű harcászati vezetés elképesztő hibái nem kisebb súllyal estek latba. Erre utalnak az egyes csapattestektől már a vereség napjaiban nagy számban befutó mentegetődző, magyarázkodó jelentések, amelyek nemcsak reflektorfénybe állították a harcászati vezetést, hanem megkísérelték levonni a tanulságokat is.[135] A mondott jelentésekben vörös fonalként húzódik végig a felderítés elégtelensége, az összekötő szolgálat elhanyagolása, a fegyvernemi együttműködés teljes hiánya. (A jelentéseket megerősítik a fogoly szerb tisztek kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek, amelyeket az uralkodó katonai irodájának nagy számban megküldtek.) A jelentések hangsúlyozták, hogy a néhány főből álló felderítő járőrök eredménytelensége után a felderítést abbahagyták, amelynek következményeként a csapatok mindenkor erős ellenállásba ütköztek, arctámadásra kényszerültek, vagy meglepték őket. A vérveszteséget egyéb okok is magyarázták. Így pl. az alakulatok zárt rendben, minden biztosítás nélkül, nagy lármával meneteltek, éjjeli meneteknél lámpákkal világítottak, az éjjeli táborhelyeket biztosítás nélkül hagyták. Az ellenfél csakhamar felismerte, hogy váratlan támadásokkal pánikot, zűrzavart idézhet elő, amely az osztrák—magyar csapatoknál nemegyszer egymásra való lövöldözéshez vezet. A balkáni háborúk tapasztalataival rendelkező ellenfél ügyes cselekkel a félelem pszichózisát hintette el: osztrák—magyar kürtjelek fújása, vezényszavak német nyelven való kiabálása s egyéb cselvetések, amelyek nemegyszer kihasználták az osztrák—magyar állomány soknemzetiségű összetételéből adódó lehetőségeket, a pszichikai befolyásolás kiváló eszközeinek bizonyultak.

A tüzérségi tűztámogatás nélkül végrehajtott gyalogsági rohamok összeomlása, amely a békebeli kiképzés egyenes következménye volt, éppolyan pszichózissá vált, mint az utánpótlás szervezetlenségéből adódó állandó nélkülözés élelemben, fegyverzetben, lőszerben egyaránt.[136] Mindezt elmélyítette a felsőbb parancsnokságok és a csapatok közti összeköttetés elhanyagolása: felsőbb parancsnokságok a csapatok helyzetét nem ismerték, azok vezetését ellentmondó parancsok légiójával zavarták meg. De az alakulatok szomszédjaikról sem tudtak, nem egyszer rájuk lőttek, vagy éppen tudatlanságból, esetleg helytelen információk, feltételezések alapján cserbenhagyták őket. A szomszéd szán-

135 A HL-ban található jelentések többsége a 42. honvédhadosztály iratanyagában található: Sarkotić altábornagy, a Monarchia elitalakulatának tartott hadosztály parancsnoka — önmagát is igazolandó — nagy szorgalommal ostorozta a hibákat, s marasztalta el önkéntelenül is az osztrák—magyar hadvezetést, a csapatok harci teljesítményét végzetesen befolyásoló rossz kiképzést, felszerelést, a hadtápszolgálat mulasztásait és általában a harcászati vezetést. HL OK Balkan Op. Nr. 138/Res.

136 A nehéz társzekerekkel ellátott vonatosztagok minduntalan lemaradtak, a rossz utak a súlyos gördülőanyag program szerinti előrejutását nem tették lehetővé. A csapatok az élelmiszerhiányt útközben talált nyers kukoricával és szilvával pótolták. L. Sarkotić idézett jelentését: HL OK Balkan Op. Nr. 138/Res.

déka, vagy tevékenysége ismeretének hiánya a saját alakulatok áldozatait felesleges vállalkozásokkal növelte, olykor azonban a tétlenséggel is.

A vérveszteségek meglepően magas voltáról újólag szólva ki kell emelni, hogy a tüzérség nem tudta megóvni a gyalogságot az ellenséges tüzérség tűzcsapásaitól. Részben mozgásképtelensége, részben elavultsága akadályozta meg abban, hogy az ellenséges tüzérséget lefogja, mely utóbbi jól rejtett állásokból, helyes felderítési eredményekre támaszkodva, összpontosított tüzével pótolhatatlan veszteségeket okozott az osztrák—magyar gyalogság soraiban. Az osztrák—magyar tüzérség a csapatoktól lemaradva, a célfelderítést és tűzmegfigyelést elmulasztva, többnyire magaslatokra tüzelt (ahol az ellenséget feltételezte), majd, elfogyván lőszere, a tüzelést beszüntette.

A fegyvernemi együttműködés hiánya csak fokozta azt a bizalmi válságot, ami az állománynál, főleg a gyalogságnál, a vezetéssel szemben kialakult. De a bizalmi válság a többi fegyvernemet is elérte. A lovasság, „a legdicsőbb fegyvernem" harcbavetése hegyes-völgyes terepen a szinte láthatatlan ellenséggel szemben a legénységben korán megkérdőjelezte a vezetés jóságát, amellett, hogy súlyos veszteségek apátiát váltottak ki. A tüzérség pedig, amely a szerb hadsereg korszerűbb, nagyobb hordtávolságú lövegeitől sokat szenvedett, szintén a hadvezetés számlájára írta kiszolgáltatottságát.

A vezetéssel szembeni bizalom elvesztésével együtt járt az ellenféllel szembeni kisebbrendűségi érzés felülkerekedése. Az osztrák—magyar vezetés meglepetve, sokszor teljesen megzavarodva állott a hasonló szintű szerb vezetés nagy harci tapasztalatokon alapuló gyakorlatával szemben. Az ellenfél harci felkészültsége, harci módszerei, elszántsága, állhatatossága és állandó kezdeményezőkészsége mégis az átlag osztrák—magyar katonára volt legmélyebb hatással, olyannyira, hogy a kishitűség, az alacsonyabbrendűség érzete gyorsan lábrakapott. E sajátos pszichózis leküzdése a vezetés minden energiáját igénybe vette azokban az augusztus végi, szeptemberi hetekben, amelyek a hadsereg „rendbeszedésével" s az újabb támadó hadművelet előkészítésével teltek el. A vezetés erőfeszítései azonban csak látszateredményeket hoztak: Potiorek újabb offenzívája során „a nem kívánatos jelenségek hatványozott mértékben megismétlődtek."

*

Egy hadsereg sorsa nem dől el az első tűzpróba kudarcával. A Potiorek-offenzíva sikertelensége sem járt megsemmisítő eredménnyel: a győztes ellenfél nem ért el hadászati győzelmet, a Monarchia hadserege „állva maradt", s változatlanul potenciális katonai erőt jelentett a Balkán-hadszíntéren. Ám a kudarc megtépázta a Monarchia nagyhatalmi tekintélyét, elodázta újabb szövetséges belépését a központi hatalmak oldalán és a gyors győzelem helyett a Monarchiát kétfrontos háborúba sodorta. Mindemellett lekötötte az összhaderő tetemes részét és a tűzpróba 25 000 főnyi áldozatán túl egy, a hadászati döntés szempontjából mellékes hadszíntéren újabb megpróbáltatásokba és áldozatokba hajszolta. A Balkán-hadszíntéren levő osztrák—magyar haderő ugyanakkor végzetesen hiányzott a Monarcia legfontosabb hadszínterén, a galíciai harcmezőkön.

Мартон Фаркаш

ПЕРВОЕ ИСПЫТАНИЕ ОГНЕМ

Поражение армии Австро-Венгерской Монархии в Бащейне Дрины-Сабы в августе 1914 года

Резюме

План операции, направленной на уничтожение сербских вооруженных сил, был разработан австро-венгерским военным руководством же в конце XIX века.

В ходе выполнения оперативные концепции подверглись существенному изменению: изменившееся соотношение военных сил, а также политические соображения (примкновение России к числу противников монархии, оборона Боснии-Герцоговины) перечеркнули возможность нансения двойного главно удара, запланированного в долине Моравы и из Южной Боснии, более того по предложению союзнического немецкого военного руководства на передний план была выдвинута дефензивная оборона против сербских вооруженных сил.

Великодержавный престиж монархии, не менее политическая необходимость первой победы на Балканах (в сочетании с личным тщеславием главнокомандующего подполковника генштаба Оскара Потиорека) привели к принятию такого решения, в соответствии с которым Потиорек 12 августа сконцентрировал 5-ю армию в долине нижней Дрины и направил главный удар с запада на восток в направлении Вальево, к которому позже должен был присоединиться вспомогательный удар 6-й армии с верхнего течения реки Дрина, в целях двойного охвата, окружения и уничтожения сербских сил.

Сербское военное руководство своевременно распознало план удара силами 5-ой армии и поэтому основные имевшиеся в распоряжении силы сербов были направлены на отражение главного удара, причем большое внимание уделялось тому, чтобы неприкрытый левый фланг наступавшей 5-ой армии оказался в критическом положении. Это таки произошло. Положение левого фланга армии не облегчилось даже и переходом в наступление южного фланга, более того его задержка в ходе энергичного сопротивления, а затем и контрнаступления сербоев поставила в критическое положение и южный фланг.

Márton Farkas

DIE ERSTE FEUERPROBE

Die Niederlage der Armee der Österreich—Ungarischen Monarchie au der Drime und Save im August 1914.

Resümee

Den Plan der Kriegsoperation zur Vernichtung der serbischen Wehrmacht hatte die österreich—ungarische Heeresleitung schon am Ende des 19. Jahrhunderts detailliert ausgearbeitet.

Während der Durchführung wurden die Kriegsoperationskonzeptionen wesentlich modifiziert: Die sich veränderten militärischen Kraftverhältnisse und die politischen Erwägungen (Rußlands Eintritt unter die Feinde der Monarchie, die Verteidigung von Bosnien-Herzegowinen) ermöglichten den geplanten doppelten Hauptschlag im Moravatal und aus Süd-Bosnien nicht, und auf den Vorschlag der verbündeten deutschen Heeresleitung trat sogar die deffensive Verteidigung die serbischen Streitmacht in den Vordergrund.

Das Großmachtsprestige der Monarchie und die politische Notwendigkeit des ersten Sieges auf dem Balkan (gepaart mit Potioreks persöhnlichen Ehrgeiz) ergaben die Entscheidung, daß Potiorek am 12. August den Hauptschlag der an der unteren Drine konzentrierten 5. Armee nach Valjevo eröffnete, zu der sich später der Aushilfsschlag der 6. Armee vom Oberlauf von Drina angeschlssen hätte, um die serbischen Kräfte umzufassen, umzukreisen und zu vernichten.

Den Hauptschlag der 5. Armee erkannte die serbische Heeresleitung rechtzeitig und sie kehrte die zur Verfügung stehenden Kräfte gegen diese, großes Gewicht darauf legend, den ungedeckten linken Flügel der 5. Armee in eine kritische Lage zu bringen. Dies traf bald ein. Auch der Angriff des südlichen Flügels konnte die Lage nicht erleichtern, er selbst geriet sogar während des heftigen serbischen Widerstandes und Gegenangriffs in eine kritische Lage.

Der Zusammenbruch der mit großen Hoffnungen eröffneten Potiorek-Offensive brachte der Monarchie um ihr militärisches Ansehen. Die erfolglose Feuerprobe der Armee gegen das kleine Serbien zeigte nicht nur dem verbündeten Deutschland, sondern auch den allierten Entente-mächten, sowie den Neutralen den richtigen militärischen Wert des Habsburgerreiches den Verwendbarkeitsgrad der Armee und die Primitivität der strategischen Planung und Führung ins rechte Licht stellend.

BONHARDT ATTILA

A MAGYAR HADIFOGLYOK HAZASZÁLLÍTÁSA AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

Az I. világháború négy éve alatt a szemben álló felek hadseregei súlyos személyi veszteségeket szenvedtek: 9 486 200 volt az elesettek, 20 000 000 körül a sebesültek, és 7 427 000 a hadifogságba kerültek száma.[1]

A hadviselő államok közül — Oroszország után — az Osztrák—Magyar Monarchia vesztette a legtöbb hadifoglyot, mintegy 2—2,6 millió embert.[2] Bár a Szovjet-Oroszországgal 1918. február 7-én és június 5-én kötött hadifogolycsere-egyezmények értelmében még a háború alatt kb. 700 000 tiszt és katona tért vissza orosz fogságból, az összeomláskor az Osztrák—Magyar Monarchia több mint 1,5 millió polgára volt még Oroszországban, illetve az antant hatalmak hadifogolytáboraiban.[3] Közülük sokan sohasem[4], vagy csak évekkel a fegyverszünet — sőt a békeszerződések — megkötése után térhettek vissza hazájukba.

A Monarchia hadifoglyainak nemzetiségi összetételéről nincsenek pontos adataink. Egy, az 1918. november 6-i helyzetet rögzítő kimutatás szerint az 1 479 289 főt kitevő hadifogolylétszámból 835 384 ausztriai, 614 808 magyarországi, és 29 097 boszniai illetőségű volt[5].

Gróf Somssich József magyar külügyminiszter a magyar Nemzetgyűlés 1920. február 28-i ülésén egy, a hadifogolykérdéssel kapcsolatos interpellációra adott válasza szerint a háború befejezése után az Osztrák—Magyar Monarchia 1 245 000 hadifoglya közül 704 000 tartozott a történelmi Magyarország terüle-

1 Österreich—Ungarns letzter Krieg. Bd. VII. Beilage 37.

2 Az Osztrák—Magyar Monarchia hadifoglyainak pontos száma a birodalom hivatali apparátusának a háborút követő összeomlása miatt nem állapítható meg, így az utókor e tekintetben kénytelen a megmaradt töredékes adatokon alapuló becslésekre hagyatkozni.

A volt cs. és kir. Hadügyminisztérium szerint a Monarchia hadifoglyainak száma 1 479 289 volt, Gaston Bodard osztrák katonai statisztikus ezt a számot 1 672 672-re, a m. kir. Belügyminisztérium (a továbbiakban — Büm.) pedig 1 693 009-re becsülte. Ehhez járult még 837 483 eltűnt, akiknek nagy része szintén fogságba került (Hadifogoly magyarok története. [Szerk.: Pilch Jenő, Lukinich Imre, Zilahy Lajos, Baja Benedek] Budapest, 1930. I. k. 72—74. o.)

Józsa Antal több osztrák és szovjet kiadványt, illetve statisztikai forrást összevetve 2 100 000-ben jelöli meg csak az orosz fogságba esett monarchiabeli katonák számát, amelyet tovább növel a más frontokon fogságba került további több mint félmillió ember. (*Józsa Antal:* Háború, hadifogság, forradalom. Budapest, 1970. 92—96. o.)

A viszonylag nagy számbeli különbség részben abból adódik, hogy a hadifoglyok számához nem mindig adták hozzá az itáliai front összeomlásakor fogságba esett katonákat. Így például Fritz Franek, aki szerint az Osztrák—Magyar Monarchia hadifogoly-vesztesége 1 691 000 ember volt, s ehhez járult hozzá az olasz front összeomlásakor fogollyá vált 12 000 tiszt és 425 000 katonai személy. (Österreich—Ungarns letzter Krieg. Bd. VII. Beilage 37., idézi *Józsa Antal:* i. m. 92. o.)

3 Hadifogoly magyarok története II. k. 550—553. o.; *Józsa Antal:* i. m. 92. o.

4 A hadifogságban kb. 8000 osztrák—magyar tiszt, illetve 470 000 katona halt meg, idézi műve 92. oldalán *Józsa Antal* az Österreich—Ungarns letzter Krieg. Bd. VII. Beilage 37. adatait.

5 Ezen adatokat *Gratz Gusztáv* és *Richard Schüller* „Der Wirtschaftliche Zusamenbruch Österreich—Ungarns" c. művükben túlzottnak tartják. (*Józsa Antal:* i. m. 92. o.)

tére, akik közül 400 000 az ország meg nem szállt területén lakott[6]. A Magyar Vöröskereszt Egylet 1919-es becslése szerint viszont csak 208 000 volt a magyar kormány fennhatósága alá tartozó területekre illetékes hadifoglyok száma[7]. A „trianoni Magyarország" I. világháborús veszteségeiről a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi 7. számában közölt adatok szerint Magyarország hadifogoly vesztesége 174 427 fő volt. Ha ehhez hozzáadjuk a 41 419 eltűntet, a kapott 215 846 fős létszám megközelíti a Vöröskereszt 1919. évi becslését[8].

A fegyverletétel után az önállóvá vált magyar államnak tehát közel 200 000 ember Európa különböző országaiból és Szibériából történő hazatelepítéséről kellett gondoskodnia. Nem is szólva azokról a kisebb csoportokról, akik fogságuk alatt Amerikába, Ausztráliába vagy Ázsia valamelyik államába vetődtek.

Tekintettel a még fogságban levők nagy számára, 1918 novemberétől a hadifoglyok hazaszállításának kérdése a magyar társadalmi érdeklődés homlokterében állt. A hozzátartozók millióinak politikai hangulata nagyban függött attól, hogy a kormányzat milyen lépéseket tesz a hadifoglyok hazasegítése érdekében. Ennek felismerése is hozzájárult ahhoz, hogy az őszirózsás forradalommal hatalomra került demokratikus kormányzattól a Forradalmi Kormányzó Tanácson át az ellenforradalmi rendszer kormányáig valamennyi felsőbb államirányítási szerv igyekezett — az adott kül- és belpolitikai, valamint gazdasági lehetőségeken belül — lépéseket tenni a hadifoglyok hazaszállítása érdekében.

A hadifogolykérdés a Tanácsköztársaság leverése után közvetlen politikai aktualitássá vált. A hatalomra került ellenforradalom a polgári demokratikus rendszert és a proletárdiktatúrát tette felelőssé a hadifogolyügy elhúzódásáért. A sajtóban megjelent közlemények, a hadifoglyok hozzátartozóinak gyűlésein elmondott beszámolók elhallgatták a hadifogoly-hazaszállítás megszervezése és megindítása terén 1918 novembere és 1919 augusztusa között tett erőfeszítéseket, ugyanakkor erősen kiemelték az ez ügyben 1919 augusztusa után elért eredményeket. Sőt a tanácskormányt azzal is megvádolták, hogy nemcsak hogy nem tett meg mindent a hadifoglyok hazatelepítése érdekében, hanem megállapodott Szovjet-Oroszországgal, hogy az ott élő magyar hadifoglyokat ne engedjék haza, hanem sorozzák be a Vörös Hadseregbe, hogy ott harcoljanak a világforradalomért. A kérdés ilyen beállítása az ország lakosságának a forradalmi kormányok, illetve az általuk képviselt eszmék ellen való fordításának egyik eszköze volt.

Ezzel egyidőben a szovjet-oroszországi és ausztriai emigrációban élő magyar kommunisták is propagandát folytattak az ellenforradalmi rendszer ellen. Egyik módszerük a hazatérő hadifoglyok közt végzett agitáció volt. Ennek során a hadifogság és a hazaszállítás elhúzódásának egyedüli okaként a Magyarországon uralkodó rendszer nemtörődömségét, a hadifogságba esett munkásokkal és parasztokkal szemben érzett ellenszenvét jelölték meg. Hangsúlyozták a hazatérők előtt az otthoni leszerelő táborokban rájuk váró megpróbáltatásokat[9]. Így leegyszerűsítve próbálták a hadifogoly tömegek előtt megvilágítani a kizsákmányoló és a dolgozó osztályok közötti antagonisztikus ellentéteket.

A hazaszállítás 1923-ban történt befejezése és az ellenforradalmi rendszer konszolidációja után a hadifogolykérdés elvesztette közvetlen politikai töltését, az I. világháború történetének egy részévé vált. A húszas évek végén, a világ-

6 Gróf Széchenyi Viktor interpellációja a hadifoglyok hazahozatala tárgyában a Nemzetgyűlés 8. ülésén, 1920. február 28. Hadtörténelmi Levéltár, Magyar hadifoglyok a két világháborúban, Magyar Hadifogoly Mentő Mozgalom szn. (a továbbiakban — HL Hdf. gy. MHMM.) szn.

7 Országos Levéltár, Külügyminisztérium hadifogoly osztálya 49. tétel 5155/13—1920. (a továbbiakban — OL K. 73.)

8 Az adatokat a Hadifogoly magyarok története is közli az I. k. 47. o.-n.

9 HL Hdf. gy. Csót T/58/1921., T/326/1921., T/365/1921., T kt 12/4/1922. Királyhida 153/1921. Keleti pu. hadifogoly fogadó bizottság (a továbbiakban — hdf. biz.) kt 76/1921.

háború többi eseményéhez hasonlóan, megkezdődött a hadifogság tudományos igényű feldolgozása is. Ennek eredményeként látott napvilágot Pilch Jenő, Lukinich Imre, Zilahy Lajos és Baja Benedek szerkesztésében a „Hadifogoly magyarok története" című kétkötetes mű. Az 1014 oldalas munkából azonban csak egy 20 oldalnyi fejezet foglalkozik a hadifoglyok 1918—1923 közt lezajlott hazatérésével. E csekély terjedelem már eleve lehetetlenné tette, hogy a hazaszállítás bonyolult szervezetével megismerkedhessen az olvasó.

A felszabadulás után is jelentek meg a magyar hadifoglyok I. világháború utáni hazatelepítésével kapcsolatos feldolgozások. Ezek azonban főleg az ellenforradalmi rendszernek a Szovjet-Oroszországból hazatérő volt internacionalistákkal szemben alkalmazott politikáját, megtorló intézkedéseit, illetve az 1921. július 28-án Szovjet-Oroszországgal Rigában kötött túszcsere-egyezmény előzményeit és végrehajtását tárgyalták.[10] Ugyancsak az 1921. évi hadifogolycsere-egyezménnyel kapcsolatos Gábor József és Sarlós Márton tanulmánya[11].

A hazatérő hadifoglyok politikai megszűrése azonban csak egy — befejező — része volt a több mint százezer ember hazaszállításával járó sokrétű tevékenységnek. A hazaszállítás teljes folyamatáról és a Hadügyminisztérium irányításával ezt végző szervek, intézmények szervezetéről, tagolódásáról, munkájáról eddig nem készült átfogó feldolgozás. Ezt a hiányt kívánja részben pótolni ez a dolgozat, amely a hazatérő hadifoglyok külföldön történő fogadásával és a magyar határig való továbbjuttatásával foglalkozó szervek működésének — hivataltörténeti szempontok szerinti — ábrázolásával próbálja meg bemutatni annak az 5 évig tartó folyamatnak egyik fázisát, amelynek eredményeként százezernél több ember tért vissza a családjához.

A magyar hadifogoly-hazaszállítás központi szervei

A Monarchia hadseregének — s ezen belül a m. kir. Honvédségnek — hadifogolyügyeit az összeomlásig a közös Hadügyminisztérium 10. osztálya vezette. Ott tartották nyilván a fogságba esetteket, onnan irányították segélyezésüket, a rokkantak hazahozatalát, s ott folytak a hadifoglyoknak a háború utáni kicserélésére és hazaszállítására vonatkozó előmunkálatok.

A Habsburg-birodalom felbomlásával ezen feladatoknak a magyar katonákra vonatkozó részét át kellett vennie az önállóvá váló Magyarország kormányának. A kérdés fontossága azonnali intézkedéseket tett szükségessé, amelyek irányításával a Hadügyminisztériumot bízták meg. A minisztérium kebelén belül még 1918 novemberében létrehoztak egy hadifogoly csoportot, amelynek „hdf A"-val jelölt részlege a Magyarországon tartózkodó idegen, „hdf B" elnevezésű alcsoportja pedig a saját hadifoglyokkal kapcsolatos ügyekkel foglalkozott.

1918. december 10-én a Hadügyminisztérium hadifogoly csoportja egy tervezetet készített, amelyben „több szem többet lát alapon" a hadifogoly-hazaszállítás lebonyolításának elvi irányítására állandó hadifogoly bizottság felállítását javasolta. A bizottságban — amelynek elnöke a Hadügyminisztérium hadifogoly

10 Az első kategóriába tartozik a lengyel *Stanislaw A. Sochacki:* A Szovjet-Oroszországból hazatérő magyar hadifoglyok útja Lengyelországon át. Párttörténeti Közlemények (a továbbiakban — PtK) 1958. 4. sz. A második kategóriában első helyen kell említeni *Hunyadi Károly:* A Szovjet-Oroszországban élő magyar hadifoglyok hazatelepítése (1919—1922) c. kandidátusi disszertációját, amely elsősorban a túszcsere-akció eseményeit dolgozza fel részletesen. (HL Tanulmányok és kéziratok gyűjteménye [a továbbiakban — Tgy] 2835.) A dolgozat fejezetei megjelentek a Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1970/2., 1972/3., 1975/4. és 1976/2. számaiban.

11 *Gábor József:* A szovjet kormány akciója a magyarországi fehérterror üldözöttei megmentésére. PtK 1964/4. sz. *Sarlós Márton:* A kommunista előítéletek kiszabadító szovjet akciók. Különnyomat a Magyar Tanácsköztársaság állama és joga. Budapest, 1959. c. tanulmánykötetből.

csoportjának vezetője lett — a Miniszterelnökségen kívül — helyet kaptak a hadifogoly kérdésben érintett Külügy-, Belügy-, Pézügy-, Kereskedelmi, Népjóléti és Igazságügyminisztérium képviselői, valamint az olyan társadalmi egyesületek és hivatalok képviselői, mint a Vöröskereszt Egylet, a Hadifogoly Gyámolító Bizottság, a Hadigondozó és Hadisegélyező Hivatal, a Hajózási Kormánybiztosság, a hadifoglyok hozzátartozóinak egyesületei, valamint a Függetlenségi Párt, a Radikális Párt, a Szociáldemokrata Párt és a katonatanács. A bizottság első ülését 1918. december 21-én tartotta.[12]

1918 karácsonyán magyar vöröskeresztes misszió utazott Svájcba Ludwig Jenő volt clevelandi konzul vezetésével, hogy a győztesek képviselőivel az antant fogságában levő hadifoglyok hazaszállításáról tárgyaljon. A Hadügyminisztérium hadifogoly csoportját a küldöttségben Dell'Adami Géza százados képviselte. A tárgyalások egyelőre eredménytelenek maradtak, mert az antant csak a békeszerződés megkötése után kívánta hazabocsátani a központi hatalmak fogságba esett katonáit.

Ugyancsak sikertelennek bizonyult az 1919. január 4-én Moszkvába küldött magyar vöröskeresztes misszió útja, amelynek tagjait — megtorlásul a budapesti szovjet misszió politikai agitáció miatt történt letartóztatásáért — őrizetbe vették[13].

Bár a külföldi tárgyalások egyelőre nem vezettek eredményre, a békeszerződés közeli megkötése és a szovjet kormánnyal szembeni viszony javulása reményében Budapesten tovább folyt a hadifoglyok hazaszállításának előkészítése. 1919 januárjában a Hadügyminisztérium hadifogoly csoportjának két részlegét osztállyá fejlesztették, amelyek az 54. és 55. számot kapták. Az előbbi a „hdf A", az utóbbi a „hdf B" alcsoport ügykörét vette át.

A magyar hadügyminiszter 1919. január 14-én kelt parancsában elrendelte, hogy „minden a hadifoglyokkal kapcsolatos kérdés az 55. osztállyal egyetértőleg intéztessék". A parancs hangsúlyozta a hazatértek elhelyezésének, felruházásának, élelmezésének, közegészségügyi szempontból való ellátásának, továbbá katonai leszerelésük (elbocsátás, kifizetés), valamint általában erkölcsi és anyagi támogatásuk fontosságát.. Mivel ezen ügyek természetüknél fogva több hadügyminisztériumi osztály ügykörét érintették, a miniszter utasítást adott egy ún. „hazatértek csoportjának" az 55. osztályon belül való megalakítására. A csoportba, amely „a szükséghez képest az 55. osztály rendelkezésére kellett, hogy álljon", a Hadügyminisztérium hazatérők ellátásában érintett 6., 7., 11., 35., 40., 42., 44., 47., 51., 52., 57. osztályának, valamint XV. csoportjának egy-egy szakelőadója nyert beosztást[14].

Miután a Hadügyminisztériumon belül ily módon szabályozták a hadifoglyok hazaszállításának irányításával megbízott osztály működését, a Minisztertanács 1919. január 20-i ülésén a hadügyminiszter javasolta, hogy a hadifoglyok hazatérésének előkészítésére egy állandó miniszterközi bizottság alakuljon. Indítványát így indokolta: „Ezen (a hadifoglyok hazaszállításával és a polgári életbe történő visszavezetésével kapcsolatos — B. A.) feladatok sokféleségéből önként következik, hogy bár az ügyek oroszlánrésze a Hadügyminisztérium ha-

12 A m. kir. Honvédelmi Minisztérium (a továbbiakban — HM) szervezeti változásai 1867—1921/HL HM 25683/Elnökség — 1921. HL Polgári demokratikus forradalom iratainak gyűjteménye (a továbbiakban — Polg. dem.) HM 33291/Hdf. b. — 1918.
Kirchner Sándor: Hadifoglyaink hazaszállítása. HL Tanulmányok és kéziratok gyűjteménye (a továbbiakban — TGY.) 2081. 10. o.
13 *Kirchner:* i. m. 18—19. o.
14 HL Polg. dem. HM 1017/Eln. 55—1919.
A hazatértek csoportjába beosztott osztályok ügyköre: 6. osztály — szervezési ügyek; 7. osztály — karhatalom; 8. osztály — katonapolitika; 11. osztály — vasúti ügyek irányítása; 35. osztály — legénységi ügyek; 40. osztály — illetékügyek; 42. osztály — ruházati, felszerelési ügyek; 44. osztály — költségvetési ügyek; 47. osztály — elhelyezési ügyek; 51. osztály — ruházat, felszerelés kiadása; 52. osztály — élelmezési ügyek; 57. osztály — egészségügy; XV. csoport — leszerelési, elvi ügyek.

táskörébe tartozik, mégis egyes kérdések természeténél fogva az intézkedésnél több más minisztérium is érdekelve van. Ha minden tényezők közt a harmonikus összműködés nincs meg, ez hadifoglyaink érdekének sérelmére vezet, azaz ha az érintkezésnél hosszadalmas írásbeli érintkezést követnénk, ez az ügy gyors lebonyolítását késleltetné."[15] Az előterjesztést a Minisztertanács elfogadta, és a bizottságba — amely alakuló ülését 1919. január 27-én tartotta — a Külügy-, a Belügy-, az Igazságügyi, valamint a Népjóléti Minisztérium egy-egy referensét delegálta a Hadügyminisztérium képviselői mellé. A bizottság üléseire, melyeken a Vöröskereszt Egylet és a hadifoglyok hozzátartozóinak egyesületei is tanácskozási jogot kaptak, szükség esetén más tárcák, illetve hivatalok szakelőadóit is meghívták.

Hogy a hadifogolykérdésben a különböző minisztériumok által tett lépések egymást ne keresztezzék, a Külügyminisztériumnak az 1919. január 28-i minisztertanácson tett javaslatára a kormány még pontosabban meghatározta az egyes tárcák illetőségi körét.

Eszerint a Külügyminisztériumban felállított 13. számú (hadifogoly) osztály hatáskörébe kerültek azok az ügyek, amelyek a hadifogolykérdés kapcsán külföldi kormányokkal és hatóságokkal való érintkezést, illetve külföldön lebonyolítandó tárgyalásokat tettek szükségessé.

A minisztertanácsi döntés értelmében a Hadügyminisztérium feladata maradt minden olyan tevékenység és akció vezetése, amely a hadifoglyoknak az országhatáron történő megjelenésétől rendes polgári foglalkozásukhoz való visszatérésükig tartott. Ezenkívül továbbra is a Hadügyminisztérium hatáskörébe tartozott a hadifoglyok fogadására külföldre küldött katonai missziók összeállítása és tevékenységének irányítása, de azokat az akciókat, amelyek külföldi hatóságokkal való érintkezést kívántak, a Külügyminisztériumon keresztül kellett lebonyolítani.

A Magyar Vöröskereszt Egylet a hadifoglyok segélyezésére irányuló akciót a Hadügy- és Külügyminisztérium egyetértésével továbbra is a külföldi vöröskeresztes egyletek útján folytatta.

A kormányhatározat értelmében a hazaszállítással járó költségek a hadügyi tárcát terhelték.[16]

1919 februárjában a Hadügyminisztérium 3000/eln. 55-1919. szám alatt utasítást adott ki határ menti fogadó állomások, valamint leszerelő táborok felállításáról.

Tehát 1919 márciusára, mielőtt akár Oroszországból, akár az antant fogságából a magyar hadifoglyok tömeges hazaszállítása megkezdődött volna, a Magyarország határain belüli fogadásukat, leszerelésüket végző, illetve irányító intézményeket már alapvetően megszervezték.

A hadifoglyok külföldön történő szállításával kapcsolatban az a nemzetközi jogszokás alakult ki, hogy a hazatérők saját, esetleg az anyaország határáig történő utaztatásának és élelmezésének költségeit a fogva tartó állam fedezi. Ez azonban — még megvalósulása esetén sem — jelentette azt, hogy a magyar hadifoglyok elérik hazájukat. Hiszen az antant hatalmak az Osztrák—Magyar Monarchiával voltak hadiállapotban és elfogott katonáit legfeljebb csak annak egymást ne keresztezzék, a Külügyminisztériumnak az 1919. január 28-i miniszisztérium 55. osztályán az az elképzelés született, hogy az osztrák—magyar hadsereg hadifoglyainak a volt Monarchia határain belüli szállítására egy — a felszámoló volt közös Hadügyminisztérium megbízottaiból és az utódállamok képviselőiből álló — közös irányító szervet kellene létrehozni. Az elképzelés

15 HL Polg. dem. HM 1816/Eln. 55—1919.
16 OL K. 73 40. tétel 420/1919.

szerint a közös szerv egységesen irányította volna a különböző nemzetiségű hadifogolycsoportok szállítását, míg azok saját, újonnan alakult nemzeti államuk határához nem értek volna.[17] Az ezzel járó költségeket a felszámoló közös Hadügyminiszérium ingó és ingatlan javaiból szándékoztak fedezni. Amennyiben azt a hazatérés megindulásáig nem lehetne pénzzé tenni, akkor ezeket a kiadásokat az utódállamok által nyújtott előlegekből fizették volna ki, amelyeket aztán a végső elszámolásnál az illető állam javára betudtak volna.[18] Ilyen értelemben tett javaslatot a Hadügyminisztérium 55. osztálya a Külügyminisztériumnak az utódállamokkal való tárgyalások megindítására.

Miközben folytak a megbeszélések a volt Monarchia hadifoglyainak hazaszállítását irányító közös szerv felállításáról, Budapesten kikiáltották a Tanácsköztársaságot. A proletárdiktatúra győzelme lehetővé tette, hogy a hadifogolykérdés kibillenjen az addigi holtpontról.

1919. március 27-én kelt feljegyzésében a Külügyi Népbiztosság a hadifogolyügy alakulása szempontjából így értékelte az új helyzetet: „... Szovjet-Oroszországgal való barátságos viszonyunk következtében hadifoglyaink sorsában nagy enyhülés fog beállni épp ott, hol az előbbi kormányok érintkezésének megszakadása miatt a legtöbbet szenvedtek. Sürgősen szükséges volna a szovjet kormánnyal hadifoglyaink érdekében érintkezésbe lépni, és megegyezni vele hogy:

a) minden eszközzel lehetővé tegye hadifoglyainknak a hazajövetelt,
b) a vörös gárdában szolgáló magyar hadifoglyok vagy hazajöjjenek, vagy ha ez nem lehetséges szolgáljanak tovább, de a magyar határ felé levő fronton, ez tán biztosítaná a gyors összeköttetés létesítését,
c) a szovjet kormány a hatalma alatt álló területeken levő betegek segélyezésére és ápolására missziókat engedjen kiküldeni."

A volt Monarchia területén alakult országok Oroszországban levő hadifoglyainak ügyében a Külügyi Népbiztosság állásfoglalása a következő volt:

„Politikai okok amellett szólnak, hogy egyelőre Német-Ausztriát kellene különös támogatásban részesíteni, ami azért is célszerű volna, mert ez sok ellenszolgáltatást tehet nekünk, a Nyugat-Európából hazatérő internáltjainknak, esetleg beteg és rokkant hadifoglyainknak Ausztrián való átutazása alkalmával.

Amennyiben Német-Ausztria részéről semmiféle fegyveres bevatkozástól tartanunk nem kell, elősegíthetnők az oda való hadifoglyok Oroszországból való elbocsátását is.

A Monarchia többi államával szemben hadifogolykérdésben egyenlőre reservált álláspontot kellene elfoglalni".

A Nyugat-Európában levő magyar hadifoglyok hazatérésének kilátásait a feljegyzés helyesen mérte fel, amikor azt írta, hogy az antant hatalmak valószínűleg „egyelőre sem foglyokat, sem internáltakat nem bocsátanak haza".[19]

Bár a közvetlen összeköttetés Szovjet-Oroszországgal az ismert okok miatt nem jöhetett létre, s a magyar hadifoglyok szervezett hazatérése nem kezdőd-

17 A terv gyakorlati megvalósítását a Hadügyminisztérium (a továbbiakban — Hüm.) 5031/55—1919. sz. a Külügyminisztériumhoz (a továbbiakban — Küm.) intézett átirata szerint úgy gondolták: „hogy a volt Osztrák—Magyar Monarchia határain fogadó bizottságok és táborok volnának felállítandók. A táborok feletti felügyeletet mindig az az állam gyakorolná, amelyek területén van, a többi állam pedig egy-egy képviselőt küldene oda. E táborokból a tervezett közös szerv irányítaná az érkezőket a legrövidebb úton saját hazájuk felé, ahol a határon már nemzeti fogadó bizottságaik várnák őket. A közös szerv értesítené az egyes nemzeti államok hadügyi kormányzatait a szállítmányok érkezéséről, a letöltött egészségügyi vesztegzárról stb." OL K. 73 67. tétel 1510/pol. — 1919.

18 A Hüm. és a Vöröskereszt Egylet elképzelései a hadifoglyok hazaszállításával kapcsolatban. OL K. 73 49. tétel 5155/13—1920.

19 OL K. 73 49. tétel 001820/II—a. pol. o.

hetett meg, e feljegyzés mégis ékes bizonyítéka annak, mennyire valótlan az ellenforradalmi propagandának az az állítása, hogy a forradalmak alatt az illetékes vezető körök a hadifogolykérdést még csak nem is akarták megoldani.

Miközben a Magyar Tanácsköztársaság ellen már folyt a királyi Románia és a burzsoá Csehszlovákia támadása, Bécsben kísérletet tettek arra, hogy a volt Monarchia területén alakult államok képviselőiből egy közös hadifogoly-irányító szervet („Kriegsgefangenen Komittee") hozzanak létre. A tervek szerint a „Kriegsgefangenen Komittee" elvi döntéseket hozott volna a hadifogoly-hazaszállítással kapcsolatos ügyekben, amelyek végrehajtója a volt közös Hadügyminisztérium újjászervezett 10. osztálya lett volna. Az 1919. május 15-én megtartott értekezleten a Magyar Tanácsköztársaságot Jungerth Mihály, a Külügyi Népbiztosság hadifogoly osztályának vezetője képviselte, teljhatalmú megbízottként. A tanácskozás nem vezetett eredményre, mivel csak Ausztria és Magyarország részéről vettek részt teljes jogkörrel felruházott meghatalmazottak, Lengyelország, Olaszország és Jugoszlávia egyáltalán nem, a többiek pedig csak megfigyelőkkel képviseltették magukat.

Bécsi útjáról készült jelentésében — miként az értekezleten is — Jungerth Mihály rámutatott a létrehozandó közös szervezet nehézkességére és munkaképtelen voltára. Szerinte az egyes nemzeti államok érdekeltsége a hadifogolyügyben annyira eltérő, hogy köztük a szerves együttműködést biztosítani nem lehet. Erre példaként hozta fel, hogy a többi ország csak az Oroszországban levő hadifoglyok hazahozatalában hajlandó együttműködni Magyarországgal, ahol a Tanácsköztársaság segítségükre lehet, de az antant fogságából való hazatelepítést — ahol a Magyar Tanácsköztársaság támogatásra szorul — önállóan akarják végezni.

Ennek alapján Jungerth azt javasolta, hogy ne hozzanak létre közös szervet, hanem az egyes országok hadifogolyügyeinek irányítása maradjon meg a nemzeti kormányok kezében és szükség esetén ezek vegyék fel egymással a kapcsolatot.[20]

Egy, már a Tanácsköztársaság leverése után, 1919 októberében kelt iratában a Hadügyminisztérium 55/a osztálya ugyancsak lehetetlennek tartotta az utódállamok együttműködését a hadifoglyok hazaszállításában. Ennek oka az volt, hogy Magyarországon kívül már csak Ausztriának voltak katonái az antant fogságában, a még Oroszországban levő polgáraik hazahozatalát pedig az egyes államok önállóan akarták intézni. Ausztriával pedig — amely hadifoglyai tekintetében kb. ugyanolyan helyzetben volt mint Magyarország — a Hadügyminisztérium véleménye szerint: „máma egy becsületes, közös akció nem indítható, tekintettel arra, hogy az osztrákok minden akciója arra irányul, hogy hadifoglyaikat a mieinktől elszeparálják, és tekintettel a megkötött békéjükre azokat a mieink előtt hozzák haza".[21]

Ezzel a volt Monarchia utódállamai által létrehozandó közös hadifogolyügyi bizottság kérdése végleg megfeneklett, s maradtak továbbra is a hadifoglyok szállításának, élelmezésének kérdésében az egyes államok közt létrejött kétoldalú kapcsolatok.

A Tanácsköztársaság leverése után Budapest román megszállásával, miként az ország katonai vezetése, az addig a Hadügyminisztérium irányítása alatt álló hadifogolyügy is két részre szakadt. A Hadügyminisztérium 239 077/55b. sz. rendeletének értelmében a hazatérő hadifoglyok ügyeinek egy részét — elsősorban a hazatérők közt folytatott propagandát — átvette a Fővezérség. E ket-

20 Jungerth Mihály jelentése 1919. május 3—18-i bécsi tárgyalásairól. OL K. 73 49. tétel 50257/13—1919.
21 A Hüm. 238607/55—a.—1919. számú átirata a Küm.-nek 1919. október 17. OL K. 73 40. tétel 51090/1919.

tősség csak a román csapatok Budapestről történő kivonulása és a Fővezérségnek a fővárosba való áttelepülése után szűnt meg, amikor is „az összes hadifogolyügyeket ismét átvette a Hadügyminisztérium 55. osztálya".[22]

1919 szeptemberében Olaszország hozzájárult ahhoz, hogy az olasz fogságba esett magyarok még a békeszerződés megkötése előtt, 1919 őszén hazatérjenek. A hadifoglyok tömeges, szervezett hazaszállításának megindulásával — a Minisztertanács 1919. október 12-i határozata értelmében — az az év januárjában a hadifoglyok hazatérésének előkészítésére megalakított miniszterközi bizottság átalakult a hadifoglyok ügyeit intéző miniszteri bizottsággá. Tagjai a Hadügy-, a Külügy-, a Belügy-, a Pénzügy-, a Kereskedelmi és a Propagandaminisztérium, valamint a korábbi bizottságban bent levő társadalmi szervezetek képviselői voltak. A Minisztertanács határozata értelmében a miniszterközi bizottság feladata lett: kezdeményezni, megtárgyalni és végrehajtani minden olyan fontosabb kérdést, amely a hadifoglyok hazaszállítására, fogadására, ellátására, leszerelésére, valamint általában erkölcsi és anyagi támogatására vonatkozik.[23] A bizottság első ülését 1919. október 21-én tartotta.[24]

A hazaszállítás megindulásával, 1919 szeptember végén átszervezték a Hadügyminisztérium hadifogoly csoportját, amely a Leszerelési főcsoport alárendeltségébe került, s ott a XVII (hdf) csoportfőnökség megjelölést kapta. Vezetője Kirchner Sándor alezredes lett. A XVII. (hdf) csoportfőnökség 3 osztály munkáját irányította. Az 54. osztály, amely a Magyarországon volt, vagy ott levő idegen hadifoglyokkal kapcsolatos ügyeket intézte, továbbra is változatlanul látta el a feladatát. Az 55. osztályból azonban két önálló osztály alakult 55/a és 55/b jelzéssel. Az előbbi a még külföldön levő magyar hadifoglyok segélyezésének, hazaszállításának kérdéseivel, az ország határain kívül levő hadifogoly fogadó bizottságok irányításával, és a hadifogolykérdésnek a béketárgyaláson történő bemutatása előmunkálataival foglalkozott, az utóbbi feladata pedig a hazatérők országhatáron belüli fogadásának, leszerelésének irányítása és a leszerelő táborok feletti felügyelet gyakorlása volt.[25]

A volt Monarchia utódállamaival közös hadifogoly-irányító szerv felállítására tett kísérlet kudarcával, a hadifogolyügyek intézésére létrehozott miniszteri bizottság megalakításával, az egyes minisztériumok hadifogoly osztályai feladatának meghatározásával tulajdonképpen befejeződött a hazaszállítást irányító szervek 1918 novembere óta tartó szervezése.

A későbbiek során is történtek ugyan a Hadügyminisztérium átszervezéséből adódó változások, ezek azonban az 1919 október végén kialakult szervezet működését nem módosították jelentősen.

Ilyen volt például az, amikor 1920 januárjában Hadügyminisztérium 54. osztályát megszüntették, a XVII. (hdf) csoportfőnökséget pedig maradék két osztályával a minisztériumon belül működő Hadügyi Felszámolást Előkészítő Hivatal[26] alárendeltségébe helyezték. Az osztályok elvesztették addig használt számukat, és ügykörük megtartása mellett a „hdf A" és „hdf B" elnevezést kapták.[27]

Ez az alárendeltségi viszony azonban, úgy látszik, túl nehézkesnek bizonyult,

22 HL Hdf. gy. Budapesti Hadifogoly Eligazító és Továbbirányító Iroda (a továbbiakban — Bp. Hdf. Elig.) 519/1920. HL Hdf. gy. 1213 és 1294/1919. — Királyhida.
23 OL K. 73 40. tétel 51060/1919. és 51161/1919. *Kirchner:* i. m. 35—36. o.
24 *Hadifogoly-Újság*, 1919. november 15. 1. évf. 4. sz. 6. o.
25 Uo. 1919. október 1. 1. évf. 1. sz. 7. o. (Hírek)
26 A Hadügyi Felszámolást Előkészítő Hivatal, amelyet 1920. január 1-vel hoztak létre, miként a neve is mutatja, a m. kir. Honvédség tulajdonában levő és a háború után feleslegessé váló katonai anyag összegyűjtésével, értékesítésével, illetve a Honvédséggel szembeni és általa támasztott követelések rendezésével foglalkozott. Úgy látszik, a hadifoglyok hazaszállítását is a tartozások egy fajtájának fogták fel, amit ki kell egyenlíteni, ezért került a hadifogoly ügy a HFEH hatáskörébe. HL HM 25683/Elns. — 1921.
27 HL Hdf. gy. MHMM A—102/1920.; *Hadifogoly-Újság*, 1920. január 15. 2. évf. 2. sz.

mert 1920. június elsején — 62 431/Eln. A — 1920 sz. rendeletével — a honvédelmi miniszter a Hadügyi Felszámolást Előkészítő Hivatalba beosztott hadifogoly csoportot kivette annak alárendeltségéből és — hadifogoly osztállyá alakítva — a saját közvetlen alárendeltségébe helyezte. Az új osztály, amely „a", „b" és „c" alosztályokra tagolódott, a 36. sorszámot kapta.[28] Az „a" és „b" jelzésű osztályok — mint ez a megmaradt iratokból megállapítható — a „hagyományoknak megfelelően" a magyar hadifoglyoknak az ország határán kívüli, illetve belüli ügyeivel foglalkoztak. A 36/c osztály pedig — nagy valószínűséggel — az idegen hadifoglyokkal és a fogságban elhaltakkal kapcsolatos ügyeket intézte. Nem sokkal a 36. osztály megalakulása után a Honvédelmi Minisztérium átvette a Vöröskereszt Egylet Tudósító Irodáját és Hadifoglyokat Gyámolító Hivatalát, amelyek addig a saját eltűnt, elesett vagy elhalt, illetve fogságba került katonák nyilvántartását végezték. Az ezzel kapcsolatos további teendők ellátására 1920 júliusában felállították a 36. osztály negyedik — 36/d jelzésű — alosztályát.[29]

A tömeges hazaszállításokkal járó megnövekedett kiadásokat a honvédelmi tárca már nem tudta a saját, lefaragott költségvetéséből fedezni. Például az 1920/21. évi költségvetési tervben a hadifogoly célokra előirányzott 1 350 000 koronából a Pénzügyminisztérium 1 milliót törölt, a megmaradt 350 000 koronányi — mintegy 1750 dollárnyi — összeg teljesen elégtelen volt.[30] Elégtelennek bizonyult erre a célra a különböző társadalmi akciók és adakozások során az ún. Hadifogoly Hazaszállítási Alapban összegyűlt kb. 20 millió korona is.[31] A 36. osztály véleménye szerint a hadifogoly-hazatelepítés pénzügyi kérdéseinek „lelkiismeretes és radikális" megoldására csak egy mód volt, ha — az osztály számításai szerint — szükséges 260 millió koronát hitel formájában „törvényhatóságilag" rendelkezésre bocsátják.[32] A 260 millió korona előlegezésére vonatkozó kérést nagy hordereje miatt a hadifoglyok ügyeit intéző miniszteri bizottság a Minisztertanács elé utalta, amely 1920. november 10-i ülésén megszavazta a 260 millió koronás rendkívüli hitelt.[33]

28 A 62431/Eln. A.—1920. sz. rendelet nem maradt fenn, ezért az előző átszervezést alig 5 hónappal követő szervezetbeli változás pontos okát nem tudjuk. Valószínűnek látszik az a feltevés, hogy erre azért volt szükség, mert a hadifogoly csoport munkáját — melynek során állandó kapcsolatban állt más minisztériumokkal sőt határon túli fogadó bizottságai révén a külfölddel is — akadályozta a HFEH-nak való alárendeltség. A 62431/Eln. A.—1920. sz. rendeletet kivonatosan közlő Bk. 234/36. b. számú körrendelet megtalálható: HL Hdf. gy. Bp. Hdf. Elig. 1072/1920. és Szentgotthárd 312/1920.

29 Rendeleti Közlöny (a továbbiakban — Rk.) 35/1920. HM 136/eln. 36/c. — 1920.

30 A fenti adatokat Kirchner Sándor a hadifoglyok ügyeinek intézésére létrehozott miniszteri bizottság 1920. szeptember 14-i közgyűlésén mondta el. HL Hdf. gy. MHMM A—572/1920.

31 Ezen társadalmi megmozdulások közül a legjelentősebb a MOVE által szervezett MHMM tevékenysége volt. Az 1920 és 1921 februárja között fennálló szervezet feladata egy, a hadifoglyok hazahozatala céljaira — előbb csak a budapesti katonai körlet, majd az egész ország területére kiterjedő — gyűjtés megszervezése és lebonyolítása volt. Az akció eredményeként 13 719 394 korona 65 fillér gyűlt össze (HL Hdf. gy. MHMM a_2 59/1921.). Egyéb társadalmi szervek, mint például a Vöröskereszt Egylet, további 1,5 millió koronával járultak hozzá a hadifoglyok hazaszállításához. Négymillió koronát hozott a Hazaszállítási Alap javára az ún. „Hadifogoly segélyező postabélyeg akció". Ennek lényege az volt, hogy 40 és 60 filléres, valamint 1 koronás névértékű, a hadifogoly sorsát ábrázoló bélyegeken 1, 2 és 6 koronás felülbélyegzést alkalmaztak, a névérték és a tényleges ár közti különbséget az Alap javára fizették be. *Kirchner:* i. m. 73—75. o.

32 A kért 260 milliós előleg szükségességét a hadifoglyok ügyeinek intézésére létrehozott miniszteri bizottság 1920. szeptember 14-i ülésén Kirchner ezredes a HM 36. osztályának vezetője a következőkkel indokolta:

A Konstantinápolyon át, a Fekete-tengeren keresztül még hazahozandó kb. 2 ezer hadifogolyért fejenként 172 aranyfrank-(5160×2000) 10 320 000,— korona.

A Szovjet-Oroszországból való hazaszállításra az eddig kifizetett és a még hazaszállításra váró 20 ezer főért kifizetendő összeg kb. 10 millió német márka-(4×10 millió) 40 000 000,— korona.

A Svájci Szövetségi Vasutak követelése a franciaországi hadifoglyok már lebonyolított hazaszállításáért: (4 866 400,— K.) 4 866 400,— korona.

Ide sorolandó még a lengyel, ukrán, osztrák, olasz államok részéről még csak ezután beérkezendő és egyenlőre még csak megközelítőleg sem felbecsülhető szállítási költségek követelése, ami teljesen megközelítőleg: 200 000 000,— korona.

Ezen kívül a Románián keresztül meginduló hazaszállítás költségeire: 5 000 000,— korona. Összesen: 260 000 000,— korona.

A Szibériából hazaszállítandó mintegy 12 ezer ember fejenként 150 dolláros hazaszállítási költségeit, amely 1 800 000,— dollárt, azaz kb. 360 000 000,— koronát tesz ki, külföldi kölcsönök és hitelek alapján kívánták megoldani. HL Hdf. gy. MHMM A—572/1920.

33 OL K. 73 42. tétel 60606/13—1922. a. sz. és 96224/13—1922. ikt. sz.

Valószínűleg a megszavazott és a Honvédelmi Minisztérium kezelésébe átutalt 260 milliós előleg volt az egyik oka a 36. osztály 1921 tavaszán történt átszervezésének. Az osztályt, amely továbbra is megmaradt a honvédelmi miniszter közvetlen alárendeltségében a korábbi 4 helyett 3 alosztályra tagolták.

A 36/a, a 36/b, és a 36/c alosztályok összevonásával megalakították a 36/hdf jelzésű „hadifogoly alosztályt". Itt összpontosultak a hadifoglyok hazaszállításával kapcsolatos közvetlen munkálatok. Itt dolgozták fel a kül- és belföldi hadifogoly fogadó bizottságok, valamint a leszerelő táborok ügyeit, és minden olyan kérdést, amely a hadifoglyok átvételével, fogadásával, leszerelésével és szállításával volt kapcsolatban. Ugyancsak a hadifogoly alosztály intézte az ország területén tartózkodó volt ellenséges hadifoglyok elvi és tárgyi ügyeit. Ugyanezen az osztályon szerkesztették a Hadifogoly-újságot és innen tájékoztatták a napi sajtót is.

Létrehozták, és „36/pü"-vel jelölték a pénzügyi alosztályt. Ennek legfőbb feladata a hadifoglyok segélyezésére és hazaszállítására vonatkozó pénzügyi vonatkozású tárgyalások vezetése volt. Ide tartozott a hazatértek illetményeinek kifizetése, valamint a hadifoglyok érdekében indított gyűjtések lebonyolítása is. A MOVE Hadifogoly Mentő Mozgalom megszűnése után annak még folyó ügyeit és elszámolásait szintén a pénzügyi osztály vette át.[34], mint ahogy itt nyertek feldolgozást a hadifogoly-segélyezési bélyegekkel kapcsolatos ügyek is. Ugyanitt történt az elhunyt hadifogoly hagyatékának rendezése, leltározása, a Magyarországon fogságban volt ellenséges foglyok tulajdonát képző készpénzek kezelése és kiutalása. Vagyis a 36/pü alosztály volt az illetékes minden a hadifoglyokkal kapcsolatos pénzügyi kérdésben.

A volt 36/d alosztály ügykörét az újonnan felállított nyilvántartó — 36/ny — alosztály vette át. Itt kezelték a harctéren elesett, eltűnt vagy fogságba esett magyarokról, valamint a volt ellenséges államok Magyarországon hadifogolyként regisztrált katonáiról készült, több millió darabból álló kartotékrendszert. Ugyancsak itt történt a Magyarországon eltemetett saját és idegen katonák sírhelyeinek nyilvántartása. Ezek alapján a 36/ny alosztály feladata volt az eltűnt vagy fogságba esett családtagjaik után érdeklődő hozzátartozók felvilágosítása, és szükség esetén a halottá nyilvánításhoz szükséges adatok kiadása.[35]

Ilyen felállításban működtek tovább a magyar hadifogoly-hazaszállítás központi szervei 1922 decemberéig, amikor is „az állami költségen való hazaszállítást" befejezettnek nyilvánították. Feloszlott a hadifoglyok ügyeit intéző miniszteri bizottság, 1923 elején felszámolt a külügyminisztériumbeli hadifogoly osztály, és 1923. július 1-vel megszűnt a Honvédelmi Minisztérium 36. osztálya.[36]

A Minisztertanács 1923. július 30-án kelt rendelete értelmében azok a hadifoglyok, akik addig nem tértek haza, többé nem hadifogolynak, hanem külföldön élő magyar állampolgárnak voltak tekintendők, akik az ingyenes hazaszállítás kedvezményében nem részesülhetnek. Ügyeiket a Külügyminisztérium 7. osztályának hatáskörébe utalták.[37]

A Honvédelmi Minisztérium megszüntetett 36. osztálya hadifogoly alosztályának irattárát, vagy annak egy részét a Belügyminisztérium Központi Nyomozó

34 A MOVE Magyar Hadifogoly Mentő Mozgalma a HM 1327/eln. 36. b. — 1921. sz. rendelete értelmében 1921. február 21-én beolvadt a HM 36. osztályába. HL. Hdf. gy. MHMM a. 57—58/1921.

35 *Hadifogoly-Újság*, 1921. április 16. III. évf. 8. sz. 11. o.

36 HL HM 2895/Eln. I. — 1933.

37 A HM az 1923. július 23-án kelt és a Minisztertanács elé terjesztett 7129/eln. 36. — 1923. számon kért engedélyt a hadifogolykérdés pénzügyi liquidációjára és egyben javasolta, hogy a még haza nem tértek ügyeit utalják a Küm. hatáskörébe. OL K. 73 42. tétel szn., HL HM 2895/Eln. I. — 1933.

Hivatala vette át,[38] a 36/ny alosztály anyagát pedig a Belügyminisztérium III. osztályának a háborús veszteségeket és hadisírokat nyilvántartó csoportja kapta meg.[39]

A magyar hadifoglyok hazaszállítása az antant-államok fogságából 1919 február—1920 május

A magyar kormány 1919. január 19-én azzal a kéréssel fordult az olasz királyi kormányhoz, hogy a magyar hadifoglyok hazaszállítását még a béke megkötése előtt engedélyezze.[40] Ennek ellenére az antant fogságába esett hadifoglyok tömeges szabadon bocsátása nem indult meg. Csupán egy-két, rokkantakat és betegeket szállító kórházvonat érkezett hetente az olaszországi hadifogolytáborokból Svájcon keresztül a feldkirchi osztrák határállomásra. A rokkantvonatokon érkező magyarok fogadására a magyar Hadügyminisztérium Martins Vilmos századost és Schrotter Adolf tiszthelyettest rendelte ki Feldkirchbe. A két fős bizottság 1919 március elején érkezett a svájci határra. Feladata a hazatérők közt levő magyarok kiválogatása, összegyűjtése és élelmezésének biztosítása mellett az otthon történt eseményekről való felvilágosítása, valamint Bécs felé történő továbbítása volt. A feldkirchi bizottságot az Olaszországból érkező rokkantszállítmányok útvonalának megváltozása miatt 1919 áprilisában Innsburckba helyezték.[41]

Az olasz határ felől és más irányokból kisebb-nagyobb csoportokban az osztrák főváros felé tartó volt magyar hadifoglyok fogadására és továbbirányítására a bécsi pályaudvarokon is állítottak fel magyar kirendeltségeket.

Az ausztriai magyar hadifogoly fogadó bizottságok a bécsi magyar katonai meghatalmazott alárendeltségébe kerültek, aki katonai, személyi és fegyelmi tekintetben valamennyi Ausztriában tartózkodó magyar katonai személy elöljárója volt. A katonai meghatalmazott hadifogolyügyekkel kapcsolatos jogkörét ún. hadifogolyügyi összekötő tisztjén keresztül gyakorolta.

A hadifogolyügyi összekötő tisztet a magyar Hadügyminisztérium 55/a osztálya 1919. február 10-én rendelte ki Bécsbe. Feladata a Hadügyminisztérium hazatérést irányító csoportja, valamint a hadifogoly ügyekben illetékes osztrák hatóságok és az utódállamok bécsi kirendeltségei, továbbá az ausztriai magyar fogadó bizottságok közti összekötő szolgálat létesítése volt. A hadifogolyügyi összekötő tiszt és csoportja a hazatérést érintő ügyekben a magyar Hadügyminisztérium mindenkori hadifogoly kérdésekkel foglalkozó osztályának volt alárendelve, míg személyi és egyéb katonai ügyekben a bécsi magyar katonai meghatalmazott alá tartozott. A bécsi hadifogolyügyi összekötő tiszt feladatát 1919 februárja és augusztusa közt Pawlas István, majd leváltása után Baszel Aurél alezredes látta el.[42]

1919 nyár elején megélénkült az olaszországi hadifoglyok hazaszállítása. Ennek oka „nem hivatalos forrásokból vett értesülések szerint", hogy az „olaszok szívesen használják fel ürügyül a rokkant-szállítmányokat, hogy minél

38 HL HM 50413/Kat. pol. — 1924. A 36. osztály irattárának a Központi Nyomozó Hivatal részére történő átadását az indokolta, hogy az iratok közt — és az ezek alapján készült nyilvántartásban — nagy mennyiségben voltak találhatók olyan baloldali hadifoglyokra vonatkozó adatok, akik Szovjet-Oroszországban a Vörös Hadseregben szolgáltak vagy más módon exponálták magukat a forradalmi eszmék mellett. A Központi Nyomozó Hivatal 1924. június 30-ával történt megszüntetése után a 36. osztály irattárának további sorsáról sajnos nem tudunk. HL HM 50114/Eln. C. — 1924.

39 *Kirchner:* i. m. 33—35. o.

40 HL Polg. dem. Hüm. 33544/eln. kp. — 1918.

41 OL K. 73 40. tétel 404/1919.; HL Polg. dem. Hüm. 3569/55—1919.; Hdf. gy. Fedlkirch levelezőkönyv 32/1919.; Innsbruck szn/1919.

42 HL Polg. dem. Hüm. 2232/eln. 55. a. — 1919.; OL K. 73 1. tárgydosszié. Göcze Tibor jelentése Bécsből, 1919. február 7. Visszatérő hadifoglyok fogadása külföldön: *Hadifogoly-Újság* I. évf. 3. sz.

több hadifogolytól szabaduljanak, mert azok élelmezése nehézségekkel jár".[43] Nyilván ez az ok is sürgette az olasz kormányt, hogy a hadifogolykérdés rendezését mielőbb hivatalos útra terelje.

Pawlas alezredes egy 1919 júniusában kelt jelentése szerint Ausztria tárgyalásai az antanttal St.-Germain-ben annyira előrehaladtak, hogy a hadifoglyok hazatérésének kérdése is hamarosan megbeszélésre kerül.[44] S valóban, augusztusban az olaszok egy újabb útvonalon, a Tagliamento völgyén keresztül is megkezdték az osztrák—magyar hadifoglyok nagyobb arányú hazaszállítását. Az osztrák hatóságok az ezen az úton érkezők fogadására átvevő és élelmező állomást állítottak fel Villachban.

Magyar részről Szekulits Milán századost rendelték ki Villachba, hogy a magyar hazatérőket átvegye és továbbszállításukról gondoskodjék. A magyar megbízott 1919. augusztus 12-én érkezett meg állomáshelyére és másnap már megkezdte a szolgálatot. Augusztus 14-én részletes jelentésben számolt be tapasztalatairól Pawlas alezredesnek, aki, mint a Hadügyminisztérium hadifogolyügyi összekötőtisztje, szolgálai elöljárója volt. Szekulits százados szerint Villachban „... a hazatérők fogadása annak dacára, hogy az állomás csak néhány nap óta áll fenn, megfelelő. Minden esetre a jóakarat úgy a parancsnokság, mint annak közegei részéről a legnagyobb mértékben megvan. Az élelmezés megfelelő, a továbbítás gyorsan történik. A hazatérőket megérkezésük után nemzetiségek, illetve a német—osztrákokat tartományok szerint szétválogatják, ezután néhány hölgy cigarettát oszt ki. Ezután a táborba vonul a szállítmány. Itt fekvőhelyet és ellátást kapnak, pénzt váltanak stb. Pontos névsor kiállítása után tovább szállítják a hazatérőket".[45]

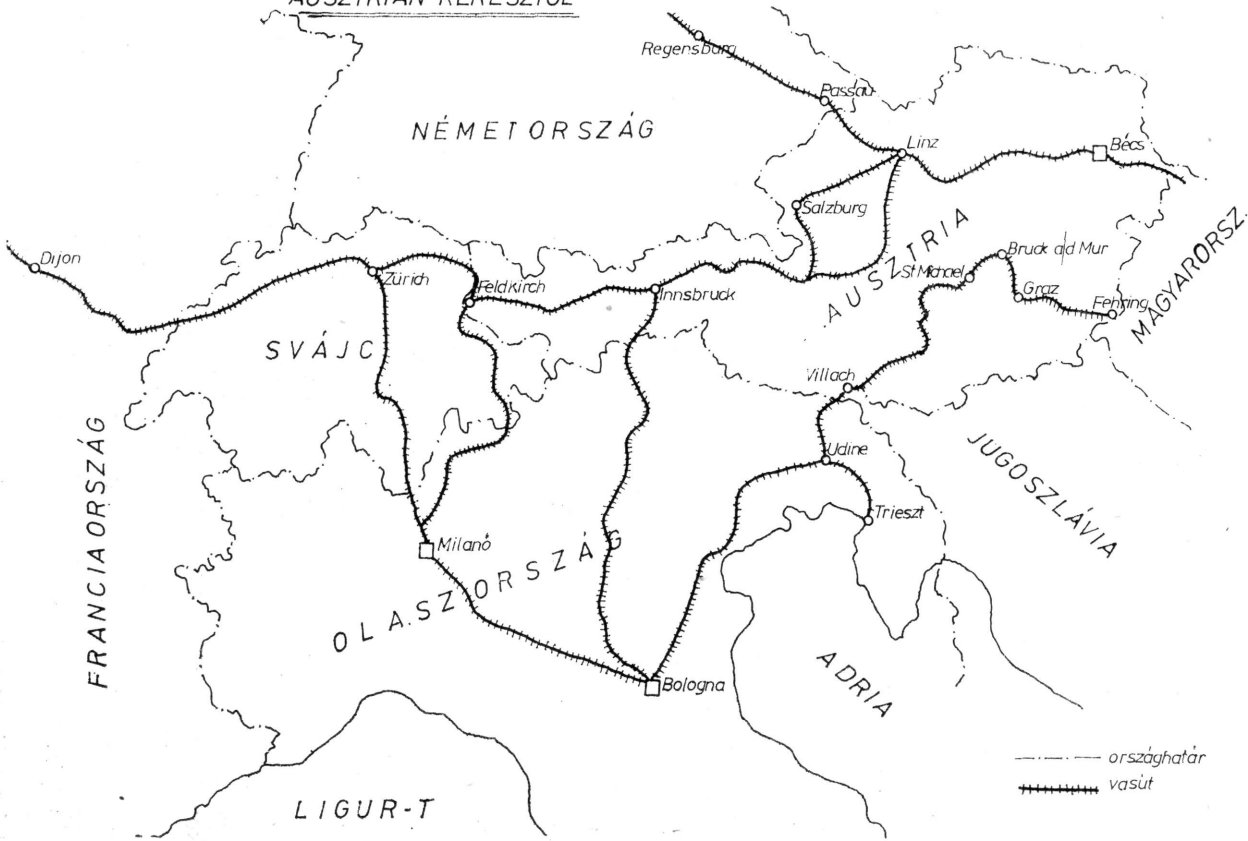
Politikai szempontból is elégedett volt a hazatérő hadifoglyokkal, mivel „bolsevista illetve kommunista elemet" az első szállítmányban nem talált. Annál inkább elégedetlen volt avval, hogy a beérkezők között az osztrák szocialisták és kommunisták erős propagandát fejtettek ki, s bár a táborparancsnokság ellenezte a dolgot, semmit sem tett ellene. Szekulits százados élesen bírálta az osztrák polgári pártokat, hogy a hazatérőket már az átvevő állomáson érő egyoldalú propagandát meg sem próbálják ellensúlyozni. Mivel véleménye szerint „a hazatérő és eddig meglehetősen immunis magyar katonákra" otthon ugyanez a fogadtatás vár, javasolta az otthoni táborok szigorú elzárását — amit ragály- illetve tetűveszély címén feltűnés nélkül lehetne keresztülvinni —, másrészt a polgári és parasztpártok ügyes szónokai által megindítandó erélyes és a hazatérőket felvilágosító propaganda megindítását. Az ellenpropagandát Szekulits százados megítélése szerint legeredményesebb lett volna már Ausztriában, sőt Olaszországban elkezdeni.

Jelentése utolsó harmadában az elcsatolt területekre visszatérőkkel való foglalkozás szükségességéről fejtette ki nézeteit, mert „most nyílik utoljára alkalom arra, hogy idegen uralom alá visszatérő katonák lelkébe öntsük azon hitet, hogy az ezeréves országot csak átmenetileg tudták megfosztani legszebb részeitől, és hogy ez az elszakadás csak múló, mert a haza — ha esetleg csak évek múlva is — vissza fogja szerezni elrabolt részeit." E tudat meggyökeresítése azért volt szükséges Szekulits szerint, hogy megóvja az elszakadt magyarokat a „denacionalizálástól".[46]

Egy három nappal későbbi, 1919. augusztus 17-én elküldött jelentésében a százados szintén a hazatérők szigorú ellenőrzésére hívta fel felettesei figyelmét, annak kapcsán, hogy a villachi táborba érve a legénység megtámadott és fél-

43 HL Hdf. gy. bécsi átvonuló osztag 43/1919.
44 OL K. 73 40. tétel 50416/1919.
45 HL Hdf. gy. Villach, levelezőkönyv 1/1919.
46 Uo.

HAZATÉRÉS ÚTVONALA AZ ANTANT-ÁLLAMOK FOGSÁGÁBÓL AUSZTRIÁN KERESZTÜL

holtra vert olyan altiszteket, akik véleményük szerint rosszul bántak velük. Legnagyobb felháborodására a Volkswehrnek a tábor őrzésére kirendelt katonái nem hogy megakadályozták volna az önbíráskodást, de még biztatták is a hazatérőket, így azok „már itt kapják a rendetlenség, törvénytelenség első benyomását, azt tapasztalják, hogy nincs senki, aki rendre utasítaná őket".

Azért, hogy az ehhez hasonló esetek a magyarországi leszerelő táborokban megelőzhetők legyenek, a következő három pontból álló javaslatot terjesztette fel a hadifoglyok otthoni fogadtatásának rendszabályozására:

„1. Erős ellenőrzés a kiszállásnál. Senki sem szállhat le, mielőtt 2 csendőr fel nem szállt a kocsira.
2. Fegyelmezett készenlét, járőrök a táborban, akik szükség esetén erélyesen közbelépnek.
3. A bűnös altisztek rögtöni lefogása és rövid, szóbeli eljárás után súlyos elítélése. Ha a legénység megtudja, hogy az állam veszi át a megtorlást, inkább lesz hajlandó lemondani arról, hogy maga szerezzen magának elégtételt."[47]

A fegyelem fenntartása valóban szükséges volt, de a Szekulits százados javaslatában foglalt intézkedések már igencsak távol estek a hadifoglyok fogadásáról 1919. február 25-én kiadott miniszteri utasítástól, amely kimondta, hogy „... a (leszerelő) táborokban semmiféle olyan szervezetet létesíteni nem szabad, amely ... egyes személyek politikai hitvallását volna hivatva kutatni. Csendőr kirendeltségeket a tábor területén belül elhelyezni nem szabad."[48]

Bár 1919 augusztusában Villachban már működött magyar kirendeltség és fogadta a hazatérő hadifoglyokat, az érkezők közt nem voltak nagy számban magyarok. Ennek oka az volt, hogy a magyar hadifoglyok hazaszállítására vonatkozóan még folytak a tárgyalások a bécsi olasz fegyverszüneti bizottság, a német—osztrák hatóságok és a magyar képviselők közt. Nem született még döntés arról, hogy a visszatérő magyarokat ki élelmezze Villachban és hogyan, merre szállítsák tovább őket. Egyes vélemények szerint olasz irányítás alatt álló élelmező állomást kellett volna felállítani Villachban, ahová Olaszország szállítaná az élelmet, és természetesen a beosztott magyar személyzet is olasz parancsnokság alá lenne rendelve. Magyarország pedig lírában fizetné az olasz személyzet napidíját és adna térítést a kiosztott élelmiszerekért. Ez ellen Szekulits százados élesen tiltakozott, mondván, hogy a magyar állam számára a jelenlegi helyzetben, amikor úgyis szűkében van az idegen valutáknak, nagyon is költséges volna lírával fizetni a hadifoglyok élelmezéséért, másrészt szerinte a magyar személyzetre rossz hatással volna, ha alárendelnék őket az olaszoknak, amikor az osztrákok többé-kevésbé önállóan működnek, harmadszor az olaszok jelenléte már Innsbruckban is visszatetszést keltett a hazatérők körében. „Fölényes viselkedésük az alárendelt saját (magyar) közegekkel, durva viselkedésük a visszatérőkkel szemben lealázó és rendbontó" — írta Szekulits százados a magyar Hadügyminisztériumnak és a bécsi hadifogolyügyi meghatalmazottnak. Ő inkább azon a véleményen volt, hogy hozzanak Magyarországról élelmiszert, és rendezzenek be Villachban egy önálló élelmező állomást. A szükséges felszerelés egy részét az osztrákok kölcsönöznék, a többi berendezés beszerzésére, megfelelő étkezőhelyiség és raktárak felállítására pedig 100 000 korona előleget kért. A harmadik nézet szerint továbbra is az osztrák élelmezési állomás látná el Villachban a magyar hadifoglyokat, s ennek fejében a magyar

47 Uo. 4/1919.
48 Hüm. 3000/eln. 55. 15. sz.; RK. 1919. március 1.

állam élelmiszerrel dotálná Ausztriát. Ebben az esetben csak az élelmezés ellenőrzése lenne a magyar személyzet feladata.[49]

Ugyancsak vita bontakozott ki a magyar hazatérők továbbszállításának módja felől. Az osztrák vasúti hatóságok azt követelték, hogy a magyar szerelvények menjenek fel egészen Villachig, mivel saját vasúti anyaguk az osztrák hadifoglyok egyidejű szállítása miatt túlságosan igénybe volt véve. Ezenkívül szerelvényenként 45 t szenet kívántak. Magyar részről az osztrák fűtőanyagigényeket elismerték, de az ország vasúti parkjának tragikus helyzetére hivatkozva azt szerették volna, ha a hazatérőket a magyar határig osztrák, vagy olasz vonatok szállítják.[50]

A tervezet szerint a Villachba érkező hadifoglyokat, ellentétben azokkal, akik Innsbruck irányában lépték át az osztrák határt, nem Bécsbe, hanem a Villach—St. Michael—Bruck an der Mur—Graz—Fehring—Szentgotthárd útvonalon szállítják majd Magyarországra.[51] A hazatérők útközben való élelmezését a Villachtól 24 órányi távolságra levő Bruck an der Murban felállítandó élelmező állomáson kívánták megoldani.

A magyar hadifoglyok Olaszországból történő hazaszállításáról szóló végleges egyezményt 1919. szeptember 27-én kötötték meg Bécsben. Ebben leszögezték, hogy Olaszország a magyar hadifoglyokat lehetőség szerint Villachba irányítja, míg az osztrák nemzetiségű hazatérőket a Brenneren át Innsbruckba. A Villachba érkező hadifoglyokat a magyar kirendeltség ott átveszi az olasz kísérőktől, majd Ausztria szállítja őket tovább Bruch an der Muron és Fehringen át Magyarországra. A szállításhoz Magyarország 6 db 100 tengelyes szerelvényt, és minden szállítmányhoz 45 t szenet ad. Ezenkívül az osztrák kormány utólagos térítés ellenében előlegezte Magyarországnak az Ausztrián átvonulók élelmezését, amelyre 80 000 porciót utalványozott ki a magyar hadifoglyok számára a Szekulits-féle fogadó bizottságnak.[52]

Még a tömeges visszatérés megindulása előtt, Szekulits százados munkájának segítésére, 1919. szeptember 5-én a Hadügyminisztérium bécsi meghatalmazottjától Wenninger Mátyás és Schaivon Ernő főhadnagyokat vezényelték Villachba.[53] Szeptember 17-én megérkezett Innsbruckból a szolgálattételre Villachba rendelt Martins Vilmos százados is.[54] Így szeptember utolsó harmadában már négy magyar tiszt várta a beosztott legénységgel együtt a tömeges szállítások megindulását.

Még folytak Bécsben a hazatérést előkészítő tárgyalások, amikor Szekulits százados a villachi állomásparancsnokságtól azt az értesülést kapta, hogy az olasz hadvezetés úgy döntött, megkezdi a magyar hadifoglyok rendszeres hazaszállítását. Az első nagyobb, 1300 magyarból álló szállítmány 1919. szeptember 25-én érkezett Villachba, amelyet 26-án egy 1400 fős transzport követett.[55]

Szeptember végén Tauffer százados, aki a leváltott Pawlas alezredes helyett a hadifogolyügyeket vezette ideiglenesen Bécsben, arról tájékoztatta a villachi fogadóbizottságot, hogy a bécsi olasz misszióval és Ausztriával létrejött megállapodás szerint a magyar hadifoglyok rendszeres hazaszállítása október 6-tól kezdve egyelőre napi egy vonattal megindul. A szállítmányok napi két vonatra

49 HL Hdf. gy. Villach 23/1—14. — 1919.; OL K. 73 59. tétel, 50761/1919. és 50862/1919.
50 HL Hdf. gy. Villach 23/1—14. — 1919.; *Kirchner:* i. m. 136. o.; HL Tgy. 2081.
51 HL Hdf. gy. Villach 23/12. — 1919.
52 Az egyezmény megkötése után még számtalan megbeszélést kellett tartani, főleg azért, mert a MÁV nem szállította idejében a szerződésben előírt szénmennyiséget. Ezen kívül állandó zavarokat okozott, hogy az olasz hatóságok jóval több hadifoglyot adtak át Villachban, mint amennyit a rendelkezésre álló szerelvényekkel és szénnel el lehetett szállítani. OL K. 73 25. tétel 1. tárgyidosszié: Jungerth Mihály jelentése az Ausztriával kötött hazaszállítási egyezményekről.
53 HL Hdf. gy. Villach 6/1919.
54 Uo. 23/1919.
55 Uo. 23/11. — 1919.

emelése felől a bécsi olasz misszió intézkedik majd, ha Magyarország képes lesz a szükséges szén- és szerelvénytöbblet kiállítására.

A tájékoztató közölte az érdekeltekkel, hogy a szállítmányok naponta 8 és 13 óra között érkeznek majd Villachba, és hogy a hadifoglyok átvételére, nemzetiség szerinti különválasztásra, az élelem kiosztására és a továbbindításra — a villachi állomás kis teljesítőképessége miatt — 3 óra áll a fogadóbizottság rendelkezésére. A hadifoglyok nemzetiség szerinti elkülönítése tulajdonképpen már Olaszországban megtörtént. Villachban csak az esetleg véletlenül a magyar szállítmányok közé keveredett idegen állampolgárok kiválasztása történt, szigorúan csak önként jelentkezés alapján. Az önként jelentkezőket továbbítás céljából átadták az illető állam képviselőjének.

A szállítmányok élelmezéséről, amely a szeptember 27-én kötött egyezmény alapján történt, a következőket közölte a villachi kirendeltség működési utasításának is tekinthető tájékoztató: „Az étkezés kiosztását Villachban és Bruck an der Murban az osztrák Verköstigungstationok (élelmező állomások) eszközlik. A magyar közegek mindkét állomáson az élelem kiosztását ellenőrzik, a kiszolgáltatott adagok számát ellennyugta ellenében nyugtázzák és erről az elszámolás céljából pontos kimutatást vezessenek ... Az élelmezés elszámolása Magyarország és Ausztria között a Hadügyminisztérium ezen meghatalmazottja útján közvetlenül fog történni. Az étkezés a beérkezés ideje szerint Villachban sűrű leves, húskonzerv főzelékkel és kenyér, Bruckban kávé, marmelad és kenyér, vagy fordítva. Villachba a szállítmányok átvétele alkalmával az utazás tartamára, a rend fenntartása végett szállítmányi szolgálat rendelendő. A szállítmányban levő rangidős tiszt, ha tiszt nincs, legidősebb altiszt vezetésével megbízható altisztekből vonatőrség szervezendő, kihágások esetén Ausztria kénytelen volna a hazatérők rendbetartására fegyveres őrséget kirendelni" — figyelmeztette a hadifogolyügyi referens a villachiakat. Ezért elrendelte, hogy „a kijelölt szállítmányvezető rendeljen ki az egész szállítmány élére egy ügyeletes tisztet és minden kocsiban egy-egy ügyeletes altisztet. A szállítmányvezető a rend fenntartásáért személyesen felelős."

Az utasítás végén külön nyomatékkal hívták fel a villachi fogadóbizottság figyelmét, hogy a „szocialista és kommunista agitátorokat a szállítmányoktól távol kell tartani, a hazatérőket pedig hazafias szellemben kell üdvözölni."[56]

Mint már Szekulits százados többször jelentette a bécsi hadifogolyügyi meghatalmazottnak és a minisztériumnak is, komoly gondot okozott neki, hogy a villachi átvevő állomás és tábor őrzésére kirendelt III. Volkswehr zászlóalj kommunista tagjai propagandát fejtenek ki a magyar hazatérők közt, sőt azt is bejelentették, hogy gondoskodnak magyar szónokról is. Mivel az osztrák hatóságok „nem voltak képesek védelmet nyújtani", Szekulits százados úgy döntött, hogy saját eszközeivel fog védekezni a következő módon „... a szónokolni készülő, vagy röplapok osztogatásával foglalkozó egyéneket diszkreditálni fogom a hallgatóságuk előtt: iparkodni fogok őket nevetségessé tenni ... Tisztjeimet és altisztjeimet utasítottam, hogy vegyüljenek a legénység közé, hogy kellő időben kéznél legyenek, és kellőképpen irányíthassák a legénységet. Amíg a legénység itt tartózkodik Villachban, addig nehezen közelíthető meg az agitátorok által, mert tisztjeimmel állandóan köztük vagyunk éjjel és nappal." De a Villachtól Szentgotthárdig tartó kb. 2 napos úton továbbra is „fennállt a káros agitáció" veszélye, ezért Szekulits százados azt javasolta elöljáróinak, hogy a szállítmányparancsnokok támogatására „jó volna néhány detektívet kirendelni, akik a vonatokat kísérik". A detektívek feladata lett volna

56 Uo. 36/1919.

az esetleges agitátorok tevékenységének és a hazatérők hangulatának megfigyelése mellett azoknak a kommunistáknak leleplezése, akik visszatérő hadifogolynak álcázva igyekeznek Magyarországra jutni, hogy ott földalatti szervezeteket hozzanak létre.

A tömeges hazatérés megindulásával a detektíveken kívül Szekulits százados ismételten sürgette az augusztus 14-i jelentésében már kért polgári és parasztpárti szónokok kiküldését Villachba, akik arra lettek volna hivatva, hogy hadifoglyok közt vezessék az ellenagitációt, mivel... „mint hivatalos személyiség — idegen országban — én (Szekulits Milán — B. A.) persze nem beszélhetek olyan hangon mint azok, akik utasításaim szerint a legénység közé vegyülve — quasi saját számlájukra dolgoznának."[57]

Azonban sem a kért detektívek, sem a civil szónokok nem érkeztek meg, annak ellenére, hogy szeptember 24. és október 11. közt 30 000 magyar hazatérő haladt át a villachi átvevő állomáson. Sőt Szekulits százados 3 beosztott tisztje közül Schaivon Ernő főhadnagyot visszarendelték Siófokra, a Fővezérség mellé.[58]

1919. október 31-én Szekulits százados a kirendeltség tiszti létszámának felemeléséért fordult a Hadügyminisztérium 55/a osztályához, jelezvén, hogy a fogadóbizottság a jelenlegi keretek közt képtelen ellátni feladatát: a napi több ezer ember átvételét, élelmezését, regisztrálását, továbbítását és a jelenlegi rendszer melletti agitációt. Külön hangsúlyozta, hogy a beteg foglyokkal való állandó, közvetlen érintkezés miatt a kirendeltség tisztjei fokozottan ki vannak téve a fertőzés veszélyének, pl. Martins százados és felesége vérhasban megbetegedtek.

Hogy felhívja a minisztérium figyelmét a villachi kirendeltség létszáma emelésének szükséges voltára, részletesen leírta egy fogolyszállítmány átvételével és továbbításával kapcsolatos feladatokat. A fennmaradt iratok közül talán ez a jelentés az, amelyik a legpontosabb tájékoztatást nyújtja egy külföldön működő magyar hadifogoly-fogadó állomás hétköznapi munkájáról; érdemes idézni:

„1. Du. 7-kor értesítés, hogy du. 9-kor érkezik 1700 magyar hadifogoly. Intézkedés: vacsorát rendelni a táborban (az élelmező tisztet megkeresni), ellenőrző közeget kirendelni az élelemosztás ellenőrzésére. Érdeklődés a vonalparancsnokságnál lesz-e kocsi és mikor? Mikor lesz mozdony? Esetleg tárgyalások a vasutasokkal, a szomszéd állomásokkal kocsik átengedése végett, vagy az olaszokkal az olasz kocsigarnitúra átengedése végett. A kocsi-, mozdony- és szénhiány miatt a vonalparancsnokság nem tud általában pontos és végleges választ adni, úgy hogy többször kell érdeklődni később is. Du. 9-kor a személyzet készenlétben a pályaudvaron.

2. A szállítmány legjobb esetben 10-kor megérkezik (felvilágosítást arról, hogy mennyit késik nem lehet kapni). A pályaudvar sötét, a szállítmányoknak csak az egyik fele érkezett meg. Intézkedés: Átvétel az olasz parancsnoktól, nyugtázás, az olaszok által ki nem osztott élelmiszerek (ha van ilyen) átvétele és elraktározása, kiszállás, rendezés, századokba való beosztás. Betegek kiválasztása, bevonulás a táborba, elhelyezés a barakkokban. Élelmezési jegyek kiosztása (ezek átadása ellenében kaptak a magyar hazatérők az osztrák élelmezési állomáson ellátást, később az elszámolás a két állam közt ezeknek az alapján történt — B. A.). Fogadó beszéd 3 barakkban. Sorakozó a vacsorához. A vacsora elosztása, a rend fenntartása. Közben értesítés jön, hogy a szállít-

57 Uo. 31/a., 109/1919.
58 Uo. 115/3. — 1919.

mány második része éjfél tájt, a harmadik hajnalban fog jönni (3—4-szeri telefonálás). A vonalparancsnokság értesít, hogy de. 9-kor meglesz a szerelvény, esetleg a mozdony is. A hazatérők szétválogatása a megszállott területek szerint. Ezen munkák éjfél 1—2-kor bevégezve.[59]

3. Éjjel 2—3 közt megérkezik a második részlet. Az eljárás mint a második pontnál. (Bonyodalmat okoz, ha a második részlet előbb érkezik mint ahogy befejeződik az első elhelyezése.) A barakkok zsúfolva, be kell nyomni az újonnan érkezetteket.

4. De. 6-kor érkezik a harmadik részlet, sokszor váratlanul, új szállítmányokkal együtt. Ez nagy zavart okoz az élelmezés miatt, új barakkokat kell nyittatni, kulcsot keresni az osztrák altisztekkel, különben ugyanaz mint a 2. és 3. pontban. Reggelit rendelni, újabb tárgyalások a vonalparancsnoksággal, a vasutasokkal.

5. Reggeli elosztása, ebéd megrendelése, mivel értesítés jön, hogy délelőtt nem indulhatnak.

6. Ebéd kiosztása de. 11 és du. 1 óra közt. Többszöri utánjárásra megérkezik a mozdony és a szerelvény, értesítés, hogy dél felé újabb szállítmány érkezik.

7. Bevagonírozás, sorakozás, a szerelvény megvizsgálása, kalkuláció (hogyan lehet elosztani az embereket). Rendes felvonulás, minden egyes kocsi megrakása, fülkés kocsiknál minden fülkéé. A rend fenntartása, tekintettel a forgalomra és a balesetveszélyre. Jelentés a vonalparancsnokságnak, hogy kész a berakodás, a szállítmány számának a megkeresése. A távirati értesítések megszerkesztése (hányas számú szállítmány, hány fő, mikor indul, mikor várható az érkezése) és szétküldése (a minisztérium 55/a oszt., a bécsi hadifogolycsoport, a következő élelmezési állomás). Indulás. Ennek jelentése a vonalparancsnokságon.

8. Elszámolás a konyhával, illetve az osztrák élelmező tiszttel."[60]

Tekintettel a villachi átvevő állomás nagy forgalmára (csak október 27—28-án 6500 visszatérő magyar haladt át ott),[61] a Hadügyminisztérium 55/a osztálya a bevonult Schaivon főhadnagy helyére Wolfarth Nándor századost osztotta be.[62]

A Villachból elinduló szállítmányoknak az úton való élelmezésére Bruck an der Murban állítottak fel egy magyar élelmező állomást. Vezetője Korell főhadnagy lett, akinek feladata a foglyok ellátásának megszervezése, ellenőrzése és az osztrák hatóságokkal való elszámolás volt. 1919. október 3-án kelt táviratában Tauffer százados, aki a hadifogolyügyeket ideiglenesen irányította Bécsben, arról értesítette a villachi kirendeltséget, hogy a Villachtól 24 órányira levő Bruck an der Murból St. Michaelbe helyezték az élelmező állomást, ahová 12 óra alatt érkeznek a Villachból indított szerelvények.[63]

Az élelmező állomás tevékenységét pontosan nem ismerjük, mivel az oda küldött utasítások, esetleg az ott keletkezett és irattárba helyezett iratok elvesztek. Így nem tudjuk pl., hogy a St. Michael és a magyar határ közt levő kb. 30 órányi úton, hogyan élelmezték a hazatérőket, voltak-e még Szentgott-

59 A Hüm. 239154/55. a. sz. rendelete értelmében a bécsi hadifogolyügyi meghatalmazott már október 11-én nyomatékosan figyelmeztette Szekulits századost, hogy Villachban csak azok a hadifoglyok veendők át a magyar bizottság által, akiknek állandó tartózkodási helye a „megállapított Clemanceau-féle határokon belül esik". Felszólította a kirendeltséget, hogy az átvett legénységről pontos névjegyzéket készítsenek az illetőségi hely figyelembevételével. Szekulits százados már ekkor is panaszkodott, hogy hely-, idő- és emberhiány miatt nehéz a hadifoglyok nemzetiség szerinti különválasztása, összeírása, különösen akkor, ha „az emberek nehezen tudják rászánni magukat, hogy a cseh, vagy a román képviselőnél jelentkezzenek". HL Hdf. gy. Villach 71/1919.

60 HL Hdf. gy. Villach 119/1919.

61 Uo.

62 Uo. 115/1919.

63 Uo. 43/1919.

hárdig olyan állomások, ahol a magyarok ellátást kaptak, vagy St. Michaelben a hátralevő útra hideg élelmet osztottak ki köztük.

A st. michaeli élelmező állomás és vezetőjének tevékenységére utaló egyetlen adatra a villachi kirendeltség iratai közt bukkanhatunk, amely a st. michaeli állomásparancsnokság panasza folytán Szekulits százados és a bécsi hadifogolyügyi meghatalmazott október 13—15 közt lefolytatott táviratváltás eredményeként maradt fenn. A st. michaeli állomásparancsnokság ugyanis arról panaszkodott, hogy Korell főhadnagy egyáltalán nem törődik a foglyok ellátásával, hanem csak propagandát folytat. Az állomásparancsnokság pedig, a nyelvüket tudó ember híján, nem boldogul a hazatérő magyarokkal. Szekulits százados táviratilag felajánlotta, hogy St. Michaelbe küld egy németül jól beszélő altisztet tolmácsként. Ezt azonban a hadifogolyügyi meghatalmazott elutasította mondván, hogy személyi változást csak a Hadügyminisztérium és a bécsi katonai meghatalmazott hajthat végre, ezért Korell főhadnagy a panaszok ellenére továbbra is lássa el szolgálatát a további intézkedésekig.[64]

Az Ausztrián keresztül történő magyar hazatérés 1919 októberében, novemberében volt a legnagyobb arányú. Ekkor szállították haza az olasz fogságba esett mintegy 95 ezer magyar[65] nagy részét, döntő többségüket Villachon, a többit Innsbruckon át.

A villachi fogadóbizottság kimutatásai szerint 1919. december 9-ig 71 387 legénységi és 1676 tiszti állományú hazatérő haladt át az állomáson.[66].

Annak ellenére, hogy december 11-től több, angol fogságból hazatérő szállítmány is érkezett Villachba,[67] a Hadügyminisztérium 423 511/55a. sz. rendeletében utasította a fogadó állomás parancsnokát, Szekulits Milánt, hogy mivel „a hadifoglyok nagyobb része már hazatért (Olaszországból — B. A.), s így a munka az ottani fogadóbizottságnál nagyon lecsökkent, elrendelem, hogy az ottani legénységi állományból azokat, akikre nincs okvetlenül szükség, mielőbb hazairányítsa. Ezt az ország anyagi helyzete is megkívánja." A december 18-án kelt parancsra Szekulits százados december 21-én jelentette, hogy: „a legénység létszámát 6-ra csökkentettem, a feles számúakat Csótra bevonultattam".[68]

A Hadügyminisztérium, miután a budapesti olasz missziótól azt az értesítést kapta, hogy az Olaszországban hazaszállításra váró magyar hadifoglyok száma kb. 2000, december 30-án újabb rendeletet adott ki a villachi fogadó állomás személyzetére vonatkozóan. Ebben a december 18-i utasítást megváltoztatva az állomásra beosztottak létszámát a következőkben állapította meg: Wolfarth Nándor százados, parancsnok, Wenninger Mátyás beosztott tiszt, valamint 4 fő legénység.[69] A parancs értelmében Szekulits Milán százados — aki már többször kérte leváltását — 1920. január 6-án, Martins százados pedig a feleslegessé vált legénységgel együtt január 16-án visszatért Magyarországra.[70]

A csökkentett létszámú villachi kirendeltség még 1920 áprilisáig fennállt, amikor is az olaszországi szervezetszerű hazatérés befejeztével működését megszüntették.

1920. április 22. és május 15. közt 7 szállítmánnyal 62 tiszt és 4886 főnyi le-

64 Uo. levelezőkönyv és ikt. ir. 58/1919.

65 Kirchner Sándor ezredesnek, a Hüm. 55. (hadifogoly) osztálya vezetőjének adatai szerint 1919-ben a tél beállta előtt a hivatalos szállítmányokkal 2198 tiszt és 93 748 főnyi legénység, összesen tehát 95 946 hadifogoly tért vissza olasz fogságból Magyarországra. *Kirchner:* i. m. 136—137. o.

66 HL Hdf. gy. Villach, iktatókönyv 171/1919. A 146/1919. sz. irat tartalmazza az 1919. november 8-ig átvonultakat.

67 HL Hdf. gy. Villach 184., 188., 199., 200/1919. Valószínűleg az olasz fronton harcoló angol csapatok fogságába esett katonákról van szó, akiket Olaszországban, vagy valamelyik afrikai gyarmaton tartottak őrizetben. A Villachon keresztül jövők mellett 1919. november 26. és december 11. között még 1892 magyar tért haza angol fogságból a Köln—Passau—Bécs útvonalon. OL K. 73 56. tétel 248/1920.

68 HL Hdf. gy. Villach 204/1919.

69 Uo. 30/1920.

70 Uo. 12., 13/1920.

génység utazott át Ausztrián francia fogságból Magyarország felé.[71] Ezzel befejezést nyert az antant-államok fogságában volt magyar hadifoglyok hazaszállítása. Ahhoz, hogy a Szibériában és Oroszországban levő és hazatérni szándékozó hadifoglyok is valamennyien hazajuthassanak, még további három évnek kellett eltelnie.

Атила Бонхардт

ТРАНСПОРТИРОВКА НА РОДИНУ ВЕНГЕРСКИХ ВОЕННОПЛЕННЫХ ПОСЛЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

Резюме

Ко времени окончания первой мировой войны в России и Сибири, а также в плену в странах Антанты — в первую очередь в Италии — находилось более двухсот тысяч военнопленных, происходивших с территории Венгрии по Трианонскому договору. Возвращение их на родину и «приобщение вновь к гражданской жизни» было задачей правительств ставшей уже независимой Венгрии.

Положение во многом осложнялось тем, что поскольку до ноября 1918 года дела военнопленных решались в Вене, в совместном Министерстве военных дел, в Венгрии отсутствовали учреждения, которые располагали бы информацией по вопросу военнопленных и налаженной организацией, которая занималась бы их делами. В виду того, что политическое настроение миллионов родственников военнопленных во многом зависело от того, какие шаги предпринимались в интересах содействия возвращения военнопленных домой, стоявшие у власти правительства независимо от своих политических установок старались сдвинуть с места дело возвращения военнопленных на родину.

В составе министерства военных дел уже в ноябре 1918 года были созданы группы, занимавшиеся делами военнопленных, а в следующем году они были развернуты в отделы. Хотя осуществление транспортировки военнопленных на родину было поручено Министерству военных дел, в 1919 году для принципиального руководства возвращением пленных была создана межминистерская комиссия, в которой наряду с затронутыми смежными министерствами получили место такие общественные организации как Общество Красного Креста и общества родных военнопленных. Летом 1919 года была сделана попытка созданиясовместного учреждения в целях возвращения на родину военнопленных из государств, образовавшихся на месте бывшей Монархии, однако эта попытка кончилась неудачей вследствие различия интересов, существовавшего жмеду отдельными государствами.

К осени 1919 года в сущности была создана система учреждений — оставшаяся до завершения массового возвращения военнопленных, до конца 1922 года, — которая осуществляла возвращение венгерских военнопленных на родину. В принципиальных вопросах решение принимал межминистерских комитет; транспортировкой, снабжением продовольствием, демобилизацией военнопленных руководили компетентные отделы Министерства военных дел и Министерства иностранных дел, в то время как связанную с этим практическую деятельность выполняли командированные за границу и пограничные приемные пункты, а также организованные в стране едмобилизационные лагеря.

В сентябре 1919 года началась транспортировка на родину почти ста тысяч венгерских солдат, попавших в итальяснкий плен. Для их встречи в австрийский приемных пункт в Виллах была направлена приемная комиссия, состоявшая из венгерских офицеров и унтерофицеров. Её задачей было принятие возвращающихся, контроль за их питанием и дальнейшее направление их домой. Наряду с этим велось наблюдение за политическим настроением военнопленных, об этом писались донесения, а также делались предложения об обращении с военнопленными в дальнейшем. Через приемный пункт и комиссию в Виллахе прошло самое большое количество военнопленных из всех приемных комиссий, направленных за границу с подобной целью. Комиссия функционировала до весны 1920 года, до оконачния возвращения военнопленных из Италии.

71 A fenti adat a francia fogságból visszatérőket fogadó Margittay és Farkas századosok jelentéséből származik. OL K. 73 57. tétel 5799/1920. Kirchner Sándor viszont 5905 franciaországi hazatérőre emlékezik. *Kirchner:* i. m. 147. o.

Attila Bonhardt

DIE REPATRIIERUNG DER UNGARISCHEN KRIEGSGEFANGENEN NACH DEM ERSTEN WELTKRIEG

Resümee

Am Ende des zweiten Weltkrieges waren mehr als zweihunderttausend, dem Friedensvertrag von Trianon nach dem Gebiet von Ungarn zuständige Kriegsgefangenen in Italien und in Sibirien, beziehungsweise in der Gefangenschaft der Ententemächte, in erster Linie Italiens.

Ihre Repatriierung und „Zurückführung in das Zivilleben" waren die Aufgabe der Regierungen des bereits unabhängig gewordenen Ungarns.

Da vor November 1918 die Angelegenheiten der Kriegsgefangenen in dem gemeinsamen Kriegsministerium in Wien erledigt waren, entstand die schwere Lage, daß es in Ungarn die in den Fragen der Krieggsgefangenen bewanderten, und einen ausgebauten Apparat besitzenden Institutionen gar nicht bestanden. Die politische Stimmung der Millionen von Angehörigen hing aber zum großen Teil davon ab, welche Maßnahmen im Interesse der Repatriierung der Kriegsgefangenen getroffen werden, so bemühten sich die amtierenden Regierungen, unabhängig von ihrer politischen Einstellung, die Heimkehr der Kriegsgefangenen zu fördern.

In dem Schoß des Verteidigungsministeriums waren bereits im November 1918 die sich mit den Angelegenheiten der Kriegsgefangenen beschäftigenden Gruppen ins Leben gerufen, die nächstes Jahr zu Abteilungen entwickelt wurden. Obwohl das Verteidigungsministerium mit der Abwicklung der Repatriierung der Kriegsgefangenen beauftragt war, wurde 1919 ein interministerieller Ausschuß zur prinzipiellen Leitung der Heimkehr gebildet, in dem neben den betroffenen Ministerien auch Gesellschaftsorgane, wie das Rote Kreutz und die Verbände der Angehörigen der Kriegsgefangenen einen Platz bekamen. Im Sommer 1919 war ein Versuch zur Gründung einer gemeinsamen Institution durch die Nachfolgestaaten der einstigen Monarchie zur Repatriierung ihrer Kriegsgefangenen gemacht, dies gelang aber wegen den Interessengegensätze der Staaten nicht.

Bis zum Herbst 1919 war die Institutionsorganisation, die die Heimkehr der ungarischen Kriegsgefangenen abwickelte, ausgebaut — und sie bestand bis zum Ende 1922, bis zur Beendigung der Massenrepatriierung.

In den prinzipiellen Fragen traf der interministerielle Ausschuß die Entscheidung, die Beförderung, die Lebensmittelversorgung und die Abrüstung der Heimkehrer wurden aber von den zuständigen Abteilungen des Verteidigungs-, bzw. Außenministeriums geleitet, während die mit diesen in Zusammenhang stehende praktische Tätigkeit von den ins Außland delegierten und an der Grenze stehenden Empfangsstationen, beziehungsweise im Lande selbst aufgestellten Abrüstungslagern durchgeführt wurde.

Im September 1919 begann die Massenrepatriierung der in Italien in Gefangenschaft gefallenen etwa hunderttausend ungarischen Soldaten. Zu ihrem Empfang wurde ein aus ungarischen Offizieren und Unteroffizieren bestehendes Empfangskomittee an die Österreichische Übernahmestation von Villach herausbestellt. Seine Aufgabe war die Übernahme der Heimkehrer, die Kontrolle ihrer Lebensmittelversorgung und ihre Weiterleitung. Über dies beobachtete und berichtete es über die politische Stimmung der Kriegsgefangenen und es machte Vorschläge zu ihrer weiteren Behandlung. Die Empfangsstation von Villach, die unter den zu diesem Zweck nach Außland herausbestellten ungarischen Ausschüssen die größte Frequenz hatte, bestand bis zur Beendigung de Heimkehr des Kriegsgefangenen aus Italien.

SZABÓ MIKLÓS

A MAGYAR KIRÁLYI HONVÉD LÉGIERŐ HARCAI UKRAJNÁBAN
1941 június—december

A német haderő, a szövetséges finn és román hadseregekkel együttműködve, 1941. június 22-én megtámadta a Szovjetuniót, ezzel megkezdődött a küzdelem a II. világháború legjelentősebbé vált hadszínterén.

A magyar politikai és katonai vezetés dilemmája a háborúba lépést illetően meglehetősen ismert, ugyanúgy, mint az, hogy Kassa bombázásának ürügyét miként kamatoztatták a hadüzenet „jogosságának" alátámasztására.

Bárdossy László miniszterelnök 1941. június 27-én 10 óra 30 perckor emelkedett szólásra a Parlamentben: „Tisztelt Ház! Egészen rövid bejelentést szeretnék tenni... A magyar királyi kormány megállapítja, hogy e támadások következtében Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott."[1] A megfelelő megtorló intézkedéseket is kilátásba helyezte — utólag, ugyanis a magyar bombázókötelékek, egy vadászrepülő-század kíséretében már reggel 8 órakor bombázták Sztanyiszlávot[2], s ezzel egyidejűleg támadásba lendült a 8. határvadász dandárból alakult ún. „Rakovszky-csoport".

Ezzel tehát vége szakadt a politikai-diplomáciai kötélhúzásnak, a fegyvereké lett a szó. A magyar társadalom döntő többsége újabb sikereket várt e rövidnek remélt hadjárattól. Nagyon kevesen mérték fel ekkor még Magyarországon, hogy *igazságtalan, rablóháborút* kezdeményeztek vezetőik, illetve ilyenbe sodródik az ország és honvédsége. Sajnos csak közel négy évtized múlva fogalmazódott meg Lakatos Géza vezérezredes, egykori miniszterelnökben az az alapvető igazság, hogy „Bármilyen meggondolásokról lett légyen szó, jóvátehetetlen balfogás volt a kis Magyarország féltett csekély haderejét egy oly roppant nagyhatalom ellen felhasználni, melytől sem területi, sem más természetű követeléseink nem voltak."[3]

Mindez azonban késői bölcselkedés volt: Magyarország 1941. június 27-én visszavonhatatlanul részesévé vált a második világháborúnak.

E tanulmányban azt vizsgáljuk meg, hogy a Magyar Királyi Honvéd Légierő kijelölt alakulatai milyen szerepet játszottak ebben a küzdelemben.

*

1941. június 22-ét, a Szovjetuniót ért támadást megelőző, valamint követő napokban a politikusok, illetve a vezérkar közismert erőfeszítései mellett a légierő vezetői is tettek lépéseket annak érdekében, hogy fegyvernemüket —

1 Magyarország és a második világháború. Az iratokat összegyűjtötte és a bevezető tanulmányokat írta: Ádám Magda, Juhász Gyula, Kerekes Lajos. Budapest, 1959. 349. o.
2 Hadtörténelmi Levéltár, Vezérkarfőnökség Elnöki (HL Vkf. Eln.) 1. 1941/5615.
3 *Lakatos Géza:* Ahogyan én láttam. München, 1981. 42. o.

a lehetőséghez képest — ne érjék váratlanul az események. Így Vörös Géza vk. ezredes, a légierő vezérkari főnöke már június 21-én elrendelte, hogy a hadi- és futárrepülőgépeket lássák el a tengelyhatalmak megkülönböztető krómsárga jelzésével (a szárny alsó felületét annak külső végétől a felségjelig, valamint a törzs közepén 50 cm átmérőjű gyűrű).[4]

Bár Magyarország még nem üzent hadat a Szovjetuniónak, s a szárazföldi erők egy részének mozgósítására is csak három nap múlva került sor, a légierő tartalékos tisztjei már 1941. június 23-án kaptak SAS- (Sürgős-Azonnal-Soronkívül) behívókat.[5] A repülőszázadok egy része azonban ekkorra már kitelepült kijelölt hadi repülőtereire. Szobránczy (Negro) Aladár 2/3. vadászszázada — egyes visszaemlékezők szerint — június 18—20-a körül „átköltözött" Kolozsvár—Szamosfalváról a Huszt és Máramarossziget közötti Bustyaházára.[6] A szolnoki 1/1—2. vadászrepülő-századok szintén június 24-e előtt települtek ki Felső-Ábrány (ma Bükkábrány) mellé Diósgyőr oltalmazására. A bustyaháziak a korszerűbb Fiat „CR—42" típusokkal voltak ellátva, amelyek *ekkor még szükségszerűen megfeleltek* a követelményeknek, már csak azért is, mert a kezdeti időkben a magyar pilóták a fordulóharc kierőszakolásával még ellensúlyozni tudták a szovjet „I—16" (Rata) típusok nagyobb sebességét és tűzerejét. Nem mondható el ugyanez az 1/1—2. vadászszázadok Fiat „CR—32"-iről. Bánhidi Antal — ekkor tartalékos repülő hadnagy —, az ismert repülőgépkonstruktőr szerint ekkorra „a legújabb felderítő- és bombázógépek sebessége túlszárnyalta a CR—32-esét. Így aztán a vadászatra 1941-ben már nem volt alkalmas. Fokozta ezt a hátrányt a gépek nagymérvű elhasználtsága is. A motorok legtöbbje már kétszer is volt nagyjavításban."[7]

Úgyszintén jellemzi a „CR—32"-ek technikai állapotát Szabó Mátyás rep. százados, a szolnoki 1/I. vadászrepülő-osztály parancsnokának az az intézkedése, miszerint a kilenc-kilenc géppel rendelkező 1. és 2. század naponként **váltsa egymást készültségi** szolgálatban, hogy a pihenőnapokat a repülőgépek újbóli üzemképessé tételére fordíthassák.

1941. június 26-án 12 órától az 1/2. századhoz tartozó Bánhidi raj volt „Szigorú készültség"-ben (motorok bemelegítve, indulásra készen; a pilóták beöltözve a repülőgépekben ültek; szerelők a gépek mellett), amikor Kassa bombázása után kb. 30 perccel — tehát $^1/_2$ 2 körül — riadóztatták az alegységet, hogy üldözzön Felső-Ábrány—Nyíregyháza—Csap—Ungvár—Kassa—Felső-Ábrány útvonalon.[8] Mire azonban a kijelölt légtérbe értek, a provokáció végrehajtói természetesen — hiszen csak a bombázás és riasztás között mintegy fél óra telt el! — már régen túl voltak árkon-bokron.

A Bustyaházán települt 2/3. vadászrepülő-század „Szigorú készültség"-ben levő raját nem riadóztatták (?!), ezért csak az északnyugat felőli repülőmotorzúgást meghallva rendelte el Nyemecz Pál rep. zászlós, rajparancsnok a startot. Nyemecz gépe nem indult be azonnal, ezért Raposa Zoltán tizedes megvárta őt, így csak Balogh János szakaszvezető vette üldözőbe az időközben feltűnt három bombázót. A pilóta elmondása szerint „váratlanul mindhárom gép egy-egy **géppuskasorozatot küldött felém.** A lövedékek gépem orra előtt mintegy 100—200 méterre húztak el. A tüzet habozás nélkül viszonoztam. A bombázók újra sorozatot küldtek felém, majd ezt követően felfelé húztak, igyekeztek minél előbb bejutni a felhőbe..."[9] Ez az erőfeszítés sikerrel járt, így a bombázók

4 HL. Vkf. Eln. 1. 1941/5641.
5 *Bánhidi Antal:* Egy volt vadászpilóta visszaemlékezése 1941. június 26-ra. HL Tanulmánygyűjtemény 2815.
6 *Ölvedi Ignác:* Kassa bombázásáról. Repülés, 1983/1. sz. 14. o.
7 *Bánhidi:* i. m. 2. o.
8 Uo. 12. o.
9 *Ölvedi:* Kassa... i. m. 14. o.

eltűntek az üldöző elől, mielőtt megállapíthatta volna az őt megtámadó kötelék kilétét, géptípusát. (Különben elgondolkodtató, hogy e légtér őrzésére kirendelt kötelék miért csak egy-másfél órával később kapott hírt Kassa bombázásáról?!) Ami azt a jogosan felmerülő kérdést illeti: hogyhogy nem ismerte fel azonnal a pilóta az általa üldözött repülőgép típusát, illetve a Kassán szolgálatot teljesítők sem voltak erre képesek, Pálos Géza volt rep. százados, a következőkkel magyarázta: „a rep. felismerő szolgálatot meglehetősen elhanyagoltuk a csapatok harckiképzésében és ennek jelentőségét a légierő vezetése sem ismerte fel eléggé".[10]

A bustyaháziak riadóztatásával szemben sokkal gyorsabbak voltak más döntésben. Orosz Béla rep. alezredes a 4. bombázórepülő-ezred parancsnoka már 16 óra 45 perckor parancsot kapott, miszerint: „a 4/II. bombázó osztályt riadóztassam és másnap hajnalra bevetésre készítsem elő. A feladatot a légierő parancsnokságának *előkészítő intézkedése előzte meg* (kiemelés tőlem — Sz. M.)".[11] Ez annál is érdekesebb, mert a bombázásokat illetően előzetesen meg kellett állapodni — s ez meg is történt, csak időpontja ismeretlen —[12] Fütterer rep. ezredessel, a budapesti német követség légügyi attaséjával, aki egyben ellátta a Himer-törzs mellett felállított légierő összekötő törzs vezetését is.

Az ezzel kapcsolatos kérdések — talán örökre — tisztázatlanok maradnak. Kassa rejtélyében azonban egy kérdés vitathatatlan: a súlyos védelmi harcokat folytató, egyre jelentősebb területek átmeneti feladására kényszerült Szovjetunió volt az *egyetlen* ország, amelynek nem állt érdekében, hogy összefüggővé tegye nyugati határa mentén az ellenséges hatalmak és hadseregeik „kordon"-ját.

Ezt a törekvést támasztja alá a VIII. (kassai) hadtest néhány nappal korábban (1941. június 22-én 24 órakor) keltezett jelentése, miszerint „Iszkától ÉK-re 2 német repülőgépet 4 orosz gép üldözött. A német gépek magyar területre repültek át. Az oroszok a magyar határ felett az üldözést abbahagyták és visszafordultak."[13] Ez a tény Balássy Miklós, egykori rep. vk. őrnagy megítélése szerint is „Igen fontos érv a kassai bombázás vizsgálata szempontjából."[14] A szovjet fél tehát *kényesen ügyelt* arra, hogy ne adjon semmi okot az ellenségeskedésre.

Az is el kellett volna, hogy gondolkoztassa a magyar társadalom nagyobb részét: ha valóban szovjet repülőgépek bombázták Kassát, akkor mivel magyarázható, hogy az a zajló hadműveletek befolyásolása szempontjából szinte jelentéktelen, a lehetségesnél jóval kisebb károkkal járt? Ezt a szembeszökő tényt a vezérkar hadműveleti osztályán is érzékelték. A bombázással kapcsolatos sajtóközlemény fogalmazványa ugyanis eredetileg így szólt: „A szovjet-orosz repülők a tegnapi nap folyamán a nemzetközi jog durva megsértésével ismételt bombatámadást hajtottak végre magyar felségterület ellen. *A szovjet-orosz repülők nem katonai céltárgyakat bombáztak, hanem alattomos támadásuk jórészt csak a védtelen polgári lakosság ellen irányult. Kassa város polgárai közül többen áldozatul estek ennek a minősíthetetlen orvtámadásnak.*"[15] (Kiemelés tőlem — Sz. M.) A magyar megtorló támadással folytatódó részt most szükségtelen idézni, mert az eddigi ismertetett részben van a lényeg. A fogalmazványból ugyanis az általam kiemelt részt valakik kihúzták, hiszen rádöbbentek, hogy ezzel a mondattal esetleg nem kevesek fejébe szöget üthet a tény:

10 *Pálos Géza* rep. százados nyilatkozata. (A szerző birtokában.)
11 *Orosz Béla:* A magyar légierők teljesítményei a Kárpátoktól a Dnyeperig (Hadinapló). Budapest, 1942. 6. o.
12 A m. kir. honvédség Fővezérségéhez beosztott német tábornok hadi naplója (a továbbiakban: Himer-napló). Közli: *Kun József.* Századok, 1965/6. sz. VI. 27-i bejegyzés.
13 *Ölvedi Ignác:* A Honvéd Vezérkar és a kassai „casus belli" II. rész. Honvédelem 1981/10. sz. 110. o.
14 *Balássy Miklós* rep. vk. őrnagy nyilatkozata. (A szerző birtokában.)
15 HL Vkf. Eln. 1. 1941/5612.

A MAGYAR LÉGIERŐ KÖTELÉKEINEK TEVÉKENYSÉGI KÖRZETE (1941)
NÉMET BIRODALOM
Ukrán Sz Sz K
SZLOVÁKIA
MAGYARORSZÁG
ROMÁNIA
SZERBIA
Fekete-tenger
Krim
Krakkó
Lvov
Sztrij
Uzsok
Ungvár
Kassa
Csap
Volóc
Miskolc
Huszt
Rahó
Máramarossziget
Debrecen
Kolozsvár
Sztanyiszlav
Gorodenka
Delatin
Kőrösmező
Bucsacs
Borscsov
Zalescsiki
Kolomija
Zabolotoje
Sznjatin
Csernovic
Proszkurov
Guszjatyiny
Bar
Dunajevci
Kamenyec Podolszk
Csortkov
Hotyin
Vinnyica
Braclav
Dzsurin
Tulcsin
Berságy
Kisinyov
Konotop
Kijev
Lohvica
Harkov
Poltava
Cserkasszi
Csigrin
Umany
Podviszokoje
Gajvoron
Pervomajszk
Voznyeszenszk
Belouszovka
Novaja Odessza
Nyikolajev
Odessza
Izjum
Barvenkovo
Lozovaja
Golubovka
Dnyepropetrovszk
Dnyeprodzerzsinszk
Krivoj Rog
Zaporozsje
Nyikopol
ZBRUCZ
DNYESZTER
BUG
INGUL
INGULEC
DNYEPER
PSZJOL
SZERET

ha már egyszer azok a szovjet repülőgépek berepültek és bombázták Kassát, akkor miért — alapvetően — polgári célpontokat választottak ki, miért nem a felvonuló német csapatokkal teli, s a legjobb célpontot nyújtó vasútállomást, vagy az utánszállítást biztosító vasútvonalat?!

Az is érdekes, hogy Csejtey Béla alezredes, kerületi légvédelmi parancsnok, **másfél-két órával az események után** az Országos Légvédelmi Parancsnokságra továbbított jelentésében „ismeretlen repülőgépekről ad hírt, kiemelve a támadók meg nem állapítható nemzetiségét és géptípusát".[16] Ennek ellenére a Magyar Távirati Iroda jelentése szerint orosz repülőgépek bombázták a várost.

A Szovjetunió vétlenségét Kassa bombázásában nemcsak mi állítjuk, negyven évvel a szomorú események után! Horthy Miklós már egy évtizeddel később — sajnos csak ekkor, s nem korábban — elismerte: Moszkva „erélyesen cáfolta, hogy a magyar városok ellen intézett »kihívó« bombatámadásokat szovjet repülőgépek hajtották végre... Moszkva cáfolata... — szemben a saját vezérkari főnökünk jelentésével — megfelelt a valóságnak!"[17]

Ez a beismerés azonban nem változtathat a tragikus történelmi tényen: a Kassára való hivatkozással másnap végrehajtott magyar bombatámadással Magyarország visszavonhatatlanul részesévé vált a Szovjetunió elleni háborúnak. Így valóban megelégedetten jelenthette ki Werth Henrik gyalogsági tábornok, a vezérkar főnöke, 1941 júliusában: „Nekem a kassai bombázás egyenesen jól jött."[18]

Így az 1. önálló távolfelderítő osztály még 1941. június 26-án megkezdhette a Szovjetunió közeli területeinek felderítését. Már ennél az első bevetésnél kitűnt, hogy „rövid a lélegzet. He—70-ekkel Ungváron le kell szállnunk üzemanyag-feltöltés céljából, hogy mégis valamelyest be tudjunk hatolni az ellenséges vonalak mögé. A bevetésről visszatérvén ugyancsak le kell szállnunk az ungvári repülőtéren, hogy üzemanyag-felvétel után visszarepülhessünk Budaörsre."[19] Tehát már a kezdet kezdetén érződtek a hatótávolság problémái.

A veszprémi 4/II. bombázórepülő-osztály 3. és 4. századának tizenhat Junkers „Ju—86 K—2" típusú repülőgépe, gyomrában — egyes visszaemlékezők szerint — 64—64 10 kg-os, pillanatgyújtós bombával, 1941. június 27-én hajnalban átrepült Debrecenbe. Itt kiegészült a 3/5. század nyolc Caproni „Ca—135"-ös bombázójával. Így azonban pontatlan, ugyanis a feladatot csak úgy tudták végrehajtani, hogy „állományrendezés"-t hajtottak végre, azaz Inokai András rep. százados és Kórossy Jenő rep. százados alegységeit kiegészítették Telbisz Loránd és Vitán Béla rep. századosok 4/1—2. bombázószázadainak néhány repülőgépével. Úgyszintén vitatott a bombasúly, ugyanis amilyen határozottan állítja Inokai százados a 10 kg-osokat, ugyanolyan meggyőződéssel vallja Telbisz Loránd, hogy „Soha nem használtunk 10-kg-osokat — mert mint ismeretes fennakadhatnak a bombatárban kioldáskor — elég volt egyszer pár tucat halott Veszprémben emiatt. Mi kizárólag 50 és 250 kilósokat alkalmaztunk." Eltekintve e tisztázatlan részkérdéstől, a bombázók Debrecenből, illetve Hajdúböszörményből (e vonatkozásban is eltérőek az állítások) startolva 7 óra 15 perckor Huszt légterében „fölvették" az oltalmazásukra kirendelt 2/3. vadászrepülő-század kilenc Fiat „CR—42" repülőgépét, s folytatták útjukat Sztanyiszláv irányában.[20] A bombázók viszonylag nagy száma még kísérőiket

16 *Ölvedi Ignác:* A Honvéd Vezérkar és a kassai „casus belli" I. rész. Honvédelem 1981/9. sz. 83. o.
17 *Horthy Miklós:* Emlékirataim. Buenos Aires, 1953. 224—225. o.
18 *Lakatos:* i. m. 41. o.
19 *Péterdi A. János:* A volt m. kir. I. honvéd önálló távolfelderítő repülőosztály vázlatos története. *Magyar Szárnyak*, (Oshawa, Canada) 1978/7. sz. 62. o.
20 *Inokai András:* Így kezdődött... *Magyar Szárnyak*, (Oshawa, Canada) 1982/11. sz. 7. o., valamint Telbisz Loránd rep. százados nyilatkozata (a szerző birtokában) és Winkler László szóbeli közlése.

is meglepte: „Mi csodálkoztunk, honnan szedtek össze ennyit" — emlékezik vissza az egyik vadászpilóta.[21] Egyértelműen ma már nem állapítható meg, hogy konkrétan a bombázásban hány repülőgép vett részt. A vezérkar által kiadott jelentés[22] tizenkilenc repülőgépről tesz említést. A 4. bombázóezred parancsnoka szerint a 4/II. osztályból csak öt repülőgép jutott el a célig. Ez az állítás viszont a bombatámadás aktív résztvevője szerint „szinte érthetetlen", ő lényegesen többről tud.[23] Természetesen ez esetben ismét nem a repülőgépek pontos száma a döntő, hanem az, hogy a Sztanyiszlávra 1941. június 27-én 8 óra körül mért csapással magyar repülőgépek olyan országot támadtak meg, amely még ekkor is a normális kapcsolatok fenntartására törekedett Magyarországgal.

Sztanyiszláv bombázásával egyidejűleg a VIII. és X. közelfelderítő századnak — az előbbinek nyolc, az utóbbinak pedig kilenc WM—21 „Sólyom" típusú repülőgéppel — támadnia kellett a határ menti szovjet településeket. A rossz időjárási viszonyok következtében a X. közelfelderítő századnak csak a 3. raja tudta végrehajtani feladatát.[24] E kisebb-nagyobb fiaskók ellenére lelkesen ünnepelt a sajtó: „A magyar légierő a ma reggeli órákban igen eredményes megtorló támadásokat hajtott végre Szovjet-orosz területeken levő katonai célpontok ellen."[25] A repülőszakember azt tartotta a legnagyobb sikernek, hogy először repültek át bombázókötelékek műszerek segítségével a Kárpátok fölött, s tértek vissza veszteség nélkül.[26]

Június 29-én 25 bombázó indított támadást — egy vadászszázad oltalmazása mellett — jobb légköri viszonyok és „igen erős földi elhárítás" közepette Sztrij ellen. Ezzel befejeződtek a „megtorló" támadások, „lezárult a légierők hadászati alkalmazásának időszaka".[27] E kétnapi tevékenységből is volt leszűrendő tapasztalat. Már ekkor egyértelművé vált, hogy kockázatos vadászkíséret nélkül nagyobb mélységben alkalmazni bombázókat. Ilyen esetben a 2500 m-es felhőalapnál volt a legkedvezőbb a tevékenység, mivel ilyen magasságból az optikai célzókészülékekkel jó találati valószínűséggel lehetett csapást mérni, ezt követően pedig gyorsan „eltűnhettek" a felhőben. Úgyszintén egyértelművé vált, hogy a különböző sebességű bombázók tevékenységét jobban össze kell hangolni annak érdekében, hogy egyidejűleg jelenjenek meg a célterület fölött. Már Sztrij bombázásánál tapasztalták, hogy a Caproni „Ca—135"-ök után 3—5 perccel érkezett lassúbb Junkers „Ju—86 K—2"-eket a levegőben fogadták — az első kötelék ellen riadóztatott — szovjet vadászok.[28]

A német 4. légiflottával való szorosabb együttműködés érdekében a Főparancsnokság ezen a napon úgy döntött, hogy összekötő törzset küld ki Gyíresy Sándor rep. alezredes irányításával.[29]

Bár a kassai VIII. hadtest parancsnokának, Szombathelyi Ferenc altábornagynak a vezetésével megalakuló ún. „Kárpát-csoport" (állományában az I. gyorshadtesttel, az 1. hegyi- és 8. határvadászdandárral) parancsnoksága csak június 30-án estére vált működőképessé, a Rakovszky György tábornok parancsnoksága alatt működő 8. határvadász dandár („Rakovszky-csoport") már június 27-e óta súlyos harcokban állt a szovjet határvédelmi erőkkel, melynek következtében 30-áig tisztekben 32, legénységi állományúakban pedig 36%-os

21 Nyemecz Pál rep. zászlós nyilatkozata (a szerző birtokában).
22 HL Vkf. Eln. 1. 1941/5615.
23 *Orosz:* i. m. 7. o., valamint Telbisz Loránd nyilatkozata.
24 HL Vkf. Eln. 1. Napi helyzetjelentések (a továbbiakban NHJ) 1941/21—23. f.
25 HL Vkf. Eln. 1. 1941/5612.
26 *Orosz:* i. m. 7. o.
27 NHJ 1941/38. f., valamint *Orosz:* i. m. 10. o.
28 Telbisz Loránd nyilatkozata.
29 Himer-napló, VI. 28-i bejegyzés.

veszteséget szenvedett.[30] Ezek tevékenységét — bizonyos mértékben — támogatták a közelfelderítők e napi bevetései is.

Június 29-én szovjet ellentevékenységre is sor került: 11 óra 25 perckor hét repülőgép támadta Csapot, s közülük hármat lelőttek a magyar vadászok.[31] Szintén 29-én a magyar légierő is elszenvedte első veszteségét: a X. közelfelderítő század egyik „Sólyom" típusú repülőgépe két fős személyzetével (Bánya László főhadnagy, Sallay István zászlós) eltűnt.[32]

Másnap Szombathelyi altábornagy kiadta a július 1-i támadásra vonatkozó parancsát: „Szándékom: a már rendelkezésre álló erőkkel *bombázó erők támogatásával* (kiemelés tőlem — Sz. M.) súllyal Kőrösmező területéről támadni és Kolomea, Stanislau (Kolomija, Sztanyiszlav — Sz. M.) területét mihamarabb elérni."[33] E paranccsal tehát kezdetét vette a légierő kijelölt kötelékei alkalmazásának újabb szakasza: a „Kárpát-csoport" harcai közvetlen támogatásának periódusa.

1941. július 1-én 7 órakor — a légierő aktív tevékenysége mellett — Kőrösmező térségéből a Tatár-hágón át Jablonica—Mikulicsiny irányában támadásba lendült a megerősített 1. dandár („Felkl tábornok-csoport"). A nap folyamán Kőrösmezőre érkezett az I. gyorshadtest is, ezzel a két kötelékből megalakult a „Miklós tábornok-csoport". Bár a szovjet csapatok kiürítették a Tatár-hágó területét, az előrenyomulás mégsem volt megfelelő ütemű, mert a visszavonuló erők szisztematikusan rombolva az alagutakat, hidakat, szorosokat, rendkívüli gondokat okoztak a műszaki eszközökkel gyengén ellátott magyar alakulatoknak. (A július 1-i jelentés szerint az 1. hegyidandár zömének előnyomulását Tatarov területén „az ötödik lerombolt híd akasztotta meg".[34]

Ilyen körülmények között a „Kárpát csoport"-nak alárendelt repülőkötelékek azt a feladatot kapták, hogy az Uzsoki-szoros és Felsővisó területén előretörő szárazföldi erőket támogassák, illetve bombázzák a Jablonica, Tatarov, Mikulicsiny és Vorohta községekben levő vezetési pontokat, valamint a vorohtai vasútvonalat. A feladatot a 4. bombázórepülő-ezred tizennyolc „Ju—86" és a debreceniek kilenc Caproni „Ca—135" gépe hajtotta végre két vadászszázad oltalmazása mellett.[35] A bombázók egy része az esti órákban a gyelatyini vasútállomásra, illetve az e térségben visszavonuló szovjet erőkre mért csapást, a távolfelderítők pedig folyamatosan közölték a változó helyzet új adatait.[36]

Másnap a 3/5. bombázórepülő-század nyolc Caproni „Ca—135"-ével megerősített 4/4. bombázószázad támadta Sztanyiszlav, Zalescsiki, Sznyatin és más települések területén levő célpontokat, csapatmozgásokat.[37]

Július 3-án a „Miklós tábornok-csoport"-nak tovább kellett folytatnia előrenyomulását a Dnyeszter irányában, hogy megbízhatóan fedezhesse a 17. német hadsereg jobb szárnyát. Ennek érdekében a fővezérségtől hadműveleti felderítést igényelt, amit a távolfelderítő osztálynak kellett végrehajtania Sznyatin, Kamenyec-Podolszk, Bucsacs, valamint a Dnyeszter-átjárók légterében. Ezzel párhuzamosan a VII. és VIII. közelfelderítő századok is tevékenykedtek. A 4/3—4. és a 3/5. bombázórepülő-századok Kamenyec-Podolszk, Borscsov, Csortkov helységek, illetve a visszavonuló szovjet erők ellen kerültek bevetésre.[38] Ez utóbbira azért volt nagy szükség, mert a Dnyeper mentén kiépített

30 *Dr. Csima János:* Adalékok a Horthy-hadsereg szervezetének és háborús tevékenységének tanulmányozásához (1938—1945) HM Központi Irattár kiadása, 1961. 83. o.
31 NHJ 1941/36. f.
32 *Csanádi Norbert—Nagyváradi Sándor—Winkler László:* A magyar repülés története. Bp. 1977. 233. o.
33 NHJ 1941/43. f.
34 *Dr. Csima:* i. m. 86. o.
35 *Orosz:* i. m. 10. o., NHJ 1941/53. és 63—65. f., valamint Winkler László közlése.
36 NHJ 1941/59.
37 *Orosz:* i. m. 10. o., NHJ 1941/71. f. és Winkler László közlése.
38 NHJ 1941/68., 78. és 84. f., valamint *Orosz:* i. m. 16. o.

erődvonalak irányába mozgó kötelékek nagyon sokszor komoly ellenállást tanúsítottak. Németh József tábornok, a „Dél" hadseregcsoporthoz kiküldött összekötő törzs parancsnoka pl. 1941. július 3-án 13 óra 30 perckor a következőket jelentette a vezérkar hadműveleti osztályának: „A visszavonuló alakulatok, melyek olykor több hadosztályt is kitesznek, bekerítés ellenére sem adják meg magukat, hanem kitartanak a végsőkig. Az ellenállás váratlanul nagy. A vezetés meglepően jó, összeomlásról még egyáltalán nem lehet beszélni. A foglyok száma csekély, mert a végsőkig ellenállnak." A 20 órás jelentésében ezt a tapasztalatát megerősítette, illetve kiegészítette: „Általában az orosz vezetés eddig meglepően ügyesen dolgozik. Felismerik a helyzeteket és az adott helyzetnek megfelelően legjobbnak látszó megoldásokat választják. Nagy számú jól vezetett és erőteljes ellenakcióik jellemzik a visszavonulási harcokat. Különösen váratlan az orosz csapatok rendkívüli szívóssága mind a támadásban, mind a védelemben... Jellemzésükre szolgáljon, hogy még üzemképtelenné vált harckocsikat is védenek."[39] Ennek ellenére e napon a magyar erők elérték Gyelatyint, egy előrevetett osztag pedig 17 órakor megszállta Sztanyiszlávot.

Ez az előrenyomulás július 4-én is folytatódott, aminek eredményeként a 6. és 12. kerékpáros zászlóalj benyomult Kolomijába, Vörös János tábornok 2. gépkocsizó dandára a város alá érkezett, a Major Jenő tábornok parancsnoksága alatt harcoló 1. gépkocsizó dandár pedig Gyelatyinig tört előre olyan körülmények között, hogy „az egyetlen járható út és a közbeeső hidak 17 helyen voltak felrobbantva".[40]

Mivel a légi felderítés megállapítása szerint Zalescsikinél két, Nyizsnyijovnál pedig egy Dnyeszter-híd ép volt, a 2. gépkocsizó dandár kapta feladatul azok birtokbavételét. Ezzel összhangban Szombathelyi altábornagy is a Dnyeszter, illetve a Dnyeszter—Szeret vonalra helyezte át az 1. repülődandár felderítésének súlyát. A földi alapoktól (repülőterektől) egyre távolodó arcvonal azonban megkövetelte a repülőkötelékek előretelepítését is. Ennek megfelelően a szolnoki 1/I. vadászrepülő-osztályt a felső-ábrányi hadi repülőtérről Miskolcra helyezték át. A földi része július 3-án, a légi része (23 Fiat „CR—32" hadi géppel) 4-én 13 órára befejezte az áttelepülést.[41]

A földi erők fokozódó térnyerésén túl más okok is sürgették a repülőkötelékek Kárpátokon túlra való áthelyezését. Gyíresy Sándor rep. alezredes, aki e napon vonult be a 4. légiflottához, máris türelmetlenkedett: „Benyomásom az, hogy a németek jó néven vennék, ha a mi harci repülő erőink a Kárpátoktól É-ra áttelepülnének és az ellenség üldözésében részt vennének tekintettel arra, hogy a 4. légi hadsg. (hadsereg, pontosabban légiflotta — Sz. M.) kiterjedése *1000 km.*"[42]

Úgyszintén indokolta ezt az a tény is, hogy a Kárpátok fölött — szinte állandóan — uralkodó rossz időjárási viszonyok mindig rendkívüli mértékben próbára tették különösen a nyitott kabinú vadász- és közelfelderítő repülőgépek személyzetét. A jegesedés elleni védekezés sem volt megoldott, s pl. a 4/4. bombázórepülő-század egyik „Ju—86 K—2" típusú repülőgépe emiatt került dugóhúzóba, s csak a pilóta tudása mentette meg a pusztulástól.[43]

Még egy dolog sürgette az arcvonalra való felzárkózást: bár eddig elhanyagolható volt a veszteség, de már az első napokban több repülőgépnek kellett motor- és üzemanyagtartály-lövés, benzinhiány miatt kényszerleszállást végrehajtania. A felkutatás, a hiba kijavítása, a személyzet hazaszállítása szempont-

39 Uo. 1941/72. és 75. f.
40 *Dr. Csima:* i. m. 86. o.
41 NHJ 1941/95. és 92. f.
42 HL Vkf. Eln. 1. 1941/5930. 2. sz. távmondat.
43 *Csanádi—Nagyváradi—Winkler:* i. m. 233. o.

jából egyáltalán nem volt közömbös, hogy milyen távolságra történik mindez a repülőterektől. (Pl. július 4-én a 4/3. század B—322. jelű bombázója mindössze 15%-os sérülést szenvedett a Gyelatyin melletti kényszerleszálláskor, mégis több napra volt szükség ahhoz, hogy ismét bevethető legyen.[44])

Mindezek alapján a Huszton települt 1. repülődandár parancsnoka, Bánfalvy István rep. vk. ezredes és vezérkari főnöke, András Sándor rep. vk. alezredes mindent megtett e gondok megoldása érdekében. Így július 5-én Bánfalvy vk. ezredes már arról tájékoztathatta Gyíresy alezredest, hogy a vadászok és felderítők áttelepítése folyamatban van, a bombázóké pedig két napon belül várható. Valóban, a Tomor László rep. százados parancsnoksága alatt szolgáló mátyásföldi 1/3. vadászrepülő-század e napon megkapta az indulási parancsot.[45]

A távolfelderítők Kolomija, Zabolotov, Sznyjatin, Kalus, Hotyin, Zalescsiki körzetét derítették fel, de ekkor már fokozódó nehézségek közepette. Hadászati szempontból e mellékirányban is sikerült a Vörös Hadsereg mind szervezettebb ellentevékenységét megszervezni. Így e napon az egyik magyar távolfelderítő repülőgép — egyebek mellett — már arról volt kénytelen jelenteni, hogy Kamenyec-Podolszknál szovjet vadászok vették üldözőbe, mely típus „fölényes sebességgel rendelkezik, saját He—111. rep. gépet azonnal befogta". Ezt csak megerősítette az, hogy az előző nap a távolfelderítő osztály is elszenvedte első veszteségét: az F—401. jelű Heinkel „He—70 K" típusú repülőgép 3 fős személyzete (Fülöp Sándor hadnagy, megfigyelő; Várhalmi Márton őrmester, pilóta és Rusznyák Ferenc szakaszvezető, rádiótávirász) Kamenyec-Podolszk térségében repülőhalált halt. A szakértői vizsgálat megállapította, hogy a repülőgép már a levegőben kigyulladt, amiben közrejátszottak technológiai okok is, mivel „a törzsszerkezet elektronfém, magnézium, alumínium ötvözet, mely igen gyúlékony". Ez a tény — többek között — „arra az elhatározásra juttatta felsőbb vezetőinket, hogy a He—70-es típust az adott viszonyok között felderítésre alkalmatlanná nyilvánítsa ... azt a további alkalmazásból kivonja" — emlékezik vissza a távolfelderítő osztály egyik tagja.[46]

Az egyre fokozódó szovjet ellenállás mind gyakrabban követelte meg, hogy a repülők közvetlen avatkozzanak be a földi erők harcába. Július 5-én a késő délutáni órákban a Gorogyenka irányából Zalescsiki felé támadó 2. gépkocsizó dandár jobb szárnya Kicmanynál elakadt a Csernovicból visszavonult szovjet csoportosítás szívós védekezése következtében. Az ellenük bevetett két vadászrepülő-század a kedvezőtlen időjárási viszonyok között nem tudott megfelelő eredményt elérni, míg a két bombázószázad sikeresen támadta az állásokat. Az ugyancsak nehéz helyzetbe került 6. gépkocsizó zászlóaljon a VII. közelfelderítő század próbált segíteni kisebb bombatámadásaival. Ezzel párhuzamosan a 2. gépkocsizó dandár részére légi úton szállítottak Kolomijára gyalogsági és páncéltörő lőszert. Mindezek alapján fogalmazódott meg az összefoglaló helyzetkép azon megállapítása, hogy „Harci rep. erőink a földi harcokban igen eredményesen avatkoznak be alacsony és bombatámadásaikkal ... helyenként a lőszert repülővel kell utánpótolni."[47]

Július 6-án a reggeli órákban Zalescsiki térségébe rendelték az összes bombázó és vadászköteléket a 2. gépkocsizó dandár átkaroló tevékenységének támogatására, de a bombatámadás — egyes források szerint — elmaradt, s a fő célt: a korábban említett Dnyeszter-hidakat sem sikerült birtokba venni, mivel a visszavonulás befejeztével a szovjet csapatok felrobbantották azokat. A folyó-

44 NHJ 1941/99. f.
45 HL Vkf. Eln. 1. 1941/5930., valamint *Tomor László:* Harcok az orosz égen. Budapest, 1942. 12. o.
46 NHJ 1941/99. és 152. f., valamint *Péterdi:* i. m. 62. o.
47 NHJ 1941/104., 108., 114—115. és 117. f.

hoz való kijutással viszont lezárult egy hadműveleti szakasz. Az 1941. június 27-től július 6-ig eltelt tíz nap eseményei bizonyos mérleg megvonására, az alapvető tapasztalatok összegzésére ösztönözték a magyar légierő vezetőit. Ebben a periódusban 145 repülőgép végzett ellenség fölötti repülést, melynek során 187 865 liter üzemanyagot fogyasztottak el és 113 165 kg bombát dobtak le.[48] Az eddigi tapasztalatok alapján pedig — miszerint a szovjet légierő kötelékei a páncélos éleket támadják következetesen — Gyíresy alezredes ismételten sürgette a gyorscsapatok védelmére a vadászkötelékek előretelepítését, a közöttük való folyamatos összeköttetés megszervezését. Úgyszintén javasolta, hogy a mind élénkebb ellentevékenység miatt a bombázókat minden esetben kísérjék vadászkötelékek is.[49]

A háborús részvétel egyik fő szervezője, Werth gyalogsági tábornok szemrebbenés nélkül adta hozzájárulását a további német elképzelésekhez. A Dnyeszterhez kijutva ugyanis dönteni kellett a magyar kötelékek további sorsáról. Németh tábornokon keresztül azt javasolta Rundstedt vezértábornagy, a „Dél" hadseregcsoport parancsnoka a Honvéd Vezérkar Főnökének, hogy a „Falk tábornok-csoport"-ot és a „Rakovszky tábornok-csoport"-ot a harcból való kivonás után megszálló feladatokra alkalmazzák, míg a gyorshadtest — gépkocsizó gyalogsággal, kerékpáros zászlóaljakkal, gépvontatású tüzérséggel, műszaki és híradó alegységekkel, ellátó, kiszolgáló és javító részlegekkel való megfelelő megerősítés után — a „Dél" hadseregcsoport alárendeltségében folytassa tevékenységét. Werth Henrik — Horthy által jóváhagyott — válaszára Németh tábornok július 7-i jelentéséből is következtethetünk: „A Vezértábornagy úr megkért, hogy bensőséges köszönetét tolmácsoljam a mi VKF. urunknak *a promt és minden tekintetben szimpatikus* (kiemelés tőlem — Sz. M.) döntéséért."[50] Ennek megfelelően a légierő helyzetében is változás következett be: „Ezzel az újabb fordulattal kezdődött a második hadműveleti időszak, amely **nálunk a földi erők és a harci repülőerők** legszorosabb együttműködésével, vagy másképen (sic!) *a német szövetséges hadseregnek történt alárendelésünkkel* (kiemelés tőlem — Sz. M.) is jellemezhetünk."[51] Ennek megfelelően 1941. július 7-én Orosz Béla rep. alezredest felmentették a 4. bombázórepülő-ezred parancsnoki beosztásából, s kinevezték a gyorshadtestközvetlen repülőcsoport parancsnokává. Kezdetben a kötelék állományába csak a VII. és X. közelfelderítő, valamint a 2/3. vadászrepülő-század, három légvédelmi gépágyús félszakasz, egy légvédelmi gépágyús üteg, két gépkocsioszlop és egy mozgó repülőgépjavító műhely tartozott.[52] A közelfelderítő és vadászszázadokat Kolomija repülőterére telepítették át. A VII. közelfelderítő század ezt 7-én délre végrehajtotta. Emellett ugyancsak július 7-én 0 óra 30 perckor a mátyásföldi I. közelfederítő század földi része is elindult Zámbó Dezső százados parancsnoksága alatt hadműveleti területre.[53] Mindezt nem tudta megakadályozni Bánfalvy rep. vk. ezredesnek az a véleménye, hogy a repülődandár alakulatainak áttelepülése a Kárpátoktól északra „utánszállítási, híradási és útrendbehozatali lehetőségektől függ, amelyek igen súlyosak".[54]

A Légierő Parancsnokság a harci babérokat is szerette volna gyarapítani, s ezért annak a véleményének adott hangot, hogy „Saját sávban nagyon imponálna néhány orosz gép lelövése.", erre azonban — eltekintve attól, hogy az elő-

48 *Orosz:* i. m. 20—21. o., valamint Winkler László közlése.
49 NHJ 1941/121. f., valamint HL Vkf. Eln. 1. 1941/5930. 8—9. sz. távmondat.
50 *Tóth Sándor:* A Horthy-hadsereg gyorshadteste a Szovjetunió elleni rablóháborúban. Hadtörténelmi Közlemények (HK), 1966/2. sz. 236. o.
51 *Orosz:* i. m. 21. o.
52 Uo.
53 NHJ 1941/133. f., valamint *Zámbó Dezső:* Hadak útján jártunk. Budapest, 1942. 8. o.
54 NHJ 1941/132. f.

ző napon egy távolfelderítő repülőgép aratott légi győzelmet Kamenyec-Podolszk térségében egy vadász fölött — egy ideig még várni kellett.[55]

Az új helyzet bizonyos kapkodást váltott ki a légierőknél. Gyíresy alezredes július 8-án szinte egyfolytában sürgette a repülőkötelékek kiküldését. A vezérkarfőnökség 1. osztályához intézett távmondatában még legalább egy vadászszázad áttelepítését kérte, arra való hivatkozással, hogy az orosz kötelékek egészen közel települtek az arcvonalhoz, így a közelfelderítők csak vadászkíséret mellett tudnak tevékenykedni. Ugyanezt megismételte a Légierő Parancsnokság felé is. A kapkodás abból állapítható meg, hogy az intézkedések egymást keresztezték, módosították. Mint láttuk, egy nappal korábban még úgy volt, hogy a X. közelfelderítő század is a gyorshadtest alárendeltségébe lép. Most viszont azt közölte Gyíresy alezredessel Incze László rep. vk. őrnagy, hogy helyette egy másik alegység fog menni, s a 2/3. vadászszázadot az 1. és 4. század váltja fel. (Azt, hogy melyik osztálytól, nem jelezték.) Tehát Orosz alezredes alárendeltségébe két-két vadászrepülő- és közelfelderítő századot osztottak be. Másnap viszont már arról tájékoztatta a Légierő Parancsnokság az összekötő törzs parancsnokát, hogy az eddig alkalmazott minden kötelék bevonul, a 2/3. század kivételével.[56]

Július 8-án a harcászati légi felderítés külső határául a Hotyin—Kamenyec-Podolszk—Gorodok, míg a hadászati légi felderítés külső határaként a Kalus—Bar vonalat határozták meg az elöljárók, melyen belül a fő feladatot a Hotyin és Kalus közötti Dnyeszter-szakasz felderítése képezte. Ezt az 1. önálló távolfelderítő osztály teljesítette is.

A gyorshadtest 1941. július 9-én megkezdte a „Dél" hadseregcsoporttól kapott feladata teljesítését. Ennek megfelelően 2. gépkocsizó dandár Kamenyec-Podolszk irányába nyomult előre, Vattay Antal tábornok 1. lovasdandára Zvancsik felé igyekezett tért nyerni, az 1. gépkocsizó dandár pedig a bal szárnyon, Dunajevcit próbálta birtokba venni. E tevékenységet mihamarabb a magyar légierőinek is támogatnia kellett volna, de helyzete továbbra is tisztázatlan volt. Július 10-én Gyíresy alezredes azon kérésére, hogy be kell-e vonulnia a 4. légiflottától, Incze őrnagy azt válaszolta, hogy „Igen. A saját légierőből két közelfelderítő század van Kolomeában, de úgy ez, mint valószínűleg a gyors hdt. is haza fog jönni."[57] Mindez akkor hangzott el, amikor az I. közelfelderítő század földi része 13 órára beérkezett Kolomijára, s az ugyancsak mátyásföldi 1/3. vadászrepülő század földi része Ujszászy György főhadnagy parancsnoksága alatt úton volt Ukrajnába, illetve amikor Németh tábornok ismételten sürgette: „A gyors hdt. rep. erőinek a Kárpátoktól É-ra való mielőbbi áttelepülése kívánatos".[58]

Július 10-én a gyorshadtest csapatai felzárkóztak a Zbrucs folyóra, ezért eredményesebb támogatásuk érdekében Orosz alezredes a VII. közelfelderítő századot (kilenc Heinkel „He—46" típusú repülőgéppel) és a 2/3. vadászszázadot (ugyancsak kilenc Fiat „CR—42"-sel) előretelepítette Jezierzany repülőterére. Sőt, ide irányította tovább az I. közelfelderítő század földi részét is, amely másnap 20 órára be is érkezett.[59]

Július 11-én Orosz alezredes, a gyorshadtest repülőparancsnoka, a sávjában adódó csapatösszevonások, illetve térnyerését akadályozó tűzeszközök leküzdésére egy Junkers „Ju—86" bombázórepülő-század alárendelését és Kolomijára történő áttelepítését kérte elöljárójától. Az iratokból az is kitűnik, hogy a gyors-

55 Uo. 136. és 125. f.
56 HL Vkf. Eln. 1. 1941/5930. 16—18. sz. távmondat.
57 Uo. 20. sz. távmondat.
58 *Zámbó:* i. m. 14. o., valamint NHJ 1941/171. f.
59 *Orosz:* i. m. 21. o. és *Zámbó:* i. m. 16. o.

hadtest sürgős kézigránátigényét ismét csak a légierő segítségével, a kolomijai repülőtérre történt előreszállítással sikerült megoldani.[60]

Július 12-én Tomor László százados, századparancsnok vezetésével útnak indult, s még e napon Kolomija repülőterére érkezett az 1/3. vadászrepülőszázad tizenkét Fiat „CR—42" vadászgépe, sőt azonnal bevetésre is került.[61] Ekkor a Légierő Parancsnokság korábban idézett vágya teljesült: öt ellenséges vadászgépet lőtt le a 2/3. vadászszázad, miközben egy összeütközés következtében ejtőernyővel leereszkedő sérült magyar pilótát is sikerült — a mellé leszállt századparancsnoknak, Szobránczy Aladár rep. századosnak, majd a gyorshadtest odaérkezett katonáinak — megmenteni.[62] Az a hír viszont lehangolta Orosz alezredest, hogy a légierő parancsnoka „A leszerelési intézkedés értelmében" elutasította a bombázószázad Kolomijára történő helyezésével kapcsolatos igényét. Ebbe az érintettek nem akartak beletörődni, ezért másnap újból sürgettek: „ismételten kérek egy bombázó rep. századot a gyorshadtestnek alárendelni. Indokul jelentem, hogy bombázó rep. erők nélkül az eddig szerzett tapasztalatok alapján igen meg van nehezítve a helytállás a harckocsikkal alaposan megerősített orosz erőkkel szemben, tekintetbe véve páncéltörő fegyvereink kis számát és kevésbé hatásos voltát is. Az elöljáró hadseregcsoportparancsnokságtól az egyes feladatok megoldásához több ízben igényeltem rep. harci erőket. Ez alkalmakkor azt a választ kaptam, hogy a német rep. harci erők a döntő helyen vannak összevonva, s így támogatásomra nem állhatnak rendelkezésre... Az eddigi harcok folyamán a bombázó erőkre váró feladatokat közelfelderítő századokkal voltam kénytelen megoldani..."[63]

Ezen a napon a hadi tapasztalatok szerzésére kiküldött I. közelfelderítő század is megérkezett Kolomija repülőterére Bibity-Horváth László rep. százados parancsnoksága alatt. Az új helyzetben Orosz aleredes módosította 10-i elhatározását: a 1/3. századot telepítette át — másnap — Jezierzanyba, s a 2/3. századnak — leváltásáig — naponta kellett Kolomijáról Jezierzanyba átrepülnie.[64]

A déli órákban a VII. és X. közelfelderítő század tíz repülőgépének — vadászbiztosítás mellett — szovjet hadtáposzlopot kellett bombáznia. A bevetésről egy közelfelderítő repülőgép (Monucz zászlós és Málnássy hadapród őrmester) nem tért vissza.[65]

Július 13-án az 1/3. vadászszázad áttelepült Jezierzanyba, így megteremtődtek annak feltételei, hogy a június 27-e óta hadműveletekben részt vevő kolozsvári 2/3. vadászszázadot fokozatosan leváltsák és hazatelepítsék.

A kedvezőtlen, esős idő ezekben a napokban nagymértékben akadályozta a légierő tevékenységét, így alkalmazásuk meglehetősen szórványos volt. A 1/3. vadászszázad alapvetően közelfelderítő gépek kísérését kapta feladatul.

Július 17-én ismét szállítási feladatot kellett ellátnia a légierőnek, melynek során kilencvenhat láda gyalogsági és páncéltörő lőszert, valamint száz rakasz kézigránátot juttattak el sürgősen a rászorulókhoz.[66]

Ezzel párhuzamosan folyt a csapatok váltása, így július 17-ére hazaérkezett Veszprémbe a 4/II. bombázóosztálytörzs, és a 4/3. bombázószázad, Tapolcára a 4/1. bombázószázad, 19-ére pedig a miskolci VII. közelfelderítő század és Pestszentlőrincre az 1. repülődandár-vonatparancsnokság. Július 21-ig a X. közelfelderítő század is leszerelt.[67]

60 NHJ 1941/178. és 180. f.
61 *Tomor:* i. m. 14. o.
62 NHJ 1941/203. és 301. f., valamint Himer-napló VII. 12-i bejegyzés.
63 NHJ 1941/193. és 206. f.
64 *Zámbó:* i. m. 38. o., valamint NHJ 1941/199. és 206. f.
65 NHJ 1941/206. f.
66 Uo. 248. f.
67 Uo. 237., 251. és 285. f.

Ebben az időszakban újból változott a gyorshadtest alkalmazása. Stülpnagel gyalogsági tábornoknak, a 17. német hadsereg parancsnokának kérésére neki rendelték alá a magyar seregtestet. Ennek megtörténte — július 18. — után még tovább bonyolódott a helyzet, mert az 1. gépkocsizó dandárt, kivonva Miklós tábornok közvetlen irányítása alól, az LII. német hadtestnek rendelték alá.[68] Ez természetesen kihatott a repülők tevékenységére is, hiszen ennek megfelelően Kettembeil tábornok, a 17. hadsereg repülőparancsnoka is gyakran nyúlt a magyar kötelékekhez: „a 17. hadsereg repülőparancsnokának utasítására sokszor kellett különféle feladatokat végrehajtaniuk olyan légtérben, melyek a gyorshadtest működési területén kívül, a német seregtestek hadműveleti körletébe tartoztak"[69] — emlékezett vissza Orosz alezredes.

A gyorshadtest térnyerése megkövetelte a repülőerők felzárkózását, így július 20-án az 1/3. vadászszázad tizenkét hadi és az Arado „Ar—96" típusú futárgépe a 110 km-rel keletebbre levő Bar repülőterére települt át, ahol rajtuk kívül még egy Henschelekkel ellátott német közelfelderítő és egy szlovák „Avia" század is elhelyezést nyert.[70]

Július 22-én az 1/3. századnak fegyveres felderítést kellett végrehajtania öt géppel, mert az I. közelfelderítő század még nem érkezett be Barra. A Dzsurin—Braclav—Bersagy—Tulcsin térségében erőszakos felderítést és alacsonytámadást végrehajtó vadászokat erős légvédelmi tűz fogadta, minek következtében négy repülőgép szenvedett találatot, s a századparancsnok is öt helyen sebesült könnyebben.[71]

A gyorshadtest a 17. német hadsereg déli szárnyának élcsoportjaként tovább nyomult előre keleti irányban, így 23-án ismét szükségessé vált a 1/3. vadász-repülő-század előretelepítése, ezúttal Szutyiszki repülőterére. Ugyanezen a napon Barba érkezett az I. és a III. közelfelderítő század kilenc Heinkel „He—46" és kilenc WM—21 „Sólyom" típusú repülőgépe.[72]

Rundstedt vezértábornagy Umany térségében tervezte bekeríteni a Délnyugati Front főerőit, ezért július 23-át követően a gyorshadtest feladatául szabta a Bersagy, Gajvoron, Bug-kanyarban levő szovjet erők megsemmisítését. Ennek megfelelően a 3/1. századnak 24-én kísérési és felderítési feladatokat szabtak. Ezeket azonban napról napra nehezebb volt teljesíteni az egyre szervezettebb és hatásosabb szovjet légvédelmi tevékenység közepette. Mind gyakrabban kényszerültek olyan megállapításokat beírni a hadinaplóba, hogy „16,30-kor indul 4 Sólyom Ivangorod reptér. bombázására, mi 6 géppel kísérjük ... Igen erős lgv. tüzet kapunk, a Sólymok szétszóródnak, a bombákat máshova dobják le. Vadász védelemről szó sem lehetett, a Sólymok ahány volt, annyi felé repült. Nekünk nem maradt más hátra, mint lemenni és végig lőni a lgv. tüzéreket." E napon Martini Albert rep. százados III. közelfelderítő százada is áttelepült Szutyiszkire.[73]

A július 25—28-a közötti rossz időjárás, zuhogó eső miatt nem alkalmazták a repülőket, így ezt az időt az újabb áttelepítés előkészítésére használták fel. 28-án sikerült az I. közelfelderítő és az 1/3. vadászszázad légi részének birtokba vennie Annopol repülőterét, ahonnan ez utóbbiak hat géppel azonnal bevetésre kerültek bombázók kísérésére. Az időközben hadműveleti területre kiérkezett „vegyes bombázószázad"-ot a 3/II. és 4/I. bombázórepülő-osztályok három Caproni „Ca—135" és kilenc Junkers „Ju—86" gépéből hozták létre

68 *Tóth:* i. m. 240—242. o.
69 *Orosz:* i. m. 27. o.
70 Az 1/3. vadász repülő század HADINAPLÓ másolata. 1941. júl. 20—nov. 26. (a továbbiakban: 1/3. hadinapló). (A szerző birtokában) júl. 20-i bejegyzés.
71 Uo. júl. 22-i bejegyzés.
72 Uo. júl. 23-i bejegyzés, valamint *Csanádi—Nagyváradi—Winkler:* i. m. 234. o.
73 1/3. hadinapló júl. 24-i bejegyzés, valamint *Orosz:* i. m. 29. o.

Vitán Béla rep. százados, majd néhány nappal később az őt felváltó Telbisz Loránd rep. százados parancsnoksága alatt. Ezt a köteléket is — a többi repülőalegységhez hasonlóan — Orosz Béla rep. alezredes parancsnoksága alá helyezték. F napon a három Caproni „Ca—135"-ösből álló rajt először vetették be új alárendeltségében. A kötelék Bersagy térségében mért csapást a visszavonuló gépkocsioszlopokra.[74]

Másnap ismét alkalmazásra kerültek a Szutyiszkin állomásozó bombázók, de elkövették azt a hibát, hogy nem ejtették útba a vadászok repülőterét, így azok nem tudtak hozzájuk csatlakozni. Ilyen körülmények között az „I—16" típusú szovjet vadászok zavartalanul megtámadhatták a köteléket, aminek következtében egy „Ju—86" bombázót lelőttek. A személyzetnek Barabás hadnagy kivételével — aki halálos lövést kapott — sikerült ejtőernyővel földet érnie.[75]

A feszített harctéri helyzet — ha az időjárás nem akadályozta meg — nem engedett pihenést az egyetlen magyar vadászszázadnak. Július 30-án már kora reggel egy rajnak kellett közelfelderítő repülőgépet kísérni. Délután az egész század — tíz géppel — került bevetésre a hat Junkers „Ju—86"-sal együttműködésben, a Juszefovkától keletre elterülő erdőben levő csoportosítás ellen. A támadókat ismét rendkívül erős légvédelmi tűz fogadta, aminek következtében az egyik bombázó huszonhét találatot kapott. Ez az egyre eredményesebb védekezés különben a Vörös Hadsereg egész tevékenységét mindinkább jellemezte. Ugyanezen a napon Makray vk. alezredes, a 17. német hadseregnél levő összekötő pl. azt jelentette a vezérkar hadműveleti osztályára, hogy „Az oroszok védekezése harcászatilag már mintaszerűnek mondható. Az egész 17. hds. arcvonalán igen szépen kivonták magukat... a felső vezetés sem nélkülözi az áttekintést és az érzéket a helyzet megoldására... » A nyugati hadjárat ehhez képest egész könnyű teljesítmény volt és ami fő, igen kellemes« — ez egyöntetű vélemény."[76] Így látták tehát a helyzetet a háború első hónapjának végén a szakemberek. S ez csak a kezdet volt.

Ekkor a repülők még nem érezték a háború igazi súlyát, hiszen veszteségük minimális volt. A szárazföldi csapatokat jobban megviselték e napok. Az 1. lovasdandár alig vett részt komolyabb hadműveletben, mégis elveszítette lóállománya felét. Ezt látva jelentette Makray vk. alezredes, hogy „A lovasság mint fegyvernem meghalt. Kár a pénzért." De másutt sem volt jobb a helyzet. Csak július 27-én pl. a 2. gépkocsizó dandár 86 halottat, 10 eltűntet és 215 sebesültet veszített. Jogosan állapította meg Dálnoki Miklós Béla tábornok, hogy „a kerékpárosok szíve, tüdeje tönkre van. 32. napja pihenés nélkül tart az előrenyomulás."[77] Azonban továbbra sem volt megállás, Pervomajszkot mihamarabb birtokba kellett venni.

Ennek megfelelően a gyorshadtestnek alárendelt bombázókat segítségnyújtásra utasították a földi erők előrenyomulását akadályozó csoportosítások ellenállásának megtörése érdekében. Augusztus 1-én három Junkers „Ju—86" bombázó, tíz vadász kíséretében a Szavrannál kiépített védelmet támadta. Másnap az egyik közelfelderítő repülőgépet biztosította egy vadászraj. Harmadikán a földi csapatokat támadó szovjet vadászok ellen riadóztatták az 1/3. vadászszázad egy raját, de késve érkeztek a helyszínre. Augusztus 4-én hajnalban egy-egy géppárral biztosították a Pervomajszk, illetve Szavran légterébe küldött két közelfelderítőt. Más vadászok az Olviopol területén harcoló csapatokat ol-

74 1/3. hadinapló júl. 28-i bejegyzés, *Zámbó:* i. m. 48. o., valamint NHJ 1941/337. és 339. f., továbbá Telbisz Loránd közlése.
75 1/3. hadinapló júl. 29-i bejegyzés, valamint NHJ 1941/341. és 346. f.
76 1/3. hadinapló júl. 30-i bejegyzés, valamint NHJ 1941/346. f.
77 NHJ 1941/345. f., valamint *Tóth:* i. m. 243—244. o.

talmazták, illetve négy Fiat „CR—42"-vel kísértek három bombázót ugyanebbe a térségbe. E napon mind az 1/3. vadász-, mind a III. közelfelderítő század áttelepült Bersagyba.[78]

Az 1. gépkocsizó dandár augusztus 4-én megközelítette Pervomajszkot. Ez, s más erők déli-délkeleti sikeres előnyomulása, bekerítéssel fenyegette a Déli Frontot. Ezért a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása utasítást adott az erők visszavonására a Csigirin—Voznyeszenszk—Dnyeszter-Limanszkoje terepszakaszra. Az augusztus 5-i direktíva szerint „A visszavonulást éjszaka és szakaszosan kell végrehajtani, erős utóvédharcokkal fedezve, és legkésőbb augusztus 10-ére be kell fejezni."[79] Ez a döntés megkönnyítette a magyar erők előrenyomulását, sőt e napon az 1. gépkocsizó dandár zömével már birtokba vette Pervomajszkot, más csapatok átkeltek a Bugon. Ennek biztosítására négy vadászt rendeltek ki. A déli órákban felderítők jelentették, hogy Podviszokojénél egy hárommotoros repülőgép szállt le, amiből arra következtettek, hogy a közelben magasabb parancsnokság székel, ezért vadászokat indítottak a helység légterébe. A gyanút az erős légvédelmi tűz még fokozta. Rendkívül nehezen fedezték fel a szénakazallal jól álcázott repülőgépet, amit végül sikerült felgyújtani. Eközben a támadó gépek is sok találatot kaptak, sőt a század elszenvedte első veszteségét: Pettendy János rep. főhadnagy, az ismert sportrepülő, életét vesztette.[80]

Augusztus 6-án az 1/3. vadászrepülő-századot meglátogató Schwager János alezredes, az 1. vadászrepülő-ezred parancsnoka jelezte, hogy hamarosan kitelepül egy „Héja" kötelék és az 1/4 vadászszázad egy raja. Az Olaszországból 1941. július 15-ig beérkezett negyvenhét Reggiane „Re—2000 Falco I." típusú vadászrepülőgépekkel kapcsolatban ugyanis problémák merültek fel. Különösen a gázrudazatot ítélték balesetveszélyesnek a szakemberek. Ugyanakkor gondot okozott a futómű is, ami csuklóstengellyel és orsóval volt — elektromos, vagy kézi úton — behúzható. „Az orsó gyakran elhajolt egy picit átejtett leszállásnál és rengeteg problémát okozott a közös áttételházon keresztül a két főfutónak, melyek azután végül is se ki, se be, sem elektromosan, sem kézzel nem voltak mozgathatók" — emlékezik vissza az egyik gépészmérnöki képesítésű pilóta.[81] Hogy az ezek licence alapján Magyarországon előállított „Héjá"-kkal kevesebb baj legyen, tökéletessé tételük érdekében a vezérkar elrendelte, hogy egy „Re—2000" rajt küldjenek ki az 1/3. vadászrepülő-századhoz egy hónapos csapatpróbára, s az itt szerzett tapasztalatokat hasznosítsák a gyártásnál. Ennek megfelelően Gyenes László rep. századosnak, a szolnoki 1/2. vadászrepülő-század parancsnokának vezetésével augusztus 7-én egy 7 „Re—2000" repülőgépből álló kötelék érkezett ki Szutyiszki repülőterére.[82]

Ezekben a napokban fejeződött be az umanyi csata, melyben a 6. és 12. szovjet összfegyvernemi hadsereg sok katonája és tisztje adta életét a hazáért. Mindkét seregtest parancsnoka és törzse fogságba esett. Ezzel párhuzamosan a Déli Front és az Önálló Tengermelléki Hadsereg súlyos harcok közepette visszavonult. Ezeket a kötelékeket a 11. német, a 3. és 4. román hadsereg, valamint egy-egy magyar, szlovák és olasz hadtest üldözte, miközben a visszavonulási útvonalakat a Déli-Bugtól keletre az 1. német páncéloscsoportnak kellett elvágnia. Ennek biztosítása érdekében 1941. augusztus 9-én a gyorshadtestet — átmenetileg — alárendelték Kleist vezérezredes 1. páncéloscsoportjának. A földi erők hatékonyabb támogatása érdekében e napon az 1/3. vadászrepülő-század

78 1/3. hadinapló aug. 1—4-i bejegyzés, valamint *Orosz:* i. m. 33. o.
79 A második világháború története. 1939—1945. IV. k. Budapest, 1977. 118. o.
80 1/3. hadinapló aug. 5-i bejegyzés, valamint *Tomor:* i. m. 46—49. o.
81 *Vajda József:* A „Héja" — Re—2000 — vadászgép. *Magyar Szárnyak,* (Oshawa, Canada) 1978/7. sz. 31. o.
82 HL Vkf. Eln. 1. 1941/5740, valamint *Csanádi—Nagyváradi—Winkler:* i. m. 234. o.

is áttelepült az I. közelfelderítő század által már használt pervomajszki repülőtérre, másnap pedig Gyenes százados köteléke is.[83]

Kleist vezérezredes arra utasította Miklós tábornokot, hogy a XLVIII. német hadtesttel együttműködésben foglalja el Nyikolajevet, s vágja el a 9. szovjet hadsereg visszavonulási útvonalait. A repülők augusztus 10-én négy közelfelderítő és nyolc vadászrepülőgéppel hozzáláttak az ezzel kapcsolatos tevékenységhez, megkezdődött az ún. „nyikolajevi csata." Másnap támadásba lendült a gyorshadtest két gépkocsizó dandára. Ezzel párhuzamosan a kora reggeli órákban öt Caproni „Ca—135" bombázó indult bevetésre a nyikolajevi Bug-híd és vasútállomás ellen. Szakonyi főhadnagy raja telibe találta a hidat. A köteléket kísérő hat Fiat „CR—42" e napon találkozott először Ratákkal. Súlyos légi harc bontakozott ki, melyben az 1/3. század és a bombázók nyolc igazolt légi győzelmet arattak. Az ugyancsak bevetett öt Reggiane „Re—2000" nem találkozott szovjet repülőkötelékkel, de a légvédelmi tüzérségtől elszenvedte első veszteségét: a V—420. jelű repülőgép pilótája: Lasztóczy Gyula főhadnagy eltűnt.[84] A délután folyamán hat vadász a földi csapatokat oltalmazta Belouszovka térségében.

Augusztus 12-én az 1/3. század egy raja áttelepült a voznyeszenszki repülőtérre, hogy a földi erőket — szükség esetén — hatékonyabban tudja oltalmazni. A század visszamaradt hat gépe a Novaja Ogyessza térségében fegyveres felderítést végrehajtó három Junkers „Ju—86"-t kísérte el, míg egy másik három bombázóból álló köteléket Gyenes százados öt vadásza. A nap folyamán még két ízben kellett bombázókat kísérnie az 1/3. századnak. Minden alkalommal erős légvédelmi tűzben oldották meg feladatukat.[85] E napon a vadászszázad rövid mérleget is készített: a hadműveleti területen töltött egy hónap alatt 35 alkalommal összesen 151 repülőbevetést hajtottak végre, melynek során öt légi győzelmet arattak, egy pilótát veszítettek, s kilenc repülőgép kapott „szerencsés" találatot (szélvédő, pilótaülés átlövése stb . . .)[86]

Augusztus 13-án az előző napihoz hasonló megbízásokat oldottak meg a repülők, mindössze egyszer kaptak „újszerű" feladatot: a novopetrovszkojei Bug-szakaszon a német csapatokat oldalazó tűzzel elárasztó hajót kellett elhallgattatni egy közelfelderítő (bombázás) és egy vadászrepülőgépnek (alacsonytámadás). Ennek eredményeként a hajó kénytelen volt elmanőverezni.[87] Ezen a napon a 16. német páncéloshadosztály elérte Nyikolajev keleti szegélyét.

A következő napokban szintén felderítési, kísérési, alacsonytámadási és bombázó feladatokat teljesítettek a repülők. (Augusztus 15-én pl. a III. közelfelderítő század harcfelderítés során 90 db 10 kg-os bombával hajtott végre támadást, s emellett „igen értékes felderítési adatokat szolgáltatott."[88]) Augusztus 16-án a Larjevka előtt elakadt lovasdandár támadásának felújítását kellett bomba- és alacsonytámadással elősegíteni. Erre az időre a német erők elfoglalták Nyikolajevet, azonban a hatnapos küzdelem mégsem hozta meg a várt eredményt: a 9. hadsereg főerői kitörtek a bekerítésből és visszavonultak az Ingulec folyó mögé.

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása, mivel a német 1. páncéloscsoport, a 17. és a 11. német hadsereg Cserkasszitól a torkolatig elérte a Dnyepert és északon is súlyos volt a helyzet, 1941. augusztus 19-én elrendelte

83 A második világháború... i. m. 118. o., *Dr. Csima:* i. m. 92. o., valamint 1/3. hadinapló aug. 8—10-i bejegyzés.
84 NHJ 1941/449—451. f., valamint 1/3. hadinapló aug. 11-i bejegyzés.
85 1/3 hadinapló aug. 12-i bejegyzés.
86 *Tomor:* i. m. 76. o.
87 1/3. hadinapló aug. 13-i bejegyzés.
88 *Orosz:* i. m. 42. o., valamint NHJ 1941/504. f.

a Délnyugati Irány seregtestjei részére, hogy szívósan védjék a Denyeper vonalát Lojevótól a torkolatig.[89]

A nyikolajevi csata befejeztével a gyorshadtest erői Krivoj Rog térségében gyülekeztek, s párnapos pihenőt kaptak, hogy felkészüljenek új feladatukra: a Dnyeper vonalának megbízható védelmére a Dnyepropetrovszk—Zaporozsje közötti, mintegy 200 km-es szakaszon. Így augusztus 19-én az 1/3. vadászrepülő-század is áttelepült Krivoj Rogba, s 25-éig pihenőben volt, illetve csak készültségi szolgálatot adott. Az I. közelfelderítő század 21-én Kazankán rendezkedett be. Augusztus 23-án haditapasztalatok szerzése céljából Krivoj Rogba érkezett — repülőgépek nélkül — a mátyásföldi 1/4. vadászrepülő-század egy raja.[90]

Az e feladatra való felkészülés során a magyar repülőknek a német 1. páncéloscsoport dnyepropetrovszki hídfőben levő főerőit is oltalmazniuk kellett. Ennek során augusztus 26-án az 1/3. század vadászai öt légi győzelmet arattak. Másnap ugyane feladat megoldása közben az 1/3. század és a Gyenes század vezette „Re—2000" kötelék tíz (hét, illetve három) légi győzelmet arattak, bár az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy a lelőtt szovjet repülőgépek egy részét le-, illetve felszállás közben lepték meg. A légi harcban azonban — az előző napon kettő, ezen pedig egy légi győzelmet arató — Szőnyi Márton zászlós repülőgépét találat érte, majd eltűntnek nyilvánították.[91] (Ő, mint a későbbiekben kiderült, hadifogságba esett és 1944 augusztusában ejtőernyős partizánként tért haza Magyarországra, s adta életét egy szebb jövőért.)

Augusztus utolsó harmadában személyi változás történt a repülőcsoport élén: Orosz Béla rep. alezredest Gyíresy Sándor rep. alezredes váltotta fel. Orosz alezredes parancsnoksága idején (1941. július 7—augusztus 27.) a repülőcsoport 555 ellenség fölötti felszállást — ezen belül 28 repülőgép 58 alacsonytámadást — hajtott végre, 40 tonna bombát dobott le, 27 légi győzelmet aratott és 4 repülőgépet veszített.[92]

Augusztus — ezt követő — utolsó napjai lényegesen eseménytelenebbül teltek el. Csak néhányszor kellett egy-egy közelfelderítő repülőgépet, vagy bombázóköteléket kísérni.

A gyorshadtest 1941. augusztus 31-ére átvette a Dnyeper adott terepszakaszának a védelmét, leváltotta az ott levő német kötelékeket.

Az 1. német páncéloscsoport szeptember 2-án Dnyepropetrovszknál támadást indított azzal a céllal, hogy kiszélesíti a hídfőt. Ezt a tevékenységet, valamint a magyar és olasz hídverést az 1/3. vadászrepülő-századnak kilenc repülőgéppel kellett biztosítania részben oltalmazással, részben alacsonytámadással. A déli órákban a sikeres előnyomulás után Kamenkánál elakadt német erők tevékenységét támogatta öt „CR—42".[93] Ezt követően a rossz időjárás háromnapos pihenőt biztosított a repülőknek.

A magyar kézen levő Zaporozsje-sziget déli csücskén kisebb szovjet erőknek sikerült megkapaszkodniuk, így ezek ellen vetették be 1941. szeptember 6-án az 1/3. vadászszázad négy repülőgépét, majd délután kilenc vadász biztosította az ugyancsak e csapatok ellen alkalmazott — Telbisz Loránd rep. századosnak alárendelt — hat Junkers „Ju—86"-t. Másnap reggel három bombázó és hat vadász megismételte e feladatot. Az alapvető célt azonban nem tudták elérni, mert a 2. gépkocsizó dandár itt védő erői már szeptember 5-én este — súlyos veszteségek után — kénytelenek voltak kiüríteni a szigetet.[94]

89 A második világháború... i. m. 118—119. o.
90 1/3. hadinapló aug. 19—25-i bejegyzés, valamint *Zámbó:* i. m. 108. o.
91 1/3. hadinapló aug. 26—27-i bejegyzés, valamint NHJ 1941/520—521., 526. és 529. f.
92 *Orosz:* i. m. 47. o.
93 1/3. hadinapló szept. 1—2-i bejegyzés.
94 Uo. szept. 6—7-i bejegyzés, valamint *Dr. Csima:* i. m. 95. o.

Erre az időre vált egyértelművé, hogy az ék alakú magyar hadijel nehezen ismerhető fel a repülőgépeken, ezért a vezérkar új főnöke: Szombathelyi Ferenc altábornagy szeptember 6-án elfogadta Rákosi Béla altábornagynak, a légierő — augusztus 1-én kinevezett — új parancsnokának ez irányú javaslatát.[95] Ezt követően azonban még hónapokba telt, amíg minden magyar repülőgépre rákerült a fekete négyzetben álló, 99 cm magasságú fehér kereszt.

A gyorshadtest 1941. szeptember 10-én kilépett az 1. páncéloscsoport kötelékéből, mivel ennek a seregtestnek 12-étől a kremencsugi hídfőből északi irányban kellett előretörnie, hogy Lohvica térségében találkozva a 2. páncéloscsoporttal, bekerítse a Délnyugati Front néhány seregtestét.

Szeptember 10—18-a között a vadászok vagy pihenőben voltak a rossz időjárás miatt, vagy felderítési és kísérési feladatot láttak el. A hadi tapasztalatok szerzésére korábban kiküldött mátyásföldi rajjal kapcsolatban nem tudták eldönteni, mit tegyenek velük: az augusztus 23-án kiérkezett kötelék szeptember 6-án hazament, majd 8-án újabb két hétre visszaérkezett, de 15-én ismét Mátyásföldre repült. Pedig ezek a „röpködések" sem voltak veszélytelenek, hiszen éppen az előző napi futárgép zuhant le a Kárpátok keleti lejtői fölött. Szeptember 16-án pedig a III. közelfelderítő század egy repülőgépe nem tért vissza.[96]

Szeptember 19-én a Nyikopoltól délre levő mocsaras vidéken bekerített német őrezred kitörését támogatta a vadászszázad öt gépe. A 22-i dátum más szempontból vált emlékezetessé a repülők körében. E nap délutánján labdarúgó mérkőzést rendeztek a vadászok és bombázók csapatai között, amikor váratlanul öt bombázógép lépett ki a felhőkből. A játékosok és szurkolók rájuk se hederítettek, sajátnak vélték mindaddig, amíg hullani nem kezdtek a bombák. A közelfelderítő század két halottat veszített.[97]

Az ezt követő napok egyre eseménytelenebbek voltak, csak néhány riadó törte meg a csendet. Az időjárás mind kedvezőtlenebb volt, másrészt a hadműveletek is veszítettek lendületükből. Bugyonnij marsallnak, a Délnyugati Irány főparancsnokának azt a szeptember 11-i javaslatát, hogy a Délnyugati Front csapatait vonják vissza a Pszjol folyó terepszakaszára, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása jóváhagyta. A Front azonban nem rendelkezett megfelelő erőkkel ahhoz, hogy e térség megszilárdításával egyidőben tartani tudja a Dnyeper vonalát és Kijevet. Ráadásul szeptember 15-én az 1. és 2. páncéloscsoport, Lohvica körzetében egyesülve, bekerítette a Délnyugati Front négy hadseregét. Az ezt követő napok kemény harcaiban veszítette életét Kirponosz vezérezredes, frontparancsnok, továbbá törzsfőnöke és a haditanács több tagja. Szeptember 19-én a német csapatok bevonultak az ukrán fővárosba.[98]

Ezek a jelentős sikerek pillanatnyilag elhomályosították egy — a háború kimenetele szempontjából — ennél lényegesen fontosabb eseményt. Azt ugyanis, hogy szeptember közepére Szmolenszk térségében végleg megbukott a villámháborús elképzelés. A három hónapra tervezett hadjárat messze volt a remélt győzelemtől, viszont a német szárazföldi erők elveszítették állományuk 16,7%-át (552 ezer katona), a Luftwaffe pedig 1603 repülőgépet, s további 1028 megrongálódott.[99] Ehhez még azt is hozzá kell számolni, hogy ezekben a hetekben, hónapokban épült ki a Moszkva alatti hadászati védelem, ami az év végére lehetővé tette a háború menetében az első fordulatot. Mindezeket a tényeket figyelembe kell venni az események megítélésénél.

A hadműveleti területen kint levők mindenesetre lassan várni kezdték a ha-

95 HL Vkf. Eln. 1. 1941/6179.
96 Uo. 1941/6222, valamint NHJ 1941/626. f.
97 1/3. hadinapló szept. 19-i és 22-i bejegyzés, valamint Telbisz Loránd közlése.
98 A második világháború... i. m. 120. o.
99 Uo. 124. o.

zatelepülésre vonatkozó parancsot. Bár az 1/3. vadászrepülő-század szeptember 14-i naplóbejegyzése már említést tesz az alegység esetleges leváltásáról, Gyíresy alezredes — Miklós vezérőrnagy által támogatva — szeptember 23-án módosító javaslatot terjesztett fel a légierő parancsnokához a hajózó és földi rész leváltásának és gépanyaga pótlásának tárgyában.[100] Maga a felterjesztés tartalma nem ismert. Az viszont igen, hogy Árvai László rep. vk. százados, a vezérkarfőnökség kiküldöttje, mindent elkövetett annak érdekében, hogy a magyar repülőkötelékeket a tél beállta előtt hazahozzák. Így most nem tudni, hogy a gyorshadtest repülőparancsnoka ezzel szembehelyezkedve terjesztette-e fel módosító javaslatát, vagy éppen azért hosszabbíttatta-e meg a hadműveleti területen levők kint tartózkodási idejét, hogy majd erre hivatkozva legyen hamarosan lehetőség a hazarendelésre. Egy biztos: a kötelékek egyelőre maradtak, folytatták feladataik végrehajtását. Bár ennek ebben az időszakban olyan akadálya is felmerült, hogy a németek beszüntették a magyar repülőalakulatok üzemanyagellátását,[101] ez azonban — valamilyen formában — megoldódhatott, az is lehet „baráti" alapon. Vörös János vezérőrnagy, a 2. gépkocsizó dandár parancsnokának jelentéséből megtudható ugyanis, hogy „a német anyagi ellátást elsősorban a szívélyes személyes kapcsolatok biztosítják."[102]

Mindenesetre tény, hogy 1941. szeptember 30-án a Zaporozsje körzetében levő ütegállások, valamint vasútvonalak ellen be tudják vetni mind a bombázókat, mind az azokat kísérő két vadászrajt. A vasútvonalak elleni támadás október 1-én is megismétlődött.[103]

A légi tevékenység jelentős csökkenése lehetővé tette a magyar kötelékek fokozatos hazatelepítését. Így a mátyásföldi I. közelfelderítő század légi része 1941. október 6-án hazaérkezett, igaz a földi rész zöme csak november 8-án látta újra a fővárost. Bár a július 13-ától eltelt időszakban 72 ellenség fölötti repülés során 115 órát töltöttek levegőben, 61 látás általi harc- és közelfelderítést hajtottak végre, 11 bombatámadás során 2 t bombát dobtak le, mégis azt tartották a legnagyobb eredménynek, hogy emberveszteség nélkül úszták meg első háborús alkalmazásukat.[104]

A kintmaradók azonban új feladatokat kaptak. A gyorshadtest 1941. október 6-ával befejezte a Dnyeper védelmében végzett tevékenységét, s 14 órától — a szeptember 28-án kivont 1. lovasdandár kivételével — ismételten a 17. német hadsereg, október 9-étől pedig e hadsereg IV. hadtestének az alárendeltségébe lépett. Ez utóbbi esetben már önálló elnevezését is elveszítette, beolvadt az ún. „Schwedler-csoport"-ba. E napon a megszálló erők tevékenységét irányító Kárpát-csoport parancsnokságát szintén útbaindították „M" állomására, leszerelés végett.[105]

A repülők tevékenysége viszont egyre nehezebbé vált. Az 1/3. vadászrepülő-század október 7-i naplóbejegyzése szerint „Az idő már nagyon kezd romlani, eső, erős szél, alacsony felhőzet. Beköszöntött az orosz ősz." Ennek ellenére még mindig távolodtak a hazától: október 10-én át kellett települniük Dnyepropetrovszkba. Másnap — a földi résszel — megérkezett az első hó is. Az időjárás csak október 14-én tette lehetővé, hogy az Izjum irányában bevetett magyar kötelékek előrenyomulását a repülők támogassák. Erre azonban csak rövid ideig volt mód, mert a Szamara folyó mocsaras vidéke nem tett lehetővé komolyabb térnyerést. Így az 1. gépkocsizó dandár Novomoszkovszknál, a gyors-

100 NHJ 1941/689. f.
101 HL Vkf. Eln. 1. 1941/6367.
102 NHJ 1941/690. f.
103 Uo. 730. és 744. f., valamint 1/3. hadinapló szept. 30-i bejegyzés.
104 *Zámbó:* i. m. 121—122. o., valamint *Magyar Szárnyak*, 1941/22. sz. 6. o.
105 NHJ 1941/766., 778. és 784. f.

hadtest zöme pedig Golubovkától nyugatra, mintegy ötven kilométerre elakadt a sártengerben.

Ebben az időben már csak szórványosan kapott a vadászszázad oltalmazási, vagy kísérési feladatot, mivel az időjárás mind gyakrabban közbeszólt, illetve a szovjet légierő tevékenysége is lényegesen csökkent. (Valószínűleg zömét átcsoportosították a hadászati főirányba, hiszen ekkor folyt a moszkvai védelmi hadművelet).

Műszaki okok miatt a kevés magyar repülőgépet sem tudták rendeltetésének megfelelően alkalmazni, mivel egy október 10-i okmány szerint a kiesett futárgépek pótlására a gyorshadtest hadműveleti osztályának vezetője visszatartott három Capronit.[106]

Október 18-án az 1/3. vadászrepülő-század egy raja áttelepült Golubovka repülőterére, s innen kísérte a felderítőket. Egy ötgépes raj a hadtest felvonulását biztosította a Golubovka—Orel útvonalon. Másnap magyar felderítő, illetve német repülőgépet kellett elkísérni Lozovaja, Barvenkovo, illetve Izjum légterébe.

Bár nincs rá konkrét adat, mégis arra lehet következtetni, hogy október 20-a táján hazatelepült Gyenes százados „Re—2000" köteléke. Ugyanis a Légierő Parancsnokság jelentése szerint 1941. október 21-én Máramarosszigettől 20 km-re rossz időjárás következtében lezuhant a V—441. jelű „Héja" repülőgép, s Domby Kálmán főhadnagy életét vesztette. Más források szerint csak egy raj érkezett haza, „A veszteség átrepüléskor és földön való összetörésből származott." Ezt erősíti meg az a közlés is, hogy Gyenes százados kötelékéből kettő a Kárpátok fölött zuhant le, egy pedig kényszerleszállás következtében sérült meg súlyosan.[107] Ezek a Kárpátok fölötti átrepülésekkor elszenvedett veszteségek szorosan összefüggtek a pilóták műszerrepülő kiképzésének hiányával, valamint azzal, hogy a gépek zöme nem volt alkalmas műszerrepülésre.

Az 1/3. vadászrepülő-század öt repülőgépe október 23-án német felderítőt kísért, 24-én pedig egymást váltva 3×3 „CR—42" oltalmazta a Grusevaha térségébe kijutott dandárt. Október 25-én két raj áttelepült a Budapesttől 1400 km-re levő Lozovajára, de az egyik beragadt a sárba, a másik — erre hivatkozva — visszatért. A 27-i bejegyzés szerint „Az idő rossz, esik az eső, nagy köd. Sem mi, sem a kikülönített raj meg sem tud mozdulni." Október 30-ig a III. közelfelderítő, a vegyes bombázó- és az 1/3. század — a Lozovaján beragadt raj kivételével — áttelepült Dnyeprodzerzsinszkbe.[108] Ennek viszont az arcvonaltól való nagy, mintegy 220 km-es távolsága okozott problémát. Október 31-én pl. azért nem tudták a földi csapatokat oltalmazni, mert üzemanyaguk csak az oda- és visszarepülésre lett volna elegendő. Ez a tény, és az egyre rosszabb idő mind több feszültséget okozott. Így pl. amikor november 1-én az Izjum területén harcoló magyar csapatok oltalmazására kaptak feladatot, az ekkori hangulatot így rögzítették a hadinaplóba: „nem tudjuk megérteni, hogy a hdt-(hadtest — Sz. M.)-nél levő vk. tiszteknek nincs annyi tudásuk, hogy a saját gépeink teljesítő képességeit ismerjék."[109] Ennek ellenére másnap mégis végre kellett hajtaniuk a feladatot. Ezért tessék-lássék módon elrepültek, s pár kör megtétele után vissza is fordultak, nehogy üzemanyaghiány miatt valahol útközben kelljen kényszerleszállniuk a sárba. November 3-án a lozovajai raj elkísért egy közelfelderítő repülőgépet, majd ez a kötelék is Dnyeprodzerzsinszkben szállt le a másik repülőtér állapota miatt. Ezt követően a rossz időjárás következtében november 9-ig nem hajtottak végre feladatokat.

106 Uo. 782. f.
107 Uo. 878. f., *Vajda:* i. m. 30. o., valamint *Csanádi—Nagyváradi—Winkler:* i. m. 234. o.
108 NHJ 1941/974. f.
109 1/3. hadinapló nov. 1-i bejegyzés.

Ennek ellenére a háború tovább szedte áldozatait. A szállítórepülő-század, amely 1941-ben 861 órát repült az arcvonalra és vissza, 1941. november 4-én ismét gyászolt. Az E—105. jelű Savoia Marchetti „SM—75" sebesültszállító repülőgép közvetlenül a budaörsi felszállás után a ködben dombnak ütközött és kigyulladt. A fedélzetén levő mind a 10 fő meghalt.[110] Ez tovább fokozta a szállítási nehézségeket. Igaz, korábban — mint láttuk — három bombázó repülőgépet is bevontak ilyen feladatok ellátására, de ez jelentősen csökkentette a repülőcsoport csapásmérő erejét. Ezért a gyorshadtest hadműveleti osztályának vezetője november 11-én sürgette három szállító repülőgép beállítását, hogy „a bombázó szd-om teljes egészében rendeltetésszerűen hadműveleti célokra legyen alkalmazható."[111] Erre azért is szükség volt, mert bár november 6. és 12-e között megtörtént a gyorshadtest csapatainak felváltása, a repülőkre még egy ideig szükség volt. Igaz, alkalmazásuk hatásfoka egyre csökkent, mivel „Téli felszerelés hiányában majdnem használhatatlan a magyar légi rész"[112] — állapította meg a hadinapló vezetője.

November 9-én két vadászrajnak biztosítania kellett a gyorshadtest Mecsebilovo térségében ekkor még súlyos harcokat vívó páncélos felderítőszázadát. Ugyanez a feladat megismétlődött másnap is. 11-én magától Dálnoki Miklós Béla altábornagytól tudták meg a vadászok a jó hírt: a gyorshadtest december 15-ig hazamegy.

Az időjárás is egyre több gondot okozott: november 13-án a 15 fokos hidegben a repülőgépeket nem tudták beindítani, így az oltalmazási parancsot sem teljesítették. Ezért motormelegítő kályhák „gyártására" kényszerültek.

Ilyen körülmények közepette kezdtek hozzá a hazatelepülés előkészítéséhez. November 17-én a III. közelfelderítő, 18-án pedig az 1/3. vadászrepülő-századnak kellett volna elhagynia a hadműveleti területet, az ismételten elromlott időjárás azonban — a közelfelderítők esetében — megakadályozta ezt. A vadászok légi része november 18-án 7 órakor vágott neki a hosszú útnak. Pervomajszki és kolomijai leszállás, feltöltés után próbálták folytatni a repülést hazafelé, de az alacsony felhőzet és a sűrű hóesés visszafordulásra kényszerítette a századot. Vinnyicától délre 20 km-re szálltak le egy tarlón, miközben két repülőgép megsérült. Az idő javulásával öt gép átrepült Vinnyicára, míg hatnak meg kellett várnia az üzemanyagpótlást. A közelfelderítő század még rosszabbul járt: gépei a rossz időjárás következtében szétszóródtak, négy kényszerleszállt, miközben egy összetört.[113]

November 19-én megérkezett a vadászok részére az üzemanyag. Ezt megelőzően már kijavították a két sérült „CR—42"-t, de 22-éig az időjárás nem engedte a Vinnyicára való átrepülést. Ennek megtörténte után, itt folytatódott az idegölő várakozás a megfelelő légköri viszonyokra. Ez november 26-án érkezett el: az 1/3. vadászrepülő-század Kolomiján és Debrecenben végzett utántöltést követően 16 óra körül leszállhatott a régen látott mátyásföldi repülőtéren. A század az eltelt 4,5 hónap alatt 114 esetben összesen 447 bevetést hajtott végre, 800 órát repült harci körülmények között, 17 (más adatok szerint 19) légi győzelmet aratott, miközben 1 halottat és 1 foglyot, valamint 2 repülőgépet veszített.[114]

A III. közelfelderítő és a vegyes bombázószázad tevékenységi mérlege, hazatelepülési részletei ismeretlenek. December 4-ével megszűnt a futárrepülő-járat, 15-én Dnyepropetrovszkról útba indult a Repülőszertár kirendeltségtől a

110 *Csanádi—Nagyváradi—Winkler:* i. m. 234. o.
111 NHJ 1941/966. f.
112 1/3. hadinapló nov. 8-i bejegyzés.
113 Uo. nov. 18-i bejegyzés.
114 *Tomor:* i. m. 155—156. o., valamint 1/3. hadinapló 1. o.

székesfehérvári központi repülőműhely anyaga és a ruhaszertár kirendeltség, december 26-án pedig a légierő szertárának részlege. Ezzel — a fennmaradt iratok tanulsága szerint — befejeződött a légierők első, valóban háborús esztendeje.

Bár a gyorshadtest — s így repülőcsoportja szintén — hadászati mellékirányban tevékenykedett, a nem túlzottan feszített alkalmazás mellett nyílt lehetőség fontos harci tapasztalatok szerzésére. A repülőcsoport összesen 1454 ellenség fölötti repülés során 2192 órát töltött levegőben és 217 tonna bombát dobott le, 30 ellenséges repülőgépet lőtt le. Ez időszakban meghalt 17 tiszt és 15 legénységi állományú, eltűnt — az előzőeknek megfelelően — 4+2 fő és megsebesült 10+18 katona. Repülőgépekben a következő volt a veszteség: 25 felderítő, 14 vadász, 11 bombázó, 5 futár és 1 szállítógép, melyen belül 21 tűnt el, vagy szenvedett 100%-os törést, míg a többi sérülése 20—90% között mozgott.[115]

Természetesen a katonai szakemberek igyekeztek kamatoztatni a harctéri tapasztalatokat, megfelelő következtetéseket levonva a néhány hónapos tevékenységből. Rákosi altábornagy 1942. február 1-én terjesztette fel a honvédelmi miniszteri és vezérkarfőnöki döntéseket igénylő hadi tapasztalatokat.[116] A szerkesztők már a bevezetőben kénytelenek voltak rögzíteni, hogy a keleti hadszíntéren a harci repülőerők alkalmazása „a repgépek korszerűtlen voltára való tekintettel majdnem kizárólag harcászati feladatok végrehajtásában merült ki, s legtöbbnyire a földi csapatok közvetlen támogatására szorítkozott."

Ami a vezetési tapasztalatokat illeti, javasolták, hogy a jövőben szabályozottabb legyen a repülőparancsnok hatásköre, s megfelelő (azaz dandár — Sz. M.) szintű törzset rendeljenek neki alá, lássák el azt korszerű, könnyen kezelhető és nagy teljesítményű rejtjelező, illetve híradó eszközökkel (vezetékesekkel is!).

A földi csapatokkal való hatékonyabb együttműködés érdekében nélkülözhetetlennek ítélték a repülő-összekötő tisztek rendszeresítését. Úgyszintén alapvetőnek jelölték a hajószemélyzetnek *már békében* hadiállományon tartását.

A repülőgépeket is tüzetes vizsgálat alá vették. Sürgették, hogy a repülőcsoport-parancsnokság egy szállítórepülő-rajt kapjon, míg a kiválóan bevált Fieseler-Storch futárrepülőgépből a repülőcsoport-, illetve hadtest-repülőparancsnokság kettővel-kettővel, a repülőezred-, osztály- és századparancsnokságok eggyel-eggyel rendelkezzenek. Ugyancsak a hadtest repülőparancsnokság állományába javasoltak utalni egy Focke-Wulf „FW—58" típusú repülőgépet is.

A WM—21 „Sólyom" közelfelderítő repülőgéppel kapcsolatban sok gond merült fel. Az egyik pilóta 1941 őszén tényként állapította meg, hogy „a mostani közelfelderítő repülőgépek nem korszerűek",[117] s helyettük nagy tűzerejű és hatótávolságú harceszköz (Focke-Wulf „FW—189") rendszeresítését javasolta. Vele összhangban a hadi tapasztalatok összeállítói olyan képet festettek a „Sólyom"-ról, hogy „rövid rep. ideje és működési sugara, valamint kis sebessége és igen rossz rep. tulajdonságai miatt komoly háborús feladatok elvégzésére nem alkalmas."[118] A rossz repülőtulajdonsága következményének tulajdonították, hogy a III. közelfelderítő repülőszázad öt halottat, egy súlyos sebesültet

115 HL Vkf. Eln. 1. 1942/4338. C. rész.
116 Uo. 1942/4338.
117 *Somody Ferenc:* Légi közelfelderítés és a földi parancsnoksággal való együttműködés. *Magyar Katonai Szemle* (MKSz), 1941/10. sz. 124. o.
118 HL Vkf. Eln. 1. 1942/4338. 304. f.

és három repülőgépet veszített. Ennek tudták be, hogy e típust a személyzet „a szovjet elleni hdm-ek alatt nem szívesen repülte." Az is megállapítást nyert, hogy a közelfelderítő repülőgépeknek sem a megfigyelő géppuskája, sem a bomba-célzókészüléke nem vált be. Mindezek alapján született meg az a javaslat, hogy megfelelő típus rendszeresítéséig a közelfelderítő századokat mozgósítás esetén Heinkel „He—46"-okkal lássák el.

A távolfelderítők — mint korábban láttuk — lényegében elveszítették korszerűtlen Heinkel „He—70" gépállományukat, így 1941. második felében érdemlegesen nem tevékenykedtek, hanem ekkor készültek fel a „He—111" típus fogadására.[119]

A hadi tapasztalatok alapján a Capronikról sem lehetett túlságosan biztató dolgokat mondani. A 4/1. bombázórepülő-század egyik tisztje szerint alegysége „az akkor már jócskán elavult Ca—135-ös gépekkel volt felszerelve." Ez a tény indíthatta az összefoglaló jelentés összeállítóit annak megállapítására, hogy „*A Ca—135.* típusú repgépek még javított formájukban is csak szükségképpen tudtak megfelelni a velük szemben támasztott csökkentett kívánalmaknak."[120] Ezért ezeknek a mihamarabbi kivonására tettek javaslatot. Egyedül az volt a javukra írható, hogy a zsákmányolt „kitűnő gyártmányú és nagyméretű orosz bombákat... a Ca—135-ös gépeinken minden további nélkül fel tudták használni."[121]

A Junkers „Ju—86" bombázókkal is merültek fel gondok. Orosz alezredes szerint az e típusok „nem egészen korszerű teljesítményei miatt" 880 km volt a legnagyobb távolság, amit biztonsággal kötelékben meg tudtak tenni.[122]

A Fiat „CR—42" vadászok lassúbbaknak bizonyultak a szovjet I—16 „Ratá"-kkal szemben. Szinte nincs olyan szerző, vagy visszaemlékező, aki ezt ne hangsúlyozta volna. A kolozsvári 2/3. vadászrepülő-század egyik pilótája már 1941 júliusában úgy jellemezte ez utóbbiakat, hogy „Tűzerejük nagyobb volt, sebességük nagyobb, kétszeresen kellett tehát dolgozni és figyelni."[123] Mások annak hangsúlyozását tartották szükségesnek, hogy „a Raták nagyon jó gépek, és a mieinkkel ellentétben: páncélozottak. Erős páncél van a gép alján és a pilóta mögött is."[124]

Ha ezek az állítások igazak, akkor felmerülhet a kérdés: mi az oka annak, hogy több vörös csillagos repülőgépet lőttek le, mint amennyit veszítettek. Ennek egyik magyarázata lehet, hogy a legképzettebb szovjet kötelékeket a hadászati főirányban alkalmazták. A másik összetevőt a korabeli jelentés így fogalmazta meg: „az orosz légierő új típusú repülőgépekre való átszervezés és átképzés alatt állt. Ennek most őszre kellett volna befejeződnie."[125] Ilyen körülmények között a kellő harci tapasztalat híján nehezen találták meg a lassúbb „CR—42"-kel szembeni megfelelő eljárást. S ebből napjainkban is levonható fontos tapasztalat adódik: nem elég a korszerű harceszköz, arra is fel kell készíteni azok kezelőit, hogy korszerűtlenebb típusokkal szemben szintén jó hatásfokkal tudják alkalmazni. Hiába voltak gyorsabbak ugyanis a „Raták", a fordulóharc alapelvei szerint szerkesztett „CR—42"-ek pilótái ezt a tulajdonságot állították szembe a sebességgel. „Ezt tudtuk és tudtuk azt is, hogy csak akkor érhetünk el eredményt az oroszokkal szemben, ha fordulóharcra tudjuk őket kényszeríteni"[126] — emlékezett vissza az 1/3. vadászszázad parancs-

119 *Péterdi:* i. m. 62. o.
120 HL Vkf. Eln. 1. 1942/4338. 304/b. f., valamint *Magyar Szárnyak* (Oshawa, Canada) 1978/7. sz. 50. o.
121 *Orosz:* i. m. 34. o.
122 Uo. 18. o.
123 *Magyar Szárnyak* 1941/15. sz. 11. o.
124 *Zámbó:* i. m. 81—82. o.
125 NHJ 1941/772. f.
126 *Tomor:* i. m. 80. o.

noka. S valóban, amint feltűnt egy-egy gyors orosz vadász, a magyarok azonnal ezt a harceljárást erőltették, s kisebb sebességük következtében általában „levágták" a fordulót, így kerülve megfelelő lőhelyzetbe értek el eredményt. Idő kellett ahhoz, amíg megtalálták e módszer ellenszerét.

A „Re—2000" — „Héjá"-vá átkeresztelt — repülőgépek kipróbálása pozitív eredményt hozott. A hadi tapasztalat szerint „A típus hadialkalmazásra jól bevált. A hdm-ek alatt ki lett próbálva mindazon alkalmazásban, melynek végrehajtása a vadászkötelékek feladata. A kapott feladatokat minden egyes esetben igen jó eredménnyel oldotta meg. Ehhez hozzájárult a típus korszerű sebessége, igen jó fordulékonysága és jó emelkedőképessége."[127] — állapították meg a jelentés összeállítói. Ezek azonban csak az első benyomások voltak, mert a későbbiekben mind gyakrabban merültek fel gondok e típussal kapcsolatban is.

A híradás sem működhetett kifogástalanul, mert a tapasztalatok alapján olyan javaslat született, hogy a vadászszázadok repülőgépén „megfelelő rád. készülékeket kell halaszthatatlanul rendszeresíteni."[128]

A gyúlékonyságot, illetve az időjárási viszonyok hatását figyelembe véve a szakemberek úgy foglaltak állást, hogy a jövőben csak fémszerkesztésű repülőgépek legyenek rendszeresítve hadigépnek, a legérzékenyebb részeket (pilótaülés, üzemanyagtartály) megfelelő páncélzattal lássák el, a szélvédőket és ablakokat pedig cseréljék ki ún. páncélüvegekre.

A „Breda" géppuskákkal alapvetően meg voltak elégedve, viszont a hevederek ún. „megnyúlása" sok gondot okozott, sürgették ennek kiküszöbölését. Ugyanakkor javasolták — mivel a „szovjet vadászok részben gá-val (gépágyúval — Sz. M.) is fel voltak szerelve" —, hogy a magyar repülőgépeken is rendszeresítsenek ilyen fegyvert.

A szárazföldi csapatokkal való együttműködés terén szintén voltak hasznosítható tapasztalatok. Az egyik fő gond az volt, hogy nem jelezték a légierő számára saját első vonalukat, illetve későn igényelték a repülő-támogatást.

Gyíresy alezredes leginkább azt tartotta szükségesnek hangsúlyozni, hogy a vadászszázadoknak maximálisan előre kell települniük a sikeres alkalmazás és együttműködés érdekében. Csak két szempontot szabad figyelembe venni: éppen csak kívül essen az ellenséges tüzérség hatáskörzetén, illetve a repülőtér biztosítva legyen földi támadás ellen.[129]

A szovjet légierő tevékenységéből olyan következtetést vontak le a hadi tapasztalat összeállítói, hogy „Páncélzatuk, mely igen erős volt, tette lehetővé. hogy sokszor 15—20 repgépes kötelékekben alacsonyan támadták saj. csapataink éleit anélkül, hogy veszteséget szenvedtek volna saj. földi elhárító tűztől." Ezzel szemben állt egy másik tapasztalat, miszerint „Az oroszok viszonylag lassú gépeinket a légvédelmi tűzön felül olyan pokoli gyalogsági tűzzel fogadták, hogy minden gép sok találattal tért vissza."[130]

Mindezt, valamint a Kárpátok fölötti katasztrófákat messzemenően figyelembe véve adta ki a Légierő Parancsnokság az „Intézkedés a légierő továbbképzésére és gyakorlatbantartására" c. okmányt.[131] E szerint a legnagyobb hiányosság az éjszakai és műszerrepülés, valamint a lövésszaki kiképzés terén mutatható ki. Érdekes vonása ennek az intézkedésnek — s ez a kiképzési osztály előrelátását is bizonyítja —, hogy hangsúlyozta: *„A gyalogsági harc- és lőkiképzésre* az eddigieknél lényegesen nagyobb súlyt kell helyezni!" Balássy

127 HL Vkf. Eln. 1. 1942/4338. 318/b. f.
128 Uo. 1942/4338. 302/b. f.
129 HL Vkf. Eln. 1. 1941/5930.
130 Uo. 1942/4338. 316/b. f., valamint *Slipsicz Károly:* Háborús tapasztalatok. MKSz 1941/11. sz. 360—361. o.
131 HL Repülő-alakulatok 42. doboz 63100/eln. le. I.—1941.

Miklós vk. őrnagynak, a kiképzési osztály vezetőjének talán azt a kitételt volt a legnehezebb elfogadtatnia mind a parancsnokokkal, mind a beosztottakkal, hogy az ő érdekükben álló intézkedés, miszerint havonta egyszer félnapos földi harcgyakorlat keretében súlykolni kell olyan harcmozzanatokat, amelyek háborús viszonyok között előfordulhatnak (repülőtér védelme, ellenséges harckocsik és ejtőernyősök elleni harc, földi rész menetének biztosítása stb.) Ezeknek az erőfeszítéseknek a későbbiek folyamán látták nagy hasznát.

*

A Magyar Királyi Honvéd Légierő tehát befejezte első háborús esztendejét. Bekapcsolódva a Szovjetunió elleni igazságtalan háborúba, komoly harci tapasztalatokra tett szert, amit megpróbált hasznosítani a fegyvernem továbbfejlesztése érdekében. A legalapvetőbb következtetést azonban nem vették figyelembe az ország politikai és katonai vezetői. Pedig ez az illetékesek rendelkezésére állt, hiszen a vezérkarfőnökség 2. osztálya az 1941. július 1. és december 31-e közötti időszakot áttekintve a Szovjetunió vonatkozásában olyan végkövetkeztetésre jutott, hogy „A vörös hadsereget, ha ismét megkezdi visszavonulását, döntően megverni és megsemmisíteni alig lesz lehetséges."[132] Sajnos ezt a tény még kevesen értették meg Magyarországon ebben az időben, s ezért a későbbiekben hatalmas vér- és anyagi áldozattal kellett fizetni!

Миклош Сабо

ВЕНГЕРСКИЕ КОРОЛЕВСКИЕ ВОЕННО- ВОЗДУШНЫЕ СИЛЫ В БОЯХ НА УКРАИНЕ
(июнъ—декабръ 1941 года)

Резюме

Автор кратко описывает обстоятельства, при которых Венгрия была втянута в несправедливую, грабительскую войну против Советского Союза. Останавливается на обстоятельствах подготовки венгерских воздушных сил к «реторсионной бомбардировке», а также к проведению воздушного нападения.

Затем, в основном опираясь на архивные источники и воспоминания участников, оперативные дневники и записки, находящиеся в частных руках, автор показывает применени в войне и задачи венгерских авиационных частей, подчиненных сперва так называемой «Карпатской группе», а впоследствии I-му оперативному корпусу, не редко же различным немецким частям.

Автор обощает суть приобретенного при этом боевого опыта, применение его в дальнейших военных действиях, а также подчеркивает выводы, которые могут быть отнесены и к современным условиям.

Miklós Szabó

DIE KÄMPFE DER UNGARISCHEN KÖNIGLICHEN HONVÉD-LUFTWAFFE IN DER UKRAINE
(juni — dezember 1941)

Resümee

Der Verfasser schildert kurz die Umstände, unter welchen sich Ungarn in den ungerechten Raubkrieg gegen die Sowjetunion verwickelte. Er geht auch auf die Umstände der Vorbereitung der Ungarischen Luftwaffe zur „Vergeltungsbombardierung" und auf die Durchführung des Luftangriffs ein.

Dann macht er uns mit den Aufträgen und mit der Umsetzung der sog. „Karpaten-Gruppe", bzw. dem I. Schnellkorps und auch oft den verschiedenen deutschen Verbänden unterstellten Fliegerabteilungen während des Kriegs, aufgrund von Archivgütern, den Erinnerungen der Teilnehmer bzw. den in Privathand befindlichen Operationstagebüchern und Aufzeichnungen bekannt.

Er faßt das Wesen der während dieser Operationen gesammelten Kampferfahrungen, deren Ausnützung während der weiteren Kriegstätigkeit zusammen und betont die Lehren, die auch auf die modernen Verhältnisse bezogen werden können.

132 HL Vkf. Eln. 2. 1941/számnélküli. (262. doboz: Összefoglaló helyzetjelentés a Szovjetunióról. 37. f.)

KÖZLEMÉNYEK

RÁKÓCZY ROZÁLIA

SAJTÓIRÁNYÍTÁS ÉS HADSEREGPROPAGANDA A MAGYAR TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDEJE ALATT

Sajtóirányítás

A Forradalmi Kormányzótanács a Tanácsköztársaság kikiáltása utáni első, alakuló ülését 1919. március 22-én tartotta. Ezen több fontos kérdés mellett a sajtó ügyével is foglalkoztak. Tekintettel a gyökeresen megváltozott politikai helyzetre, az új kormányzat új célkitűzéseire, amelyek megismertetése a proletárdiktatúra elsőrendű érdeke, Kun Béla javaslatára a Kormányzótanács elhatározta, hogy kötelezik a lapokat a kormányrendeletek közlésére, mégpedig teljes terjedelemben, a lapok első oldalán.[1] Ugyanezen az ülésen határoztak a sajtóirányításról is. A Belügyi Népbiztosság hatáskörébe utalva létrehozták a Sajtóügyek Népbiztosságát, vezetőjéül Göndör Ferencet, mellé Pók Ödönt és Faragó Miklóst választották.[2]

A Sajtódirektórium első ülése 1919. március 25-én volt. A Göndör Ferenc vezetésével összeült bizottságnak határoznia kellett a polgári sajtó ügyében és meg kellett oldania az állástalan és menekült hírlapírók ügyét. A Szabados Sándorral kiegészült direktórium elhatározta, hogy rövid úton megszüntet 11 polgári lapot, az így felszabadult papírkészletet pedig a szocializált lapoknak, elsősorban az egyesült párt két napilapjának, a Vörös Újságnak és a Népszavának adják át.[3] Zár alá vették a klérus tulajdonában álló nyomdákat, a Földmíves Szövetség részére lefoglalták a Köztelek nyomdáját. Igen fontos döntés volt, hogy a megszüntetett lapok adósságait nem vállalta át a kormány, azt minden esetben a lap vagyonából tartoztak kiegyenlíteni (a későbbiekben részben ez a rendelkezés vezetett A Vörös Katona megszüntetéséhez).[4]

Nem kevésbé volt fontos — a politikai propaganda szempontjából — az sem, mi és hogyan jelenik meg a lapokban. Korábbi határozatát megváltoztatva, a Forradalmi Kormányzótanács a Sajtódirektóriumon keresztül engedélyt adott arra, hogy a lapok első oldaluk első hasábján vezércikket közöljenek, s csak

1 Párttörténeti Intézet Archívuma (a továbbiakban — PI Arch.) A Forradalmi Kormányzótanács üléseinek jegyzőkönyvei (a továbbiakban — Korm. tan. jkv.) 1. ülés március 22. 16. napirendi pont. 601. fond 1. csop. 4/a.

2 A Hadtörténeti Múzeum Gyűjteményei (a továbbiakban — HMGy) Sebestyén Arnold hagyatéka, sajtódirektóriumi iratok (a továbbiakban — SA) Gy. sz. 124/1979. 1919. március 25. 3. o.; valamint: a Sajtódirektórium tagjairól *Vasárnapi Újság*, 66. évf. 1919. 16. sz. április 20. 173. o. Fénykép: Göndör Ferenc, Pók Ödön, Magyar Lajos, Kéri Pál, Faragó Miklós.

3 PI Arch. Korm. tan. jkv. március 28. 601. fond. 1. csop. 4/a. ö. e.

4 PI Arch. a Sajtódirektórium jegyzőkönyvei (a továbbiakban — Sdir. jkv.) 1919. március 25. 601. fond 3/2., valamint uo. március 26.

A Déli Hírlapnak vagyona nem volt, készpénze mintegy 1000 korona. Kéri Pál sajtóperében Kerekes Dezső vallomása PI Arch. Budapesti Ügyészség iratai (a továbbiakban — Bp. Ü.) 1919—IV—5—168.

A Vörös Katona c. lap költségeinek utalványozása a hadügyi tárca terhére: Hadtörténelmi Levéltár Magyar Tanácsköztársaság iratai, Hadügyi Népbiztosság (a továbbiakban — HL Hünb) 1919. Eln. a. III. 175—1919. Utóirat: 13 991/Eln. a. 1/III—639. A szakszámvevőség anyagában nincs nyoma kifizetésnek HL Hünb 1919. 45.doboz.

ezután tartoznak közölni a rendeleteket.[5] Ez ügyben Szamuely Tibor hadügyi népbiztos külön is szót emelt a Kormányzótanács március 28-i ülésén, indítványozva, hogy a Vörös Katona, amely csak négy oldalon jelenik meg, ne legyen kötelezve a rendeletek szó szerinti közlésére.[6]

A Kelet-Európa közepén nemcsak politikailag elszigetelt, hanem ellenséges katonai gyűrűvel is körülvett Tanácsmagyarország számára fontos volt az is, hogy a lapokban milyen hangulatú cikkek, közlemények, riportok, politikai kommentárok jelennek meg. Ezért a Sajtódirektórium úgy döntött, hogy felállítja a cenzúrát. Ennek megszervezésével és a tervek előterjesztésével Gábor Andort és Kósa Miklóst bízta meg.[7] Ugyanekkor határoztak az egyes lapok sorsáról is, ennek alapján napilap lett a Világszabadság és megkapta a Wodiáner nyomdát. Változatlanul jelentek meg a színházi szaklapok, az Érdekes Újság, ellenben rövid úton megszüntettek 22 kisebb kiadványt. Ezek legnagyobb része vagy ellenforradalmi, nacionalista, fajvédő lap volt, mint a Magyar Irredenta, A Cél; vagy csak a felső tízezer lapja mint A Társaság; olyan, mint a változó politikai irányvonalat mutató Katonai Lapok (akkori címén Ifjú Magyarország); avagy kis példányszámú élclap és bulvárlap.[8]

A következő ülésen bővítették a megszüntetett lapok körét, ezek közé tartozott ekkor A Nap és a Déli Hírlap. Ez utóbbit a Vörös Katona érdekében számolták fel.[9] Ezzel kapcsolatban korábban már a Kormányzótanács is állást foglalt, s Sajtódirektórium ennek alapján mondta ki, hogy „a Déli Hírlap helyett a teljes szervezet, szerkesztőség, nyomda, kiadóhivatal átvételével a Vörös Katona jelenjen meg." Az átszervezéssel Kéri Pált bízták meg, egyben kinevezték a lap szerkesztőjévé.[10] Kéri azonnal bővíteni kívánta a lap terjedelmét, az átadott Újságüzem nyomdával szemben kérte a Pester Lloyd nyomdáját (ezt később a Proletár Hadsereg — A Vörös Katona utódja — meg is kapta).[11]

A Sajtódirektórium azonban az átszervezésekkel sem tudott a legégetőbb kérdésen, a papírhiányon segíteni. A papírból még nem is olyan régen önellátó Magyarország a lehető legrosszabb helyzetben volt. A rotációs papír hiánya leginkább a kisebb nyomdákat sújtotta. Ezek ugyanis a papírt naponként kapták az Újságpapír Központtól. A Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. már 1918 végén panaszkodott, hogy a Rendeleti Közlönyt kénytelen kölcsönpapírra nyomtatni.[12] 1919 márciusa után végérvényesen megszűnt a megszállt területek papírgyáraiból a szállítás (Hermanec, Nagyszlabos, Poprád, Péterfalva), az egyetlen megmaradt, diósgyőri papírgyár pedig energia- és nyersanyagbázisát veszítve el, leállt a termeléssel.

A papírbehozatallal a Forradalmi Kormányzótanács már első ülésén foglalkozott. Megbízta Landler Jenő belügyi népbiztost, hogy a papírellátásról te-

5 PI Arch. Sdir. jkv. 1919. március 25. és március 26. 601. fond 3/2.

6 PI Arch. Korm. tan. jkv. 5. ülés március 28. napirend előtt. 601. fond 1/4/a.
Az újság neve 1919 januárjától március végéig Vörös Katona, 5. számától A Vörös Katona. Az újságról és megszüntetésének körülményeiről l. a szerző tanulmányát a Tanácsköztársaság katonai sajtójáról Hadtörténelmi Közlemények XXVI. évf. 1979. 1. sz. 96—125. o.

7 PI Arch. Sdir. jkv. 1919. március 25. 601. fond 3/3.

8 Uo., valamint a beszüntetett lapok felsorolását l. HMGy SA 1919. március 27. 4. o. A Katonai Lapok 1885-től jelent meg Cerri Gyula szerkesztésében, 1908-tól tulajdonosa özvegy Cerri Gyuláné, szerkesztője Várnai Dezső. Címe 1919 januárjáig Katonás Nevelés. Új címe Ifjú Magyarország; Várnai halála után szerkesztője ifj. Cerri Gyula majd Cerri Károly. Csonka pld. található a Hadtudományi Könyvtárban. A Sajtódirektórium beszüntető határozata alapján utasította vissza a Hadügyi Népbiztosság a kiadótulajdonos dotációkérelmét HL Hünb 1919. 11 454/Eln. b. 3/18.

9 L. a 8. jegyz. a beszüntetett lapokról, továbbá PI Arch. Korm. tan. jkv. 5. ülés március 28. Napirend előtt.

10 L. a 8. jegyz. a beszüntetett lapokról, valamint PI Arch. Sdir. jkv. 1919. március 28. 601. fond 3/2.

11 „Kéri Pál előterjesztésére a Sajtódirektórium hozzájárul, hogy A Vörös Katona a technikai lehetőségek figyelembevételével a Pester Lloyd nyomdában jelenjék meg". PI. Arch. Sdir. jkv. 1919. március 29. 601. fond 3/2. 1919. április elején A Vörös Katona ismét kérte a Pester Lloyd nyomdát.

12 A Pallas Rt. átirata a Hadügyminisztériumnak. HL Polgári demokratikus forradalom iratai. Hadügyminisztérium 1918. (A továbbiakban — HL Hüm) 1918. 33 416/Eln. a. 1/3—174.

gyen jelentést.[13] Böhm Vilmos, a szociális termelés népbiztosa, a Landler-féle jelentés alapján készített előterjesztésében megállapította, hogy a papírkészlet csak április 11-ig lesz elegendő.[14] Az április 8-i ülésen Garbai Sándor kedvezőbb kilátásokról tudott beszámolni: útban volt Magyarország felé Bécsből 60 vagon papír, amelyért a Papierverbandnak már elküldtek futár útján 1 420 000 koronát, s további 720 000 koronát kért később esedékes szállításokra.[15]

A papírtakarékosságra az egyes népbiztosságok is felhívták dolgozóik és hivatalaik figyelmét, körlevélben tájékoztattak arról, hogy a Papírközpont csak 10 naponként utal ki anyagot, a visszaélések elkerülése érdekében „csakis az illetékes politikai megbízott aláírásával ellátott igénylések és kiadványok vehetők figyelembe... A könnyebb ellenőrizhetőség érdekében valamennyi... politikai megbízott juttassa el aláírását 48 órán belül az ált. kiadóhivatalhoz". Nem valószínű, hogy ez az intézkedés hatályba is lépett, a Hadügyi Népbiztosság iratanyagában nincs nyoma.[16]

Időközben a nagy reményekre jogosító tárgyalások németországi és ausztriai papír behozatalára megszakadtak, a korábban lekötött mennyiség szállítása előbb csak akadozott, majd teljesen leállt. Az országban már csak rossz minőségű papír volt, a nyár derekán még meglevő párt- és népbiztossági lapok — Vörös Újság, Népszava, Tanácsköztársaság és A Vörös Katona utódja, a Proletár Hadsereg — szalmapapíron jelentek meg. A takarékosságra ugyan még egy utolsó erőfeszítéssel felhívta a figyelmet a Tanácsköztársaság című hivatalos lap július 9-én megjelent száma, de a papírért folyó küzdelem véget ért.[17]

A forradalmi sajtó és propaganda az analfabétizmus legnagyobb ellensége — Oroszországban a forradalmi sajtó tanította meg a népet írni-olvasni.[18] Tanácsmagyarországon ehhez nem volt elegendő papír.

A forradalmi sajtóhoz és propagandához újságírókra, jó és elkötelezett újságírókra volt, lett volna szükség. A Sajtódirektórium irányítása alatt működő — még olyan jószándékú, de polgári — újságírók egy része e feladatnak nem tudott eleget tenni, de ily irányba mozdítani őket a Sajtódirektórium sem volt képes. Nem elkötelezett újságírók voltak, csak újságírók. Kötötte őket a megszokás „a kis színesekhez", s nem értették, hogy miért kell rendeleteket közölniük, s az is letörte írói fantáziájukat, hogy nem voltak korrupciós botrányok, képviselői melléfogások (magánéletbéli szellőztetendők), viharos parlamenti interpellációk, így csak meggyőződés és tartalom nélkül lelkendeztek. Joggal állapíthatta meg a Kormányzótanács, hogy a lapok szürkék, unalmasak, uniformizáltak.[19] Göndör Ferenc elkeseredetten emlékezik vissza az elnöksége alatt működő testülethez tartozó egyes újságírókra. „Egyéd Zoltán Szamuely legszemélyesebb lapjának, A Vörös Katonának volt a haditudósítója, s amikor már A Vörös Katona című Szamuely-lap sem reflektált túlbuzgó haditudósításaira, Bécsbe szökött és itt nyomban a fehér ellenforradalmárok

13 PI Arch. Korm. tan. jkv. 1. ülés március 22. 17. napirendi pont. 601. fond 1/1.
14 PI Arch. Korm. tan. jkv. 7. ülés április 2. 1. napirendi pont. 601. fond 1/6a.
15 Uo. 11. ülés április 8. 6. napirendi pont. 601. fond 1/10.
16 HL Hünb 1919. Eln. a. III. 1946/1919. 1/1—117—119.
17 A Népgazdasági Tanács 76. NT. sz. rendelete a papírtakarékosságról, nyomtatvány, irodapapír, levélpapír használatáról. Tanácsköztársaság, 1919. 85. sz., valamint a Közoktatásügyi Népbiztosság 54. KN. rendelete az időszaki sajtótermékekről. Tanácsköztársaság, 1919. 87. sz.
Rotációs papírja az ellenforradalmi kormánynak sem volt. A Hivatalos Közlöny Szegeden is rossz minőségű szalmapapíron jelent meg. Amíg azonban a Tanácsköztársaság hivatalos szervei egyéb papírt is nélkülözni kényszerültek, Szegeden a Nemzeti Hadsereg Hírszerző Osztálya 2000 iratborítót rendelt, halványkék (!) merített papírra előnyomott fejléccel, dátummal. HL HM 1919. A szegedi ellenforradalmi hadsereg iratanyaga. 762. doboz. Hírszerző osztály 100/715—100/810.
18 *Magyar Lajos:* A forradalmi sajtó. *Az Ember*, 1919. 18. sz.
19 PI Arch. Korm. tan. jkv. 11. ülés április 8. 1. napirendi pont. 601. fond 1/10.

szolgájának csapott fel Lázár Miklós oldalán. Éppen ezért én az Emberben meg is írtam erről a züllött fiatalemberről, hogy... nem sok joggal szerepel a fehérek sorában". A Vörös Katona utolsó számának vezércikkét az a Fráter Aladár írta, aki a polgári demokratikus forradalom idején zsarolni próbálta a szélsőjobboldali Bangha páter megbízásából és érdekében a Budapesti Hírlapot.[20] A Kormányzótanács március 28-i ülésén szóvá tették a publicisztikai nehézségeket és javasolták a sajtó élére „olyannak politikai biztossá való kinevezését, akinek semmiféle összeköttetése nincs a sajtóval". Böhm Vilmos azt indítványozta, hogy a sajtóügyek intézésével a Kormányzótanács vagy a belügyi, vagy a szocializálási népbiztosokat, vagy a kettőt együtt bízza meg.[21]

Magyarországi Tanácsköztársaság Hadügyi Népbiztosság.

10504.szám.

Eln. a. - 1919.

Valamennyi kebelbeli főcsoportnak, csoport-, és ügyosztálynak, valamint a hadügyi népbiztossághoz beosztott politikai megbizottaknak

Budapest, 1919. május hó 19.-én. BUDAPEST.

Tudomásul és mineztartás végett közlöm, hogy a hadügyi népbiztosság rendeleteinek, valamint a sajtónak szánt egyéb közlemányeknek a publikálása, az elnöki csoport alá rendelt kebelbeli Sajtóosztály utján történik.

A Sajtó osztály ügykőre:

1./ Intézkedés a kiadott rendeleteknek a hivatalos lapban /:Tanácsköztársaság:/ leendő közlése iránt.

2./ A hadügyi népbiztosság rendeleteinek, parancsainak, felhivásainak, valamint általában a közönséget érdeklő tudnivalóknak a napisajtóban leendő elhelyezése, továbbá a kiadott rendeletekről sajtókommunikék szerkesztése.

3./ Lapszemle, a hadügyi népbiztosságot érdeklő közlemények figyelemmel kisérése és az illetékes ügyosztály, illetve a vezetőség figyelmének felhivása.

Rendelet a Hadügyi Népbiztosság Sajtóosztályának ügyköréről. A körlevél aláírója Orlay Antal, a Sajtóosztály vezetője. (10.504/Eln. a. 1919. május 19. A Hadtörténelmi Levéltár tulajdona.)

20 *Göndör Ferenc:* Vallomások könyve. Wien, 1922. 107., 131. o. Egyéd Zoltán tragédiája volt, hogy miután kiszolgálta a proletárdiktatúrát, a keresztény kurzust és megcsömörlött tőle, a Szálasi-kormány meghurcoltatta, 1944-ben Sopronkőhidán elítéltette, ahonnét 1945-ben betegen szabadult.
A Vörös Katona vezércikke 1. évf. 1919. 37. sz. *Fráter Aladár:* Rablómese — fegyverszünetről. Fráter hírlapíró nagyarányú zsarolási kísérlete a Budapesti Hírlap ellen. *Az Ember*, 1918. 11. sz. 8—9. o. Bangha Béla jezsuita páter lapot akart 1918-ban vásárolni, ehhez használta fel Fráter Aladárt.
21 Uo. 5. ülés március 28. napirend előtt. 601. fond 1/4a.

Április 8-án a Pénzügyi Népbiztosság meghatalmazást adott a március 28-tól működő Sajtótermékek Országos Tanácsának, hogy az „összes szocializált és megszüntetett vállalatok, melyek adminisztrálása a fenti Tanács hatáskörébe tartoznak, készpénze, bankbetétjei, folyószámlái, szóval vagyoni állapotuk felett rendelkezhessen, ezt lefoglalhassa és a Pénzintézeti Központnál a Sajtó Termékek Országos Tanácsa folyószámlájára írathassa.[22]

A sajtót irányító szervezetek működésével általában elégedetlenség volt tapasztalható, a Forradalmi Kormányzótanács ismételten kényszerült a sajtóügyekkel és lapbeszüntetésekkel foglalkozni.[23] A viharos ülésen Landler Jenő élesen fogalmazott: „A sajtó dolgában pedig a direktóriumot szét kell rúgni. Vasmunkást vagy festőmunkást kell odaállítani". Kun Béla a radikális megszüntetés mellett szólt.[24] Már korábban sem tartotta megalapozottnak a Kormányzótanács aggodalmát, hogy az állástalanná váló hírlapírókat a Tanácsköztársaság ellenségévé tennék. „Miért pont újságírókat kell nekünk favorizálni? A Vörös Katona címén 30—40 újságírót helyez el a sajtódirektórium, vidékre pedig nem tudunk újságírót küldeni. A Vörös Katona se oly fontos, mert nem jut el a frontra és nem katonalap". De szót emelt azok ellen is, akik válogatás nélkül — a legkisebb mértékben kritikus hangvételért — beszüntettek volna minden lapot. „A feudális sajtót el kell tiltani, de a pártban meg kell engedni az elvi és elméleti alapon álló kritikát" — ez volt határozott álláspontja.[25]

Végül a Kormányzótanács megállapodott abban, hogy megszüntetnek minden magánvállalkozású, nem a Magyarországi Szocialista Párt, vagy a proletárállam által kiadott újságot, Budapesten és vidéken is. Marad Az Est, a Pester Lloyd, a Vörös Újság, a Népszava, A Vörös Katona, a Világszabadság és a Volksstimme. Végleges határozatot azonban nem hoznak, amíg a nyomdászok szakszervezetével meg nem állapodnak.[26] Ezen az ülésen fogadta el a Kormányzótanács Vágó Béla jelentését a Sajtódirektórium átszervezéséről is.

Vágó belügyi népbiztos még mindig nem látta biztosítottnak a sajtó zavartalan működését. Április 14-én Veres Mihály útján bejelentette a Sajtódirektórium ülésén, hogy az egész szervezetet átformálja és egy kilenc tagú bizottságra bízza az ügyeket. Rendezni kívánta az újságírók fizetését, 3000 koronában maximálva azt, az ellenőrzés biztosítására pedig elrendelte a számlakataszter felállítását. Így a „Sajtódirektórium léte mint adminisztratív diszpozíciós joggal felruházott szerv megszűnt. Minden jellegű kérdésben a határozathozatal a 9-es Direktóriumé, amely képviseli a nyomdai, terjesztői szakszervezetet, szemben a szerkesztőségekkel, amely csak szellemi irányítást ad." Az újságírók számára továbbra is fennálló Sajtódirektórium ezt követően már csak a sajtócenzúrát intézte.[27]

22 PI Arch. a Tanácsköztársaság Adatait Gyűjtő Országos Bizottság iratai (a továbbiakban — TAGyOB) 605. fond II/5 1—219. o. Másolatban 129. o. Az átutalandó betétekhez tartozott a megszüntetett Déli Hírlap vagyona is, amelyről ekkor még nem derült ki, hogy nincs és így nem tarthatja el A Vörös Katonát. A Déli Hírlap mérlegét utoljára 1916-ban készítették el, akkor 280 022, 13 korona veszteséggel zárta az évet. Déli Hírlap 1917. 9. sz. Nyílt-tér rovat. A továbbiakban a veszteség valószínűleg nőtt, a Cégbíróság többszöri felszólítása ellenére a Részvénytársaság igazgatósága nem készített mérleget. Fővárosi Bíróság mint Cégbíróság irattára, Társas cégek jegyzéke 67/B k. 214—215. o., valamint az Esti Újság (utóbb Déli Hírlap) iratai. Cégiratok 4316. A Cégbíróság következetesen Esti Újság néven kezelte a részvénytársasági iratokat, a Déli Hírlap elnevezést csak az 1919. év végétől használta 1928. február 1-ig, amikor is 14 043/8. sz. határozatával a Budapesti Törvényszék a Déli Hírlap Részvénytársaságot hivatalból törölte. Az iratok között semmiféle utalás nincs A Vörös Katona c. lapra.

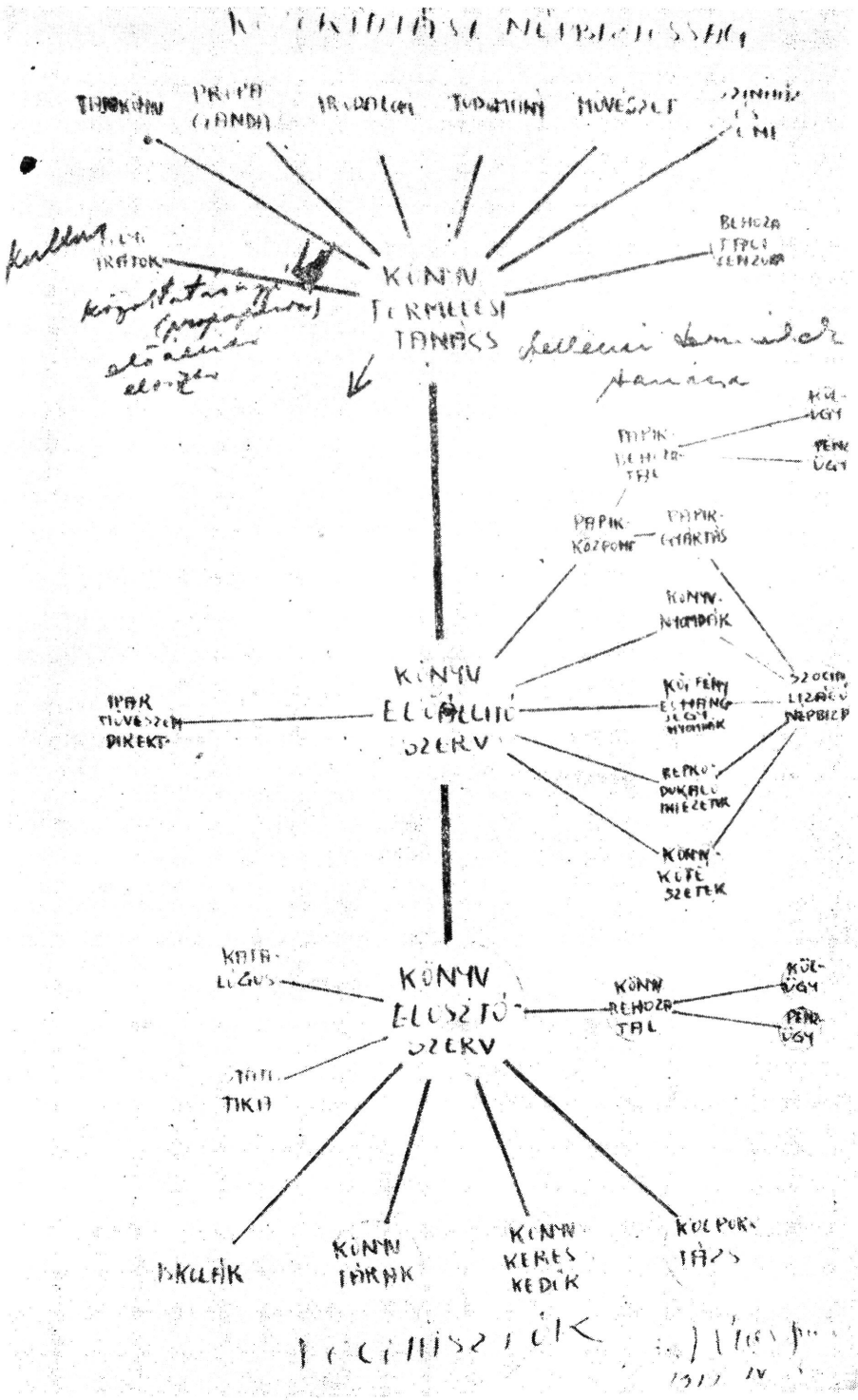
23 PI Arch. Korm. tan. jkv. 11. ülés április 8. 1. napirendi pont. 601. fond 1/10.

24 Uo. A Sajtódirektórium április 6-i ülésének jegyzőkönyvét a Kormányzótanács elé terjesztette. Ebben 315 fővárosi és vidéki szaklap beszüntetését jelentették. HMGy SA 2—6. o.

25 Uo. 9. ülés. 601. fond 1/10.

26 Uo. 12. ülés április 11. 1. napirendi pont. 601. fond 1/11. A Sajtódirektórium április 6-i jegyzékét a 11. és 12. ülésen hagyták jóvá. A beszüntetettek közül katonai lap volt az Aviatika, a Hadtörténelmi Közlemények (l. még a 33. sz. jegyzetet), A Bajtárs (Katonatisztek társadalmi és kritikai képeslapja), Külügy—Hadügy.

27 HMGy SA Sdir. jkv. április 14. 1—4. o.

A Közoktatásügyi Népbiztosság felosztása. Kner Imre eredeti vázlata, amelyet Sebestyén Arnold őrzött meg. (A Hadtörténeti Múzeum tulajdona.)

A Sajtódirektórium e többszöri átszervezése után április 29-én megalakult az Országos Sajtóbizottság, amely már nem a Belügyi Népbiztossághoz tartozott, mint a korábbi Sajtódirektóriumok, hanem a Szellemi Termékek Országos Tanácsán keresztül a Közoktatásügyi Népbiztossághoz.[28] A Szellemi Termékek Országos Tanácsa (SZTOT) Sajtóbizottsága azonban már csak az újságírók anyagi ügyeivel és a vidéki lapokkal foglalkozott.[29]

A hadihelyzet alakulásával nem sok lap maradt hatáskörében, amint azt a Sajtóosztály vidéki csoportjának áprilisi jelentése tanúsítja. A forradalom előtt 539 politikai napi- és hetilap jelent meg (szak- és egyházi lapok nélkül), ebből napilap 175 volt. Március 21-e után 364 megszűnt, újonnan indult 14. Nem világos e statisztikából, hogy a változatlan évfolyamszámozással, de más néven megjelenő lapokat hová sorolták. Az 1919. február 2-án Makón indult Népköztársaság például, amelynek címe április 2-án Vörös Hírlap lett, a statisztikában reggeli megjelenésű pártlapként szerepelt, de az adatok nyilvánosságra kerülése után nem sokkal megszállt területre került, illetve április 27-én meg is szűnt, melléklapjával, a Vörös Katonával együtt. Az április 15-i statisztika szerint 189 napi- és hetilap jelent meg, ebből 28 a megszállt területen, tehát működőnek minősítettek 161 lapot, ebből 99 jelent meg naponként. A 161-ből 103 volt pártlap, 58 szocializált újság. Ez a statisztika említi szombatonként megjelenő pártlapnak a Győri Katona Újságot, amelyből mind a mai napig egyetlen példány sem került elő.[30]

A Szellemi Termékek Országos Tanácsának elnöke Szabados Sándor népbiztos lett, aki emellett a Közoktatásügyi Népbiztosság VII. — propaganda — csoportját is vezette. A Tanács székhelye a Járásbíróság épületében (V. Markó u. 26. IV. em.), volt. A SZTOT szervezeti felépítéséről a Közoktatásügyi Népbiztosság 14. KN rendelete intézkedett.[31] Eszerint az ügykör a következőképpen alakult: 1. A szellemi termelés irányítása — ide tartozott minden sajtótermék központi irányítása, felülbírálata, forgalomba hozatala, a napi- és szaksajtó szocializálása. 2. Technikai termelés irányítása, egyben az üzemek szocializálása is. 3. A szellemi termékek terjesztése szocializált régi és újonnan felállított szervek útján.

E harmadik csoporton belül a terjesztés gyakorlati tennivalói a II. ügyosztályra hárultak, ennek kebelében működtek a katonai megbízottak (8. csoport), akiknek munkáját Kerekes Dezső, a megszüntetett Déli Hírlap kiadóhivatali igazgatója irányította.[32]

Írókat, újságírókat csak a Szellemi Termékek Országos Tanácsán keresztül lehetett foglalkoztatni. A beérkező kéziratot átvette az irodalmi és tudományos kiadó osztály lektori irodája. Innen, elbírálás után, vagy a szerzőhöz került vissza, vagy továbbították az irodalmi, illetve tudományos előadónak. A máso-

28 Uo. április 29. 1. o. Az átszervezések köréhez l. a Sajtódirektórium jegyzőkönyveit 1919. május 3-tól július 21-ig HMGy SA.

29 L. az előző jegyzetet és PI Arch. Vidéki sajtóosztály 603. fond 2/29.

30 L. az előző jegyzetet, április 16-i jelentés.

Nem tartalmazza e jelentés — mivel a szaklapok körébe sorolták — az Aradon 1904-ben indult katonai hetilapot, A Hadsereget, amelynek kiadótulajdonosa és szerkesztője Hehs Aladár volt, de nem szerepel korábban sem a megszüntetendő lapok között. Hehs Aladár még megkapta 1919-re az újságíróknak járó vasúti szabadjegyet és kérvényezte az ez évre esedékes 2000 korona dotációt. Kérvényére a választervezet március 8-án készült el, de március 18-án ad acta tették. A kereskedelemügyi miniszter átirata a hadügyminiszternek Hehs Aladár szerkesztő vasúti szabadjegye tárgyában. HL Hüm 1919. 529/Eln. a. 1/6—7—415—417. Kérelme a dotációról Országos Levéltár, Miniszterelnökségi iratok K 26 1919—III.

Két vidéki, rokkantak számára készült újság szűnt meg április közepén a Tanácsköztársaságot ért támadás következtében. Pozsonyban 1916. december 1-től jelent meg a Rokkantak Lapja, Nagyváradon pedig (bár megjelenési helyként Budapestet tüntették fel) a Rokkant Újság (Legénységi Hadirokkantak Országos Egyesülete hivatalos apja). *Lukács József:* A magyar katonai hírlapok és folyóiratok bibliográfiája II. Rákóczi Ferenctől napjainkig (1705—1914). Budapest, 1942. 87. és 90. o.

A Győri Katona Újság és makói Vörös Katona: Hadtörténelmi Közlemények, XXVI. évf. 1979. 1. sz. 96—97. o.

31 Megj. Tanácsköztársaság, 1919. 29. sz.

32 PI Arch. TAGyOB Magyari Károly jelentése a Közoktatásügyi Népbiztosság iratainak felszámolásáról és Szabados Sándor tevékenységéről 605. fond II/6—II/5 b. 132—135. o.

dik fórumon is elfogadott kéziratot átnézte még az írói választmány, szakmunka esetében az illetékes szak-népbiztosság referense. Innét a központi iroda elnöki osztályához, majd a termelő osztályhoz került, amely döntött a példányszámról és felhatalmazást adott az elnöki osztálynak a nyomdai megrendelésre. Ezt az utat kellett volna megjárnia a Hadtörténelmi Közlemények valamennyi szakcikkének is, ám a lapot a papírhiányra való tekintettel már április 6-án megszüntették. Ez várt volna az 1919 januárjában indult légügyi szaklapra, az Aviatikára is, de a lap szerkesztősége — Szamuely Tibor támogatását élvezve — nem vette figyelembe a megszüntető határozatot, sem a lektorok és szaklektorok népes táborát; az Aviatikát és aviatikusokat a Tanácsköztársaság szolgálatába állította és csodával határos módon július 25-ig még papírt is tudtak szerezni. Az új erőre kapott Aviatika Stromfeld Aurél mátyásföldi látogatásáról, Dobos István és Szamuely Tibor emlékezetes kijevi repülőútjáról közölt cikkei, az újságban megjelent fényképek a lapot forrásértékűvé teszik.[33]

Az április 6-i lapbeszüntetések sem jelentettek végleges megoldást, a sajtóirányítás kérdésében a döntési jogot magának fenntartó Kormányzótanács néhány nap múlva ismételten foglalkozott ugyanezzel az üggyel. Az újabb határozat nyomán a Vörös Újság lett az egyesült párt, a Népszava a kormány hivatalos lapja. Napilap maradt a Volksstimme és azzá lett a Világszabadság, amely a földmunkások szövetségének orgánuma volt. A tervek szerint az egyes népbiztosságok kaptak lapokat, így lett A Vörös Katona a Hadügyi Népbiztosság lapja, a Pesti Napló, a Szociális Termelés és az Újság a Pénzügyi, a Világ a Közoktatásügyi, a Pesti Hírlap, a Külügyi, az egyesült Kis Újság és a Friss Újság a Földmívelésügyi Népbiztosságé. A Magyar Távirati Iroda kőnyomatosai helyett a Közoktatásügyi Népbiztosság kiadásában egyetlen maradt, Munka címmel. Hivatalos lap volt a Tanácsköztársaság, félhivatalos pedig Az Est. Április 14-én kelt ez a határozat, s ekkor döntöttek arról is, hogy a beszüntetendő lapok személyzete — az újságírók kivételével — tovább is megkapja a fizetését, amíg más módon nem történik intézkedés.

Ezen az ülésen ugyan határozat született, de ez sem bizonyult véglegesnek. Ugyanezek a problémák, ugyanilyen formában, szóba kerültek a Forradalmi Kormányzótanács Politikai Bizottságának ülésein is.[34]

A román burzsoázia időközben bekövetkezett támadása, a hadihelyzet alakulása miatt a sajtó ügye lekerült a napirendről. Lényegesen fontosabb volt, hogy a lakosság széles rétegeihez eljutó, a Tanácsköztársaság politikáját és katonai védelmét ismertető-magyarázó röplapok, propagandanyomtatványok kiadása ne szenvedjen hátrányt. A sajtóközleményeket különben is szűk területre korlátozták, a kormányzótanácsi rendeleteken kívül alig-alig tudtak más közleményeket kiadni. Valamennyi lapban megjelent a Hadügyi Népbiztosság közleménye, e szerint „csapatszállításokról és csapateltolásokról szóló híreknek lapokban, levélben, táviratban vagy telefonon való közlése és továbbítása tilos."[35]

S mivel a szükségszerű és politikai szempontból rendkívül fontos propagandakiadványok felemésztették a papírkészleteket, a meglevő papír pedig a hivatalos és pártlapok, továbbá a propagandaanyag szempontjából fontos volt, folyamatosan szűntek meg a lapok. Május 25-től Budapesten csak a következők jelentek meg: Népszava, Vörös Újság, Volksstimme, Világgazdaság, Pester

33 PI Arch. Sdir. jkv. 601. fond 3/2.; l. még a 26. sz. jegyzetet.
34 PI Arch. Korm. tan. Politikai Bizottsága ülésének jegyzőkönyvei 1919. április 17. 601. fond 1/36.
35 HL Hünb 1919. Eln. a./III. 4242—1919. IV. 21. 1/120—831.

Lloyd, Érdekes Újság, Tolnai Világlapja, Képes Újság, 2—3 színházi és humoros lap. Az újonnan indultak közül fennmaradt a Proletár Hadsereg, a Szociális Termelés, a Jogtudományi Közlöny helyett kiadott Proletárjog, az Ifjú Proletár, a Nőmunkás, a Szakszervezeti Értesítő, valamint az Új Idők című szépirodalmi lap. A tudományos lapok — Természettudományi Közlöny, Magyar Nyelvőr — továbbra is megjelentek, valamint a nagymúltú Nyugat is. Az egyes népbiztosságok hivatalos lapjain kívül idegen nyelvű pártlapok is napvilágot láttak.

A vidéki lapokat, általában szocializált formában, meghagyták. 1919 június végén a meg nem szállt területeken 25 vidéki napilap és 58 hetilap jelent meg.[36]

Az eddigi viták a sajtóról nem csupán a megszüntetés és fennmaradás kérdése körül folytak. Ennél fontosabb volt a sajtó elvi irányítása. Olyan új tartalmú, a Tanácsköztársaság értelmét és célját ismertető és híven tükröző lapokat kellett létrehozni, új, forradalmi szellemű szerzői és szerkesztői gárdát toborozni, amely, illetve akik valóban megfelelnek ennek a követelménynek, képesek megteremteni a szocialista újságírást. „A forradalom dicsőítése banális frázisokkal nem elegendő, hanem rá kell mutatni a tényleges haladásra és föl kell tárni azokat a területeket, ahol a haladás hiányosabb tempójú" — Lenin szavai útmutatóul szolgáltak a szocialista újságírás számára.[37]

A proletárdiktatúra érintetlenül hagyta az 1918. évi II. Néptörvényt a sajtószabadságról, sem a kormányzótanácsi, sem a sajtódirektóriumi határozatok nem sértették meg azt. A Tanácsköztársaság 1919. április 2-án kiadott ideiglenes alkotmánya csak az irányító és végrehajtó hatalomról rendelkezett.[38] A sajtó kérdését is az e rendelet alapján összehívott Szövetséges Tanácsok Országos Gyűlése rendezte. Az 1919. június 23-án elfogadott alkotmány így rendelkezett: „A Tanácsköztársaságban a dolgozók véleményüket írásban és szóban szabadon nyilváníthatják, de megszűnt a tőkének az a hatalma, amellyel a sajtót a kapitalista gondolkodásmód terjesztésének és a proletáröntudat elhomályosításának eszközévé alacsonyította. Megszűnt a sajtónak a tőkétől való függése is. Minden nyomtatvány kiadásának joga a munkásságé és a Tanácsköztársaság gondoskodik arról, hogy a szocialista eszme az egész országban szabadon terjedjen."[39]

Terjesztés, propaganda, hadseregpropaganda

Hogy a „szocialista eszme az egész országban szabadon terjedjen", tulajdonképpen megfogalmazása volt annak a gyakorlatnak, amelyet a tanácsköztársasági irányító szervek, a sajtóügyek állami kézbe vételével, az első perctől kezdve követtek. A Sajtódirektórium már március 27-i ülésén állást foglalt a propaganda mellett a terjesztés kérdésében is, biztosítva a szervezeti és tárgyi feltételeket a terjesztési és propagandamunka zavartalan lebonyolításához.[40]

A Szellemi Termékek Országos Tanácsa szocializálta az Általános Beszerzési

36 *Siklós András:* A magyarországi sajtó a forradalmak időszakában 1918—1919. *Magyar Könyvszemle*, 79. évf. 1963. 1—2. sz. 80—81. o. és *uő:* Az 1918—1919. évi magyarországi forradalmak. Források, feldolgozások. Budapest, 1966. 60—61. o.

37 *Népszava*, 47. évf. 1919. 93. sz.

38 A Forradalmi Kormányzótanács és a Népbiztosságok rendeletei. Szerk. Pongrácz Jenő. Budapest, 1919. (Tanácsköztársasági törvénytár 1—5. füzet) (a továbbiakban — Tanácsköztársasági törvénytár) 1. füzet 43—47. o.

39 A Tanácsköztársasági alkotmánya 8. § Sajtószabadság. Megj. Tanácsköztársaság, 1919. 78. sz.

40 PI Arch. Sdir. jkv. 1919. március 27. 601. fond 3/2.

és Szállítási Részvénytársaságot, annak kiépített szervezetét állította a vidéki sajtóterjesztés szolgálatába.[41] A fővárosban megszervezték az utcai és a fedél alatti árusítást. Mindkét árusítási formánál eltörölték az óvadékot, ezzel lehetővé tették, hogy bárki árusíthasson újságot. Az igények a Rökk Szilárd utcai lapelosztó központhoz futottak be, s innét indultak a szállítmányok.

A Vörös Újságot és a Népszavát a párt maga terjesztette. A terjesztésnek ez a formája nagyobb önállóságot jelentett, viszont nagyobb körültekintést, pontosabb szervezést igényelt és nagyobb kockázattal járt. „Nagy papírínség folytán csak 5%-ot veszünk vissza" — táviratozta május 14-én a Népszava szerkesztősége a megyei direktóriumoknak — „Ennél többet eladott lapoknak tekintünk. Csak annyit rendeljen, amennyire szüksége van."[42]

A Vörös Újság április elsejétől előfizetési felhívást tett közzé. A lapot majdnem önköltségi áron bocsátották az előfizetők rendelkezésére. A Vörös Újság abban is részt vállalt, hogy a többi sajtótermék terjesztése minél simábban, zavartalanabbul történhessék. Cikkekben, riportokban ismertette és népszerűsítette a SZTOT Terjesztési Csoportjának feladatát, célját, munkatársainak sokirányú tevékenységét. Felvilágosítással szolgált arról is, hol és milyen formában lehet bejelenteni a lapigényeket.[43]

A sajtótermékek terjesztését a SZTOT végezte a Közoktatásügyi Népbiztosságon belül, Szabados Sándor irányításával, aki a mellérendelt propagandacsoportot is irányította. A Terjesztési Osztály kebelében külön egységet képezett a már említett hadseregpropaganda csoport, amely a frontot volt hivatva sajtótermékekkel és röpiratokkal ellátni.[44]

Azon túlmenően, hogy terjesztési ügyekben a Vörös Újság segítette a Közoktatásügyi Népbiztosság munkáját, a szocializmus állami propagandáját is figyelemmel kísérte. Kommunista kultúra címmel állandó rovatot indított, ebben a kulturális — múzeumi, színházi, szabadegyetemi — hírek mellett teret szentelt a propagandamunkának is. Ezen kívül cikkekben, riportokban ismertette — s ha kellett, bírálta — a Közoktatásügyi Népbiztosság propagandistáinak munkáját. A propagandáról szóló valamennyi cikk következetesen szólt a jó propaganda szükségessége mellett, összehasonlítást téve a korábbi és a tanácsköztársasági munka között.

„Propaganda munka, a nép széles rétegeinek felvilágosítása, ismeretes szavak már a múltból is, de mindig és mindvégig csak üres szavak, jól hangzó frázisok maradtak . . . Csak szemfényvesztés volt a régi uralom részéről az egész akció, hiszen létérdekük szólott az ellen, hogy a tömegek végleg tudáshoz juthassanak . . .

A proletáruralom ezzel szemben éppen a dolgozó néptömegek kezébe teszi le sorsuk irányítását, a hatalom gyakorlása ezentúl csakis azoknak részvételével történhetik, s ezért aligha van elsőrendűbb érdeke, minthogy a dolgozó proletárok milliói tényleg érdeklődést tanúsítsanak a közügyek iránt, s kellő képzettséget nyerjenek . . .

Propaganda munka a nép széles rétegeinek felvilágosítására tehát a proletár-

41 Uo. TAGyOB Magyari jelentés. 605. fond II/5. 132—219. o. Az Általános Beszerzési és Szállítmányozási Rt.-tól, amely a Kereskedelemügyi Minisztériumtól 72 821/III. 1912. sz. alatt kizárólagos jogot kapott sajtótermékek szállítására és árusítására, a Minisztertanács 1843/1919. III. 12. sz. alatt ezt a jogot megvonta. Az intézkedés azonban az adminisztráció útjain lassan haladt, így a Tanácsköztársaság az érintetlen szervezetet szocializálhatta. L. még a tárgyban OLME K 26 1919—III. 1207.

42 PI Arch. 606. fond 6/4 1—72. o., az idézett távirat 51. o.

43 *Vörös Újság*, 2. évf. 1919. 58. sz. és 84. sz. Kommunista Kultúra — Propagandatermékek terjesztése (a továbbiakban VU).

44 PI Arch. TAGyOB 605. fond II/5. 1—219. o.
A Közoktatásügyi Népbiztosság propaganda csoportjáról: PI Arch. Korm. tan. jkv. 5. ülés, március 28. Kunfi Zsigmond bejelentése Szabados Sándor osztályvezetői megbízatásáról. 601. fond 1/4 a.

államban nem frázis, nem kortes csaholás, hanem a legelső és legfontosabb teendő, amely nélkül a tulajdonképpeni alkotó munka el sem indulhat, a szocialista célok valóra nem válhatnak."[45]

A Közoktatásügyi Népbiztosság rendelkezése a propagandáról a Tanácsköztársaság című hivatalos lap június 11-i számában jelent meg. A rendelkezés több, a gyakorlati munkát irányító paragrafusa mellett a propaganda tartalmi fontosságát hangsúlyozta.[46] A Közoktatásügyi Népbiztosság elveiben helyes úton járt, a gyakorlatban a megjelent röpiratok azonban nem tükrözték ezt a következetes elvi állásfoglalást. Részben azért, mert túl sokféle röpirat jelent meg, részben azért, mert nem mindegyik színvonala felelt meg a követelményeknek. A Közoktatásügyi Népbiztosság és a SZTOT égisze alatt április közepétől 84 féle falragasz és 334 féle propagandairat jelent meg (füzet, röpcédula, röpirat, brosúra és egyéb aprónyomtatvány), mindez 23 millió 710 ezer példányban.[47]

Az az ipari vagy agrárproletár, akinek naponta többfajta röpirat jutott a kezébe, különböző — egymástól sok esetben igen eltérő — színvonalon, nehezen tudhatott eligazodni a számára új, bonyolultnak látszó társadalmi kérdésekben, újonnan kialakuló birtok- és tulajdoni viszonyokban. A rossz, tehát felesleges röpiratok ellen erélyes cikket jelentetett meg a párt lapja: „Papírínség idején is igaz, hogy jó röpiratból százezer példány is kevés, rossz röpiratból ezer példány is sok. Kár a papírért, amit jobb célra is fel lehetett volna használni. Kár a szedésért. Kár a munkáért. Száz röpirat közül 10 jót kihalászni nem a földmívelő proletárok, hanem a népbiztosság embereinek dolga legyen."[48]

Az egyes népbiztosságok külön is foglalkoztak propagandamunkával, röplapok kibocsátásával, tevékenységükről azonban nem sok adat maradt fenn. Kevés a vizsgálható anyag a Hadügyi Népbiztosság és elődje, a Hadügyminisztérium propagandájáról is.

Az első kísérlet a külön hadseregpropaganda megteremtésére 1918 novemberében történt. Friedrich István államtitkár aláírásával jelent meg a belső rendelkezés, amelynek alapján a Hadügyminisztérium kebelében külön sajtóosztályt állítottak fel. E rendelkezés alapján azonban a propagandaügyek az Elnöki 10. osztálynál maradtak.[49] Ez az ügyosztály nem sokáig volt az Elnöki 10. osztály hatáskörében. 1918. november 25-i keltezésű az újabb rendelkezés: „A propaganda ügyek vitelére egy külön önálló osztály szerveztetett (31. oszt.) vezetője Hacsak Géza."[50]

Hogy ez a minisztériumi propagandaosztály miként tevékenykedett, az iratokból nem állapítható meg. Tevékenysége valószínűleg a leszereléssel, majd a toborzással kapcsolatos plakátok kiadásában merült ki.[51] A visszaemlékező egykori katonák nem erről, hanem a hozzájuk eljutott pártpropagandáról be-

45 VU 2. évf. 1919. 58. sz.

46 A Közoktatásügyi Népbiztosság 39. KN. rendelete a propagandatanfolyamok szervezéséről. „A proletárdiktatúra legfontosabb feladata a proletárlelkeket a szocialista világnézettel átitatni." Megj. Tanácsköztársaság, 1919. 63. sz.

47 PI Arch. TAGyOB 605. fond II/5 1—219. o. A TAGyOB-anyagban szereplő számok a Közoktatásügyi Népbiztosság pénzügyi kimutatásaiból kerültek a Szabados Sándor tevékenységét vizsgáló aktákba. Nem az eredeti okmányok vannak itt összegyűjtve, hanem Magyari Károlynak az eredeti alapján készült jelentése.

Az itt feltüntetett mennyiség sokkal több, mint amit a Közoktatásügyi Népbiztosság jelentésében a Tanácsok Országos Gyűlése elé terjesztett. Ebben azonban az adatok csak az 1919. március 21. és június 1. közötti időre vonatkoznak: 81 féle könyv és füzet, összesen 3 millió 783 ezer példányban, ezen kívül román, szerb, szlovák, horvát, cseh, héber nyelven összesen 5 millió 951 ezer kiadvány.

Ezen jelentés egy másik részében olvasható, hogy 38 féle magyar plakát, 74 féle magyar és 75 féle nemzetiségi röplap, 51 féle magyar és 22 féle nemzetiségi könyv jelent meg. Példányszám itt nincs. PI Arch, A. II. 7/12 96. o. Közli: A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai 6/b kötet. Budapest, 1960. 61—77. o.

48 VU 2. évf. 1919. 106. sz.

49 „A sajtóosztály feladata nemcsak tájékoztatni, hanem amennyire lehetséges, irányítani is a sajtó munkáját." HL Hüm 1918. 29 737/Eln. a. 1/5—233.

50 Uo. 29 780/Eln. sz. rendelet. 31 666/Eln. a. 1/5—251.

51 A hazatérő katonák felruházása... Leszerelő helyek kijelölése... HMGy Nyomtatványtár 2252/Nyt. 1—6.

szélnek. Szabó Sándor, a 32. vörös gyalogezred katonája mondta, hogy 1918 decemberében rendszeresen olvasták a párt röplapjait és a Vörös Újságot, „három katona járt ki az ablakon érte".[52]

A külön hadseregpropaganda nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Hacsak Géza lemondott, a propagandaügyek visszakerültek a Sajtóosztályhoz.[53]

A Tanácsköztársaság kikiáltása után nem éledt újjá a hadseregpropaganda csoport, vagy ha létezett is, nem működött, nem volt kapcsolata a népbiztosokkal, sem a Sajtódirektóriummal, sem a nyomdákkal, kiadókkal, újságírókkal. Szamuely hadügyi népbiztosnak sem lehetett tudomása a Hadügyi Népbiztosság propaganda csoportjáról, ugyanis a katonák körében végzendő propagandához a Sajtódirektóriumtól kért segítséget, „katonai dolgokhoz is értő újságírókat."[54]

A népbiztosságok átszervezésének idejére esik az új hadseregpropaganda csoport életre hívása. A Kormányzótanács április 2-i és 3-i ülésén foglalkozott a Közoktatásügyi Népbiztosság átszervezésével és úgy döntött, hogy ennek keretén belül állítják fel a Hadsereg Propaganda csoportot is. Az ügyosztály vezetőjévé Szamuely Tibort nevezték ki, aki egyúttal Lukács György, Kunfi Zsigmond és Szabados Sándor mellett közoktatásügyi népbiztosi kinevezést is kapott.[55]

A Közoktatásügyi Népbiztosság szervezeti felépítése nem tükrözi ezt az állapotot. A Szocializmus állami propagandája elnevezésű csoport Szabados Sándor vezetésével a Közoktatásügyi Népbiztosság VII. csoportja volt és négy részre tagozódott:

1. Tudományos propaganda
2. Munkásfőiskola
3. Továbbképző tanfolyamok
4. Ifjúmunkás-propaganda.

Nincs külön kiemelve a hadseregpropaganda a későbbi átszervezés során sem. A június 24-e után ismét átszervezett Közoktatásügyi Népbiztosságnak három főcsoportja maradt. Ezek közül a III. volt a Propaganda főcsoport, ismét Szabados Sándor vezetésével.[56]

Mindezek ellenére a Hadsereg Propaganda csoport Szamuely Tibor vezetésével működött. Kétirányú tevékenységet fejtett ki: irányította a határon belüli és a határon kívüli propagandát. A csoportnak külön sajtóosztálya volt, feladata a kül- és belföld tájékoztatása, kapcsolattartás a különböző propagandacsoportokkal, a hadseregfőparancsnoksággal, annak tájékoztatása, valamint a harcoló alakulatok tájékoztatása.

52 HL visszaemlékezések 134/2. Szabó Sándor 32. gyalogezred, Rozsnyai Rudolf 32. gy. e.; Teleki László 86. gye.

53 A Sajtóosztály egyik vezetője ekkor Lajtos Géza vk. szds. Visszaemlékezéseiben azt írta, azért kérte magát vissza a sajtóosztályhoz, hogy némi befolyással lehessen az eseményekre. A későbbiek folyamán aktív szerepet játszott a Friedrich-féle kormányalakítás előkészítésében HL Hünb. 1919. 124/2—4. 2—4. o.

54 „Szamuely népbiztostól értesítés jött, hogy szükség lenne katonai dolgokhoz is értő újságírókra. A Sajtódirektórium a maga részéről Komáromi, Uray és Várnay hírlapírókat ajánlja ugyan, de lehetőleg állástalan hírlapírókat alkalmazzanak. Ügyintéző Persián Ádám." PI Arch. 601. fond 3/2.

55 „Szamuely Tibor a propaganda-ügyosztály vezetését vállalja úgy, hogy a hadügyi propaganda egyesíttessék a közoktatásügyi propagandával és ő átmegy a Közoktatásügyi Népbiztossághoz." PI Arch. Korm. Tan. jkv. 7. ülés április 2. PI Arch. 601. fond 1/6 a. és uo. 8. ülés április 3. 1/7.

56 *Bellér Béla:* Az 1918/19-es forradalmak közoktatáspolitikája. *Századok*, 113. évf. 1979. 2. sz. 183—229. o. A TAGyOB anyagában erre az időszakra vonatkozóan a következő található: a Közoktatásügyi Népbiztosság VII. foglalkozott a szocializmus állami propagandájával. Öt részre tagozódott e csoport: tudományos propaganda, ifjúmunkás propaganda, továbbképző tanfolyamok, hadseregpropaganda és a Munka című kőnyomatos szerkesztősége és kiadóhivatala — és mivel ez az orgánum volt a vidéki sajtó hírforrása, ide tartozott a vidéki sajtóosztály. Magam ezzel az adattal nem találkoztam, a Közoktatásügyi Népbiztosság iratait eredetiben nem volt módomban átnézni. L. még a 32. és 47. sz. jegyzetet.

A Közoktatásügyi Népbiztosság e VII. (propaganda) csoportja mellett működött, szintén a Közoktatásügyi Népbiztosságon belül a Szellemi Termékek Országos Tanácsa is, szintén Szabados Sándor irányításával, ennek II. ügyosztályában a 8. volt a katonai megbízottak csoportja. L. a 3. sz. jegyzetet.

A Hadsereg Propaganda csoport irataiból alig maradt valami az utókorra, a csoport ügyiratainak gyűjtőjében viszont számtalan távirat van, amelyeket a vidéki alakulatoknak küldtek. Feladóként A Vörös Katona című lap szerkesztősége és kiadóhivatala szerepel. A táviratokat a szerkesztőség a propagandacsoport utasítására küldte szét, érdeklődve a még felmerülő igények iránt is. „Mától kezdve négyezer Vörös Katonát küldünk, gondoskodjék székely ezred elvtársai között való szétosztásról. Sürgönyválaszt, lap megérkezik-e, értesítést, székely ezred részére hova küldendő még lap, kinek és mennyi Vörös Katona."[57] Azt, hogy ezeket a Hadsereg Propaganda csoport utasítására küldték szét, egy másik távirat bizonyítja: „Szamuely politikai megbízott rendeletére 1919. április 4-től 10. Dandárcsoport részére, Miskolc, 600 pld. Vörös Katonát küld a szerkesztőség".[58]

Április 11-én a Hadügyi Népbiztosság 8. (politikai) osztályától is mentek táviratok a vidéki parancsnokságokhoz: „Politikai megbízottak azonnal jelentsék, van-e megfelelő mennyiségű propagandairat és forradalmi röplap birtokukban... A politikai megbízottak és a propaganda bizottság között állandó futárösszeköttetés tartandó fenn". Erre a táviratra válasz is érkezett: „Kérünk az 5. vörös hadosztály részére kb. 8000 főt számítva alkalmas felvilágosító röpiratokat és újságokat küldeni, lehetőleg kommunista iratokat. Ez sürgős és fontos volna." Április 14-én szintén táviratban jelezte a politikai osztály, hogy az anyagot összeállították, és az alakulat azonnal küldjön érte futárt Budapestre.[59]

A Hadügyi Népbiztosság 8. osztályának táviratai azonban csak részben mentek a Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg Propaganda csoportján keresztül. A cím, amelyet a 8. osztály a vidéki alakulatokkal közölt, többnyire az Esterházy u. 30. A Vörös Katona szerkesztősége a Rökk Szilárd utca 32-ben volt, a Közoktatásügyi Népbiztosság Szellemi Termékek Országos Tanácsa a Markó utca 25-ben, ennek terjesztési csoportja a Lónyai utca 9-ben, a Hadsereg Propaganda csoport pedig a Nemzeti Palotában. Az Esterházy utca 30. szám alatt az Országos Propaganda Bizottság hivatala volt. Az Országos Propaganda Bizottság egészen augusztus 1-ig működött. Az ellenforradalom hatalomra jutása után megpróbálták saját propagandaminisztériumként munkába állítani — külön katonai csoporttal — de ez a próbálkozás rövid idő alatt megbukott.[60]

A Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg Propaganda csoportjának sokirányú tevékenységéről maradtak tárgyi emlékeink. Így néhány fénykép a képgyűjteményből, amelyek a csoport feloszlása után a Nemzeti Múzeumba, majd a Hadtörténeti Múzeumba kerültek. Valószínű, hogy külön haditudósító szolgálatot is akartak felállítani, iratanyaga azonban nincs.[61]

Bár a Hadügyi Népbiztosság propagandamunkáját nem hangolta össze a Közoktatásügyi Népbiztosság megfelelő csoportjának munkájával, rendeleteivel segítette azt. A Hadügyi Népbiztosság elnöki a. osztálya április 23-án rendelet-

57 PI Arch. 606. fond 6/4 62. o.
58 Uo. 64. o.
59 HL Hünb 1919. 12. doboz 12/17 és 12/228.
60 „...az 5. hete felállított propaganda ministerium nem dolgozik, a minister még be sem ment a ministeriumba (Esterházy u. 30)" 15 441/IX. Eln. 8. oszt. folytatólagos iratszámozás. HL HM 1919. 693. doboz, Esterházy u. ma Puskin u., Lónyai u. ma Szamuely u. Nemzeti Palotának a királyi várat nevezték el az októberi forradalom alatt.
61 Katonák az 1. gyalogezred Üllői úti laktanyájában: 1918. december, 1919. január; az 1919. július 21-i népgyűlés a Rákóczi téren. Englender Miksa felvételei. Korabeli nagyítás, kartonra ragasztva. Hátlapon: „MN Múzeum Könyvtár — Proletár Diktatúra" téglalap alakú gumibélyegző 92, 93. ill. 94-es leltári számmal. Fehér temperával HP 202, HP 203, illetve HP 204 jelzés. HMGy. Fotóarchivum 5603, 5613, 5614/Neg.
Irodalom: A Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg-Propaganda osztályának képgyűjteményéről. Vasárnapi Újság, 66. évf. 1918. 24. sz. 277—280. o.
Téglalap alakú, 13×53 cm-es gumibélyegző, felirata: „VÖRÖS HADSEREG TUDÓSÍTÓ IRODÁJA, Budapest, IV. Fővám tér 2—3." HMGy. Bélyegzők 1529/Bé.

tervezetet készített, hogy a kaszárnyákban, s mindenütt, ahol katonák nagyobb csoportja tartózkodik, sajtóbizalmit válasszanak maguk közül és kérte a sajtóbizalmiak nevét.[62]

A Közoktatásügyi Népbiztosságon működő Hadsereg Propaganda csoport mellett a Szellemi Termékek Országos Tanácsa is irányította katonai megbízottain keresztül a hadsereg propagandáját, hatáskörükbe tartozott a front ellátása időszaki kiadványokkal, röplapokkal.

Az együttműködés nem volt zökkenőmentes, az ellátás nem volt egyenletes, tekintettel arra, hogy a sajtótermékekről ugyan a Szellemi Termékek Országos Tanácsának tudomása volt, tehát propagálhatta és terjeszthette őket, de a röplapokról és propagandakiadványokról nem mindig szerzett tudomást, ezek ugyanis a SZTOT megkerülésével is megjelenhettek.

Az alakulatokhoz a SZTOT Terjesztési csoportjának katonai megbízottja, Kerekes Dezső is elküldte a maga táviratait, amelyekben arról érdeklődött, hogy mennyi az alakulat létszáma, milyen az anyanyelve és ki gondoskodik az újságok szétosztásáról.[63]

Kerekes Dezső csoportja a hadrakelt seregen kívül a polgári lakossághoz is szerette volna a katonai röpiratokat és főként A Vörös Katonát eljuttatni. A vidéki munkástanácsokhoz intézett körtáviratban kérték, hogy felmérve a helyi igényeket, jelentsék azt, és a gyorsáru csomagban küldött katonalapot ingyenesen osszák szét a lakosság körében. A munkástanácsok általában válaszoltak, vagy legalábbis jelezték, hogy megkapták a csomagokat. Ahonnét nem érkezett vissza semmi, oda általában felelősségrevonó táviratot küldtek, mint Matykó Gyulának Zalaegerszegre: „Semmi értesítés, Vörös Katona megérkezett és osztják-e". Hasonló tartalmú táviratot küldött a katonai megbízottak csoportja Szolnokra is.[64]

Végül megpróbálták egyesíteni és egységesíteni a hadseregpropagandát és a katonai lapterjesztést. „A Közoktatásügyi Népbiztosság keretében alakult Szellemi Termékek Terjesztési Központja IX. Lónyai u. 32. sz. alatti új helyiségében megkezdte működését... A Terjesztő osztály szorosan együttműködik a Hadsereg Propaganda Osztállyal, amely egységesen irányítja katonáink összes kulturális szükségletét... A Terjesztési Osztály és a Hadsereg Propaganda közös Sajtóosztálya Lónyai u. 32. kéri az alakulatokat, igényeljenek lapot, illetve írjanak a hadsereg életéről."[65]

A hadsereg propagandaanyaggal való ellátásában, azok mennyiségében és minőségében alapvető követelmény volt annak figyelembevétele, hogy az osztályalapokon létrehozott magyar Vörös Hadsereg védelmi célra felállított hadsereg, amelynek személyi összetétele a hadsereg szocialista jellegét erősítette. Ezt a jelleget voltak hivatva erősíteni és megtartani a parancsnoki helyeken tevékenykedő tisztek mellé beosztott politikai megbízottak. A politikai biztosok feladata közé tartozott az is, hogy a katonák számára a felvilágosító röpiratokat, újságokat biztosítsák. A politikai megbízottak, helyetteseik, illetve az általuk kinevezett agitátorok tevékenysége azonban meglehetősen esetleges volt, főképpen azért, mert munkájuk központi irányítása sem volt egységes.[66]

A politikai megbízottak munkájának, a frontpropagandának hathatós megszervezése, egységes irányítása érdekében a Közoktatásügyi Népbiztosság május végén átiratot intézett a Hadügyi Népbiztossághoz, ebben meglehetős rö-

62 HL Hünb. 1919. Eln. a/I. 8277—1919. 1/31. 242.
63 PI Arch. 606. fond 6/24 7—8. o. L. még a 32. és 56. jegyzetet.
64 Uo. 6/4 62. o.
65 VU 2. évf. 1919. 84. sz.
66 *Mucs Sándor:* A Vörös Hadsereg politikai arculata. A Magyar Tanácsköztársaság 60. évfordulójára rendezett tudományos ülésszak IV. szekciójában elhangzott korreferátum, 1979. március 7. Megj. Budapest, 1980. 359—364. o.

vidséggel az alábbiakat közölték: „A múltakban fennállott, de akadály miatt alig működhető hadseregpropaganda-osztályt átszervezem."[67] Ugyanazon a napon kelt egy másik levél is Szabados Sándor megbízásából. Ez részletesebben ugyan csak a hadifényképezéssel foglalkozik, de általános érvényű megállapításokat is tesz. „A Tanácsköztársaság illustratív propagandája nem áll arányban sem a küzdő hadsereg teljesítményével, sem a mögöttes országrész proletárjainak áldozatkészségével és munkásságával. Sürgősen szükséges: a hadifényképtudósítók egységes katonai szervezése és irányítása, mert csak így készülhetnek úgy a küzdő hadseregről mint a pótkereteknél és hadi üzemekben olyan fényképfelvételek, amelyek kizárólag a hadseregpropagandát szolgálják. Az így nyert és terjesztésre alkalmas fényképeket úgy az illusztrált lapokban, mint a külföldön és magánkörökben fogjuk terjeszteni és a terjeszthetőségnek katonai szempontból való cenzúrálása végett egy megfelelő katonai szervnek ügyosztályunkhoz való állandó kiküldését kérjük."[68]

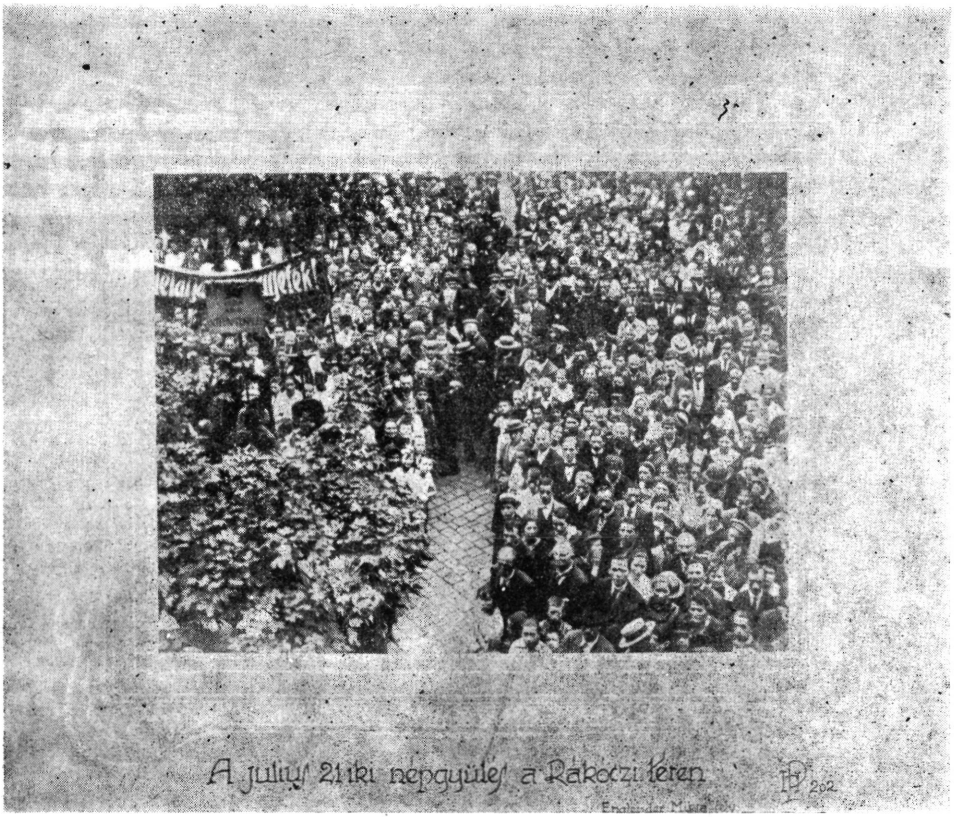
Arról, hogy a Közoktatásügyi Népbiztosság Hadsereg Propaganda csoportjához vezényeltek-e végül katonai dolgokhoz, sajtóhoz, propagandához, fényképezéshez is értő, megfelelő embert, nincs tudomásunk. Májusban már megindult a Proletár Hadsereg, a lap szerkesztősége maga intézte a terjesztést és a propagandát is, mindkettőt sokkal eredményesebben, mint a Hadügyi Népbiztosság, vagy a SZTOT korábban A Vörös Katonáét. Május végén, júniusban a katonai jellegű röplapoknak — a hadi eseményekről tudósító plakátoknak — politikai jelentősége volt nagyobb. Kiadásukkal és terjesztésükkel intenzívebben foglalkozott a Szellemi Termékek Országos Tanácsa és maga a párt is.[69]

A Hadsereg Propaganda csoportot a Forradalmi Kormányzótanács 1919 júliusában feloszlatta.[70]

Nincs sok remény arra, hogy a csoportban dolgozókról, a csoport munkájáról többet megtudjuk. Ha a feloszlatás után maradt is ügydarab, az a később felállított kultúrpropaganda osztály iratanyagához, így a Haubrich József házikezelőségéhez tartozó gyűjtőbe került. Augusztusban, amikor a „tisztogató" munkát elkezdték a Hadügyminisztériumban, az első tényked̈ések egyike a kultúrpropaganda osztály és a katonai színházak csoportjának azonnali beszüntetése volt. Az itt talált iratokat szétválogatták, az egyes osztályokat érintő darabokat kiemelték és átküldték az illetékes osztályhoz. Az oda megérkezésnek azonban nincs nyoma és sajnos iratjegyzék sincs arról, pontosan mit is küldtek át és hová. Azokat az ügyiratokat, amelyeket nem tudtak sehová sem besorolni, külön gyűjtőbe tették „Haubrich íróasztalában talált iratok" cím alatt, ezek között azonban számunkra jelentős darabok nincsenek.[71]

A Hadsereg Propaganda csoport nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, a propagandamunka azonban továbbra is országos jelentőségű volt. A tanácsok országos gyűlése után külön hangsúlyt kapott a harcoló alakulatok körében folytatott sajtópropaganda, de nagyobb mérvű kibontakozásra már nem volt lehetőség. A Közoktatásügyi Népbiztosság 54. számú rendelete erősen korlátozta a nyomtatott anyag megjelentetését, különösen az időszaki sajtóét. 1919.

67 HL Hünb, 1919. 124/8—579.
68 Uo. 124/8—580.
69 *Pór Bertalan:* Feleségeitekért, gyermekeitekért előre! Seidner plakátgyár 1604/Nyt. Proletárok! Dicsőséges Vörös Hadseregünk két napi szívós harc után... Világosság ny. 2371/Nyt. Diadalmasan előrenyomuló vörös csapataink... Újságüzem ny. 1851/Nyt. HMGy. Plakáttár.
70 PI Arch. TAGyOB 605. fond II/5.
71 „14 258/Eln. a. 1919. augusztus 4. Valamennyi kebelbeli osztálynak és csoportnak. A folyó évi 13 885/Eln. a. sz. rendelettel felállított 27/b. osztályt azonnal beszüntetem. A miniszter helyett Horovitz." HL HM 1919. 687. doboz. A hivatkozott 13 885/Eln. a. sz. rendeletet nem találtam meg az eredeti okmányok között, a Vörös Hadsereg Rendeleteiben (a Tanácsköztársaság előtt és után Rendeleti Közlöny) nem jelent meg, valamint 18 587/1919. XI. 3. Eln. a. Haubrich íróasztalában talált iratok. Uo. 687. doboz. Eln. a. III. tétel 3 — 22 420.

Az 1919. július 21-i Rákóczi-téri népgyűlés. Eredeti kép a Hadsereg Propaganda csoport gyűjteményéből, Englender Miksa felvétele. Az anyag a Magyar Nemzeti Múzeumba, majd a Hadtörténeti Múzeumba került az üvegnegatívokkal együtt. A kép jobb alsó sarkában az eredeti nyilvántartási szám: HP 202. (A Hadtörténeti Múzeum tulajdona.)

július 15-től, tekintettel a papírhiányra, csak az adhatott ki lapot, akinek erre a SZTOT új engedélyt adott. „Ily engedélytől van függővé téve a jelzett időponttól kezdődőleg azoknak az időszaki lapoknak megjelenése is, melyek a rendelet kihirdetésekor már megjelennek és nem vétetnek ki e rendelet hatálya alól a népbiztosságok kiadásában megjelenő időszaki lapok sem." A rendelkezés kötelezte a lapengedélyek kérőit, hogy jelentsék, minő és mennyi papírkészletük van. Az engedély megadását ettől és a Papír- és Nyomdaanyaghivatal véleményétől tették függővé.[72]

A Budapesten ekkor még megjelenő lapok — Vörös Újság, Népszava, Proletár Hadsereg, Tanácsköztársaság és néhány hivatalos lap — számára is csak rossz minőségű, barna szalmapapír maradt.

A szocializmus állami propagandája ebben az évben még egyszer az érdeklődés középpontjába került. Igaz, lényegesen szűkebb réteg, az ellenforradalom képviselői próbálták megérteni, mit jelenthetett ez a pár szó, mit takarhatott ez a számukra teljesen új fogalom. És mindössze ennyit sikerült megérteniök:

72 A Közoktatásügyi Népbiztosság 54. KN. sz. rendelete. Megj. Tanácsköztársaság, 1919. 87. sz.

Magyar hadügyministerium

17039.szám.

Eln.a.1919.

Kebelbeli K Ö R R E N D E L E T

Valamennyi kebelbeli főcsoport és csoport főnöknek osztályvezetőnek, szakszámvevőség vezetőjének s. h. főigazgatónak katonai különítmény parancsnokságnak

B U D A P E S T.

Budapest1919.évi október hó 26.-án.

Elrendelem, hogy a mennyiben a hivatalos levelezéseknél a folyó évi március 21-től augusztus 1-ig uralkodott rendszerre vagy annak szerveire hivatkozás történik, az ezentul mindig akként eszközlendő, hogy magából a hivatkozásból is kitünjék, hogy ez a rendszer soha semmiféle törvényes fórum által el nem ismertetett,- és evégből az emlitett rendszer által a saját megjelölésére használt különféle elnevezések /:tanácsköztársaság tanácskormány stb.:/ előtt mindenkor az "ugynevezett" szó alkalmazandó, mi által az emlitett körülmény kellőképen kifejezésre jut.

A minister helyett:

Knapp

helyettes államtitkár.

Knapp helyettes államtitkár rendelete a hadügyminiszter nevében a Tanácsköztársaság idejére vonatkozó hivatalos szóhasználatról. (17.039/Eln. a. rend. 1919. október 26. A Hadtörténelmi Levéltár tulajdona.)

a kommunizmus érdekében kifejtett propaganda az 1878:V. tc. izgatásról szóló szakasza, pénzügyi része pedig hűtlen kezelésnek minősül és az 1897:XX. tc. rendelkezéseibe ütközik.

Aki a Tanácsköztársaság ideje alatt a propagandán kívül sajtóügyekkel is foglalkozott, annak az ellenforradalmi kormány hatalomra jutása után különböző büntetőtörvények lázításról, kihágásról szóló paragrafusai alapján is felelnie kellett. Az 1918. évi forradalmi és a tanácsköztársasági jogszabályokat — beleértve a sajtóval kapcsolatos rendelkezéseket is — a szegedi kormány már 1919. június 9-én hatályon kívül helyezte, kimondva, hogy az „ország egész területére kiterjedő érvénnyel az 1918. évi II. néptörvény[73] hatályát fölfüggesztette" és a tanácsköztársasági „újságkiadással, sajtóval kapcsolatos mindennemű tevékenység kihágásnak minősül az 1916. évi IV. tc. 6. paragrafusa alapján".[74]

A budapesti „bevonulás" után, 1919 szeptemberében, a Hadügyminisztérium is megkezdte a körültekintő anyagmegsemmisítést. A 14 801/Eln. 10. számú, szeptember 4-én kelt rendelet a kommunista sajtótermékek bevonásáról intézkedett. A katonai kerületi parancsnokoknak elrendelték, mivel március és július között „mintegy kétmillió ív olyan tartalmú sajtótermék jelent meg, melyek nagyon alkalmasak a társadalmi rend felforgatására, a magyar nemzeti öntudat kiirtására, a kommunista és bolsevista téveszmék terjesztésére és a hadsereg elleni propagandára ... a legmesszebb menő módon intézkedjék, hogy az említett sajtótermékek az alárendelt csapatoknál, intézeteknél és egyéneknél felkutattassanak, elkoboztassanak és megsemmisíttessenek."[75]

A sajtószabadság korlátozására, a baloldali iratok megsemmisítésére szüksége volt az uralomra jutott jobboldali kormánynak, hogy kivonja a „veszélyeseket a forgalomból". Az igazságügyminiszternek már szeptember 8-án jelentette a budapesti államügyészség vezetője, hogy a megjelent tanácsköztársasági sajtótermékek átvizsgálása folyamatban van, azokról jegyzéket készítenek, amelyek majd alapját képezik a „sajtó munkásai elleni nyomozásnak". Dr. Baloghy főügyész „sürgősnek és fontosnak" tartotta, hogy „ezek a bűnperek sürgősen és azonnal megindíttassanak".[76]

Névtelen „honfiak" is beadványokat küldözgettek illetékeseknek a „józan cenzúra szükségességéről". A Hadügyminisztériumba küldött beadványt keserű megjegyzéssel látta el az Elnöki 8. osztály ügyintézője. „Még háború idején, — mikor sokkal nagyobb hatalom volt a kezünkben mint most, sem tudtunk a censurával boldogulni ... Ezt a miniszterelnök is tudja" — és szeptember 15-én ad acta tették a javaslatot.[77]

A közrendet és közbiztonságot veszélyeztető sajtótermékek beszolgáltatásáról szóló 4680 M. E. számú rendelet október 1-én jelent meg. A rendelkezés a közintézményeknek is kötelezővé tette, hogy beszolgáltassák a tulajdonukban levő az „úgynevezett Tanácsköztársaság" alatt keletkezett nyomdatermékeket, valamint előírta azt is, hogy mindazok „kik tudomással bírnak arról, hogy kiknek birtokában és hol léteznek ilyen sajtótermékek, kötelesek azt a szükséges adatok közlése mellett az illetékes kerületi kapitányságnak annál is inkább beje-

73 Az 1918. évi II. Néptörvény a sajtószabadságról. Megj. Magyar Törvénytár, 1918. évi törvénycikkek, Függelék.
74 HL HM 1919. 762. doboz, a szegedi ellenforradalmi hadsereg iratanyaga. Hivatalos Közlöny, Szeged, 1. sz. 1—1919. M. E. rend. és uo. Hivatalos Közlöny, 3. szám. 5—1919. M. E. rend. sajtótermékek ellenőrzése tárgyában június 12.
75 HL HM 1919. Eln. (10/35) osztály iratai, 693. doboz. Uo. utóiratok 15 602/Eln. 9., 15 628/Eln. 10., 377 082/Eln. 10. Válaszok arról, hogy az anyagokat megsemmisítették.
76 OL K 26 ME 1919—III. 1207. 23 158/1919. I., IV., V. sz. Hivatalos másolat.
77 HL HM 1919. En. 8. oszt. 15 774.

lenteni, mert ennek elmulasztása miatt a kihágási eljárás ellenük, mint részesek ellen, szintén folyamatba fog tétetni."[78]

A hadügyminisztériumi Elnöki 10. osztály szeptemberi rendelete, valamint a fenti miniszterlnökségi utasítás a Hadtörténeti Múzeumot igen érzékenyen érintette. A rendelkezést azonban a Múzeum akkori vezetői saját belátásuk szerint értelmezték, amennyiben beszolgáltatták a sajtótermékeket, vagyis kifejezetten az újságokat. A múzeumi gyűjteményben ma fellelhető Proletár Hadsereg, A Vörös Katona mind 1945 utáni beszerzés, ellenben megmaradt az akkori gyűjteményből a hivatalos lap a Budapesti Közlöny, a Tanácsköztársaság, valamint a Vörös Hadsereg Rendeletei teljes évfolyama. Többnyire megmaradtak az októberi forradalom és a Tanácsköztársaság alatt kiadott plakátok, valamint a brosúrák is.[79] A hiányokat körültekintő gyűjtéssel igyekeztek a későbbiekben is pótolni, ez azonban a két katonai lapot nem érintette.[80]

78 HMGy 2473/Nyt.

79 HL HM 1919. 16 124/Eln. 10. A Hadtörténelmi Levéltárnál és Múzeumnál talált sajtótermékek megsemmisítéséről, valamint a HMGy. Nyomtatványtár törzslapjai a megmaradt anyagról, illetve Y 388 raktári számon a Vörös Hadsereg rendeletei és Kisközlöny a Vörös Hadsereg rendeleteihez 1919. M. kir. Hadimúzeum könyvtári növedéki napló száma 230. A közlöny egyes példányait részben eldugták, részben a Hadügyminisztérium különböző osztályairól „kéregették" össze. Néhol kivehető az egykori tulajdonbélyegző is, így pl. Hadügyminisztérium 34. osztály (ez akkor a katonai jóléti ügyek osztálya volt); s hogy még kevésbé legyen feltűnő, az 1919. március 21-ig megjelent, és a román cenzúrával ellátott, augusztus 2 után kinyomtatott Rendeleti Közlönyt be is köttették, középre téve természetesen a március—júliusi „kommunista és így üldözendő" számokat.

Hasonló módon őrizték meg — csak köttetés nélkül — a Budapesti Közlöny c. hivatalos lap március 24-én megjelent 69. számát, amelynek címoldala a Tanácsköztársaság kikiáltását adta tudtul az ismert Mindenkihez! című kiáltvány közlésével. L. még a 69. sz. jegyzetet: a plakátok M. kir. növendéki napló száma 53 347.

80 Müllner János fotóriporter özvegye 1927-ben a férje hagyatékából származó üvegnegatívokat ajándékozott a Hadtörténeti Múzeumnak, ugyanakkor felajánlott több, birtokában lévő első világháborús és tanácsköztársasági plakátot, amelyet a Múzeum avval utasított vissza, hogy a gyűjteményben ezek megtalálhatók. Ügyiratszám 813/1927. A két évvel később felajánlott 1918-as és 1919-es plakátokból azonban már vásárolt a Múzeum. Ügyiratszám 736/1929.

MŰHELY

NYIKOLAJ DERZSALUK

A BUJANOV—LENCSÉS-PARTIZÁNCSOPORT TEVÉKENYSÉGE

1944 nyarán a Vörös Hadsereg megközelítette a nyugati államhatárt, miközben kiszorította a német csapatokat a szovjet területről. Erre az időre már nagyfokú aktivitás jellemezte a Kárpátokban működő partizáncsoportok tevékenységét. A hegyvidék területe lényegében a német csapatok közeli hadtápkörlete volt. A szovjet hadvezetés ezeket a partizáncsoportokat azzal a feladattal bízta meg, hogy folytassák az ellenséges erők és a védelem jellegének gondos felderítését, zavarják hadtápjának munkáját, segítsék az illegális mozgalom akcióit.

Az ilyen és hasonló feladatok végrehajtására hoztak létre egy partizánosztagot V. V. Bujanov és Lencsés János parancsnoksága alatt.

Amikor 1944 augusztusában a Lenin nevét viselő partizán-magasabbegység (parancsnoka Ivanov) Kijev városába érkezett, a Partizánmozgalom Ukrán Törzsében feszített ütemű munka folyt ezen alakulat személyi állományának elosztása céljából. Egyeseket párt- és tanácsi munkára irányítottak át azzal a feladattal, hogy szervezzék meg a háborús károkat szenvedett vállalatok, üzemek, kolhozok és állami gazdaságok helyreállítását; másokat a Vörös Hadsereg soraiba küldtek; ismét mások előtt pedig a német hadsereg hátában folytatandó felderítő-diverzáns tevékenység megpróbáltatásokkal terhes feladata állt.

V. V. Bujanovot, a „Lenin" partizán-magasabbegység egyik osztagának volt parancsnokát, az előző harctevékenységekkel kapcsolatos jelentése leadását és rövid pihenőt követően, behívták a Partizánmozgalom Ukrán Törzséhez, ahol T. A. Sztrokacs törzsparancsnoktól megbízást kapott arra, hogy szervezzen egy létszámában nem túl nagy osztagot a volt partizánokból, valamint a krasznogorszki antifasiszta iskolán végzett és jelenleg a kijevi különleges tanfolyamon tanuló magyarokból.

A hónap folyamán az osztag megalakult és 1944. október 6-án Kijevből vasúton Sztanyiszlav városába (Ivano-Frankovszk) szállították. Állományában 23 fő volt, ebből 9 szovjet partizán és 14 magyar. Az osztag parancsnoka V. V. Bujanov, politikai biztosa Lencsés János, törzsfőnöke Cserba Lajos, tolmácsa pedig Gombos Béla volt.

Az osztagra vonatkozó, október 7-én kelt parancs az osztag feladatát a német csapatok hátában, Magyarország területén, Sárospatak körzetében folytatandó tevékenységben határozta meg. Rögzítette a parancs az osztag harctevékenységének részletes feladatát: felderítés folytatása az ellenség mögöttes területein, robbantásos akciók végrehajtása a német csapatok közlekedési útvonalain, felvilágosító propagandamunka végzése a békés lakosság körében.[1]

1 Az Ukrán KP Központi Bizottsága (Kijev) Párttörténeti Intézetének Levéltára 62. f., 2. op., 141. gy. 3—4. o.

A Bujanov—Lencsés-partizánosztag október 16-ra virradó éjszaka egy „Douglas" gépen szállt fel az oprisovcei repülőtérről (Sztanyiszlav körzete) és a Kárpátok irányába vette útját. A repülési idő kb. 1 óra volt. A frontvonalhoz közelítve a repülőgép a német légvédelmi alakulat fényszóróinak vakító, sárga pászmáiba került. Ezt követően megjelentek az égen a légvédelmi lövedékek fehér vattacsomói. A repülőgép manőverezett, de időnként még így is a fényszórók sugarainak hálójába került. Az egyik lövedék közvetlenül a gép mellett robbant és oldalról erősen megdobta.

Vaszilij Vasziljevics Bujanov partizánparancsnok

— Csak legalább a német vadászgépek ne jönnének, különben végünk van — mondta Bujanov Lencsésnek.

A repülőgép hamarosan elhagyta a halált hozó zónát és folytatta útját. Valamennyi partizánt egyazon gondolat nyugtalanította: Hogyan tudják a sikeres földet érést biztosítani? Bár az osztag minden egyes harcosa tudta, hogy a felszállást megelőzően a Partizánmozgalom Ukrán Törzsének parancsnoksága kapcsolatba lépett az A. V. Tkanko parancsnoksága alatt álló partizán-magasabbegységgel, és feladatául szabta Bujanov osztagának fogadását a magasabbegység bázisának közelében, mégis valamennyien nyugtalanok voltak.

A. V. Tkanko magasabbegységénél minden szükséges intézkedés megtörtént az ejtőernyősök fogadására, meghatározott helyeken keresőcsoportokat helyeztek el. A találkozásra való felkészülést kellően végrehajtották. Sajnos azonban,

a Kárpátok felett erős szelek jártak és az ejtőernyősöket a kijelölt földetérési zóna határain kívülre sodorták. Bujanov és Lencsés ejtőernyőinek fehér kupoláit, ráadásul, még messzebb vitték a csoport többi tagjaiétól. A földet érést követően ők ketten megtalálták egymást és tájékozódni próbáltak. Latolgatták, hogyan tudnák elérni az osztag harcosait. Halogatás nélkül elindultak abba az irányba, ahol az osztag zöme földet ért. Hamarosan két ember körvonalait figyelték meg. — Kik lehetnek? — kérdezte magában egyszerre Bujanov és Lencsés.

— Feküdj! — suttogta a komisszár.

Ebben a pillanatban megszólalt egy hang:

— Észrevettünk benneteket, kik vagytok?"

— Az ötödik óceán vendégei — válaszolt Bujanov.

— A Kárpátokban tiszta a levegő — hangzott túlfelől a válasz, vagyis a szabályos jelmondat, így Bujanov és Lencsés bátran közeledett az ismeretlenekhez. Találkozva a partizán járőrrel, elhangzott a kérdés:

— És a többi elvtárs merre van?

— A közelben kell lenniök, hiszen egy lyukból ugrottunk ki valamennyien — válaszolt szinte egyszerre Bujanov és Lencsés.

Mint később kiderült, a Tkanko magasabbegységétől kiküldött keresőcsoport nagy tapasztalattal rendelkezett és hamarosan összegyűjtötte Bujanov osztagának valamennyi harcosát. Megállapították, hogy nem minden ejtőernyős ért földet szerencsésen: két magyar — Bukor Kálmán és Miklós Antal — valamint Panov, az osztag orvosa, lábtörést szenvedett, így kénytelenek voltak kezelés céljából mindhármukat hátrahagyni.

Ezek után az osztag parancsnokát és politikai biztosát elvezették Tkanko törzséhez, a többi felderítőt pedig elkísérték a közeli erdőben levő szállásra, itt is éjszakáztak.

Október 16-án reggel Bujanov találkozott Tkankóval. Hosszasan beszélgettek az ellenség mögöttes területén kialakult helyzetről, a tevékenység legégetőbb kérdéseiről. A megbeszélés során Tkanko igyekezett minél több gyakorlati tanácsot adni ahhoz, hogy a Bujanov—Lencsés-csoport a lehető legjobban tisztázhassa a helyzetet és megóvhassa saját biztonságát előre nem látható kedvezőtlen körülmények fellépése esetén. Másrészről, Tkanko érdeklődéssel kérdezgetett arról, mi újság van a már felszabadult területeken. Különösen érdekelte, hogyan normalizálódik az élet Kijevben, továbbá, milyen híreik vannak a háború más arcvonalairól. Két napot töltött a Bujanov—Lencsés-csoport Tkanko magasabbegységénél, megpihent és valamennyire megismerkedett a hegyi tereppel, a Kárpátokban kialakult helyzettel, amelyben a kijelölt felelősségteljes feladatát meg kellett oldania.

Bujanov, miután még egyszer meggyőződött arról, hogy az osztag harcosai valóban készek a küldetés teljesítésére, kiadta a parancsot, hogy október 18-án kezdjék meg a harcfeladat végrehajtását: jussanak ki Magyarország északi területére, Sárospatak körzetébe és ott indítsák be munkájukat. A Tkanko magasabbegységéből kirendelt vezetők segítették, veszélytelen, rejtett ösvényeken vezették át őket. Az éjszaka folyamán kellemetlen epizód zajlott le. Az osztag menetvonala széthúzódott és egy négy fős csoport lemaradt. Ez az esemény erősen nyugtalanította az osztag parancsnokát és politikai biztosát, annál is inkább, mivel az elveszettek felkutatására tett valamennyi kísérlet eredménytelenül végződött. Csupán találgatásokra volt módjuk:

— Vajon nem árulási szándékkal maradtak le a csoporttól? — tette fel a kérdést Bujanov.

— De lehet az is, hogy kedves földijeim hazatértek, hogy otthon rejtőzködjenek a háború végéig? — gondolkodott hangosan és riadtan Lencsés.

A riadalom fő oka pedig ez volt: az osztag törzsfőnöke, Cserba Lajos, szintén az eltűntek között volt, ő pedig ismerte az összes konspirációs helyet, a találkozókra kijelölt címeket, az osztag mozgási útvonalait és a működés körzetét. Ezért a parancsnok és a politikai biztos rövid tanácskozás után úgy döntött, hogy megváltoztatják a Perecsény (Perecsin)—Ungvár (Uzsgorod) közötti harmadrendű közlekedési úthoz vezető megközelítési útvonalat. Kiérve a közút körzetébe, az ellenség tüzébe kerültek, megértették, hogy e fontos közlekedési vonal közelében mozogni igen veszélyes, ezért úgy döntöttek, hogy Ungvár környékére húzódnak és itt hajtják végre harci akcióikat.

Az osztag, miután minden feladatot összehangolt a Partizánmozgalom Ukrán Törzsével, megkezdte a visszahúzódást Ungvár körzetébe. Ugyanakkor Bujanov bejelentette a Partizánmozgalom Ukrán Törzsétől a 4. Ukrán Front parancsnokságához kiküldött képviselőnek, V. Sz. Pogrebenko ezredesnek, hogy osztagából négy partizán nyomtalanul eltűnt. Pogrebenko rádión lépett érintkezésbe Bujanovval és kérte, hogy a Perecsény—Ungvár közlekedési útvonal mentén szerzett adatokat haladéktalanul neki személyesen továbbítsák. A rádióközleményben Pogrebenko megfejtette a magyar partizánok eltűnésének rejtélyét. Kiderült, hogy azok, az osztagtól elszakadva, másnap találkoztak a 4. Ukrán Front törzsének felderítőivel és velük tisztázták a kialakult helyzetet. Sőt, mindaddig, míg maga Pogrebenko nem győződött meg arról, hogy ezek a partizánok valóban a fasiszta csapatok mögöttes területén működő osztaghoz tartoznak, a szovjet felderítők elfogott „nyelvként" kezelték őket. Pogrebenko igazoló szavait követően a felderítők elbúcsúztak a magyar partizánoktól és folytatták útjukat.

Így tehát az osztag „szándékos" elhagyásának —, vagy ami még rosszabb — „árulásuknak" — gyanúja szertefoszlott és ettől az egész osztag hangulata egy csapásra megjavult.

Az osztag Cserba Lajos vezetésével működő egyik csoportja csendőrjárőrbe ütközött és üldözésük elől kitérve a hegyekbe húzódott. Itt szilárd kapcsolatot létesítettek a helyi lakossággal és aktív agitációs munkát folytattak. A német és magyar csapatok hátában töltött idő alatt a csoport új antifasiszta harcosokkal bővült és létszáma elérte a 40 főt.[2]

Az osztag zöme Bujanov és Lencsés vezetésével települési bázisként a Kárpátok egyik magaslati körzetét választotta ki, a Perecsény—Ungvár útvonal közelében. Ezt a magaslatot Kárpát-hegynek is hívják. Innen jól áttekinthették a Kárpátok fő ütőere, a vasútvonal körzetét, amelyben az ellenség éppen erőinek átcsoportosítását hajtotta végre. Az adott körzetben október közepén és második felében nagy véráldozatokat követelő harcok bontakoztak ki. A németek és Szálasi nyilasai arra törekedtek, hogy bármi áron is megtartsák maguknak ezt a hadászatilag igen előnyös terepszakaszt és megakadályozzák a szovjet csapatok kijutását a magyar Alföldre, ahol nyilvánvalóan rendkívül nehéz lett volna szilárd védelmet biztosítani. Az utolsó kínálkozó hegyi körzetet védve az ellenség itt nagyerejű csapatösszevonást hajtott végre és számos technikai eszközt vetett be.

A körülmények ilyen összejátszása következtében a Bujanov—Lencsés-osztag a reguláris csapatok által folytatott hadművelet, sokezer katona és tiszt nagyarányú manőverezésének középpontjába került. A Kárpátokban működő

2 Fegyverrel a fasizmus ellen. Budapest, 1968. 120—130. o.

csoportosítások sűrűsége oly nagy mérvű volt, hogy gyakorlatilag valamennyi kis település a német, vagy magyar csapatok ellenőrzése alatt állt. Úgy fordult a helyzet, hogy szinte minden faluban állomásozott katonai alakulat. Ez a körülmény minden manőverezési lehetőségtől megfosztotta a Bujanov—Lencsés-osztagot. Még jó, hogy időben sikerült eljutniuk a Kárpátok magaslati körzetébe, a Perecsény—Ungvár útvonal közelébe. Ez lehetővé tette számukra, hogy nagyobb mozgás nélkül is megfigyelés alatt tartsák az ellenséges szállítmányok haladását. A megszerzett adatokat haladéktalanul továbbították a Partizánmozgalom Ukrán Törzséhez, ezért a parancsnokság számos esetben elismerésben részesítette őket. Továbbra is minden jól ment volna, ha működésüket nem akadályozza az osztag élelmiszerkészletének kimerülése.

Bujanov csoportja a Magyarországra indulás előtt

A partizánok már régen megtanulták, hogyan kell helyesen értékelni a környező falvakban kialakuló helyzetet. Az egyik kis magyar falu közvetlenül a hegy lábánál terült el, és megfigyelték, hogy ott nappal és éjszaka egyaránt csak néhány magyar katona tartózkodik. Bujanov és Lencsés ezt a falut választották, és úgy határoztak, hogy az éjszaka folyamán felderítik a helyzetet, megpróbálnak élelmet szerezni. Kidolgozták az akció végrehajtásának pontos tervét. Csendben, a harcot kerülve fogja egy csoport a falut elérni és ott élelmet szerez (vesz). Úgy döntöttek, hogy amennyiben a faluban ellenséges katonákat észlelnek, nem lépnek harcba velük, hanem a partizánok egy részét figyelőben helyezik el a falu határában és azonnal jelentést tesznek az osztag parancsnokságának. Ez volt Bujanov határozott parancsa. A csoport ne vonja magára nagyobb erők figyelmét, maradjon észrevétlen — ez volt az osztag vezetőinek alapvető célkitűzése.

A felderítő csoportba 4 magyar partizánt különítettek ki Lencsés parancsnoksága alatt. Az őket biztosító csoport 3 főből állt és a falun kívül, oldalt foglalt állást. A falu lakosaival folytatott beszélgetésből kiderült, hogy ott 10 magyar katona tartózkodik, fegyverzetüket 3 géppisztoly, 1 golyószóró alkotja, a többinek csak puskája van. Több ellenséges katona a faluban nem volt. Lencsés azt is megállapította, hogy a katonák teljes biztonságban érzik magukat a faluban, nem is tudnak a partizánok közelségéről, éberségük csökkent.

Az osztag vezetése elhatározta, hogy ezt a kis helyőrséget a következő éjszaka folyamán felszámolja. Az akció végrehajtására 13 harcost különítettek ki: 8 magyar és 5 szovjet partizánt. A magyar partizánok magyar katonaruhába öltöztek és felkészültek a harcfeladat alapvető részének végrehajtására: az őrök zajtalan elnémítására és a helyőrség katonáinak hálókörletébe való behatolásra.

Indulás előtt Bujanov feltette a kérdést Lencsés politikai biztosnak:

— Mit gondolsz a dolog felől? A faluban ugyanolyan magyarok vannak, mint ti! Biztosan harcra kerül sor, amely vérontással végződhet!

— Nem — válaszolta Lencsés —, ezek a magyarok nem hasonlítanak ránk. Mi az egyszerű magyar emberek boldogulásáért, a békéért, a háború gyors befejezéséért küzdünk. Ők meg kiszolgálják a németeket, vagyis saját népük ellen harcolnak, és mi tiszta szívből gyűlöljük őket. Ti, oroszok, ne nyugtalankodjatok, olyan szilárdan bízhattok bennünk, mint magatokban.

— Hiszünk nektek, drága barátaim, bízunk abban, hogy megbirkóztok a feladattal. És most indulás — sürgette Lencsést Bujanov parancsnok.

Az éjszaka közepén voltak, szitált a kárpáti eső, a völgyeket köd borította. Lencsés két katonával előre ment, a többi partizán kis távolságban követte őket. A politikai biztos a megbeszélt jelzéssel földre parancsolta valamennyiüket és egyedül közelítette meg azt a házat, amelyben a helyőrség elhelyezkedett. Ekkor a partizánok körülfogták a házat.

Elhangzott az őr felszólítása:

— Állj! Ki vagy? Jelszót!

A komisszár nyugodtan válaszolt:

— A ti jelszótokat nem ismerjük. Én, a századommal, partizánvadász feladatra indultam. Adataink vannak arról, hogy reggelre ideérnek a falutokba. Itt tervezünk leszállást létesíteni, hogy így felszámolhassuk őket.

Az őr így szólt:

— Várakozzon itt, jelentem a parancsnokomnak.

— Nem — ellenkezett Lencsés —, én magam akarom őt figyelmeztetni. És bátran közeledett az őrhöz. Ekkor két másik magyar partizán vetette rá magát az őrszemre és a földre teperte. Valamennyi partizán előugrott és gyorsan Lencséshez futott. Feleszmélve, az őrszem magyarázkodni kezdett, hogy a házban 7 fő van pihenőben, a többi bement a faluba és még nem tért vissza. Több katona a faluban nem tartózkodik.

Négy partizán csendben behatolt a házba. A katonák mélyen aludtak. Fegyvereik oldalt, a falhoz voltak támasztva. Gombos a fegyverekhez lépett és hangosan rászólt a katonákra:

— Figyelmeztetem mindnyájukat, hogy a legkisebb ellenállás is halállal jár!

A felriadt magyarok gyorsan felugrottak, feltartották kezüket és elképedten meredtek az ismeretlenek arcába. Néhányan azt gondolták, tréfát űznek velük, de amikor a partizánok megkezdték a kikérdezést és kiderült, hogy a partizánosztagban oroszok is vannak, megértették, a látogatók valóban partizánok. A kihallgatás során kiderült, hogy a 10 katona éppen élelem begyűjtésére érkezett a faluba, de éjszaka féltek elindulni az erdőn át, ezért éjszakáztak a faluban, hiszen a hely csendesnek és nyugodtnak tűnt. Remélték, senki sem fogja riogatni őket.

Bujanov csoportja az élelem egy részét magával vitte, a többit hátrahagyta. A fogságukba került 8 magyar katonát nyilatkozat aláírása fejében szabadon engedték, figyelmeztetve őket, hogy amennyiben ismét feltűnnek a hadsereg soraiban és fegyvert fognak a partizánok ellen, akkor nyilatkozatukat eljuttat-

ják a németekhez. Négyen közülük azt kérték, hogy a partizánok soraiban szolgálhassanak, a másik négy pedig hazafelé vette útját.

Azonnal cselekedni kellett, hiszen két magyar katona tartózkodási helyét nem ismerték, mivel azok a helyőrség lefegyverzésének pillanatában nem voltak a körletben. A riadókészültség helyesnek bizonyult. A két katona időközben visszatért, de észrevették, hogy a házban valami nincs rendjén, ezért csendben eltávoztak és a szomszéd faluban jelentést tettek az ott települt erős német és magyar osztag parancsnokságának. Hajnalban a németek két szakasznyi erővel megkísérelték a faluban levő partizánok bekerítését.

A falu szélén elhelyezett 14 fős partizán biztosító csoport azonban észrevette a németek felvonulását és meglepetésszerű tűzzel a harc felvételére kényszerítette őket. Ez alatt az idő alatt a Bujanov—Lencsés-csoport gyors ütemben elhagyta a falut és veszteség nélkül húzódott vissza a hegyekbe. A csoport jelentős mennyiségű élelmet és fegyvereket — 3 géppisztolyt, 1 golyószórót, 26 gránátot és 6 puskát — zsákmányolt.

A németek nyomukat vesztették és az üldözést nem folytatták sokáig. A partizánok ezek után mégis arra kényszerültek, hogy megváltoztassák állandó báziskörletüket, és elhagyják a Perecsény—Ungvár vasútvonal körzetét. A Partizánmozgalom Ukrán Törzséhez küldött adataik most már nem voltak annyira jelentősek, de a partizánakciók híre gyorsan terjedt a helyi lakosság körében. Az osztagba számos kárpátaljai lakos, de fogságból szökött orosz katonák is jelentkeztek. Az osztag létszáma 60 főre emelkedett, így sokkal fokozottabb harctevékenységet folytathatott az ellenség ellen.

Az osztag teljes állományát felölelő első nagyarányú fegyveres akcióra is a Perecsény—Ungvár közötti úton került sor. Egyik éjszakán az osztag rajtaütött egy kisebb magyar katonai oszlopon. A felderítés már a nap folyamán megállapította, hogy ez az oszlop valahogy lanyhán mozog: az arcvonal irányába nem siet, a visszaindulásra pedig nincs lehetősége. Menetelnek az úton, de sem éljárőrrel, sem pedig oldalbiztosítókkal nem fedezik magukat. Sőt, néhányan még az alakzatban is dohányoznak. A tapasztalt felderítők számára szembeszökő volt az alakulat demoralizáltsága, gondolataik feltehetően akörül jártak, hogyan tudnának a háborúból minél előbb megszabadulni.

Úgy döntöttek, hogy az egyik éles útkanyar fedezetében rajtaütést hajtanak végre az osztag ellen. Ezt az útszakaszt előzőleg aknásították. A piros rakéta jelére a partizánok tüzet nyitottak, ezzel egyidőben felrobbantották a telepített aknákat is. A magyar katonák, mintha várták volna ezt a pillanatot, menekülésbe kezdtek az út mindkét oldalán. Mint már máskor is tapasztalható volt, fegyvereiket a helyszínen eldobálták. Öt magyar az út menti patakba ugrott és igyekezett átlábalni rajta. A túlsó parton tartózkodott a partizán osztag törzse. Gombos tolmács rájuk kiáltott:

— Vissza! Ezen a parton partizánok vannak tüzelőállásban!

A magyar katonák, a partizánokban sajátjaikra ismerve, engedelmeskedtek és visszatértek az útra. Itt körülvették őket a partizánok és mindnyájan fogságba kerültek. Lencsés politikai biztos és Gombos tolmács megkezdte a kihallgatásukat. A foglyok elmondták, hogy zászlóaljukat már a Kárpátokhoz vezető megközelítési útvonalon szétverték. Az alakulat létszáma 70 főre apadt, ezért leváltották a harcrendből és Ungvárra irányították, feltöltés céljából. A katonák hangulata nyomott volt, tovább harcolni nem akartak. A partizánok maguk is meggyőződtek róla: gyakorlatilag már az első lövések hatására eldobálták fegyvereiket, szétszóródtak és igyekeztek a környező hegyes terepen menedéket találni.

A foglyok kikérdezése során szerzett adatokat haladéktalanul jelentették rádión a 4. Ukrán Front törzséhez, V. Sz. Pogrebenko ezredesnek. Innen érkezett a parancs a tevékenység folytatására. Megszabták azt is, hogy az osztag vonuljon új elhelyezési körletbe. Ungvár közelében volt az elektromos műveknek egy alállomása, amely az ellenség katonai objektumai számára szolgáltatott áramot. Az osztag feladatául ennek megsemmisítését szabták. Az új báziskörletben is az az osztag állandó feladata volt, hogy tájékoztató adatokat gyűjtsön a német és a magyar alakulatok mozgásáról, tevékenységéről.

A Bujanov—Lencsés-csoport Lochovo falunál

Az osztag felderítői megállapították, hogy a villanytelepet 4 fős őrség biztosítja: két német katona és két helybéli, a németek szolgálatában álló „huculok" közül. A partizánok elhatározták, hogy elbeszélgetnek a huculokkal. Már az első találkozás során is hajlandónak mutatkoztak — rövid gondolkodás után — arra, hogy segítsék a partizánok akcióját Sőt, magukra vállalták a villanytelep felrobbantását, hogy így a további bonyodalmak elkerülhetők legyenek. Az akció végrehajtása után a huculok az osztag soraiban maradtak. Nekik már csak két-három hetet kellett átvészelniök, amíg a Vörös Hadsereg támadó csapatai felszabadították ezt a körzetet.

A Partizánmozgalom Ukrán Törzsének utasítását követve, a Bujanov—Lencsés-osztag működésének színterét ezután Csap (Csop) térségébe, a vasúti csomópont körzetébe helyezte át. A továbbiakban az osztag főleg mélységi felderítési feladatokat teljesített az ellenség mögöttes területén, több 5—8 fős felderítő és diverzáns csoportot szervezve, amelyeket szétszórtan alkalmazott a kiterjedt magyar területeken.[3]

Egy sikeres akcióról visszatérőben az egyik ilyen csoport két szlovákot hozott magával azzal, hogy a partizánok parancsnokával szeretnének találkozni. Bujanov fogadta őket és kiderült, hogy ők ketten egy 50 főt számláló szlovák katonai alakulat küldöttei. Társaik nevében kérték, tegyék lehetővé a Ludvík Svoboda parancsnoksága alatt működő csehszlovák hadtesthez való csatlakozásukat, hogy harcolhassanak a fasiszták ellen. Az osztag törzse okmányt

3 Az Ukrán KP Központi Bizottságának Levéltára 62. f., 2. op. 141. gy. 6. o.

készített, amelyben igazolta, hogy a szlovák katonai alakulat önként állt át a partizánokhoz azzal a szándékkal, hogy Svoboda hadtestéhez csatlakozzék. A Bujanov—Lencsés-osztagtól kijelölt vezetők sikeresen átkísérték őket az arcvonalon és elvezették őket rendeltetési helyükre.

A partizánok nagy figyelmet fordítottak a helyi lakosság körében végzendő felvilágosító munkára. Maguk készítették a szükséges röplapokat. A magyar partizánok Lencsés vezetésével beszélgetéseket szerveztek a helyi kárpátaljai magyar lakossággal. Ezeken az agitátorok hangsúlyozták, hogy minden nyomorúság oka a háborúban keresendő, amely háborút a nácik kényszerítették rá az emberiségre. Igyekeztek az állandóan ható fasiszta ideológia befolyása alatt álló embereket meggyőzni, megnyugtatni. A partizánokról és általában a Vörös Hadsereg katonáiról ugyanis nyugtalanító és valótlan híresztelések terjengtek. A partizánok saját példájukkal bizonyították, hogy harci akcióik nem a helyi lakosság, hanem az ellenség reguláris csapatai ellen irányulnak. A lakosság körében terjesztett felhívásaikkal igyekezték arra mozgósítani a magyar lakosságot, hogy nyújtsanak számukra segítséget, felszólították a magyar katonákat, hogy lépjenek be az antifasiszta harcosok soraiba. A felvilágosító tevékenység egyik alapvető formája a röplapok és felhívások terjesztése volt:

„Magyar testvérek! Ütött az óra! Nincs már idő a halogatásra! Eljött a cselekvés ideje! Ne hagyjátok magatokat tovább is félrevezetni, hanem cselekedjetek! Akik itthon vannak még, ne vonuljanak be katonának! Szökjenek el, ki az erdőbe! Itt már várunk benneteket, a partizánok!"[4]

A partizánok felhívással fordultak a parasztsághoz is, arra biztatva őket, hogy rejtsék el állataikat az erdőkben, ne adjanak kenyeret és más élelmiszert a németeknek. Azt tanácsolták, hogy mentsék mindenüket a fosztogatás elől, mindaddig, amíg meg nem alakul az új magyar felelős kormány. Nagy jelentősége volt a háború beszüntetésére biztató felhívásuknak is, hiszen ekkor a magyaroknak már nem volt miért harcolniuk.

Október végére a Vörös Hadsereg támadást indított Csap vasúti csomópontja körzetében és 28-án sikerült birtokba vennie Kárpátalja e jelentős központját. Ezzel egyidőben más fontos városok is felszabadultak, köztük Munkács (Mukacsevo) és Ungvár. Ezt követően (1944. október 29-én) a Bujanov—Lencsés-osztag egyesült a szovjet csapatokkal. A német csapatok azonban hamarosan ellentámadásba mentek át és ismét elfoglalták Csapot. A harc elhúzódó jelleget öltött és nagy véráldozatokat követelt. Bujanov osztaga ismét azt a feladatot kapta, hogy lépje át az ellenséges arcvonalat és Csap körzetében folytasson felderítő tevékenységet. Az osztag mélyen behatolt az ellenség mögöttes területeire, de november 1-én a német légierő felderített tartózkodási helyét. Az osztag az ellenséges bombatámadás következtében komoly veszteségeket szenvedett. Bujanov is súlyosan megsebesült és harcképtelenné vált. Az osztag, szerencsére, még ugyanezen nap estéjén újra egyesült a Vörös Hadsereg támadó egységeivel.

Ezt követően az osztagot pihenőkörletbe irányították. Innen a szovjet partizánokat berendelték a Partizánmozgalom Ukrán Törzséhez, a magyarokat pedig Munkács körzetében, Zsukó (Zsukovo) községben vonták össze. Úgy tervezték, hogy most már Magyarország területén kerülnek bevetésre. Összesen 8 új partizánosztagot alakítottak. A következő időszakban azonban a Vörös

4 Hadtörténelmi Levéltár, Pgy. Mo. 169. Sipos Gyula naplója. 80. o.

Hadsereg olyan gyors ütemben nyomult előre, hogy a partizánok bevetésére már nem volt szükség. 1945. január 12-én a magyar partizánok, közöttük azok is, akik a Bujanov—Lencsés-osztag állományában harcoltak, leadták felszerelésüket és Debrecenbe utaztak, hogy minél előbb az Ideiglenes Nemzeti Kormány rendelkezésére álljanak, majd a népi rendőrség és a hadsereg soraiba léptek. Néhányan közülük a termelő munkában vettek részt.

Bujanov parancsnokot a tábori kórházból különleges szanatóriumba utalták gyógykezelésre Feodoszija városába, a Krímbe. Felgyógyulása után rokkanttá nyilvánították és leszerelt a hadseregből. 1945—47 között Kolomija városában, kereskedelmi területen dolgozott. Innen a Minszki területre költözött át, ahol 1955-ig a begyűjtési szerveknél dolgozott. 1955-ben visszatért szűkebb hazájába, a Volgográdi területre, Nyizsnije Korobki községbe, ahol 1972-ig a kolhoz könyvelőjeként dolgozott. 1972-től nyugdíjas. Visszaemlékezésein dolgozik, írásban rögzíti a Nagy Honvédő Háború idején folytatott partizántevékenységgel, többek között osztagának 1944 őszén, a Kárpátokban vívott harcaival kapcsolatos emlékeit.

A Bujanov—Lencsés-osztag azon partizánalakulatok egyike, amelyek 1944-ben utolsóként kerültek bevetésre a német csapatok mögöttes területein. Az osztag tevékenysége ez ideig alig volt ismert a hadtörténelmi irodalomban. Igaz, hogy a partizánosztag tevékenysége során elért eredmények szerények, mégis, az osztag életének és működésének megvilágítása már azért is hasznos, mert azokat a súlyos körülményeket demonstrálja, amelyek közepette 1944 őszén a partizánok harctevékenységüket folytatták. Az osztag mindkét csoportjának becsületére válik, hogy mindent megtett, amire csak erejéből tellett. Az osztag működési feltételeinek gondos elemzése, az előzőeken túlmenően, alapvető tényezőként szolgált a 4. Ukrán Front parancsnoksága számára egy olyan döntés meghozatalához, hogy az újabb, már felkészített partizánosztagok bevetése Magyarországon, az adott körülmények között, nem célszerű.

VAJDA FERENC ANTAL

A MAGYAR LÉGIERŐ ÉS A NÉMETORSZÁGI REPÜLŐGÉPBESZERZÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ VÉGÉN

Általánosan elterjedt az a nézet, hogy a németek a magyar légierőt a második világháború alatt egyáltalán nem segítették, a megrendelt gépeket nem szállították le, s csak a keleti arcvonalon harcoló alakulatok részére adtak át néhány hadigépet.

Ez a beállítás 1944 augusztusáig helyes. Az 1944. augusztus 23-i román átállás azonban merőben új helyzetet teremtett. Németország néhány nap alatt elvesztette szövetségesei többségét, Magyarország maradt meg az utolsók egyikének. Ugyanekkor elveszett Franciaország, Belgium, a Balkán egy része, a harcok színhelye többek között a Kárpát-medence lett. Ilyen helyzetben Magyarország, a magyar honvédség és a légierő jelentősége a németek szemében igen megnövekedett. E — rájuk nézve tragikus — helyzetben már hajlandók voltak a magyar légierők repülőgéppel való fokozottabb támogatására. Ezt annál könnyebben is megtehették, mert míg a repülőgépgyártás Németországban állandóan emelkedő szintet mutatott, a sok géphez már nem volt sem ember, sem üzemanyag. Magyarországon azonban még mindkettő megtalálható volt — ha korlátozott mértékben is. Hitler mindazonáltal úgy állította be a helyzetet a szeptember 12-én hozzálátogató Vörös János vezérezredesnek, a vezérkar főnökének, hogy Németország most már könnyebben segíthet, mert már nem kell más országoknak szállítania. Így nagy mennyiségű fegyvert, lőszert és hadianyagot ígért.

A németek „jószándéka" kisebb mértékben már korábban is megmutatkozott. Így 1944. június 2-án a Milch tábornagy, a Luftwaffe főfelügyelője által aláírt közös magyar—német repülőgépgyártási program szerint a győri Waggon- és Gépgyárnak havi 100 Bf—109G gépet kellett gyártania, ebből 25 a Honvédelmi Minisztérium részesedése volt.[1] Ez havi 8 géppel volt több, mint az 1941. június 6-i megállapodás.

1944. július 8-án jelent meg a Birodalmi Légügyi Minisztérium (RLM) 226. sz. repülőgépgyártási programja. Ennek alapján a magyar gyáraknak (győri Waggon- és Gépgyár, Dunai Repülőgépgyár) már havi 200 gépet kellett gyártaniok, s ebből 40 Bf—109 gép volt a HM részesedése.[2] Az első jelentősebb német szállítási ígéretre augusztus 17-én került sor, amikor is a németek 15 Go—242 szállító vitorlázógépet ígértek.[3] Két nappal később 20 He—72 iskolagép

1 Milch tábornagynak, a Luftwaffe főfelügyelőjének (Generalluftzeugmeister) naplója (a továbbiakban — GL) 1944. június 2-i bejegyzés.
2 Reichsluftfahrtministeriums (RLM) 226. Flugzeugbau Programm.
3 Luftwaffe Generalquartiermeister 6 Abt (I) Nr. 13 810/44g. (A továbbiakban — 6 Abt [I].)

szállítását rendelték el.[4] September 7-én került sor egy nagyobb szállítási megegyezésre. Ekkor a németek 25 Me—210 típusú többfeladatú gépet ígértek[5], a magyar katonai szállítórepülés hiányainak pótlására pedig 19 Fiat G—12[6] és 23 Ju—52/3m szállítását.[7] Ez utóbbiakat a Pestlőrinci Ipartelepek Rt. (PIRT) gyártásából. Ígértek még 5 Caudron C. 635M Simoun futárgépet,[8] ezen kívül egy FW—58 közelfelderítő gépet Rb 50/30 kamerával[9] és 3 Ar—79 futárgépet.[10] Másnap egy újabb német szállítási ígéret 4 Go—145 éjjeli csatarepülőgépre szólt.[11]

September 19-én megoldódott a hosszú idő óta húzódó iskolagépellátás. E napon a birodalmi légügyi miniszter (RdL) utasította a potsdami Arado gyárat, hogy a Magyar Királyi Honvéd Légierők részére 238 Ar—96B gyakorlógépet szállítson 1944 szeptembere és 1946 márciusa között, havi részletekben. A szállítás 1945 márciusáig havi 8, 1945 júniusáig havi 10, júliustól kezdve havi 15 gépből állt volna. A birodalmi légügyi miniszter ugyanis megparancsolta az Arado és Bücker gyáraknak, hogy „a szállításoknak minden körülmények között az elrendelt formában kell megtörténniük; tehát időpont és darabszám". Ugyanakkor utasította rangsdorfi Bücker gyárat is 70 Bü—181 leszállítására. Ennek 4 gépes havi részletekben kellett történnie, 1946 márciusáig.[12] A szállításoknak azonban véget vetett a háború befejeződése. A fent említett napon 2 Fi—156 futárgép szállítását is elrendelték.[13]

A következő nagyobb szállítási rendelkezésekre október 3-án került sor. Ekkor a németek nem kevesebb mint 60 He—111 típusú éjjeli csatagép átadását rendelték el.[14] Ehhez járult 5 DFS—230 szállító vitorlázógép,[15] 140 FW—58 közelfelderítő, szállító, futár- és gyakorlógép, 30 Ju—86E és 12 Ju—86G szállító-, tantermi és gyakorlógép.[16]

Másnap a Luftwaffe főfelügyelője elrendelte 12 FW—58B éjjeli csatagép és 49 FW—58C szállító- és futárgép leszállítását,[17] majd 9 Me—210C gépét.[18]

Az október 6-i nagy szovjet támadás (a decemberi hadművelet) majd az ezzel kapcsolatos október 15-i kiugrási kísérlet miatt a német szállítási ígéretek megtorpantak. Csak november 23-án kerül sor egy újabb szállítási utasításra: 12 Bf—110G—4 éjjeli vadászgép.[19]

Tudom, ezzel kapcsolatban felmerülhet, hogy könnyű dolog ígéreteket tenni. E szállítási utasítások azonban nem maradtak ígéretek. Ezt a következők bizonyítják:

Már 1944 augusztus—szeptemberében a honvéd légierők 60 Bf—109 gépet

4 6 Abt (I) Nr. 14 136/44g. A német repülőgépszállítási ígéretek legnagyobb része megvalósult. Sajnos, pillanatnyilag csak az 1944 végéig leszállított gépekről vannak összefoglaló adatok, az 1945-ös szállításokról csak töredékek. Így pl. a német fegyverletétel után az angolok 9 magyar Ar—66 és 3 Go—145 gépet találtak Zeltwegben. Ezeket minden bizonnyal 1945-ben szállították a németek. Így feltehető, hogy az 1944-ben ígért, de le nem szállított gépek 1945-ben kerültek szállításra.

5 6 Abt (I) Nr. 16 674/44g.

6 6 Abt (I) Nr. 16 079/44g.

7 6 Abt (I) Nr. 16 010/44g.

8 LF 1 Monatsmeldung (September 44).

9 6 Abt (I) Nr. 16 080/44g.

10 6 Abt (I) Nr. 16 081/44g.

11 6 Abt (I) Nr. 16 159/44g.

12 A birodalmi légügyi miniszter 1944. szeptember 19-i levelei az Arado és a Bücker gyárakhoz. Az 66. d. 16 Nr. 6184/44g Wi. Amt — LF 1 V jelzéssel.

13 6 Abt (I) Nr. 16 968/44g.

14 6 Abt (I) Nr. 18 337/44g.

15 6 Abt (I) Nr. 18 339/44g.

16 6 Abt (I) Nr. 18 924/44g.

17 6 Abt (I) Nr. 18 927/44g.

18 6 Abt (I) Nr. 22 561/44g.

19 Uo.

kaptak a közös gyártásból. Októberben 45, novemberben 26 gép érkezett.[20] Az ígért Me—210 gépekből 8 meg is érkezett novemberben, 1 He—111 éjjeli csatagéppel egyetemben. Ugyancsak novemberben érkezett 15 Bf—110G—4 éjjeli vadászgép és a FW—58 közelfelderítő gép prototípusa, valamint 15 Go—242 szállító vitorlázógép.

Október és november folyamán a németek nem kevesebb mint 120 FW—58 közelfelderítő, szállító, futár- és gyakorlógépet szállítottak.

Már szeptemberben leszállításra került 19 Fiat G—12 szállítógép és 5 Caudron Simoun futárgép. Ezenkívül a légierők a leálló PIRT gyártás utolsó 15 Ju—52/3m szállítógépét is megkapták.[21]

Iskolagépekből is történtek szállítások. Augusztusban 5, szeptemberben 18 Bü—181 gépet kaptak a honvéd légierők. Szeptemberben ezen kívül 45 Ar—96B, októberben 8 Ar—96 gyakorlógép is érkezett, tehát sokkal több, mint a szállításban megrendelt havi 8. Ezen kívül november végéig még jött 2 Ar—79 és 2 Kranich vitorlázógép.

Az iskolagépek szállításának az 1944 novemberében megkezdett kiürítések vetettek véget. Az iskolák, gyakorló és kiképző egységek Ausztriába kerültek, s a továbbiakban — kis mértékben — ide történtek a szállítások.

A birodalmi légügyi miniszter szállításai azonban csak egy részét tették ki a német repülőgépszállításoknak. Egyes magyar repülőegységek máshonnan is kaptak gépeket. Így a Kárpátokban levő 102/1. és 102/2. vadászszázadok egész október 24-ig a német Heeresgruppe A-tól kaptak Bf—109G utánpótlást.[22] Az 1. önálló távolfelderítő század október végén Börgöndön a 4. német légiflottától vett át 4 Ju—188 távolfelderítő gépet.[23] A 102/1. vadászbombázó század pedig november 6. és 8. között, Pápán, szintén a 4. német légiflottától vett át 18 FW—190F csatagépet.[24] Sajnos a 4. légiflotta szállításairól nem áll rendelkezésre pontos összesítés. Az említetteken kívül azonban nem lehetett jelentős; a továbbiakban néhány Fi—156 és Si—204 gép, valamint 1 Bf—108, illetve néhány Ju—88G-, éjjeli vadász, októberban.

1944 november végén a Luftwaffe főparancsnoksága jóváhagyta (sic!) a magyar légierőknek a megváltozott hadihelyzetnek megfelelő kisebb méretű szervezetét. Ez a következő volt:

102. repülődandár = frontalakulat
egy csatarepülő osztály (FW—190) 3 századdal
egy vadászosztály (Bf—109) 3 századdal
egy gyorsbombázó osztály (Me—210) 3 századdal
egy közelfelderítő osztály (Bf—109) 2 századdal
egy éjjeli csatarepülő század (FW—58)

101. honi légvédelmi repülődandár
egy vadászezred (Bf—109) = két osztály, illetve hat század
egy éjjeli vadász század (Bf—110, később Ju—88)

20 Ezeket és a további adatokat a Luftwaffe Generalstab és a 6 Abt (I) 1944. december 3-i összeírása tartalmazza.

21 Az első három Fiat G—12-t még az olaszok szállították 1942—43-ban, ezek 1944 nyaráig elpusztultak. 1944. szeptember 5-én érkezett az első két gép a németektől, majd a hónap végén még 17 újabb gép. Még e hónapban 3 bombázás áldozata lett Horthyligeten. A gépek legnagyobb része a pápai 1. ejtőernyős szállító századhoz került. Októberben egy gépet Pápa fölött egy Mustang lőtt le, egy másik hibásan Kecskeméten maradt és szovjet kézre került. Ennek ellenére december 28-án a Luftflotte 4. még 3 bevethető magyar G—12 gépet jelent. 1945. március 22-én pedig 4 gépet Nagycenk mellett páncélökéllel felrobbantottak. Több gép Esztergomban pusztult el.
Szabó Miklós: A magyar katonai repülőgépgyártás fejlődése (1938—1944) (Hadtörténelmi Közlemények, 1982. 4. sz.) c. tanulmányának 574. oldalán írja, hogy a PIRT-nél 30 Ju—52 épült. Ebből 1944 júniusáig a németek 7 gépet kaptak, szeptember elejéig pedig a HM 8 gépet. A szeptember 7-i német rendelkezés szerint a HM az utolsó 15 gépet is megkapta, tehát összesen 23 PIRT-gépet.

22 GL december 4-i bejegyzés.

23 I. Fliegerkorps naplója; október 31-i bejegyzés.

24 Lévay Győző volt századparancsnok visszaemlékezése

103. kiképző dandár
„a lehetőség szerint" . . .[25]

A fenti alakulatok részére a németek gépeket is biztosítottak,[26] mégpedig:

„a 3 szd-os csatarepülő osztály felállításához és fenntartásához decemberben 45 FW—190 gép kiutalva, majd 1945 februárjától havi 15 pótgép szállítva.

A 3 vadászosztály, illetve 9 század felállításához és fenntartásához decembertől a Bf—109 gépekből a német szállítás havi 40 gépről havi 75 gépre felemelve.

A Me—210 gyorsbombázó osztály fenntartásáról a HM-nek kell gondoskodnia, mert Németország ilyen gépeket nem tud szállítani.

A 2 szd-os közelfelderítő osztály decemberben 20 német Bf—109 gépet kap, majd 1945 januárjától havi 8 gép pótlást.

Az FW—58 éjjeli csatarepülő század pótlásáról a HM-nek kell gondoskodnia. A magyar légierő ilyen típusból számos gépet kapott Németországból.

Az éjjeli vadász század most kapott 12 Bf—119 gépet. Januártól 5 gép pótlás. Mielőbb Ju—88 gép rendszeresítendő."

Amint az említettekből látható, a honvéd légierőknél nagyfokú redukció történt. A 3 éjjeli bombázó század és a távolfelderítő stb. századok megszűntek. De kihalásra volt ítélve a 2. éjjeli vadász század, a szállító- és futárszázadok is, mivel számukra a németek nem biztosítottak további pótlást.

December folyamán az ígért 45 FW—190 gép nem érkezett meg. A légierő csak néhány gépet kapott gyakorlásra. Ezzel szemben megjött az ígért 75 Bf—109G vadász. Ebből január közepén 42 db-ot az új 101/III. vadászosztály kapott.[27] A többi 33 gépet az 101/I. és 101/II. osztályok kapták pótlásra december és január folyamán.

A november végi német kijelentés ellenére néhány Me—210, sőt Me—410 gép is érkezett december folyamán.[28] A közelfelderítők számára is megjött a beígért 20 Bf—109.

FW—58 gépekből 60 db érkezett december folyamán.[29] A németek korábbi kijelentésükkel szemben most már 20 éjjeli csatarepülőgépet is ígértek 1945 januárjára. A beérkezett 60 gép szállító, futár- és gyakorlógép volt. Az utóbbiból Ausztriába is került. Ide érkeztek a magyar kiképző és gyakorló egységekhez az új Bü—181 és Ar—96B gépek is.

1945 január elején a német hadihelyzet még viszonylag elfogadható volt. A január 12-én meginduló lengyelországi nagy szovjet támadás (a visztula—oderai hadművelet) azonban rövidesen katasztrofális helyzetet teremtett. Ez a repülőgépszállításokban is megmutatkozott. Érkezett ugyan néhány FW—190, de a Bf—109 vadászokból 75 helyett csak 29 jött.[30] Emellett néhány Bf—109 közelfelderítő gép és Me—210 gyorsbombázó érkezett. Leszállítottak azonban 20 FW—58 éjjeli csatagépet.[31]

Februárban a dunántúli arcvonal — a budai katlan felszámolásától eltekintve — nem sokat változott, a németországi azonban még katasztrofálisabb lett. A Sziléziából visszatérő 102/2. csatarepülő század 12 új FW—190F gépet hozott

25 A 102. repülődandár állományában, Szabó Miklós közlése alapján, egy 3 osztályos csatarepülő ezredet terveztek (3 osztály, 9 század, századonként 12, osztályparancsnokságonként 3, ezredparancsnokságnál 5, összesen 122 FW—190 repülőgéppel.) Ez a terv még a HM-ből származik, 1944 szeptemberéből. Akkor még Magyarország területi veszteséget alig szenvedett (kivéve a Székelyföldet). A németek azonban sohasem ígértek FW—190 gépeket egy *ezred* részére. Az 1944 november végén a németek által jóváhagyott tervezet már egy nagy területi veszteségeket szenvedett Magyarországnak szólt. Ezért már csak egy 3 százados csatarepülő osztályról volt szó, ennek felállításához és fenntartásához már ígértek gépeket.

26 Luftwaffe, Chef Genst. Nr. 18 485/44g. Kdos (op 1) von 30. 11. 44.

27 I. Fliegerkorps naplója; 1945. január 28-i bejegyzés.

28 Generalquartiermeister 1945. március 29-i 58. sz. ügyiratának melléklete.

29 Generalquartiermeister 1945. január 25-i összeírása.

30 I. Fliegerkorps naplója; 1945. február 3.

31 Generalqu artiermeister 1945. január 25-i összeírása.

magával.[32] A Bf—109 vadászgépből 75 helyett azonban csak 25 érkezett.[33] Február 14-én a 102/1. csatarepülő század Pápán megkapja a 15 pót FW—190F gépet.[34] Megérkezett a 8 Bf—109 közelfelderítő gép és Bécsújhelyre (Wiener Neustadt) az 5 Bf—110 éjjeli vadász.

Március 4-én Göring még bizakodó: a németek nagy támadást terveznek a Dunántúlon. Ennek célja: a szovjet csapatok visszaszorítása a Duna-Tisza közé, s így az egész Dunántúl biztosítása (olaj, bauxit stb.) a háború végéig. Bizakodik az új fegyverekben (rakétafegyverek, sugárhajtású repülőgépek) s a szövetséges hatalmak közötti konfliktusban. A háború végét csak 1946-ra várja. Ennek megfelelően a magyar légierők részére 1945 őszére nem kevesebb mint 25 harci századot tervez, s ezekhez új (Do—335) és sugárhajtású harci gépeket ígér. Az 1945. március 16-i német repülőgépgyártási program azonban már sokkal reálisabb, nagymértékben csökkenti a repülőgépgyártást és sok típus gyártását is leállítja.

Így márciusban már nem kap Bf—110 gépeket az éjjeli vadász század, mert a gyártás leállt. A Bf—109G továbbra is épül, azonban márciusban a légierők nem kapnak a gépből. Március 10-én megkezdődik az 101/I. és III. osztályok összevonása.[35] A csatarepülők még megkapják a 15 pót FW—190F gépet, a gyorsbombázók pedig március közepéig 19 Me—210 gépet kapnak. Ebből azonban csak 1 a magyar gyártmányú (DB—605 motoros Me—210C gép), a többi régebbi DB—601 motoros Me—210A.[36]

Március végén a légierők Ausztriába kerülnek, a háború befejezése közeledik. A német repülőgépgyártás mindinkább leáll, a még el nem foglalt gyárak romokban hevernek. De minek új gép? Még a meglevőkhöz sincs benzin! A repülőbenzingyártás még februárban leállt!

Ennek dacára a 101. repülőezred április folyamán Ausztriában még kap 30 Bf—109G vadászgépet. Ennek az ezrednek még május 2-án is 33 vadászgépe van.[37] Valószínűleg ők kapják az utolsó gépeket (Bf—109G, Si—204D és 1 Bf—108B április 10-én). Az utolsó vadászok április 23-án kerülnek átadásra.

A többi egységek ekkor már gép nélkül vannak; nincs többé FW—190, Bf—110, Me—210, Ju—52. Csak Klagenfurt, Wörschach és Zeltweg repülőterein állomásoznak magyar kiképző- és gyakorlógépek. Ezek május 9-én angol hadifogságba kerülnek.

Az angol és német szakirodalomban gyakran találkozunk két adattal, ezek 40 Bf—109E és 59 Bf—109G szállításáról számolnak be. Ezek az adatok helyesek, de töredékesek. A 40 Bf—109E vadászbombázó 1944 augusztus—szeptemberében lett leszállítva, 20 Bf—109G-vel egyetemben.[38] Az 59 Bf—109G szállítása 1944-ben történt június és október között a 6. német légiflotta részéről a 102/1. és 102/2. vadász századok számára.[39]

Érdemes még megvizsgálni, mi lett az 1945 tavaszára szolgálatba állítandó gépek sorsa. Mint ismeretes, 1943 júliusában a HM a magyar—német közös gyártásban 82 Me—209 és 231 Me—410 gépet rendelt. A Me—209 gyártását 1943 októberében ejtették el a németek a Me—262 javára. Érdekes, hogy a HM még 1944 februárjában is igényelte a gépeket. A Me—410 gyártása 1944 szeptemberében állt le Németországban. E gépből csak néhány került Magyarországra.[40]

32 Homér Imre volt századparancsnok közlése.
33 I. Fliegerkorps naplója: 1945. március 5.
34 Lévay Győző volt osztályparancsnok közlése.
35 Heppes Aladár volt ezredparancsnok visszaemlékezése.
36 6 Abt Nr. 528/45g (Kurf 3) (I).
37 A 101. vadászezred iratai, kimutatás a megmaradt gépekről, 1945. május 2.
38 A Luftwaffe Generalstab és a 6 Abt (I) 1944. december 3-i összeírása.
39 I. Fliegerkorps naplója: október 31-i bejegyzés.
40 GL 1944. június 2-i bejegyzés; a Luftwaffe Generalstab és a 6 Abt (I) 1944. december 3-i összeírása; I. Fliegerkorps naplója; 1945. március 5.

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

GERGELY TIBOR

PARTIZÁNEMLÉKEIM

1944 december közepén a tél enyhének ígérkezett. Csapatom, a 16. hadosztály kiképző tábora, melyhez orvosként voltam beosztva, Mecenzéfen (Nizný Medzev) szerveződött, zömmel leventékből, cigányokból, csellengőkből, hogy gyorsított kiképzés után az előnyomuló szovjet hadsereg elé ágyútölteléknek harcba vethessék. A karácsonyt folytonos visszavonulás közben Kassa (Kosice) környékén, majd utána néhány napot a Garam menti Kohányházán (Pohorelá) töltöttünk, amikor az egységünknél néhány kiütéses tífusz megbetegedés jelentkezett. Háborús körülmények közt ez igen veszedelmes, mert a különböző háborúk alatt több ember pusztult el a ragálytól mint az ellenség harci eszközeitől. Parancsnokságunk, értesülve a veszélyről, nyomban intézkedett, és csapatunkat a Besztercebánya (Banská Bístrica) mellett fekvő kis faluba Sásóra (Sasova) egészségügyi zárlatba rendelte. Itt lettem partizán, aminek a története a következő:

Óvári Gyula századosnak, a kiképző zászlóalj parancsnokának szállása a falu közepén, a bíró házában volt. Itt lakott ő és segédtisztje, Esztergályi Dénes főhadnagy. Beszállásolásuk után a bíró családjával beszélgetve szó esett a hegyekben tevékenykedő partizánokról is. A bíró lánya megkérdezte, hogy nem félnek-e a partizánoktól, vagy nem lenne-e kedvük közéjük állni. Később tudtuk meg, hogy a bíró lánya, vőlegényével együtt, a partizánok összekötője volt.

Néhány nappal ideérkezésünk után, január 25-én este, Óvári százados szállásán kártyázgattunk, midőn az ajtón kopogtatva két fehér leples szovjet partizán lépett be, a nyakukba akasztott tárcsás géppisztolyukkal. Illedelmesen köszöntek és mondták, hogy a kártyajátékot csak fejezzük be, majd azután beszélgetünk — és a fal melletti lócára ültek. A játék, persze, érthető megilletődöttségünkben, rövidesen véget ért. Ekkor egyikük megkérdezte, hogy nem akarunk-e partizánok lenni? A válasz nem sokat késett: akarunk! No akkor menjünk, mondta az orosz, és a fogasra akasztott pisztolyainkat összeszedve megjegyezte, hogy ezeket majd visszakapjuk, de azért az italt, cigarettát ami kéznél van, se hagyjuk itt, mert ezekre még szükség lehet. Így hát parancsnokom, Óvári Gyula százados, segédtisztje, Esztergályi Dénes főhadnagy, egy lefokozott őrnagy, aki velünk kártyázott, de nevét már elfeledtem, dr. Kiss Sándor orvos hadapród őrmester, akit a tetvetlenítésre vezényeltek hozzánk és délvidéki származása révén a rögtönzött tolmács szerepét is ellátta, valamint én, dr. Gergely Tibor orvos zászlós, a kiképző zászlóalj orvosa, továbbá még jó néhány magyar katona, akik aznap az őrszolgálatot látták el, kísérőinkkel együtt megindultunk az éjszakában a hegyek felé vezető ösvényen. Az én szál-

Dr. Gergely Tibor

láshelyem a menet útvonalában volt, így kísérőink beleegyeztek, hogy bemenjünk a szállásomra, ahol segítőm és barátom, Kulcsár Antal eü. tizedes, kassai fodrászmester ekkor már lepihent. Megkérdeztem, akar-e velem jönni? Természetesen, válaszolta és ruháit magára kapkodva egy perc múlva ismét a menetelő csoporthoz csatlakozhattunk.

Pár órás gyalogmenet után, melyet az ágyékig érő magas hóban, váltott nyomtaposóval az élen, csak lassan tehetett meg a kis csapat, házak közé érkeztünk. Ez volt Úrvölgy (Spania Dolina), a partizánbirodalom támpontja. Itt megpihentünk néhány órát és csak reggel korán indultunk tovább Balázsba (Baláze), ahol pihenőre elszállásoltak bennünket, itt töltöttük a napot és ismerkedtünk új környezetünkkel. Itt már több magyar, szlovák és orosz partizánnal találkoztunk. Ez a falu Huszár Károly főleg magyar partizánokból álló csoportjának a védelmére volt bízva, akinek ekkor már legendás híre volt a környező partizán falvakban. Itt találkoztunk a délután folyamán a partizánegység parancsnokával, Morszkoj alezredessel, aki ünnepélyesen partizánjai közé fogadott bennünket. Fegyvereinket visszaadta, és a kölcsönös beszédek elhangzása után még sokáig együtt ünnepeltük csatlakozásunkat. (...)

Balázsba érkezésünk másnapján, nem sokkal ébredésünk után, úgy 8 óra tájban, délkeletre a falu alatt megszólaltak a fegyverek. A géppuskák és géppisztolyok kelepelésébe éles csattanásokkal beleszóltak a gépágyúk is. Úgy sejtettük, komoly támadás van kibontakozóban, páncélosok támogatásával. Morszkoj alezredes éppen eligazította embereit, amikor jelentkeztünk nála, hogy jelölje ki a helyünket.

— Á dehogy, vagyunk mi elegen. Ti nem ismeritek sem a terepet, sem a harcmodort. Nem kockáztathatunk. Lehet, hogy nem tudjuk megvédeni a falut és ki kell üríteni. Ti ezért elmentek Kallósra (Kalište), majd ott találkozunk.

Odaszólította az egyik partizánt, egy Hanzel Jóska nevű szlovák fiút, aki a környékre való volt és jól ismerte az itteni hegyeket.

— Vezesd az elvtársakat Kallósra — mondta —, a patak partján menjetek.

Itt a hó fél egy méter volt, magunknak kellett utat törni, így nehezen haladtunk. Menet közben beszélgetve a Jóska elmondta, hogy Morszkojnak nincsenek jó tapasztalatai az új emberekkel, mert ezek vagy kitartanak a helyükön, amíg agyonverik őket, vagy szaladnak, akkor meg lepuffantják őket mint a nyulakat.

Azt, hogy a partizánoknál kinek mi volt a feladata, csak a beavatottak tudták. Amiről sokan tudnak, mondták, arról az ellenség is tud. Azt azonban rövidesen megtudtuk, hogy a partizánbirodalom központja Buly község, ahol a parancsnok, Morszkoj alezredes is többnyire tartózkodott. (Az ő neve valóságosan Mihail Petrovics Oszipov volt, később a Szovjetunió Hőse lett.) A törzs parancsnoka Mihail Bobrov őrnagy, a komisszár Grigorjev őrnagy volt. (...)

Kallósra érkezésünk délutánján Óvári százados elmondta az orosz partizánoknak, hogy min gondolkodott az éjszaka... Azon ugyanis, hogy az egész zászlóaljat, ami nagyrészt Sásón maradt, fel kellene hozni a partizánokhoz. A partizánoknak nagyon tetszett az ötlet és mindjárt futárt menesztettek Morszkoj alezredeshez, hogy engedélyét kérjék az akcióhoz. Morszkoj szintén lelkesen fogadta az ötletet és engedélyezte a vállalkozást. Közben Óvári százados és Esztergályi főhadnagy megtanácskozták a kivitelezést, majd pedig levelet fogalmaztak Farkas Antal őrmesterhez (szikszói kovácsmester), akit a végre-

hajtás megszervezésére legalkalmasabbnak és leginkább megbízhatónak találtak. A levelet két magyar katona vitte el Sásóra, azok közül valók, kik velünk együtt jöttek fel és jól ismerték az őrmestert. Természetesen régi partizánok kísérték őket a faluig, mivel az utak mindenütt el voltak aknásítva.

Másnap délután a falu széle felől egy orosz partizán kiáltását hallottuk:

— Jön a zászlóalj!

És valóban, két orosz partizánnal az élen, az erdei úton egymás után lépkedett Farkas őrmester vezetésével és teljes fegyverzetével a Sásón hagyott egész kiképző zászlóalj. (...)

Óvári százados, Esztergályi főhadnagy és Nyikoláj százados, a kallósi partizánalegység parancsnoka, a közeledők elé mentek a falu széléig és üdvözölték az érkezőket, majd Óvári százados eligazította Farkas őrmestert a zászlóalj elhelyezéséről. Ekkora embertömeg nem maradhatott Kallóson, így 1—1 századot a Dóval (Donovaly) mellett levő kis községekbe, Missutba (Misuti) és Mistrikbe (Mistriky) vezényeltek, 1 csoportot meg a szomszédos Buly-ban helyeztek el, ahol a partizánbirodalom parancsnoksága is tartózkodott. A Kallóson maradó századot a falutól fél km-re délkeletre levő iskolaépületben szállásolták el. Ezek az emberek önszántukból jöttek fel, vállalva ezzel a partizánélet nehézségeit és veszélyeit. Tudták, hogy vállalkozásukkal felégették maguk mögött a vissza vezető utat. Tudták azt is, hogy itt nem ejtenek hadifoglyot, legfeljebb csak nyelvet.

A partizánoknak a zászlóalj feljövetelével taktikájukon is változtatni kellett. Ennyi emberrel már nem lehetett elbújni az erdőben, most már területet is kellett védeni. Így lett a Besztercebánya—Rózsahegy (Ružomberok) közötti térség a partizánok vadászterülete, melynek központjába ott tartózkodásunk idején a németeknek egyszer sem sikerült eljutniuk.

A zászlóalj feljövetelével a mi helyzetünk — vagyis az egészségügyieké — is megváltozott, akárcsak az egész zászlóaljé. Több száz ember ellátásáról kellett gondoskodni. Gyógyszer, kötszer pedig semmi. A segélyhely anyagait feljövetelünkkor nem tudtuk felhozni, az túlságosan kockázatos lett volna. Hogyan szerezzük meg itt a legszükségesebbeket?

Amikor Balázsból feljöttünk Kallósra, a kísérőnk egy Hanzel József nevű szlovák partizán volt, akit csak Jóskának hívtak és akivel útközben nagyon jól elbeszélgettünk. Kérdésünkre, hogy miből élnek a partizánok, azt mondta, hogy úgy, mint Jánosik. (Ez a szlovák Rózsa Sándor). Ami kell nekik, megszerzik maguknak. Megtámadják a trént, vagy bemennek a falvakba és vásárolnak. Ha kevés a pénz, bemennek a bankba, megmutatják a géppisztolyt és annyi pénzt kapnak, amennyit csak akarnak. Egy ilyen akciójukat így mesélte el Jóska:

— Mikor fogytán volt a pénzünk, lementünk Besztercebányára jónéhányan. Meglátogattunk egy bankot. A géppisztolyok a kabát alatt lapultak. Ketten biztosítottak a bank előtt ténferegve, mi meg hárman bementünk. Megkértük a bent levő ügyfeleket, hogy ne menjenek ki, amíg az üzletet lebonyolítjuk. Az egyik kijelentette, hogy neki nem áll módjában a második ügyeivel foglalkozni, mert neki dolga van. Megmutattuk a géppisztolyokat, ezzel gyorsan meggyőztük. Majd a pénztároshoz fordulva mondtam, hogy 100 000 koronára lenne szükségünk. Dadogott valamit, hogy nem tudja, milyen célra adjon nekünk ennyi pénzt. Mondtam hogy állami pénzre van szükségünk, mert mi Szlovákiáért harcolunk.

— De hát ki az, aki harcol? — kérdezte az egyik vezetőféle.

— Morskoi partizánska skupina „VPRED" (Előre) — válaszoltam. Nyugtát is adunk ha kell, de siessen, mert kint a társaim türelmetlen emberek, meg félünk is, hogy meg találnak fázni. Ne kívánják, hogy olyasmit tegyünk ami árthatna az önök egészségének.

Gyorsan leszámolták a százezer koronát és mi, megköszönve, békésen távoztunk. Elég sok német és magyar katona mászkált az utcán, mi meg cipeltük a pénzzel megrakott teli tarisznyát. Szegény hegyi ördögöknek gondoltak bennünket és nem sokat tévedtek.

Február 5-én bevetési csoportjaink már járták a számunkra kijelölt területet. Az egyik csoport déltájban érkezett vissza Rózsahegy alól, ami légvonalban jó 25 km lehetett. Vezetőjük így mesélte el a kiruccanást.

— Előző nap indultunk el egy aknavetővel és vagy egy tucat aknával. Megkerültük Korotnót (Korytnica) és Oszadát (Liptovská Osada) arra vigyázva, hogy senki észre ne vegyen bennünket. Oszadán túl szlovák partizánokkal találkoztunk, akik meglepődtek, hogy magyar partizánok mennek bevetésre ilyen messzire. Rózsahegyhez hajnalban érkeztünk. Meghúzódtunk a dombokon, jól körülnéztünk, majd leállítottuk az aknavetőt és kilőttük aknáinkat a vasútállomásra és környékére. Aztán azonnal visszaindultunk és most itt vagyunk. Holnap megyünk újra. Hogy hova, azt még nem tudjuk.

Délután Jóska azt a feladatot kapta, hogy átkísérjen minket Buly-ra, mert mi ott leszünk elszállásolva. Az út jó volt arra is, hogy elmondjuk neki kérésünket a gyógyszerbeszerzést illetően. Megígérte a segítséget és azt mondta, készítsük el a listát. A már elkészített listát átnézte, majd így szólt:

— Nem biztos, hogy minden meglesz, ami fel van írva, mert háború van. De ami lesz, azt hozok. Most majd valamelyik gyógyszerészt kell meglátogatnom — mondta, mikor zsebre vágta a listánkat.

Harmadnap jelentkezett is és hozott egy csomó gyógyszert és kötszert. A gyógyszerész nagyot nézett amikor elébe tette a jegyzékünket, megértően bólintott és szó nélkül hozzákezdett a csomag elkészítéséhez.

— Csak akkor lepődött meg, amikor megkérdeztem, hogy mennyit fizetek. Gyorsan összeszámolta, elfogadta a pénzt és azt mondta, köszönöm szépen. Nem nagy ügy az egész — jegyezte meg Jóska. — Egyébként a fronton a különböző otthoni nyavalyák hiányzanak. Az emberek nem fáznak meg, nem köhögnek, nem fáj a gyomruk, nincs reumájuk, magas vérnyomásuk. Itt csak járvány van és az mindennel felér.

Igaza volt.

A tetveket a háborúnak köszönhettük, a kiütéses tífuszt Kohárytól hoztuk magunkkal, ahol január közepén voltunk pár napos pihenőben. Hogy honnan jött elő ez a veszedelmes ragály, nem nehéz kitalálni. Aki ugyanis ezen a betegségen valamikor már átesett és meggyógyult, annak a szervezetében a kórokozó vírusok nem feltétlenül pusztulnak el, hanem mintegy a forgalomból kivonva, fertőzőképes állapotban megmaradnak. Az ilyen vírushordozó tehát esetleg élete végéig fertőzés forrása lehet. A fertőzés létrejöttéhez azonban egy másik feltétel jelenléte is szükséges. Ez pedig a tetű, amely nem a csípésével fertőz, mert azáltal csak maga fertőződik és betegszik meg. Betegen is táplálkozik azonban, és ha teheti, minél előbb átmászik egy egészséges emberre. Ezt azonban nem az újabb csípésével fertőzi meg, hanem az ürülékével, amelyben a kórokozó vírusok még beszáradt állapotban is hónapokig fertőzőképesek ma-

radnak, és azt rendszerint vakarózással juttatjuk a szervezetünkbe a bőrön keresztül. Mármost egy ilyen összeszedett társaságban, amilyen a mi egységünk is volt, könnyen előfordulhatott olyan idősebb személy, aki már előzőleg, esetleg még az első világháborúban átesett a kiütéses tífuszon és felépülve vírusgazda maradt. Most már csak a tetű kellett. A legfőbb tennivaló tehát a tetvetlenítés. Ahol nincs tetű, ott nincs kiütéses tífusz. Ezért rendelt minket is a betegségről tudomást szerezve a felettes parancsnokság Sásóra karanténba, hogy a tetvetlenítést elvégezzük. Igen ám, de az ahhoz szükséges eszközeinket a feljövetelünkkor nem hozhattuk magunkkal. A védekezésre kevés esély volt. (...) Buly-n találkoztam még néhány szlovák partizánnal is akik közül Ferdinánd Hoffmann pozsonyi újságíróra emlékszem, aki Dvorin néven szerepelt, vele együtt lakott egy Bulla nevezetű szlovák partizán, aki a zólyomi (Zvolen) kommunista párt funkcionáriusának mondta magát. Mindketten a szlovákiai felkelés vezetői közül valók voltak. Velük volt Vitek Károly volt vezérkari tiszt is, aki jól tudott szlovákul és tolmácsként is szerepelt. Ő és Zadzora tüzérezredes szorgoskodtak az ágyú körül mely a Buly melletti dombon volt beásva, mikor ezzel támadt kedvük lövöldözni a partizánoknak. Itt volt ugyancsak egy Gottlieb nevű szlovák komisszár, akivel sokat beszélgettünk időnként. (...)

A vasfegyelem itt nem külsőségekben nyilvánult meg. A parancsot halkan adták és szó nélkül teljesítették. Vitának helye nem lehetett. Hamar megtanultuk a legfontosabb törvényt: *Aki a partizánt feladata teljesítésében akadályozza, az meghal!* A partizán harcmodor az aktív védelem taktikáján alapul. Őrséget általában nem állítottak, de az utakat és ösvényeket megrakták aknákkal és járőreik szorgalmasan ellenőrizték az utakat. Tevékenységük fő célja a németek állandó zavarása, biztonságérzetük csökkentése volt, ahol a harci helyzet megengedte, fegyveres harcba bocsátkoztak, majd az erdőben ismét eltűntek. Az egyetlen komoly veszedelmet a sítalpas német járőrök jelentették, mert ezek nem voltak utakhoz kötve, bárhol, bármikor feltűnhettek és meglepetést okozhattak. (...)

Már néhány napja Buly-n voltunk amikor február 6-án délután géppisztolysorozatok riasztottak bennünket. Gyorsan kiugrottunk az utcára és a fák takarását keresve igyekeztünk a falun kívülre, mintegy 100 lépésnyire. Ott találtunk három orosz partizánt, akik a fenyőbokrok mögött megbújva igyekeztek viszonozni a tüzet. Ekkor újabb sorozatokat lőttek felénk, a golyók körülöttünk a hóba csapódtak be. Sítalpas német alakulat volt a támadó, szakasznyi erejűnek látszott. A völgy túlsó oldalán az alacsony fenyők kitűnően rejtették őket. A három orosz viszonozta a tüzet, mi is lövöldözni kezdtünk pisztolyainkkal, bár ilyen távolságból nem sok kárt tehettünk bennük. Rövidesen egy géppuska is beavatkozott a faluból, úgy látszott, néhány orosz onnan igyekezett visszaverni a támadást. Majd az egyik orosz azt tanácsolta, hogy húzódjunk az erdőbe és ott várjunk, amíg a lövöldözés elcsendesedik. Óvatosan húzódtunk az erdőbe, míg a németek látóteréből kikerültünk. A géppuska kelepelése egyre hallatszott és a géppisztolyok is egyre berregtek, bizonyítva, hogy egyik fél sem hagyott fel a szándékával.

Úgy gondoltuk, az öt partizán, ha nem kapnak erősítést, nem fogja tudni a falut megvédeni.

Az előttünk levő völgy túlsó oldalán zajlott az élet. Bunkerok voltak egymás mellett, köztük emberek járkáltak, fütyörésztek, fát vágtak, láthatóan nem zavarta őket a lövöldözés. Szlovák hegyilakók lehettek, akik kiköltöztek a falvakból, mert a falvakban gyakoriak voltak a súlyos harcok a partizánok és a né-

metek közt. Így nem lehetett rájuk sütni a partizánokkal való együttműködés bűnét, amit a németek mindig igyekeztek megtorolni. Amikor a lövöldözés elcsendesedett, óvatosan elindultunk visszafelé. A faluban teljes volt a csend. Az erdő szélén megkönnyebbülve láttuk, hogy a házak előtt egy orosz géppisztolyos alak mozog. Kezével csendre intett bennünket, majd megszólalt, hogy jól van doktorok, hozzátok amitek van, mert mindjárt megyünk Kallósra. Addigra előkerült a többi orosz is, összesen öten. Az egyik hozta a géppuskát, a másik egy régi páncéltörő puskát.

— Átmegyünk Kallósra, itt nem biztonságos — mondta egyikük. A németek sítalpas alakulatot vetettek be, ez számunkra nagyon veszélyes, mert szabadon mozognak, nincsenek kötve a csapásokhoz. Az a gyanúnk, hogy az a szakasz, amelyik itt járt, csak felderítő megbízatással jött. Tudni akarták, menynyien vagyunk. A komisszár elment Mistrikbe készenlétbe helyezni a századot, mi meg elmegyünk Kallósra, ugyanebből a célból.

Közben leszállt az este. Lassan megindulunk Kallós felé, kissé széthúzódva az ösvényen, hogy támadás esetén ne nyújtsunk nagyobb célt. A hold szépen világított. Körülbelül félúton voltunk Buly és Kallós között, amikor az oroszoknak eszükbe jutott, hogy ki kellene próbálni a páncéltörő puskát. Néhány öreg fenyőből álló facsoport között megálltunk. A páncéltörő puskát cipelő orosz lerakta fegyverét, szétterpesztette a puska támaszait, lefeküdt a hóba, célbavett egy vastag fenyőt az erdő szélén és lőtt. A puska szokatlanul nagyot dörrent. Vagy öt lövést adott le. A hüvelyknyi acélgolyók úgy vitték át a fenyő törzsét, mint a vajat, aminek az oroszok igen örvendtek.

Valójában a lövöldözés célja nem is annyira a puska kipróbálása lehetett, hanem a környéken levő német egység biztonságérzetének a zavarása. A lövöldözés befejezése után összeszedtük magunkat és lassan tovább ballagtunk Kallós felé a holdfényes éjszakában. (...)

Február 7-én valamivel éjfél után a teljes csendet távoli fegyverropogás törte meg. Nyugat felől, nem is nagyon messziről, tisztán hallottam a géppuskák sűrű kelepelését, az aknák tompa robbanását a géppisztolyok rövid sorozatait. Itt-ott a gépágyúk ugató hangja is belekeveredett az éjszakai hangversenybe. Valahol Óhegy (Staré Hory) előtt kemény harc dúlt. Ott Jegorovék voltak és a lövöldözés hevességéből ítélve komoly német erővel tűztek össze. Tőlem nem messze, a völgy peremén, az egyik orosz partizán figyelte a heves lövöldözést. Odamentem hozzá, mire az orosz megszólalt.

— Jegorovék akaszkodtak össze a németekkel, azt hiszem. Kemény legények azok, úgy verekednek mint az ördögök.

— Mondd, nem kellene segíteni Jegorovéknak? — kérdeztem. Hogy van az hogy közvetlen szomszédaink életre halálra harcolnak, mi meg itt fülelünk és meg se mozdulunk?

— Á, nem — felelte — Jegorovék tudják mit csinálnak. A harcot ők irányítják. Akkor harcolnak és ott, amikor és ahol ők akarnak. Ha nem akarnak harcolni, visszavonulnak az erdőbe. Az erdő az ő szövetségesük és nem a németeké. Ha mi most odamennénk, ki tudja használnák-e ezzel Jegorovéknak.

Jó ideig hallgattunk. A harc nem enyhült, Jegorovék keményen állták a sarat. A fegyverek hol ritkábban, hol sűrűbben, de állandóan szóltak. Egy óra lehetett éjfél után, amikor Mistrik felől egy szakasznyi magyar partizán érkezett Csík Béla tizedes vezetésével. Köszöntek és megállás nélkül tovább mentek az előttünk levő völgybe, Jergalló (Jergaly) irányába.

— Hiszen ezek odamennek! — mondta az orosz.

— Talán csak megnézik, hogy mi történik ott, de lehet, hogy be is avatkoznak. Látod, aknavetőt meg géppuskát is vittek magukkal.

Álldogáltunk még vagy fél órát. A harc mintha valamelyest csillapodott volna, majd hirtelen újból fellángolt és kiterjedt, mert az addigi helytől balra is megszólaltak a géppuskák.

— Az anyjukat! — kiáltotta az orosz. — Ezek hátbatámadták a németeket! Egy szakasz katona!

A harci zaj most már nem tartott sokáig. Negyed óra múlva ritkulni kezdett a lövöldözés, elhallgattak a géppuskák és lassan elcsendesedett a harci zajtól gyakran olyan hangos, Sturec (Šturec) alatti táj. A németek visszavonultak.

— Látod mit tesz egy maroknyi bátor partizán? — Meglepték a németeket és azok nem is sejtették, hogy csak egy szakasznyian vannak.

Dóvalban néhány napja századnyi német katona tartózkodott. Céljuk feltehetőleg Buly elfoglalása lehetett, mert ezzel elvágták volna az összeköttetést a Balázsban levő Huszár-csoport és a kallósi Óvári-csoport, illetve a Dóval mellett fekvő Mistrik és Missut falvakban levő partizánegységek között. Február 12-én a kora délutáni órákban a németek megkezdték előnyomulásukat Buly felé. Egy szakasznyi erővel biztosították magukat Mistrik felől. A szakasz, géppuskafedezettel, lassan nyomult előre, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy az esetleg Mistrik felől támadó századot feltartóztassa. A századnál átláttak a németek taktikáján és az akció megakadályozása érdekében frontális támadást indítottak ellenük. Ugyanekkor a bal oldali erdőből az orosz partizáncsoport is erős géppuskatüzet zúdított rájuk. A németek, a bekerítés veszélye miatt, kénytelenek voltak visszavonulni Dóval házai közé, másnap reggel pedig onnan is eltávoztak. A támadás elhárításában a sebesültek ellátásán túl egészségügyi csoportom fegyveresen is beavatkozott. Itt kapott fejlövést az egyik orosz őrnagy is, aki nem halt meg ugyan, de súlyos sebesülése miatt mozgásképtelenné vált és később, a hegyen való visszavonuláskor, a szállítása is csak igen küzdelmesen volt lehetséges. A támadás visszaverése után Morszkoj alezredes helytállásunkért elismerését fejezte ki, kiemelve, hogy számunkra ez volt az igazi partizán tűzkeresztség.

Az egyik csendes februári napon a délutáni órákban Kallós felől eszeveszett lövöldözést hallottunk. Nem a megszokott csatazaj volt, mert hiányzott a géppuskák hangja és szokatlan volt a lövöldözés hevessége is. Röviddel utána Buly felől is megkezdődött a lövöldözés, majd körös-körül a hegyekben, közelről és távolról, minden irányban lövöldöztek.

— Mi az ördög bújt belétek, mi ez a ménkű nagy csatazaj? — kérdeztem.

Az egyik orosz mindjárt válaszolt:

— Hej barátom, ma február 23. van. Ma van a Vörös Hadsereg napja, azt ünnepeljük.

— És a magyarok mit ünnepelnek? — kérdeztem.

— Ők segítenek nekünk az ünneplésben, mert mi kevesen vagyunk ahhoz, hogy a Vörös Hadsereg napját méltóan megünnepelhessük. Meg aztán nem árt a németeknek ha tudtukra hozzuk, hogy milyen partizánerő van itt a hegyekben.

Egy óra múlva csendesedni kezdett, majd teljesen megszünt a lövöldözés. (...)

Február közepén a kallósi iskolában levő századnál megszaporodtak a megbetegedések. A betegeket a körletből kiemelve kellett elkülöníteni ezért Kallósról délre, az erdőben, kb. 500 méterre a falutól, egymás mellett két bunkert

építettünk fenyőfából, melyben a betegeket egymás fölött, két sorban lehetett elhelyezni. A betegek egymás mellett feküdtek a priccseken és köpenyükkel takaróztak. A bunkernek egy Mihajlov nevű orosz felcser volt a parancsnoka. Amikor a bunker elkészült és már 12 flekktífuszos beteg feküdt benne, Bulyból a bunkerba vezényelték dr. Kiss Sándor zalaegerszegi orvost is, akivel előzőleg Buly-ban heteken át együtt laktam és nagyon jól összebarátkoztunk. A bunkerben történteket, egészen addig, amikor a partizánok elhagyták Kallóst, az ő feljegyzéseiből ismertem meg. (...)

A civilek közt is egyre több volt a megbetegedés, de ezt ők influenzának tartották. A valóságot nem is volt szabad velük tudatni, mert félelmükben menten szertefutottak volna, magukkal hurcolva a ragályt és tetveiket, és ezzel a fertőzést az egész partizánbirodalomban robbanásszerűen elterjesztették volna. A köztünk dúló ragályról nyilván a németek is tudtak, feltehetően úgy számoltak, hogy a flekktífusz előbb-utóbb elvégzi majd azt, amire ők képtelenek voltak. A vírusbetegségekkel szemben tehetetlenek voltunk, a szervezetre bíztuk a küzdelmet, feladatunk a gondozáson kívül jóformán a lázcsillapításra és a vérkeringés támogatására szorítkozhatott. (...)

Március 6-án párás, borongós, szélcsendes, hideg idő volt amikor délután lövés csattant Mosód (Moštenica) irányából, majd utána még egy. A dologra csak akkor figyeltünk fel, amikor a lövöldözés sűrűsödött és megszólaltak a golyószórók, géppuskák is. A Mosód felé vezető út melletti iskolából sűrű rajokban láttam kitódulni katonáinkat. Kijött a parancsnoki szállásról Óvári százados és Esztergályi főhadnagy, is akik szintén felfigyeltek a sűrűsödő lövöldözésre. Ekkor az iskolától futva érkezett egy katonánk és jelentette Óvárinak, hogy Mosód felől erős német egység támad

— Mennyien lehetnek? — kérdezte Óvári,

— Legalább két század!

Óvári, Esztergályi és a lefokozott őrnagy elsiettek az iskola felé, az oroszok is eliramodtak mind, ahányan voltak. A fegyverropogás egyre tartott, hallatszottak a géppuskák sorozatai és berregtek a géppisztolyok is szüntelenül. Fél óra múlva néhány katonát láttunk hátrafelé szaladni, meg oldalirányban is, rövid szökellésekkel, ám ebből semmire se lehetett következtetni. Az ütközet jó egy óra múlva érte el tetőpontját. A fegyverek zaja szinte egybeolvadt, jelezve, hogy a harc igen heves. Újabb katonákat láttunk görnyedten oldalra szaladni, majd eltűnni a hóban. Úgy látszott, a németek megpróbálták átkarolni állásainkat és Óvári nyilván ezt szándékozik megakadályozni az állások szétnyújtásával. Újabb egy óra telt el, mire csendesedni kezdett a lövöldözés és már alkonyodott, amikor az utolsó puskalövés is eldördült.

— Egy darabig remélem nyugtunk lesz — mondta később Óvári. Néhány emberünk sajnos meghalt és sebesültünk is van jócskán, a század viszont kiállta a próbát. Ez a század egy német zászlóaljjal szemben meg tudta tartani állásait, és ez komoly siker. Nem gondoltam, hogy embereim ilyenre képesek. Igaz, néhánynak inába szállt a bátorsága és futni kezdtek, de ezek is visszaszivárogtak, amikor látták, hogy a többiek nem mozdulnak. Később önbizalom költözött katonáimba. Rájöttek, hogy fel tudják tartóztatni a támadást, és ettől elbizakodtak. Ami veszteségünk van, az akkor keletkezett: elfeledkeztek az óvatosságról. Akkor azonban már mi irányítottuk az ütközetet.

Nyikoláj százados is megérkezett.

— Százados, gratulálok! Katonáid igazi hősök voltak. Az a fontos, hogy megállták a helyüket! Győztünk és kész! Tudjátok mi volt a siker titka? A hó,

barátaim! A mély hóban a németek nehezen mozogtak, nekünk meg jó takarást biztosított. Azután meg ott voltunk mi. Te, én, az őrnagy, a főhadnagy és a többiek. Még a doki is kezébe vette a géppisztolyt időnként! Ez biztonságérzetet és bátorságot kölcsönzött az embereinknek. Olyan bátorságról tettek bizonyságot, amilyenre egyikünk sem számított. Láttam, hogyan nézelődtél kezdetben, amikor a visszavonulási lehetőséget mérlegelted. Tudtad, hogy onnan nem lehet visszavonulni, mert nincs erdő mögötte, és ha a németek egyszer lejutnak az iskoláig, kevesen értük volna el a falut. Az erdőig a század fele elpusztult volna. Libasorban visszavonulni az ösvényen, géppuskatűz alatt, kész öngyilkosság. Tehát meg kellett kísérelni a lehetetlen. Nem hittem, hogy ekkora erőt vissza tudunk verni! (. . .)

A Kallós elleni támadás kudarcából a németek levonták a megfelelő következtetést: ekkora partizánegység felszámolása olyan áldozatokat követel, ami nincs arányban a belőle származó haszonnal. Számításba vehették azt is, hogy az egyre fenyegetőbb éhség és a tífusz közös erővel elvégzik majd azt amire ők csak komoly áldozatok árán lennének képesek. Fizetett besúgóik mindig akadtak, bár a partizánok időnként egyet-kettőt agyonlőttek közülük. Az emberi kapzsiság miatt mégis mindig akadtak új vállalkozók.

Március 10-én tőlünk délkeletre ágyúlövés dördült. A lövedék a falu mögött 100 méterre a hegyoldalba csapódott, de nem robbant, befulladt a magas hóban. Újabb és újabb lövéseket hallottunk, de mind befulladt, kivétel nélkül. Ez volt a falu szerencséje, mert a német tüzérek nem tudták megfigyelni a becsapódásokat és nem tudták korrigálni a lőelemeket. Sokáig kutattuk a lövések eredetét, mikor az egyik orosz néhány mozgó pontot fedezett fel úgy 2—3 kilométerre, egy hegyoldali tisztáson. Néhány orosz felkerekedett és a kallósi iskolától maguk mellé véve egy magyar szakaszt, eliramodtak a tisztás felé. A német löveget minden áron el kellett űzni, mert ha egyszer belövi magát, kő kövön nem marad Kallóson. A német tüzérek észrevették a közeledő veszélyt, mert lövegükkel együtt elvonultak, még mielőtt a partizánok odaértek volna.

Március 16-án a németek újra támadtak, Kiss doktor így emlékezik erre: „Este 9 óra felé a bunkerban beszélgettünk, amikor váratlanul lövések csattantak a közelben. Pillanatok alatt kint voltunk a bunker előtt, és láttuk, hogy tőlünk délnyugatra a völgyben lövöldöznek, talán száz lépésnyire. A puskalövések közé rövid géppisztolysorozatok vegyültek. Nyilván két járőr akaszkodott össze az éjszakában. Nem telt bele negyed óra, a lövöldözés megszünt. Nem gondoltam, hogy német járőr ilyenkor éjszaka bemerészkedik a Balázs és Kallós közötti erdőrengetegbe.

— Ezek sítalpas németek, arra kóborolnak, amerre akarnak, és nem szaladnak el néhány puskalövéstől. Itt mászkálnak valamerre körülöttünk. Most az éjjel őrséget állítunk — mondta Mihajlov százados.

Én vállaltam az első váltást. Valamivel 11 óra után sítalpak csusszanását hallottam lent a szlovák bunkerek mögött, talán 150 lépésnyire. Felénk jöttek.

— A mieink nem járnak sítalpakon, ezek csak németek lehetnek — gondoltam.

Lőni kellett, mert ha közelebb engedem őket, annak végzetes következményei lehetnek. A lövés élesen csattant. A sítalpasok megtorpantak és a fák mögé húzódtak. Viszonzásul néhány géppisztolysorozatot lőttek felém. Néhány perc megtorpanás után gyors ütemben ismét megkezdték a kapaszkodást. Újra lőttem, de nem zavartatták magukat. Jöttek rendületlenül, kihasználva a fák takarását. Ekkor érkezett Mihajlov és Kuhár, majd nyomban utánuk még két ma-

gyar partizán, és nyomban tüzet nyitottak ők is. A megsokasodott tűz gondolkodásra késztette a támadókat, mert megálltak, majd néhány perc múlva megkezdték a visszavonulást, rövid géppisztolysorozatokkal fedezve magukat. Vártunk még éjfélig, de már nem történt semmi. Ezen az éjszakán nem tudtunk többé aludni." (. . .)

Március 18-án egy magyar partizán jött a bunkerba azzal az utasítással, hogy 2 órakor mindenki legyen Kallóson, mert Morszkoj alezredes akar szólni a partizánokhoz. Amikor a kallósi csoport felsorakozott, Morszkoj alezredes, aki Óvári, Esztergályi, Huszár és még vagy 5—6 orosz partizán kíséretében érkezett, fellépett egy odakészített tuskóra. Szavait egy magyar partizán fordította. Mindenekelőtt elismerését nyilvánította a partizánoknak.

— Tetteitek méltóak arra — mondotta —, hogy arany betűkkel legyenek beírva a partizánharcok történetébe. A ti harcaitok révén mi, partizánok vagyunk az urak Kallós, Balázs, Buly, Dóval, Koritnyica (Korytnica) Oszada és Lúzsna (Liptovská Lúžna) községekben, az Alacsony Tátra jelentős területein, ahova itt tartózkodásunk idején, hónapokon keresztül a németeknek nem sikerült a lábukat betenniük, vagy ha néha megkísérelték, mindig véres fejjel kellett visszavonulniok. Igazi hősök vagytok. Tudom, bennetek ezután sem csalódnék.

Most nagy gondunk van. Az élelmiszereink elfogytak, szerezni már sehonnan sem tudunk. Itt az éhen pusztulás fenyeget bennünket. A front Breznóbányánál (Brezno nad Hronom) megmerevedett, nincs több időnk a várakozásra. Mit tehetünk hát e nehéz helyzetben? Onnan szerzünk ahol van. Megtámadunk egy német raktárat, azután áttörünk az arcvonalon és csatlakozunk a Vörös Hadsereghez.

Megkérdezte, hogy vállalják-e a magyar partizánok is ezt a feladatot.

Szavait kitörő lelkesedés fogadta.

Óvári százados közölte Kiss doktorral, hogy Morszkoj alezredes parancsára a bunkerban levő járóképes betegeket is készítse fel az útra.

—A bunkerban a hátrahagyott betegekkel — mondotta — dr. Gergely Tibor orvos zászlós fog visszamaradni, akinek Buly-ból való ideérkezéséről már intézkedtek. A nehéz hegyi utat ő valószínűleg nem bírná, mert szintén megbetegedett, de a visszamaradó betegek ellátásáról is mindenképpen gondoskodni kell!

Közölte, hogy Kallóson hátrahagynak egy magyar partizánokból álló 40 fős helyőrséget, akiknek feladata a falu védelme és a bunkerban hátrahagyottakról való gondoskodás lesz.

Másnap délelőtt Buly-ról megérkeztem a bunkerbe. Dr. Kiss Sándor kollégám ismertette velem a helyzetet, átadta a betegeket, a csekély gyógyszer- és kötszerkészletét. Akkor már, pár nap óta, magam is a flekktífusszal járó apátiában éltem, legyengülve. Az intézkedéseket egykedvűen vettem tudomásul mint akit már semmi nem érdekel.

Délután dr. Kiss Sándor elbúcsúzott a betegektől, a járóképeseket még előző este útbaindította az egységeikhez, majd egymást megölelve és sok szerencsét kívánva elbúcsúztunk. A bunker előtt állva szomorúan és irigykedve néztem a lassú léptekkel távolodó bajtársak után, azon tűnődve eközben, hogy vajon találkozhatunk e még egymással az életben?

Március 19-én estére Kallóson elcsendesült az élet. (. . .) A bunkerban tudtunk a hátrahagyott helyőrségekről, de a kapcsolatot velünk ők egyelőre nem vették

fel. Másnap kora reggel nagy lövöldözésre riadtunk, a fegyverropogás a falu felől hallatszott és közben, sűrűn, hatalmas robbanások is hangzottak, mintha kézigránátkötegek robbantak volna. Tanácstalanul vártuk a bunker előtt a fejleményeket, amikor a fegyverropogás közepette német kiabálást, vezényszavakat és kutyaugatást hallottunk. Még felfogni is alig tudtuk a történteket, amikor megláttuk a közeledő német katonákat, akik egyre csak lövöldöztek. Az erdő fái közt a nagy hóban próbáltunk menekülni. Ez azonban kilátástalan próbálkozásnak bizonyult a magas hó miatt, így néhány lépés után, kifulladva, a fák mögé bújva kerestünk menedéket.

A németek a bunkerhoz érve kézigránátokat dobáltak be, amitől a bent maradtak nagy része elpusztult, akik pedig a bunkerból kiugrálva próbáltak menekülni azokat géppisztolysorozatokkal mind lekaszálták. Amikor a bunkerban már nem észleltek több mozgást, az erdőbe menekülteket kezdték összeszedegetni. Ez a művelet hamar véget ért, részben mert a magas hó miatt 25—30 méternél messzebb egyikünknek sem sikerült tovább jutnia, másrészt pedig a friss nyomok és a farkaskutyák ugyancsak megkönnyítették az előkerítésünket. Néhányunkat akkor — lehettünk úgy kilenc-tizen — lehajtottak a faluba, ahol az égő házak között már várakoztak az utcán elfogottak: néhány magyar partizán, akik nem tudtak elmenekülni a helyőrség tagjai közül, oda menekült öreg zsidók és a faluban lakó öreg szlovákok. Amint mi is odaértünk, elindult a menet Mosód irányába. Siralmas vánszorgás volt, mert akinek elég ereje volt, az megpróbált elmenekülni a támadás kezdetekor. Némelyeknek sikerült is, de akik ott maradtak, akiket végül is összefogdostak, az átélt borzalmak, de főleg az átélt betegség következtében annyira legyengültek, hogy a lefelé vezető úton való menetelést sem bírták mindnyájan. S aki megállt kis pihenésre, hogy szusszantson néhányat, annak nem volt irgalom. Azon pillanatban megszólalt a géppisztoly és a hóban következhetett a hosszú pihenés . . .

Kallós 1945. március 20-án a délelőtti órákban pusztult el. A végtelen fenyvesek közt csak az üszkös romok regélnek arról, hogy ott egykor falu állt. A romok alatt és körülöttük a fenyvesekben közel 100 magyar partizán alussza örök álmát a jeltelen sírokban. (. . .)

A Kallóson és a bunkerban összefogdosott partizánokat, akik túlélték az ottani mészárlást, Padkócra (Podkonice) kísérték a német parancsnokságra, majd kihallgatásuk után közülük kb. 14—16-ot, a leggyengébbeket, kivégezték a többieket pedig SS őrizettel Stubnyafürdőre (Štubňiańské Teplice) szállították, ahol egy iskolahelyiségben őrizték. Április 3-án a magyar állampolgárokat vonattal Pöstyénbe (Piešťany) szállították, hogy átadják a magyar hadbíróságnak. Börtönbe zárva vártuk sorsunkat, de az éjszaka meghozta a felszabadulást: a magyar csapatok az előnyomuló szovjetek elől elmenekültek és sorsunkra hagytak minket. Reggel a helyi lakosok kinyitották zárkáinkat. Felszabadultunk.

ADATTÁR

SZAKÁLY SÁNDOR

AZ ELLENFORRADALMI MAGYARORSZÁG (1919—1944) HADSEREGÉNEK FELSŐ VEZETÉSE

ADATTÁR

II. RÉSZ, L—Z

LAKATOS GÉZA, vitéz csíkszentsimoni, vezds. (Gyal.)

1. Bp. 1890. 04. 30 — — Adelaide (Ausztrália), 1967. 05. 21. (Sydney, 1967. 01. 29.?)
2. L. Aladár — — a Kereskedelmi Múzeum igazgatója
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. főreál, Sopron (1904—1907), LA (1907—1910), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), A (T), F (T), Cs (Nm)
6. Hdgy. — —1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1915., Szds. — — ?, Őrgy. — — 1925. 05. 01., Alezds. — — 1929. 05. 01., Ezds. — — 1934. 11. 01., Tbk. — — 1939. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 11. 01., Vezds. — — 1943. 08. 01.
7. VH 1919. 05 — — 1919. 06.: Hds. főpk. szsgd.; 1919. 09 — — 1920.: bp-i „Karhatalmi Főpság" vkf. h., HM Eln. A. beo.; 1920 — — 1921.: Hakad., 1921 — — 1923.: LA harcászat tanár; 1923 — — 1927.: HM VI—1. oszt. beo. (?); 1927. 03. 01 — — 1927. 11. 01.: francia nyelvtanfolyam, Párizs; 1927. 11. 01 — — 1928.: HM VI—2. oszt. beo.; 1928. 05. 07 — — 1934. 06. 16.: kat. attasé Prága; 1934 — — 1935.: 13. gye. pk.; 1935. 05. 01 — — 1938. 05. 01.: 7. vdd. vkf.; 1938. 05. 01 — — 1940. 03. 01.: 1. vdd. 3. gypk.; 1940. 03. 01 — —1941. 08. 01.: 2. hds. vkf.; 1941. 08. 01 — — 1943. 05. 01.: VIII. hdt. pk. és vez. tbk.; 1943. 05.. 01 — — 1943. 08. 01.: megszálló erők pk.; 1943. 08. 01 — — 1944. 04. 01. (?): 2. hds. pk.; 1944. 04. 01 — — 1944. 05. 31.: 1. hds. pk.; 1944. 06. 01 — — 1944. 08. 29.: szabadságon; 1944. 08. 29 — — 1944. 10. 16.: miniszterelnök.

LÁNG BOLDIZSÁR, báró (1911-től), altbgy. (Lov.)

1. Bp. 1877. 03. 11 — — Bp. 1943. 04. 27.
2. L. Lajos — — egyetemi tanár, kereskedelemügyi miniszter (1902—1903)
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1894—1897), Hadiisk. (1902—1904.
5. N (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1897. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 190?., Altbgy. — — 1927. 05. 01.
7. 1919. 08. 04 — — ?: HM Elns. vez.; 1920 — — békedelegáció kat. szakértő; 1920 — — 1922. 03. 31. (04. 15?): KKI főn.; 1922 — — 1927. 12.: kat. szakelőadó Párizs; 1928. 01. 01.: nyug.

LÁSZLÓ (Laucsek) DEZSŐ, vitéz, vezds. (Gyal.)

1. Lovászpatona, 1893. 07. 23 — — Bp. 1947. (1948?)
2. ?
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. alreál., Cs. és kir. kat. főreál., Morva-Fehértemplom (1906—1907), Cs. és kir. hdp. isk. Bp. (1907—1911), Hakad. (1921—1922)
5. N (T)
6. Zls. — — 1911. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 191?., Fhdgy. — — 1915. 05. 01., Szds. — — 1920. 09. 01. (1919. 09. 01-re javítva), Őrgy. — — 1929. 05. 01., Alezds. — — 1934. 05. 01.

Ezds. — — 1937. 11. 01., Tbk. — — 1941. 05. 01., Altbgy. — — 1943. 05. 01., Vezds. — — 1944. 11. 01.

7. 1921 — — 1922.: Hakad.; 1925 — — 1929.: HM VI—1. oszt., szervezési aloszt. beo.; 1929 — — 1935.: HM VI—4. oszt. beo.; 1935 — — 1936. 05. 01.: HM VI—1. oszt. beo.; 1936. 05. 01 — — 1937. 02. 01.: HM VI—1. oszt. vez.; 1937. 02. 01 — — 1938. 11. 01.: 1. vdd, vkf.; 1938. 11. 01 — — 1941. 02. 01.: HM VI—1., ill. vkf. 1. oszt. vez.; 1941. 02. 01 — — 1941. 03. 01.: 5. gyal. dd. pk.; 1941. 03. 01 — — 1941. 11. 01.: Vkf. hdm. csop. főn.; 1941. 11. 01 — — 1943. 05. 15.: Hakad. pk. (közben 1942-ben 7. k. ho. pk. a keleti fronton); 1943. 05. 15 — — 1944. 05.: VIII. hdt. pk. és vez. tbk.; 1944. 05 — — 1944. 10. 16.: HVKF h.; 1944. 10. 16 — — 1945. 04.: 1. hds. pk.; 1945 — — lefokozva és a honvédségből kicsapva, Népbíróság halálra ítélte. (?)

LÁSZLÓ MIKLÓS, vitéz nemes, altbgy. (Lov.)

1. Bp. 1874 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. ?, Hadiisk. (1898—1900)
5. N (T)
6. Alezds. — — 1916. 08. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1924. 01. 01., Altbgy. — — 1927. 05. 01.
7. ? — — 1922. 08. 22. (09. 01?): ?; 1922. 08. 22 (09. 01?) — — 1923. 01. 26. (02. 01.?): székesfehérvári kat. körlet pság. V. roska; 1923. 01. 26 (02. 01?) — — 1924. 11. 07. (12. 01.?): bp-i kat. körlet pság., ill. 1. vdd. V., ill. IV. roska; 1924. 11. 07 (12. 01?) — — 1925. 12. 07. (1926. 01. 01.?): 5. vdd. pk.; 1925. 12. 07 (1926. 01. 01?) — — 1928. 09. 30.: 6. vdd. pk.; 1928. 10. 01.: nyug.

LÁZÁR KÁROLY, vitéz csíktaplóczai, altbgy. (Lov.)

1. Zsebely, 1890. 10. 20 — — Bp. 1969. 03.
2. L. Béla — — cs. és kir. hu. fhdgy.
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1901—1905), Reálisk. 5—8. oszt. (1905—1909), E. é. önkéntes (1910—1911)
5. N (T), F (Gy), R (Gy)
6. Zls. — — 1911. 10. 01., Hdgy. — — 191?., Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 1918. 03. 18., Őrgy. — — 1930. 05. 01., Alezds. — — 1936. 05. 01. (1934. 11. 01-re javítva), Ezds. — — 1940. 03. 01. (1939. 05. 01.), Vőrgy. — — 1942. 10. 01., Altbgy. — — 1944. 09. 01. (1944. 08. 01.)
7. VH: ; — — 1919. 05.: 5. hu. ezd.; 1919. 05 — — 1919. 09.: román fogs.; 1920. 03. 01 — — 1927. 03. 01.: 4. hu. ezd. beo.; 1927. 03. 01 — — 1935. 07. 20.: osztálytiszt a lovastestőrségnél; 1935. 07. 20 — — 1936. 12. 31.: lovastestőrség pk.; 1936. 12. 31 — — 1937. 03. 20.: testőrség ideigl. pk.; 1937. 03. 20 — — 1944. 10. 16.: testőrség pk., 1944. 10. 16 — — 1945. 05. 05.: német, nyilas fogs.

LEHÁR ANTAL, báró, vőrgy. (?) (Gyal.)

1. Sopron, 1876 — — Bécs/Nussdorf, 1962. 11. 12.
2. L. Ferenc — — cs. és kir. katonakarmester
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk., Bécs (1889—1893), Hadiisk. (1897—1899)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1893. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1894. 11. 01., Fhdgy. — — 1899. 05. 01., Szds. — — 1902. 05. 01., Őrgy. — — 1913. 11. 01., Alezds. — — 1915. 08. 01., Ezds. — — 1918. 05. 01., Vőrgy. — — 1921. 10.
7. 1919. 08 — — 1919. 10.: szombathelyi kat. körlet pk.; 1919 — — 1920.: szombathelyi ho. pk.; 1921. 02 — — 1921. 03.: szombathelyi kat. körlet pk.; 1921. 09. 01 — — nyug.; 1921. 10.: IV. Károly mellé állt. A király vezérőrnaggyá léptette elő (!)

LENGYEL BÉLA, vitéz ebesfalvi, altbgy. (Gyal.)

1. Szarvas, 1897. 04. 19 — —
2. L. Sándor, dr. — — ügyvéd
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk., Bp. (191?—1914), Hakad. (1923—1925)
5. N (T), F (T), L (?)
6. Zls. — — 1914. 10. 15., Hdgy. — — 191?., Fhdgy. — — 19??., Szds. — — 1924. 09. 01. (1923.

09. 01-re javítva), Őrgy. — — 1933. 05. 01., Alezds. — — 1936. 05. 01., Ezds. — — 1939. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 11. 01., Altbgy. — — 1944. 09. 01.
7. 1923—1925: Hakad.; 1926 — — 1930. 05. 01.: 3. vdd. pság, ill. HM VI—1. oszt. beo.; 1930. 05. 01 — — 1933. 08. 01.: KKI beo.; 1934. 05. 01 — — 1939. 05. 01.: kat. attasé Varsó (Helsinki, Tallin, Riga, 1936. 09. 25-től Vilnius is); 1939. 07. 01 — — 1940. 03. 01.: IV. hdt. vkf.; 1940. 03. 01 — — 1941. 01. 01.: I. gyorshdt. vkf.; 1941. 01. 01 — — 1941. 08. 01.: HM Elnökség vez.; 1941. 08 — — 1942. 08. 01.: HM 10. oszt. vez.; 1942. 08. 01 — — 1944. 08. 01.: 16. k. ho. (1943. 08. 10-től 16. gyal. ho.) pk.; 1944. 08. 01 — — 1944. 09. 22.: II. tartalék hdt. pk.; 1944. 09. 22 — — 1944. 12. 01.: VIII. hdt. pk.; 1944. 12. 01 — — 1945. 03. 18.: HM személyi tartalék; 1945. 03. 18.: nyug.

LENZ ALBIN, nagysárosi, altbgy. (Lov.)

1. Eperjes, 1878. 08. 22 — — ?
2. L. Győző — — honv. őrgy.
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1892—1896), Hadiisk. (1901—1903)
5. N (T), F (T), Szl (T)
6. Hdp. thtts. — — 1896. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1897., Fhdgy. — — 1901., Szds. — — 1910., Őrgy. — — 1916. 10. 01., Alezds. — — 1918. 11. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 1928.
7. VH 1919. 06 — — 1919. 07.: hídfő ho. vkf.; 1919 — — 1923. 04. 30.: HM 7/ö. oszt. vez.; ? — — 1924. 12. 01.: HM VI—6. oszt. vez.; 1924. 12. 01 — — 1928. 07. 01.: 1. vdd. pság. IV. roska; 1928. 07. 01 — — 1930. 05. 01.: 7. vdd. pk.; 1930. 08. 01.: nyug.

LÉTAY (Landau) GYULA, nyírjesi, altbgy. (Gyal.)

1. Molnári, 1866. 01. 07 — — ? Bp. 1928. 01. 14.
2. ?
3. ?
4. Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1883—1886)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1886. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1890. 05. 01., Szds. — — 1897. 05. 01., Őrgy. — — 1908. 11. 01., Alezds. — — 1911. 11. 01., Ezds. — — 1914. 08. 10., Vőrgy. — — 1918. 02. 01., Altbgy. — — 1921. 09. 01.
7. VH 1918. 11. 20 — — 1919. 04. 05.: LHTVSzK elnök; 1919. 04. 07 — — 1919. 06. 19.: nyug.; 1919. 06. 19 — — 1919. 08. 03.: kat. térképező csoport; 1919. 08. 07 — — 1919. 08. 30.: bp-i karhatalmi főpk.; 1919 — — 1920.: HM ellenőrző bizottsághoz beo.; 1920. 08. 19 — — 1921. 04. 22.: kaposvári kat. körlet pk.; 1921. 05 — — 1921. 11. 01.: HM ellenőrző bizottsághoz beo.; 1921. 11. 01 — — 1922. 11. 01.: áv., 1922. 11. 01.: nyug.

LITTAY (Lichtneckert) ANDRÁS, vitéz, vezds. (Gyal.)

1. Szabadka, 1884. 08. 15 — — Melbourne (Ausztrália), 1967. 08.
2. L. Károly — — vendéglős
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1902—1905), Hadiisk. (1909—1911)
5. N (T),
6. Hdgy. — — 1905. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1910. 05. 01., Szds. — — 1914. 11. 01., Őrgy. — — 1919. 09. 01., Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1925. 05. 01., Tbk. — — 1934. 11. 01., Altbgy. — — 1937. 11. 01., Gyal. tbk. — — 1940. 09. 01.
7. VH Hds. Főpság agi. csop. vez. (szállásmester); 1919 — — 1922.: HM beo.; 1922. 10. 02 — — 1923. 10. 01.: HM felszámoló hivatal; 1923. 10. 01 — — 1926. 05. 01.: Hakad., hdm. vk. szolg. tanár; 1926. 05. 01 — — 1926. 07. 26. (08. 01. ?): HM kiko. beo.; 1926. 07. 27 (08. 01 ?) — — 1930. 03. 16.: HM kiko. vez.; 1930. 03. 16 — — 1931. 04. 08.: 2. gye. pk.; 1931. 04. 08 — — 1932. 09. 20.: 3. vdd. 1. gypk.; 1932. 09. 20 — — 1935. 05. 01.: 4. vdd. 1. gypk.; 1935. 05. 01 — — 1936. 10. 01.: Hakad. pk.; 1936. 10. 01 — — 1940. 03. 01.: 7. vdd., ill. VII. hdt. pk.; 1940. 03. 01 — — 1941. 02. 14. (03. 01. ?): HVKF h.; 1941. 02. 14 (03. 01 ?) — — 1941. 09. 19.: HM lü. főcsop. főn.; 1941. 09. 19 — — 1942. 11. 01.: HM h.; 1943. 02. 01.: nyug.

LORX GYŐZŐ, vitéz ruszkini, tbk. (Tü. ?, Mü. ?)

1. Igló, 1873. 07. 08 — — Bp. 1922. 10.
2. ? — — orvos
3. Ev.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. mű. akad., Bécs (1891—1895), Hadiisk. (1897—1899)
5. N (T)

6. Hdgy. — — 1895. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1899. 05. 01., Szds. — — 1902. 11. 01., Őrgy. — — 1911. 05. 01., Alezds. — — 1914. 05. 01., Ezds. — — 1916. 05. 01., Tbk. — — 1921. 05. 01.
7. 1919. 08. 04 — — 1920. 03. 30.: HM beo.; 1920. 03. 20 — — ?: tanulmányi bizottság vez.; 1921. 11. 03 — — 1922. 01. 04.: HM VI. csop. főn. h.; 1922. 01. 04 — — 1922. 10.: HM VI. csop. főn.

LUCICH KÁROLY, altengernagy (vezérfőkapitány) (Teng.)

1. ?, 1868 — — Regensburg (NSZK), (?)
2. ?
3. ?
4. Cs. és kir. Haditengerészeti Akad., Pola (187?.— — 187?)
5. N (T)
6. ?
7. 1919 — — 1921. 09. 01: nyug.; 1921. 09. 01 — — 1923. 07. 07. (08. 01. ?): Hadtörténeti Múzeum ig.; 1924. 01. 11.: nyug.

LUDVIG (Ludwig?) GYÖRGY, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Mecenzéf, 1871. 09. 26 — — Bp. 1946.
2. L. Gáspár — — kovácsműhely tulajdonos
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1890—1893), Hadiisk. (1896—1898)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1893. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1896. 11. 01., Szds. — — 1900. 11. 01., Őrgy. — — 1910. 05. 01., Alezds. — — 1913. 05. 01., Ezds. — — 1915. 05. 01., Tbk. — — 1920. 08. 01., Altbgy. — — 1922. 09. 01., Gyal. tbk. — — 1926. 05. 01.
7. 1919 — — 1920.: miskolci kat. körlet. beo.;1920 — —?:bp-i váp. és ho. pk.; 1920 — — 1921. 02. 04.: HM kat. csoportok főn.; 1921. 02. 04 — — 1924. 11. 02.: miskolci kat. körlet, ill. 7. vdd. pk.; 1924. 11. 07 — — 1928. 07. 01.: HFPK beo. tbk.; 1928. 09. 01.: nyug.

MAGYAROSY (Merkovits, Magyarosi) SÁNDOR, vitéz, vezds. (Gyal.)

1. Óbecse, 1891. 10. 13 — — Cleveland (USA), 1972. 08. 17.
2. ?
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk. (1905—1909) Nagyvárad, Hakad. (1920—1921?)
5. N(?)
6. Zls. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1911. 09. 01., Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 10. 04. (1918. 09. 01.), Őrgy. — — 1926. 05. 01., Alezds. — — 1931. 11. 01., Ezds. — — 1936. 11. 01. (1935. 11. 01. ?), Tbk. — — 1940. 07. 01., Altbgy. — — 1942. 11. 01. (09. 29.), Vezds. — — 1944. 11. 13. (10. 15.)
7. 1918 — — 1919.: csehszlovák internálás, 1920 — — 1921.: Hakad. (?); 1921. 10. 01 — — 1926. 02. 01.: KKI beo.; 1926. 03. 01 — — ?: HM VI—4. oszt. személyi alcsoport vez.; 1929. 11. 01 — — 1932. 08. 01.: Hakad. hadtörténelem tanár; 1932. 08. 01 — — 1934. 05. 01.: 1. vdd. vkf. h., vk. oszt. vez.; 1934. 05. 01 — — 1936. 05. 01.: HVKF szsgd; 1936. 05. 01 — — 1937. 02. 01.: 1. vdd. vkf.; 1937. 02. 01 — — 1938.: HM VI—1. oszt. vez.; 1938 — — 1940. 03. 01.: 2. hv. dd. pk.; 1940. 03. 01 — — 1941. 01. 01.: Vkf. kiko. csop. főn.; 1941. 05. 01 — — 1941. 09. 30.: várakozási illetménnyel szabadságon; 1941. (1942. ?) 10. 01 — — 1943. 08. 01.: HM lü. főcsop. főn.; 1943. 08. 01 — — 1944. 08. 01.: Le. pk.; 1944. 10. 01.: nyug.; 1944. 10. 01 — — 1944. 11. 01.: tiszteletdíjas az OVSz-nél; 1944. 11. 05.: ténylegesítve; 1944. 11 — — 1945. 01. 28.: németországi kormánybiztos, 1945. 01. 28 — — 1945. 05.: HM és HFPK törzskül.; 1945. 06. 09.: lefokozva és a honvédségből kicsapva.

MAJOR (Mayer) JENŐ, vitéz, vezds. (Gyal.)

1. Baksa, 1891. 08. 06 — — Blaiback/Immenstadt (NSZK), 1972. 01. 13.
2. M. Gyula — — gazdatiszt
3. R. k.
4. Gimn. 1—2. oszt., Polgári 3—4. oszt., Honv. hdp. isk., Pécs (1906—1909), LA (1909—1912), Hakad. (1921—1923)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1912. 08. 18., Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 192?., Alezds. — — 1933. 11. 01., Ezds. — — 1937. 05. 01., Tbk. — — 1940. 09. 01., Altbgy. — — 1943. 02. 01., Vezds. — — 1944. 11. 01.

7. 1921 — — 1923.: Hakad.; 1923 — — 1924.: vdd. pság. beo. vkszt. ti.; 1924 — — 1928.: HM 1. oszt. beo.; 1929 — — 1932.: 5. vdd. vkf. h.; 1932 — — 1935.: HM VI—2. oszt. központi kémelhárító szolg. vez.; ? — — 1938. 12. 01.: LA I. főcsop. tanulmányvezető és hadtörténelem tanár; 1938. 12. 01 — — 1940. 03. 01.: HM 8. oszt. vez.; 1940. 03. 01 — — 1941. 11. 01.: 1. gk. dd. pk.; 1941. 11. 01 — — 1942. 10. 01.: gyal. kik. tábor pk. (1942. 04 — — 1942. 10. 01.: I. gyorshadtest megbízott pk. is); 1942. 10. 01 — — ?: 1. pc. ho. pk.; ? — — 1944. 10. 16.: I. pc. hdt. pk.; 1944. 10. 16 — — 1944. 12. 01.: 2. hds pk.; 1944. 12. 01 — — 1945. 05.: honvédség németországi főfelügyelője.

MAJOR (Mayor) MIKLÓS, szászhídvégi, altbgy. (Gyal.)

1. Kolozsvár, 1887. 01. 27 — — ?
2. M. Miklós — — honv. őrgy.
3. R. k.
4. Főreál 1—4. oszt., Honv. főreál, Sopron (1901—1904), LA (1904—1907), Hadiisk. (191?—191?)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 1921. 09. 01., Alezds. — — 1924. 09. 01., Ezds. — — 1928. 05. 01., Tbk. — — 1936. 11. 01., Altbgy. — — 1939. 05. 01.
7. ? — — 1928. 09. 01.: 3. vdd. vkf. h.; 1928. 09. 01 — — 1931.: 3. vdd. vkf.; 1931 — — 1936.: Hadilevéltár irodalmi oszt. vez.; 1936 — — ?: 7. vdd. közig. vez.; 1939. 03. 01 — — 1941. 08. 01.: Hadilevéltár pk. (1940. 02. 01 — — 1941. 08. 01. LHTVSzK elnök is); 1941. 11. 01.: nyug.

MAKAY ISTVÁN, vitéz makói és geleji, altbgy. (Lov.)

1. Bp. 1891. 01. 14 — — **Luniniec, 1944. 06. 21.**
2. M. Béla — — miniszteri osztálytanácsos a VKM-ban
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1908—1911)
5. N (T), A (Gy), F (Gy)
6. Hdgy. — — 1911. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1919. 09. 01., Őrgy. — — 1929. 05. 01., Alezds. — — 1935. 05. 01., Ezds. — — 1939. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 11. 01., Altbgy. — — 1944. 11. 01. (09. 01.) (postmortem)
7. 1919 — — ?: 2. hu. ezd. beo.; 1921 — — 1922.: debreceni vők. pság. beo.; 1922 — — ?: bp-i körlet pság beo.; 1923 — — 1924. 07.: pótlóidomító különítmény; 1924. 07 — — 1927. 12. 01.: lovaglótanár-képző és hajtó iskola; 1928 — — 1929. 11. 01.: 1. hu. ezd. törzs; 1929. 11. 01 — — 1932. 08. 01.: 2. hu. ezd. vez. és törzskül. pk. (1930. 10. 20 — — 1931. 05. 20.: komáromi lovas altisztképző isk. pk.); 1932. 08. 01 — — 1933. 11. 01.: 2/II. hu. oszt. pk.; 1933. 11. 01 — — 1936. 08. 01.: lovaglótanár-képző és hajtó isk.; 1936. 08. 01 — — 1937. 10. 01.: 1. hu. ezd. vmk. pk.; 1937. 10. 01 — — 1939. 01. 01.: 1/I. hu. oszt. pk.; 1939. 01. 01 — — 1941. 02. 01.: II. önálló hu. oszt. pk.; 1941. 02. 01 — — 1941. 08. 10.: I. gyorshdt. pság.; 1941. 08. 10 — — 1942. 11. 15.: 4. hu. ezd. pk.; 1942. 11. 15 — — 1943. 08. 10.: 8. (108.) k. ho. pk.; 1943. 08. 10 — — 1944.: 1. lov. ho. pk. h.

MALICZKI (Maliczky?) OSZKÁR, altbgy. (Tü.)

1. Karánsebes, 1882 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kassa, Cs. és kir. kat. főreál, Kassa, Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (?) (1900—1903), Felsőbb tü. tanf.
5. N (T), F (T), O (?)
6. Hdgy. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1909. 05. 01.) Szds. — — 1913. 05. 01., Őrgy. — — 1917. 11. 01., Alezds. — — 1920. 07. 10. (1919. 09. 01.), Ezds. — — 1921. 09. 01., Tbk. — — 1929. 05. 01., Altbgy. — — 1935. 11. 01.
7. 1918. 11 — — 1919. 11.: olasz hadifogs.; 1919. 11. 16 — — 1921. 11. 01.: HM 3/d. oszt. beo.; 1921 — — 1931. 02. 25. (05. 01. ?): HTI fegyvertechnikai oszt. vez.; 1931. 02. 25 (05. 01 ?) — — 1935. 05. 01.: 5. vdd. tü. pk.; 1935. 05. 01 — — 1936. 02. 01.: HFPK tü. és lgv. szemlélő; 1936. 05. 01.: nyug.

MARKÓCZY JÁNOS, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Nagyszeben, 1890. 03. 17 — — Zürich (?) (Svájc), 1956. 05.
2. ?
3. R. k.

4. Hdp. isk. (190?—1908), Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1908—1911), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (J), R (J)
6. Zls. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1911. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1918. 09. 01., Őrgy. — — 1928. 11. 01., Alezds. — — 1934. 05. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 10. 01. (09. 29.), Altbgy. — — 1944. 09. 01. (07. 01.)
7. VH 1919. 03 — — 1919. 05. 06.: székely ho.-nál vk. szds; 1919. 05. 06 — — 1919. 09. 14.: román internálás; 1919 — — 1920.: miskolci ho. ság.; 1920 — — 1921. Hakad.; 1923 — — ?: 6. vdd. ság beo.; 1925. 10. 01 — — 1926. 09. 01.: 11. gye.; 1926. 09. 01 — — 1928. 09. 01.: 7. gye.; 1928. 09. 01 — — 1932. 08. 01.: LA I. főcsop. szolgálati szabályzat tanár; 1932. 08. 01 — — 1934. 06. 09.: 1. kpk. zlj. pk. h.; 1934. 06. 09 — — 1937. 08. 01.: 1. kpk. zlj. pk.; 1937. 08. 01 — — 1939. 10. 01.: töti. tanf.; 1939. 10. 01 — — 1940. 08. 01.: 1. gk. dd. pk. h.; 1940. 08. 01 — — 1944. 03. 01.: jutasi „Kinizsi Pál" honvéd tiszthelyettesképző iskola pk.; 1944. 03. 01 — — 1944. 06. 01.: Vkf. törzsoszt., megbízva a honv. kiképzés vezetésével; (1944. 03. 30 — — tartósan vezényelve 13. gyal. ho. gypk-hoz, Újvidék); 1944. 06. 01 — — 1944. 10. 01.: 24. gyal. ho. pk.; 1944. 10. 01 — — 1944. 10. 16.: gyalogsági fü.; 1944. 10. 16 — — 1944. 11. 15.: VII. hdt. pk. és vez. tbk.; 1944. 11. 15 — — 1945. 01. 01.: gyalogsági fü.; 1945. 01. 01 — — 1945. 01. 08.: HM és HFPK törzskül.; 1945. 01. 08 — — 1945. 04.: BM Németországba való áttelepülési oszt. vez.

MARSCHALKÓ KORNÉL, vitéz nemes, altbgy. (Gyal.)

1. Nagyszombat, 1883. 02. 15 — — Mezőberény, 1953.
2. M. Béla — — kereskedő
3. Ev.
4. Cs. és kir. hdp. isk., Bp. (1898—1902), Hadiisk. (1908—1911)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1902. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1903. 11. 01., Fhdgy. — — 1909. 11. 01., Szds. — — 1914. 05. 01., Őrgy. — — 1918. 11. 01., Alezds. — — 1921. 11. 01., Ezds. — — 1923. 09. 01., Tbk. — — 1930. 11. 01., Altbgy. — — 1936. 11. 01.
7. VH 1919. 03. 21 — — 1919. 08. 01.: Hadügyi Népbiztosság vasúti oszt.; ? — — 1925. 09.: HM VI—7/k. oszt. vez.; 1925. 09 — — 1929. 06. 01.: LA tanulmányvezető; 1929. 06. 01 — — 1931. 04. 01.: 3. vdd. gypk.; 1931. 04. 01 — — 1933. 05. 01.: 1. vdd. közig. vez.; 1933. 05. 01 — — 1936. 01. 01. (06. 01. ?): HM 9. oszt. vez.; 1936. 01. 01 (06. 01 ?) — — 1937. 08. 01.: HFPK tisztképzés és nevelésügyi szemlélő; 1937. 11. 01.: nyug.

MÁTHÉ KÁLMÁN, vitéz nemes, altbgy. (Gyal.)

1. Kassa, 1890. 05. 21 — — Bp. 1970. 01. 05.
2. M. Kálmán — — ?
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., Cs. és kir. hdp. isk., Kassa (1904—1908), Hakad. (192?—192?)
5. N (T), R (T), Szl (Gy)
6. Zls. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 191?., Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 19??., Alezds. — — 19??., Ezds. — — 1935. 05. 01., Tbk. — — 1940. 05. 01., Altbgy. — — 1942. 10. 01.
7. 192? — — 192?: Hakad.; 1935. 09. 18 (09. 01 ?) — — 1938. 08. 01.: HM 1/b. oszt. vez.; 1938. 08. 01 — — 1940. 03. 01.: OTT társelnök h., (HM haderőn kívüli kiko. vez.); 1940. 03. 01 — — 1942. 02. 11.: 23. gyal. dd. pk.; 1942. 02. 11 — — 1943. 09. 15.: LHT vezértitkár; 1943. 11. 01.: nyug. Mint nyugdíjas 1943. 10. 13-tól Országos Hadigondozó Hatóság alelnök.

MATOLTSY (Matolcsy) ELEK, zilahi, altbgy. (Tü.)

1. Kaposvár, 1889. 11. 14 — — Buffalo (USA), 1960. 06.
2. M. Sándor — — ügyvéd
3. Ref.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. főreál, Sopron (1904—1907), LA (1907—1910),
5. N (J)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 1921., Őrgy. — — 1928. 05. 01., Alezds. — — 1934. 11. 01., Ezds. — — 1938. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 05. 01. (03. 30.), Altbgy. — — 1944. 11. 01. (07. 01.)
7. 1920 — — ?: kaposvári tü. oszt.; 1924. 12. 20 — — 1926. 06. 01.: HM 8. oszt. (tartósan vezényelve 4. vdd. ság.); 1926. 06. 01 — — 1930. 07. 15.: 4. aknavető szd.; 1930. 07. 15 — — 1932. 10. 01.: 4. tü. oszt.; 1932. 10. 01 — — 1933. 04. 01.: 3. tü. oszt. 1. pk. h.; 1933. 04. 01 — — 1937. 10. 01.: HFPK mellé beo.; 1937. 10. 01 — — 1938. 11. 01.: 2. lgv. tü. oszt. pk. h.; 1938. 11. 01 — — 1939. 01. 23.: 2. lgv. tü. oszt. pk.; 1939. 01. 23 — — 1940. 10. 01.: 102.

lgv. tü. oszt. pk.; 1940. 10. 01 — — 1941. 09. 01.: II. hdt. lgv. pk.; 1941. 09. 01 — — 1942. 08. 01.: I. lgv. hdt. beo. tbk. (megbízva), (1942. 06. 30 — — 1944. 06. 01.: LHTVSzK alelnök is); 1942. 08. 01 — — 1944. 10. 16.: 1. lgv. tü. dd. pk.; 1944. 10. 16 — — 1945.: lgv. erők pk.

MATTYASOVSZKY LÁSZLÓ, matyasóczi, altbgy. (Gyal., Mű.)

1. Esztergom, 1885. 03. 15 — — ?
2. M. Kálmán — — ügyvéd
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1902—1905), Műegyetem, Bp. (1910—1914)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1905. 08. 18. (09. 01.), Tbk. — — 1941. 05. 01., Altbgy. — — 1944. 07. 01. (kivételesen és kegyelemből)
7. ? — — 1925. 05. 01.: 1. vdd. pság., ill. HM beo.; 1925. 05. 01 — — 1932. 01. 01.: repülőtéri építési kirendeltség vez.; 1932. 01. 01 — — 1933. 03. 01.: székesfehérvári építési oszt. vez.; 1933. 03. 01 — — 1939. 05. 01.: bp-i építési oszt. vez.; 1939. 05. 01 — — 1941. 04. 01. (05. 01. ?): Építési Igazgatóság vez.; 1941. 04. 01 (05. 01 ?) — — 1945.: honvéd mérnöki tisztikar főn. (1944. 05. 01 — — től honv. építési gazdálkodás vezetésével is megbízva)

MÁTYÁS SÁNDOR, vitéz pávai, altbgy. (Gyal.)

1. Alsóbudak, 1874. 04. 10 — — ? Bp. 1946.
2. ?
3. Ref.
4. Polgári 1—6. oszt., Cs. és kir. hdp. isk., Bécs (1890—1894)
5. N (T), R (J)
6. Hdp. thtts. — — 1894. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1895. 11. 01., Fhdgy. — — 1899. 11. 01., Szds. — — 1909. 11. 01., Őrgy. — — 1916. 08. 01., Alezds. — — 1918. 10. 01., Ezds. — — 192?., Tbk. — — 192?., Altbgy. — — 1929. 08. 25.
7. VH 1919. 06 — — 1919. 08.: ruszka-krajnai különítmény; 1919. 08. 01 — — 1919. 12. 10.: 85. gye. pótkeret pk.; 1919. 12. 11 — — 1920. 01. 31.: 85. gye. pótkeret pk. és egri egyesített pótkeret pk.; 1922. 05. 24 — — 1924. 12. 01.: 2. gye. pk.; ? — — 1926. 01. 01.: 1. vdd. pság. beo. ezds., ill. tbk.; 1926. 01. 01 — — ?: LHTVSzK elnök h.; 1929. (?): OTT társelnök; 1929.: nyug.

MAXON LAJOS, rövidi, altbgy. (Lov.)

1. Komárom, 1874. 03. 21 — — ?
2. M. Lajos — — honv. ezds.
3. ?
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1884—1888), Cs. és kir. kat. főreál, Morva-Fehértemplom (1888—1891), Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1891—1894), Hadiisk. (1898—1900)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1894. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1898. 11. 01., 2. o. Szds. — — 1902. 11. 01., Őrgy. — — 1911. 05. 01., Alezds. — — 1914. 05. 01., Ezds. — — 1915. 11. 01., Tbk. — — 192?., Altbgy. — — 1924. 01. 01.
7. ? — — 1921.: kaposvári ho. pk.; 1922. 12 — — 1924. 04.: 4. vdd. pk.; 1924.: nyug.

MEDVEY (Kruttschnitt) AURÉL, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. 1884. 11. 22 — — ?
2. K. Pál — — MÁV irodai tisztviselő (ny. cs. és kir. fhdgy.)
3. Ev.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. főreál, Sopron (1899—1902), LA (1902—1905)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1905. 08. 18. (09. 01.), Ezds. — — 1925. 05. 01., Tbk. — — 193?., Altbgy. — — 193?.
7. ? — — 1938. 08. 01.: térképészeti int. pk.; 1938. 08. 01.: nyug. (1938. 08. 01 — — 1939. 01. 15.: mint idt. meghagyva a térképészeti intézet parancsnokának)

MÉREY LÁSZLÓ, vitéz nagyselmeczi, altbgy. (Gyal.)

1. Pozsony, 1887. 04. 19 — — ?
2. M. László — — kir. aljárásbíró
3. Ev.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. főreál, Sopron (1900—1903), LA (1903—1906), Hadiisk. (1911—1914)

5. N (T), Szl (J)
6. Hdgy. — — 1906. 08. 18. (09. 01.), Őrgy. — — 1920. 09. 01., Alezds. — — 1923. 09. 01., Ezds. — — 1926. 11. 01., Tbk. — — 1935. 05. 01., Altbgy. — — 1938. 05. 01.
7. 1919. 10. 10 — — 1921. 08. 20.: LA harcászat és hadseregszervezés tanár; 1921. 08. 20 — — 1924. 09. (?): Hakad. harcászat tanár; 1924. 09 (?) — — 1932. 08. 01.: 6. vdd. vkf.; 1932. 08. 01 — — 1935.: „Rákóczi Ferenc" reáliskolai nevelőintézet pk.; 1935 — — 1936. 11.: 4. vdd. 1. gypk.; 1936. 11 — — 1939. 08. 01.: 5. vdd., ill. V. hdt. pk.; 1939. 08. 01 — — 1939. 11.: LHTVSzK elnök; 1940. 02. 01.: nyug.

MÉSZÁROS ISTVÁN, ezds. (Gyal.)

1. Dés, 1899. 05. 15 — — Innsbruck (Ausztria), 1975. 11. (12.?)
2. ? — — vasúti felügyelő
3. Ref.
4. Hdp. isk. (1913—1917)
5. N (Gy)
6. Zls. — — 1917. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1918. (1917. 09. 01.), Fhdgy. — — 1923. 09. 01., Szds. — — 1928. 11. 01., Őrgy. — — 1940. 09. 01., Alezds. — — 1942. 10. 01. (09. 30.), Ezds. — — 1944. 11. 01.
7. 1924. 09. 10 — — 1935. 08. 01.: 9. gye. 3. szd. pk.; 1935. 08. 01 — — 1940. 08. 01.: 9. gye. vmk. sgt.; 1940. 08. 01 — — 1940. 12. 01.: 27. hv. zlj.; 1940. 12. 01 — — 1941. 06. 01.: V. hdt. „K"-kirendeltség Baja; 1941. 06. 01 — — 1943. 05. 01.: V. hdt. 1/b. oszt.; 1943. 05. 01 — — 1944. 10. 16.: 9/II. zlj. pk.; 1944. 10. 16 — — 1945.: testőrség pk.

MIKLÓS BÉLA, vitéz lófő dálnoki, vezds. (Lov.)

1. Bp. 1890. 07. 11 — — Bp. 1948. 11. 21.
2. M. Gergely — — tanítóképző intézeti tanár
3. Ref.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. főreál, Sopron (1904—1907), LA (1907—1910), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), F (J), H (Gy), O (Nm), Szr (Gy)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 09. 01., Őrgy. — — 1925. 05. 01., Alezds. — — 1929. 05. 01., Ezds. — — 1934. 11. 01., Tbk. — — 1939. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 11. 01., Vezds. — — 1943. 08. 01.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 06. 25.: bp-i váp.; 1919. 06. 25 — — 1919. 08. 13.: rendelkezési állomány; 1919. 08. 23 — — 1920. 02. 04.: bp-i váp; 1920. 02. 04 — — 1920. 04. 12.: beteg; 1920. 04. 13 — — 1920. 05. 03.: bp-i váp.; 1920. 05. 03 — — 1920. 07. 30.: 2. cső. tartalék dd.; 1920. 08. 01 — — 1920. 09. 27.: bp-i váp.; 1920. 10. 01 — — 1921. 08. 01.: Hakad.; 1921. 08. 01 — — 1925. 02. 01.: HM 7/ö. oszt. beo.; 1926. 07. 01 — — 1928. 07. 01.: 1. vdd. ság. vk. ti., ill. vkf. h.; 1928. 07. 01 — — 1929. 04. 22.: HM 8. oszt. beo.; 1929. 04. 22 (05. 01 ?) — — 1932. 08. 01.: KKI főn. h.; 1932. 08. 01 — — 1933. 05. 01.: tartósan vezényelve HM VI—2. oszt. (1933. 03. 01 — — 1933. 05. 01.: Berlinben átveszi a kat. attaséi teendőket); 1933. 05. 01 — — 1936. 05. 01.: kat. attasé Berlin; 1936. 06. 01 — — 1937. 05. 01.: 7. gye.; 1937. 05. 01 — — 1938. 05. 01.: 1. hu. ezd. pk.; 1938. 05. 01 — — 1940. 03. 01.: 2. lov. dd. pk.; 1940. 03. 01 — — 1941. 08. 01.: I. gyorshdt. megbízott pk.; 1941. 08. 01 — — 1942. 02. 01.: I. gyorshdt. pk.; 1942. 02. 01 — — 1942. 10. 14.: IX. hdt. pk. és vez. tbk.; 1942. 10. 14 — — 1944. 08. 01.: KKI főn. és főhadsegéd; 1944. 08. 01 — — 1944. 10. 16.: 1. hds. pk.; 1944. 12. 22 — — 1945. 11. 15.: Ideiglenes Nemzeti Kormány elnöke (miniszterelnök); 1948. 02. 13.: Népbírósági ítélet alapján rendfokozatától megfosztva!

MINA ALAJOS, altbgy. (Gyal.)

1. Kolozsvár, 1871. 03. 26 — — Bp. 1954.
2. M. János — — ?
3. R. k.
4. Polgári 1—4. oszt., LA (1886—1890), Hadiisk. (1893—1895)
5. N (T), F (Nm)
6. Hdgy. — — 1890. 08. 18. (11. 01.), Fhdgy. — — 1894. 05. 01., Szds. — — 1897. 11. 01., Őrgy. — — 1906. 11. 01., Alezds. — — 1910. 05. 01., Ezds. — — 1913. 05. 01., Vőrgy. — — 1917. 05. 01., Altbgy. — — 192?.
7. 1919. 08 — — 1920. 05. 01.: III. számú tiszti igazoló biz. elnök; 1920. 05. 01 — — 1925. 05. 01.: MÉH vez.; 1925. 08. 01.: nyug.

MÓDLY ZOLTÁN, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Szekszárd, 1882. 03. 28 — — ?

2. M. László — — Tolna vm. főpénztárosa
3. R. k.
4. Polgári 1—4. oszt., LA (1896—1900), Hadiisk. (1904—1906)
5. N (T), F (T)
6. Hdp. thtts. — — 1900. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 190?., Fhdgy. — — 19??., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 1915. 09. 01., Alezds. — — 1917. 11. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1926. 05. 01., Altbgy. — — 1930. 11. 01.
7. VH 1919 — — 1919. 07. 20.: hídfő ho. vkf.; 1921. 11. 02 — — 1921. 12. 31.: Nyugat-Magyarország Főkormánybiztos h.; 1922. 01. 23 (02. 01 ?) — — 1922. 10. 02.: bp-i kat. körlet, ill. I. vdd. vkf.; 1925. 08. 01 — — 1925. 12. 01.: 3. vdd. gypk.; 1925. 12. 01 — — 1929. (?):, HFPK kik. csop. főn.; 1929 — — 1934.: 2. vdd. pk.; 1934 — — 1936. 10. 01. (11. 01. ?): HFPK gyal. szemlélő; 1937. 02. 01.: nyug.

MOUILLARD GYŐZŐ, nemes, altbgy. (Lov.)

1. Kis-Dobsza, 1870. 05. 01 (11 ?) — — ?, 1939. 12. 23.
2. M. Victor — — cs. és kir. alezds.
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. főreál, Morva-Fehértemplom (1883—1886), Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1886—1889), Hadiisk. (1892—1894)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1889. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1893. 11. 01., 2. o. Szds. — — 1896. 11. 01., Őrgy. — — 1905., Alezds. — — 1908., Ezds. — — 1911., Vőrgy. — — 1915., Altbgy. — — 1918. 11. 01.
7. 1920. 02 — — 1920. 07.: székesfehérvári kat. körlet pk.

NÁDAY (Nádai ?) ISTVÁN, vitéz, vezds. (Gyal.)

1. Nagymihály, 1888. 06. 20 — — Balassagyarmat, 1954. 01. 30.
2. N. Lajos — — MÁV főmérnök
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk. 1—3. évf. Nagyvárad (1902—1905), LA (1905—1908), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), A (T), F (T), O (T)
6. Hdgy. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 191?., Őrgy. — — 192?., Alezds. — — 1926. 11. 01., Ezds. — — 1930. 05. 01., Tbk. — — 1937. 05. 01., Altbgy. — — 1940. 05. 01., Vezds. — — 1942. 11. 01.
7. VH 1919. 05 — — 1919. 07. 20.: 7. ho. vkf.; 1919 — — 1920.: Vkf. nyilvántartó iroda beo.; 1920 — — 1921.: Hakad.; 1926 — — 1930.: Hakad. hdm. vk. szolgálat tanár; 1930 — — 1936. 05. 01.: HM VI—4. oszt. vez.; 1936. 05. 01 — — ?: 5. vdd. 1. gypk.; ? — — 1938. 01. 01.: 1. vdd. 1. gypk.; 1938. 01. 01 — — 1938. 02. 01.: HM beo.; 1938. 02. 01 — — ?: HM egyesített szü. oszt. vez.; ? — — 1939. 01. 15.: HM II. csop. főn.; 1939. 01. 15 — — 1940. 03. 01.: HVKF 1. h.; 1940. 03. 01 — — 1941. 03. 01.: Vkf. hdm. csop. főn.; 1941. 03. 01 — — 1942. 08. 01.: HM I. csop. főn.; 1942. 08. 01 — — 1944. 04. 01.: 1. hds. pk.; 1944. 07. 01.: nyug., 1944. 09. 22-én mint Horthy megbízottja Olaszországba repült a szövetségesek főhadiszállására.

NAGY GYULA, vitéz primor szotyori, altbgy. (Gyal.)

1. Sepsibesenyő, 1887. 01. 06 — — Bp. 1945.
2. N. Áron — — falusi középbirtokos
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1905—1908), Hadiisk. (?), Hakad. (?)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 07. 01., Őrgy — — 1922. 09. 01., Alezds. — — 1926. 11. 01., Ezds. — — 1930. 05. 01., Tbk. — — 1937. 11. 01., Altbgy. — — 1940. 05. 01.
7. 1921 — — 1925: LA harcászat tanár; 1925. 10. 01 — — 1928. 01. 01.: HM 9. oszt. ea.; 1928. 11. 01 — — 1930. 05. 01.: HM 9. oszt. vez.; 1930. 05. 01 — — 1931. 09. 01.: HM VI—6. oszt. vez.; 1931. 09. 01 — — 1935.: 2. vdd. vkf.; 1935 — — 1936.: LA I. főcsop. tanulmányvezető, hadtörténelem tanár; 1936 — — 1938. 11.: 4. vdd. 1. gypk.; 1938. 11 — — 1940. 03. 01.: 13. gyal. dd. pk.; 1940. 03. 01 — — 1942. 05. 01.: VII. hdt. pk.; 1942. 08. 01.: nyug.

NAGY (Raics) KÁROLY, vitéz nagymegyeri, altbgy. (Gyal.)

1. Debrecen, 1875. 11. 09 (08.?) — — ?
2. R. Lajos — — kereskedő
3. Ev.

4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1889—1893), Hadiisk. (1896—1898)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1893. 08. 18. (11. 01.), Fhdgy. — — 189?., Szds. — — 189?., Őrgy. — — 190?., Alezds. — — 191?., Ezds. — — 191?., Tbk. — — 192?., Altbgy, — — 192?.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 04. 20.: csucsa, belényes, nagyszalontai csoportosítás pk., 39. dd. pk.; 1919 — — 1920.: bp-i VII. ker. karhatalom pk.; 1920 — — 1921. 12.: Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum ig.; 1921. 12 — — ?: székesfehérvári vdd. gypk.; ? — — 1924. 04. 14. (05. 01. ?): OTT társelnök; 1924. 04. 14 (05. 01) — — 1927. 05. 11. (06. 01.): 2. vdd. pk.; 1927. 05 — — tbk-i büv. elnök; 1927.: nyug.

NAGY PÁL, nemes, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Sajósenye, 1864. 09. 18 — — Bp. 1927. 02. 10.
2. ?
3. Ref.
4. Gimn. 1—6. oszt., Cs. és kir. hdp. isk., Pozsony (1880—1884), Hadiisk. (1891—1893)
5. N (T), A (Gy), F (Gy)
6. Hdp. — — 1884. 08. 18. (09. 01.), Hdp. thtts. — — 1885. 07. 01., Hdgy. — — 1888. 05. 01., Fhdgy. — — 1891. 09. 01., 2. o. Szds. — — 1895. 05. 01., 1. o. Szds. — — 1897. 05. 01., Őrgy. — — 1902. 05. 01., Alezds. — — 1906. 11. 01., Ezds. — — 1910. 05. 01., Vőrgy. — — 1914. 08. 15., Altbgy. — — 1917. 08. 01., Gyal. tbk. — — 1921. 05. 01.
7. 1919. 08. 15 — — 1921. 02. 01.: miskolci kat. körlet pk.; 1921. 03 — — 1921. 04. 11.: bp-i kat. körlet megbízott pk.; 1921. 07. 01.: nyug.; 1921. 11. 01 (ténylegesítve) — — 1922. 01. 04.: HM VII. csop főnség. vezetésével megbízva; 1922. 01. 04 — — 1925. 10. 27. (11. 18. ?): HFPK; 1925. 12. 10.: nyug.

NAGY VILMOS, vitéz lófő nagybaczoni, vezds. (Gyal.)

1. Parajd, 1884. 05. 30 — — Piliscsaba, 1976. 06. 21.
2. N. Zsigmond — — bányamérnök
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1902—1905), Hadiisk. (1909—1912)
5. N (T), R (Gy)
6. Hdgy. — — 1905. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1910. 05. 01., Szds. — — 1914. 09. 01., Őrgy. — — 1919. 11. 01., Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1925. 05. 01., Tbk. — — 1934. 05. 01., Altbgy. — — 1937. 05. 01., Gyal. tbk. — — 1940. 05. 01.
7. VH Hds. Főpság. beo.; 1919. 08. 01 — — 1920. 08. 01.: HM I. oszt. beo.; 1920. 08. 24 — — 1924. 12. 15.: HM VI—1. oszt. fogalmazó ti.; 1924. 12. 15 — — 1925. 12. 30.: HFPK mellé beo. tbk. mellett; 1925. 12. 30 — — 1927. 11. 03.: HM szsgd.; 1927. 11. 03 — — 1931. 05. 01.: 1. vdd. vkf.; 1931. 05. 01 — — 1933. 05. 01.: HFPK szsgd.; 1933. 05. 01 — — 1935. 05. 01.: 1. vdd. 2. gypk. (kpk. gypk.); 1935. 05. 01 — — 1936. 01. 01.: HM kat. közig. csop. főnség beo.; 1936. 01. 01 — — 1936. 10. 01.: HM kat. közig. csop. főn.: 1936. 10. 01 — — 1939. 02. 01.: 1. vdd., ill. I. hdt. pk.; 1939. 02. 01 — — 1940. 03. 01.: HFPK gyal. szemlélő; 1940. 03. 01 — — 1941. 02. 01.: 1. hds. pk.; 1941. 05. 01.: nyug.; 1942. 09. 24 — — 1943. 06. 12.: HM.

NAGYŐSZY (Wolff) MIKLÓS, altbgy. (?)

1. Nagyősz, 1896. 09. 21 — — Bécs, 1968. 03.
2. W. Miklós — — ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. főreál, Marburg, Hakad. (192?—192?)
5. N (T), O (?)
6. Zls. — — 1915. 03. 15., Hdgy. — — 191?., Fhdgy. — — 1921. 09. 01., Szds. — — 1925. 11. 01., Őrgy. — — 193?., Alezds. — — 1938. 05. 01., Ezds. — — 1940. 09. 01., Vőrgy. — — 1943. 02. 01., Altbgy. — — 1944. 12.
7. 1916. 08. 03 — — 1919. 10. 10.: olasz hadifogság; 192? — — 192?: Hakad.; 1930-as évek: HM VI—4. oszt. beo.; 1937 (?) — — 1939. 08. 01.: 1. vdd., ill. I. hdt. agi. és bb. oszt. vez.; 1939. 08. 01 — — 1942. 05. 01. (04. 01. ?): HM 1/b. oszt. vez.; 1942. 05. 01 (04. 01 ?) — — ?: HM I. csop. főn. h.; ? — — 1943. 02. 01.: HM I. csop. főn.; 1943. 02. 01 — — 1943. 09. 01.: 27. k. ho. pk.; 1943. 09. 01 (10. 01 ?) — — 194?: HM I. csop. főn.; 1944. 09 — — 1944. 10.: személyi gazdálkodás kormánybiztosa; 1944. 10 — — 1944. 11. 15.: VI. hdt. pk.; 1944. 11. 15 — — 1944.: V. hdt. pk.; 1944 — — 1945.: HM III. csop. főn.; HM h.; tanni körzet pk.

NAGYSZOMBATHY (Zdrazilek) MIKSA, nagyszombathi, altbgy. (Gyal.)

1. Mostár, 1882 — — Bp. 1964. 11. 02.

2. ? — — katonai irattári tisztviselő
3. R. k.
4. ?
5. ?
6. Ezds. — — 1921. 09. 01., Tbk. — — 1927. 11. 01., Altbgy. — — 1934. 05. 01.
7. 192? — — 192?: katonai szállításvezetőség pk.; 192? — — 1926. 07. 27. (08. 01. ?): HM VI—7/k. oszt. vez.; 1926. 07. 27 (08. 01 ?) — — 19??: 1. vdd. gypk.; 1929. 02. 01 — — 1932. 10. 01.: HM kik. csop. főn.; 193? — — 1934. 05. 01.: várpalotai gyal. kik. tábor pk.; 1934. 05. 01 — — 1936. 11.: 5. vdd. pk.; 1936. 11 — — 1937. 08. 01.: HFPK gyal. szemlélő; 1937. 11. 01.: nyug.

NÁNÁSSY-MEGAY (Megay) ERNŐ, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Kassa, 1880. 07. 29 — — ?
2. M. Gusztáv — — magánzó
3. Ev.
4. Főreál 1—8. oszt., LA (1898—1901), Hadiisk. (1904—1906)
5. N (T), A (T), F (T), L (T), Szl (T)
6. Hdgy. — — 1901. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 1915. 09. 01., Alezds. — — 1917. 11. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1926. 05. 01., Altbgy. — — 1930. 11. 01.
7. VH szolg.; 1919 — — 192?: pécsi SzKEB mellé beo., Fővezérség, ill. Vkf. hdm. csoport oszt. vez.; 1921. 01 — — 1922.: kat. szakelőadó Párizs; 1923. 04 — — 1924. 09.: kat. szakelőadó Varsó; 1924 — — 1926. 01. 01.: töti. tanf. tanár; 1926. 01. 01 — — 1927. 05. 25. (06. 01. ?): 3. vdd. gypk.; 1927. 05. 25 (06. 01 ?) — — 1930. 07. 10.: töti. tanf. pk.; 1930. 07 — — 1935. 12.: 1. vdd. pk. és vez. tbk.; 1935. 12 — — 1936. 10. 01.: LHTVSzK elnök; 1937. 02. 01.: nyug.

NEMEREY (Gross) MÁRTON, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Brassó, 1888. 10. 17 — — Debrecen, 1958. 01. 11.
2. ?
3. Ev.
4. Cs. és kir. hdp. isk., Nagyszeben (1903—1907), Hakad. (?)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 190?., Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 1917. 01. 01., Őrgy. — — 1924. 09. 01., Alezds. — — 1928. 11. 01., Ezds. — — 1933. 05. 01., Tbk. — — 1938. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 05. 01.
7. VH székely ho. vk. ti.; 19?? — — 192?: 7. vdd. pság. beo.; 1934 — — 1935.: HM Elns. vez. h.; 1935 — — 1936. 05. 01.: 12. gye. beo.; 1936. 05. 01 — — 1937.: 12. gye. pk.; 1937 — — 1938. 08. 01.: 2. vdd. 1., majd 2. gypk.; 1938. 08. 01 — — 1939. 08. 01.: cső. fü. h.; 1939. 08. 01 — — 1942. 11. 15.: cső. fü.; 1943. 02. 01.: nyug.; 1944. 10. 16. után ténylegesítve.

NÉMETH JÓZSEF, altbgy. (Gyal.)

1. Tapolca, 1883. 05. 06 — — ?
2. N. József — — pénzügyőr
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1893—1897), Cs. és kir. kat. főreál, (1897—1900), Cs. és kir. kat. akad., Bécsúj-hely (1900—1903), Hadiisk. (19??—19??)
5. N (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1909. 05. 01., Szds. — — 1913. 05. 01., Őrgy. — — 1917. 11. 01., Alezds. — — 1921. 05. 01., Ezds. — — 1921. 09. 01., Tbk. — — 1928. 11. 01., Altbgy. — — 1935. 05. 01.
7. 1919. 08. 19 — — 1920. 10. 06.: nagykanizsai karhatalom szd. pk.; 1920. 10. 06 — — 1921. 11. 01.: szombathelyi ho. vkf.; 1921 — — 1923. 04. 01.: 3. vdd. pság. beo. vk. ti.; 1923. 04. 01 — — 1926. 01. 01.: 5. vdd. vkf.; 1926. 01. 01 — — 1927. 11. 15.: töti. tanf. harcászat tanár; 1927. 11. 15 — — 1930. 08. 01.: „Hunyadi Mátyás" reáliskolai nevelőintézet ig.; 1930. 08. 01 — — 1932. 10. 01.: kaposvári vők. pk.; 1932. 10. 01 — — 1935. 05. 01.: 4. hők. pk.; 1935. 05. 01 — — 1937.: töti. tanf. pk.; 1937. 08. 01.: nyug.

NÉMETH JÓZSEF II, altbgy. (Gyal.)

1. Dunaföldvár, 1888. 11. 28 — — Fonyódliget, 1961. 11. 20.
2. N. József — — községi bíró
3. R. k.

4. Honv. főreál, Sopron (1902—1905), LA (1905—1908), Hadiisk.
5. N (T), O (Gy)
6. Hdgy. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 1915. 09. 01., Őrgy. — — 192?., Alezds. — — 1932. 05. 01., Ezds. — — 1935. 09. 01., Tbk. — — 1940. 07. 01., Altbgy. — — 1942. 11. 01.
7. VH 1919. 05.: 5. ho. vkf.; 1919 — — 1921.: HM beo.; 1921. 11. 01 — — 1924. 11. 01.: áv.; 1924. 11. 01 — — 1926. 02. 28.: nem szolgál, végkielégítéssel elbocsátva (földbérlő); 1926. 03. 01 — — 1927. 04. 04.: próbaszolg.; 1927. 04. 04.: ténylegesítve; 1927. 04 (?) — — 1933. 03. 01.: HM VI—7/ö. oszt. beo.; 1933. 03. 01 — — 1936. 11. 01.: HM VI—7/ö. oszt. vez.; 1936. 11. 01 — — 1939. 08. 01.: HM kiko. vez.; 1939. 08. 01 — — 1939. 10. 01.: 4. gyal. dd. pk. (?); 1939. 10. 01 — — 1940. 12. 01.: 1. hegyi dd. pk.; 1940. 12. 01 — — 1941. 06.: töti. tanf. pk.; 1941. 06 — — 1941. 10.: a Heeresgruppe Süd törzsében összekötő; 194? — — 1942. 11.: Vkf. kik. csop. főn.; 1942. 11 — — 1943. 11. 01.: I. hdt. pk.; 1943. 11. 01 — — 1944. 04.: gyal. fü.

OLGYAY KÁROLY, altbgy. (Gyal.)

1. Alsókomána, 1887. 12. 17 — — Clevelaud (USA), 1956. 06.
2. ?
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk., Pécs (1903—1907), Hakad. (1920—1921)
5. N (?), Szl (?)
6. Hdp. thtts. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 19??., Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 1924. 09. 01., Alezds. — — 1928. 11. 01., Ezds. — — 1935. 05. 01., Tbk. — — 1940. 05. 01., Altbgy. — — 1942. 04. 01. (03. 30.)
7. 1920 — — 1921.: Hakad.; 1924 — — 1928.: LA harcászat tanár; 1928 — — 1930.: „Zrínyi Miklós" kat. akad. tanár; 1930 — — 1934.: kpk. zlj. pk.; 1934 — — 1936.: LA I. főcsop. harcászat tanár; 1936 — — 1938. 08. 01.: 6. hők. pk.; 1938. 08. 01 — — 1939.: 5. vdd. 3. gypk.; 1939 — — 1942. 04.: 18. k. ho. pk. (1941. 10. 02 — — 1942. 02. 10.: Ukrajnában működő megszálló csoport pk.; 1942. 02. 10 — — 1942. 04.: Keleti Megszálló csoport pk.); 1942 — — 1942. 11. 01.: LHTVSzK elnök; 1943. 02. 01.: nyug.

PACOR JÓZSEF, vitéz karstenfelsi és hegyaljai, altbgy. (Gyal.)

1. Znaim, 1869. 07. 13 — — ?
2. P. Kálmán — — cs. és kir. altbgy.
3. ?
4. Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1886—1889), Hadiisk. (1892—1894)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1889. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1893. 11. 01., 2. o. Szds. — — 1897. 05. 01., Őrgy. — — 1906. 05. 01., Alezds. — — 1909. 11. 01., Ezds. — — 1912. 11. 01., Vőrgy. — — 1916. 11. 01., Altbgy. — — 1920. 08. 17. (08. 01.)
7. 1920. 02. 01 — — 1921. 04. 30.: Fővezérség, ill. HM meghatalmazott tbk. a közélelmezésügyi tárcanélküli miniszter mellett; 1920 — — 1921.: határforgalom katonai felügyelője; 1921. 11. 01.: nyug.

PLATTHY PÁL, turóczvidéki és nagypalugyai, altbgy. (Gyal.)

1. Breznóbánya, 1891. 11. 23 — — Bp. 1977. 03. 10.
2. P. Zsigmond — — kir. ítélőtáblai bíró
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. hdp. isk., Nagyvárad (1905—1909), Hakad. (1921—1923)
5. ?
6. Zls. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 191?., Fhdgy. — — 191?., Szds. — —19??., Őrgy. — — 1927. 05. 01., Alezds. — — 1932. 05. 01., Ezds. — — 1936. 11. 01., Tbk. — — 1940. 09. 01., Altbgy. — — 1943. 02. 01.
7. 1921 — — 1923.: Hakad.; 1924. 11. 25 — — 1926. 07. 30.: 2. vdd. pság. agi. vk. ti.; 1926 — — 1931. 11. 01.: HM 3/c. oszt. felszer. alcsop.; 1931. 11. 01 — — 1933. 08.: 1. vdd. pság. agi. és bb. oszt. vez.; 1933. 08 — — 1935. 07. 01.: 1. vdd. vkf.; 1935. 07. 01 — — 1936. 09. 01.: 6. kpk. zlj. pk.; 1936. 10. 01 — — 1938. 02. 01.: 3. hők. pk. h.; 1938. 02. 01 — — 1938. 08. 01.: 2. gk. dd. pság. beo.; 1938. 08. 01 — — 1940. 03. 01.: 9. gye. pk.; 1940. 03. 01 — — 1942. 04. 01.: 13. k. ho. pk.; 1942. 04. 01 — — 1943. 08. 01.: 15. k. ho. pk.; 1943. 08. 01 — — 1944. 04.: V. hdt. pk.; 1944. 09. 01.: nyug.; 1945. 02 — — ?: 1. honv. ker. pk.; 1946 — — 1947.: honvédség fü.; 1946. 03. 17.: vezds.

PLEPLÁR LAJOS, stari-brodi, c. altbgy. (?)

1. Zsombolya, 1869 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. ?
5. ?
6. Tbk. — — 1924. 01. 01., C. altbgy. — — 192?.
7. 1919. 08 — — 1920. 03.: szegedi kat. körlet pk.; 1920. 03 — — 1923. 12. 23. (12. 01. ?): 5. vdd. pság. beo. töti.; 1923. 11. 23 (12. 01 ?) — — 1925. 02. 25. (03. 01. ?): szegedi vők. pk.; 1925. 09. 01.: nyug.

POKORNY HERMANN, altbgy. (Gyal.)

1. Kremsier, 1882. 04. 07 — — Bp. 1960. 02. 18.
2. P. Theodor — — postamester
3. R. k., Ref.,
4. Gimn. 1—5., Cs. és kir. hdp. isk., Bécs (1896—1903), Hadiisk. (1904—1906)
5. N (T), B (T), Cs (T), L (T), Or (T), F (Gy), Szl (Gy), Szr (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1900., Őrgy. — — 1915. 05. 01., Alezds. — — 1917. 05. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 1928. 11. 01.
7. VH bécsi hírszerző csop. vez.; 1919 — — 1920. 05.: „S" csop. vez. Bécs; 1920. 05 — — 1920. 07.: vasi gye., debreceni vadász zlj.; 1920. 07. 01 — — 1920. 10. 20.: megfigyelő a Krímben; 1920. 10 — — 1922. 05. 01.: HM VI—2. oszt. chiffre aloszt. vez.; 1922. 05. 01 — — 1924.: HM VI—2. oszt.; 1924. 12. 19 (1925. 01. 01 ?) — — 1925. 12. 05. (1926. 01. 01. ?): HM VI—B. csop. főn.; 1926. 01. 01 — — 1928. 10. 01.: bp-i vők. pk.; 1928. 10 — — 1930. 04.: vámőrség fü.; 1930. 05. 01 — — 1934. 05. 01.: 7. vdd. pk.; 1934. 05. 01 — — 1935. 05.: Szab szerk. biz. elnök.; 1935. 08.: nyug.; 1945. 11. 01.: vezds.

RÁKOSI BÉLA, nemes, altbgy. (Tü.)

1. Temesvár, 1889. 04. 02 — — Bp. 1968. 03. 08.
2. R. Ferenc — — ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1899—1903), Cs. és kir. kat. főreál, Kismarton (1903—1906), Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1906—1909), Hakad. (1920—1921)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1909. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 191?., Őrgy. — — 192?., Alezds. — — 192?., Ezds. — — 1932. 11. 01., Tbk. — — 1938. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 05. 01.
7. 1919 — — 1920.: LA fegyvertan tanár; 1920 — — 1921.: Hakad.; ? — — 1926.: HM 3/d. oszt. lgv. ea.; 1926 — — 1928. 10. 10.: HM VI—3. oszt. beo.; 1928. 10. 10 — — 1931. 08. 01.: HM 3/a. oszt. vez. h.; 1931. 08. 01 — — ?: lgv. tü. lőgyak. vez.; ? — — 193?: OLP vkf.; 193? — — 193?: 1. vdd. lgv. pk.; 1937 — — 1940. 03. 01.: HFPK lgv. szemlélő; (1938. 11 — — 1939. 08. 01.: LHTVSzK alelnök is); 1940. 03. 01 — — 194?: lgv. tü. és gyak. tábor pk.; 194? — — 1941. 08. 01.: légierők pk. h.; 1941. 08. 01 — — 1943. 08. 01.: légierők pk.; 1943. 11. 01.: nyug.

RÁKOSI GYÖRGY, dr. vitéz, tbk. (Gyal.)

1. Bp. 1882. 12. 09 — — ?, 1935. 07.
2. R. Nándor — — felsőbb leányiskolai rajztanár
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1897—1901), Hadiisk.
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1901. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 190?., Fhdgy. — — 19??., Szds. — — 1914. 05. 01. (08. 01.), Őrgy. — — 191?., Alezds. — — 192?., Ezds. — — 1924. 09. 01., Tbk. — — 193?.
7. VH Hds. Főpság II. csop. cseh-tót aloszt. beo.; 1923. 05. 01 — — 1924. 11. 26.: HM VI—7/ö. oszt. vez. h.; 1925. 02. 15 — — 1929. 12. 11.: HM VI—7/ö. oszt. vez.; 1929. 12. 11 (1930. 01. 01 ?) — — 1933. 10. 04.: Lüh. vez.; 1933. 10. 04 — — 1935. 08.: légierők pk. és HM lü. csop. főn.

RAKOVSZKY GYÖRGY, nagyrákói és kelemenfalvi, altbgy. (Lov.)

1. Miskolc, 1892. 09. 10 — — Kisoroszi, 1962. 04. 29.
2. R. András — — középbirtokos

3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1910—1913), Hakad. (1922—1924)
5. N (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1913. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1915. 05. 01., Szds. — — 1920. 09. 01. (1919. 09. 01-re javítva), Őrgy. — — 1929. 05. 01., Alezds. — — 1934. 05. 01., Ezds. — — 1937. 11. 01., Tbk. — — 1941. 05. 01., Altbgy. — — 1943. 05. 01.
7. 1922 — — 1924.: Hakad.; 1924 — — 19??: 1. vdd. ság. beo.; 1934. 04. 16 — — 1938. 10. 01.: kat. attasé Párizs (1935. 02. 01 — — 1938. 10. 01.: kat. attasé Bern is); 1938. 10. 01 (11. 01 ?) — — 1941. 02. 01.: 1. vdd., ill. I. hdt. vkf.; 1941. 02. 01 — — 1941. 08. 01.: 8. hv. dd. pk.; 1941. 08. 01 — — 1942. 10. 01.: 2. hds. vkf.; 1942. 10. 01 — — 1942. 11.: HM I. csop. főn.; 1942. 11 — — 1943. 06.: HM földi főcsop. főn.; 1943. 09.: nyug.

RÁNKY (Reinl) JÓZSEF, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. 1882. 03. 06 — — ?
2. R. Adolf — — magánhivatalnok
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1900—1903), Hadiisk.
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1908. 05. 01., Szds. — — 1914. 05. 01., Őrgy. — — 1918. 11. 01., Alezds. — — 1921. 05. 01., Ezds. — — 1924. 09. 01., Tbk. — — 1933. 05. 01., Altbgy. — — 1937. 05. 01.
7. VH 5. ho. vkf.; 1919. 10. 01 — — 1923. 09. 01.: LA hds. szervezés és harcászat tanár; 1923. 09. 01 — — 1924. 06. 20.: HM Eln. oszt. beo.; 1924. 06. 20 — — 1926. 10. 01.: töti. tanf. tanár; 1926. 10. 01 — — 1928. 05. 01.: 2. gye. pk. h.; 1928. 05. 01 — — 1930. 03. 16.: 2. gye. pk.; 1930. 03. 16 — — 1932. 08. 01.: 1. vdd. gypk. (?); 1932. 08. 01 — — 1935. 10. 01.: 3. vők, ill. hők. pk.; 1935. 10. 01 — — 1936. 10. 01. (11. 01. ?): 3. vdd. 2. gypk.; 1936. 10. 01 (11. 01 ?) — — 1937. 05. 01.: Hadilevéltár beo.; 1937. 05. 01 — — 1938. 08. 01.: töti. tanf. pk.; 1938. 11. 01.: nyug.

RAPAICH RICHÁRD, vitéz ruhmwerthi, lov. tbk. (Lov.)

1. Bp. 1882. 06. 19 — — Bp. 1973. 06. 09.
2. R. Richárd — — ny. MÁV főfelügyelő, MFT Rt. üv. igazgató
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., Cs. és kir. hdp. isk. 1. évf., Hainburg, LA (1897—1900), Hadiisk. (1905—1907)
5. N (T), A (T), F (T)
6. Hdp. thtts. — — 1900. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1901. 11. 01., Fhdgy. — — 1906. 10. 31., Szds. — — 1910. 11. 01., Őrgy. — — 1915. 09. 01., Alezds. — — 1917. 11. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1926. 05. 01., Altbgy. — — 1930., Lov. tbk. — — 1936. 10. 01.
7. ? — — 1920. 07.: HM szsgd.; 1920 — — 1921.: HM Eln. A., ill. D. oszt.; 1921 — — 1927.: a magyar kormány meghatalmazottja a SzKEB-nél; 1927. 06. 10 — — 1928. 07. 01.: 7. vdd. gypk.; 1928. 07. 01 — — 19??: OTT társelnök h.; 1930 — — 1935.: HFPK lov. szemlélő; 1935 — — 1936. 09. 15.: HFPK levente szemlélő és OTT társelnök; 1936. 09. 15 — — 1938. 05. 01.: HFPK h.; 1938. 08. 01.: nyug.

RÁTZ JENŐ, vitéz nagylaki, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Nagybecskerek, 1882. 09. 20 — — Bp. 1951. 12. 16. (18.?)
2. R. Jakab — — megyei gyámpénztáros, tb. alszámvevő
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Csanádi papnevelde (1900—1901), LA (1901—1904), Hadiisk. (1908—1911)
5. N (T), F (Nm)
6. Hdgy. — — 1904. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 191?., Alezds. — — 1920. 09. 01., Ezds. — — 1923. 09. 01., Tbk. — — 1930. 11. 01., Altbgy. — — 1936. 10. 01., Gyal. tbk. — — 1938. 04. 03.
7. 1919. 08 — — 1920.: miskolci kat. körlet ság. vk. ti.; 1920 — — 1922.: Ferjentsik csoport (Hakad.) hadtörténelem tanár; 1922. 10 — — 1924. 12. 01.: LA tanár és harcászati csoport vez.; 1924. 12. 01 — — 1928. 06. 16. (07. 01. ?): HM VI—6. oszt. vez.; 1928. 06. 16 (07. 01 ?) — — 1931.: HM VI—4. oszt. vez.; 1931. 10 — — 1935. 01. 16.: Hakad. pk.; 1935. 01. 16 — — 1936. 05. 01.: HM VI. csop. főn. h. (HVKF h.); 1936. 05. 01 — — 1936. 09. 05.: 1. vdd. pk.; 1936. 09. 05 — — 1938. 05. 14.: HVKF; 1938. 05. 14 — — 1938. 11. 15.: HM; 1944. 03. 22 — — 1944. 07. 19.: a miniszterelnök helyettesítésével megbízott tárcanélküli miniszter; 1944. 10.: a Felsőház elnöke. 1946.: Népbíróság mint háborús bűnöst halálra ítélte, köztársasági elnöki kegyelem: életfogytiglani kényszermunka.

RÉTHY ZSOLT, gálfalvi, tbk. (Gyal.)

1. Hídvég, 1869. 09. 15 — — Bp. 1934. 07. 15.
2. R. Lajos — — tanfelügyelő
3. Ref.
4. Főreál 1—4. oszt., LA (1884—1888)
5. N (Gy), R (J)
6. Hdp. címz. őrmester — — 1888. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1889. 08. 18., Fhdgy. — — 1893. 05. 01., Szds. — — 1900. 05. 01., Őrgy. — — 1912. 11. 01., Alezds. — — 1915. 05. 01., Ezds. — — 1917. 11. 01., Tbk. — — 1922. 04. 01.
7. NH, Szegeden minden ellenforradalmi mozgalomban részt vett, 1919. 08. 02 — — 1920. 03. 14.: tengerésztiszti igazoló bizottság elnöke; 1920. 03. 14 — — 1921. 08. 01.: Bihar vm. kat. pk.; 1921. 08. 01 — — 1922. 12. 01.: határ- és vámőrség főpk.; 1922. 12. 01 — — 1923. 09. 01. HM II. csop. főn. V. roska.; 1924. 02. 01.: nyug.

ÉVY KÁLMÁN, vitéz dombóvári, c. gyal. tbk. (Gyal.)

1. Bp. 1877. 03. 14 — — Bp. 1949. 02. 09.
2. R. Ferenc — — leányiskolai tanár
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1892—1896), Hadiisk. (1902—1904)
5. N (T), F (Gy) Or (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1896. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 189?., Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 19??, Őrgy. — — 191?, Alezds. — — 1916. 02. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1924. 01. 01., Altbgy. — — 1927. 05. 01., C. gyal. tbk. — — 1940. 05. 31.
7. VH. hídfő ho. pk.; 1919. 08. 20 — — 19??: HM III. csop. vezetésével ideiglenesen megbízva; 1920 — — 1925. 06. 01.: LA pk.; 1925. 06. 01 (07. 01 ?) — — 1928. 06. 14. (11. 01. ?): 7. vdd. pk.; 1928. 11. 01 — — 1930. 05. 26.: tbk-i büv. elnök; 1930. 05. 26 — — 1932. 08. 01.: HFPK nevelésügyi szemlélő, LHTVSzK elnök; 1932. 11. 01.: nyug.

RIEDL LAJOS, altbgy. (Tü.)

1. Sajp, 1869. 08. 17 — — Bp. 1936. 05. 07.
2. R. Károly — — ny. cs. és kir. lov. szds.
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1879—1883), Cs. és kir. kat. főreál ? (1883—1886), Cs. és kir. kat. mű. akad., Bécs (1886—1889), Hadiisk. (1895—1897)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1889. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1894. 12. 24., 2. o. Szds. — — 1899. 11. 01., 1. o. Szds. — — 1902. 05. 01., Őrgy. — — 1909. 05. 01., Alezds. — — 1912. 05. 01., Ezds. — — 1914. 11. 01., Vőrgy. — — 1918. 11. 01., Altbgy. — — 1921. 09. 01. (11. 01. ?)
7. 1920. 02 — — szénügyek kat. kormányzója; 1921. 11. 01 — — áv.; 1922.: nyug.

RIEDL MIKLÓS, altbgy. (Lov.)

1. Sajp, 1871. 11. 21 (12. 06 ?) — — ?
2. R. Károly — — ny. cs. és kir. lov. szds.
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1881—1885), Cs. és kir. kat. főreál, Morva-Fehértemplom (1885—1888), Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1888—1891), Hadiisk. (1895—1897)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1891. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1895. 11. 01., Szds. — — 1899., Őrgy. — — 1911., Alezds. — — 1914., Ezds. — — 1916. 11. 01., Tbk. — — 192?., Altbgy. — — 1924. 09. 01.
7. VH 1919. 01. 01 — — 1919. 08. 10.: lókórház pk.; 1919 — — 1920.: bp-i lov. dd. pk.; 1921. 06. 15 — — 192?: lovassági csapatszemlélő, ill. HFPK lov. szemlélő; 192? — — 1924. 12. 15.: HFPK mellé beo. lov. tbk.; 1925.: nyug.

RŐDER VILMOS, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Pécs, 1881. 01. 11 — — Bp. 1969. 12. 13.
2. R. Vilmos — — honv. fhdgy, kezelőtiszt
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1895—1899), Hadiisk. (1902—1904)
5. N (T), F (?), O (?)
6. Hdgy. — — 1899. 08. 18. (11. 01.), Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 190?., Őrgy. — — 191?.,

Alezds. — — 1916. 02. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1923. 09. 01., Altbgy. — — 1926. 11. 01., Gyal. tbk. — — 1933. 01. 01.

7. 1918. 11 — — 1919.: olasz hadifogs.; 1919 — — 1922. 12. 07.: Fővezérség, Vkf. hdm. iroda, ill. HM VI—1. oszt. vez.; 1922. 12. 07 — — 192?: HM VI—A. csop. főn.; 192? — — 1925. 01. 30.: 3. vdd. gypk.; 1925. 01. 30 — — 1930. 05. 26.: HM VI. csop. főn. h.; 1930. 05. 26 — — 1935. 01. 16.: HM VI. csop. főn. (HVKF); 1935. 04. 01.: nyug.; 1936. 10. 12 — — 1938. 05. 13.: HM.

RUBINTHY (Rubint) DEZSŐ, vitéz, altbgy. (Lov.)

1. Salgótarján, 1871. 01. 06 — — Rákosliget, 1945.
2. R. Károly — — gyógyszerész
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1886—1890), Hadiisk. (1896—1898)
5. N (T), F (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1890. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1891. 11. 01., Fhdgy. — — 1894. 11. 01., Szds. — — 1900. 11. 01., Őrgy. — — 1910. 05. 01., Alezds. — — 1913. 05. 01., Ezds. — — 1915. 05. 01., Tbk. — — 1920., Altbgy. — — 1922. 09. 01.
7. ? — — 1919. 09. 30.: a népegészségügyi minisztérium hadsegélyező hivatalának megbízott csop. főnöke; 1919 — — 1920.: debreceni gyal. ho. pk.; 1920 — — 1924. 12. 01.: Hadtörténelmi Levéltár és Múzeum főig.; 1924. 12. 01 — — áv.; 1925.: nyug.

RUMPELLES KORNÉL, altbgy. (Tü.)

1. ?— —Bp. 1936.
2. ?
3. Ev.
4. ?
5. ?
6. ?
7. 1920. 12. 10 — — 193?: HTI pk.; (1934. 10. 24 — — ?: a hadiműszaki törzskar főnöke; 193? — — 193?: HFPK tü. szemlélő.

RUSZKAY (Ranzenberger) JENŐ, vitéz, c. vezds. (Tü.)

1. Bp. 1887. 01. 01 — — Bp. 1946.
2. R. János — — ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1904—1907), Hadiisk. (1912—1914)
5. N (T), F (Nm), R (Nm)
6. Hdgy. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 09. 01., Őrgy. — — 1921. 09. 01., Alezds. — — 1924. 09. 01., Ezds. — — 1928. 05. 01., Tbk. — — 1936. 11. 01., Altbgy. — — 1939. 05. 01., C. vezds. — — 1944. 11. 13.
7. VH: szolgált; 1919. 09. 01 — — ?; ? — — 192?, HM VI. csop. főn. szsgd.; 1922. 12 — — 1923.: Törökországban; 1923. 10 — — 1924. 02.: törökországi magyar követség felállításával megbízva; 1924. 02 — — 1924. 10.: kat. szakelőadó Ankara; 1924 — — 1925.: kat. szakelőadó Szófia; 1925 — — 1928. 06. 04.: kat. szakelőadó, ill. kat. attasé Bukarest; 1928. 11. 15 — — 1933. 05. 01.: HM VI—2. oszt. vez.; 1933. 05. 01 — — 1935. 05. 01.: 7. vdd. vkf.; 1935. 05. 01 — — 1937. 08. 15.: OLP és 1. vdd. lgv. pk. (1936. 02. 01 — — 1937. 08. 15.: HFPK lgv. szemlélő is); 1937. 08. 15 — — 1937. 10. 01.: 6. ker. testn. fü.; 1937. 10. 01 — — 1938. 02. 01.: 6. vdd. 2. gypk. (1938. 01. 01 — — 1938. 02. 01.: 1. vdd. 1. gypk. teendőivel is megbízva); 1938. 02. 01 — — 1940. 02. 01.: 4. vdd., ill. IV. hdt. pk.; 1940. 05. 01.: nyug.; 1940. 10.: rendfokozatáról lemondott; 1944. 11. 13.: c. vezds.; 1945. 03. 01 — — a magyar SS fegyveres kötelékeinek felügyelője (?); 1946.: a Népbíróság, mint háborús bűnöst, halálra ítélte.

RUSZKICZAY-RÜDIGER (Rüdiger) IMRE, vezds. (Tü.)

1. Vaskő, 1889. 11. 20 — — Bp. 1957. 01. 11.
2. R. Ede — — bányamérnök
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1907—1910), Hakad. (1921—1922)
5. N (T), F (J), R (J), O (Gy)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 04. 20. (09. 01.), Őrgy. — — 1925. 01. 01., Alezds. — — 1928. 11. 01., Ezds. — — 1933. 05. 01., Tbk. — — 1938. 11. 01., Altbgy. — — 1941. 11. 01., Vezds. — — 1943. 08. 01.
7. 1918. 11 — — 1919.: olasz hadifogs.; 1921.: bp-i 2. vdd. ság beo.; 1921 — — 1922.: Hakad.;

1923 — — ?: HFPK beo. ;1925. 11. 01 — — 1932. 07. 09.: HM VI—7/k. oszt. beo., ill. oszt. vez. h.; 1932. 07. 09 — — 1937. 05. 01.: HM VI—7/k. oszt. vez.; 1937. 05. 01 — — 1938. 07. 09.: hajmáskéri tü. tábor pk.; 1938. 07. 09 — — 1940. 02. 01.: HM III. csop. főn. h.; 1940. 02. 01 — — 1941. 05. 01.: HM III. csop. főn.; 1941. 05. 01 — — 1942. 11. 15.: I. hdt. pk. és vez. tbk.; 1942. 11. 15 — — 1943. 02. 01.: HM agi. főcsop. főn.; 1943. 02. 01 — — 1944. 10. 16.: HM h.; 1944. 10. 16 — — 1944. 11. 04.: Gestapo fogs.; 1944. 11. 19 — — 1945. 01. 28.: nyilas fogs.; 1945. 02. 01.: nyug.; 1945. 04. 03 — — 1948. 07. 24.: szovjet hadifogs.; 1948.: Népbíróság, 8 év börtön; NOT — 3 évre mérsékelte; 1950 — — 1953. 11. internálás.

SÁFRÁN(Y) GÉZA, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Bánfalva, 1870. 11. 04 — — ?
2. S. Mihály — — ref. lelkész
3. Ref.
4. Gimn. 1—6. oszt., LA (1886—1890)
5. N (T), F (T)
6. Hdp. thtts. — — 1890. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1891. 11. 01., Fhdgy. — — 1894. 11. 01., Szds. — — 1902. 05. 01., Őrgy. — — 1912. 11. 01., Alezds. — — 1915. 05. 01., Ezds. — — 1917. 11. 01., Tbk. — — 1922. 06. 01., Altbgy. — — 1925.
7. 1919 — — 192?: Borsod-Gömör vm. kat. pk.; 192? — — 192?: miskolci kat. körlet pság. rokkantügyi fü.; 192? — — 1925. 03. 20.: 7. vdd. IV. közig. alk.; 1925 — — 1925. 06.: HM Eln. D. oszt.; 1925. 09. 01.: nyug.

SÁRKÁNY JENŐ, vitéz illenczfalvi, altbgy. (Gyal.)

1. Pilis, 1869. 01. 28 — — ?
2. S. Sámuel — — ev. lelkész
3. Ev.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1884—1888), Hadiisk. (1894—1896)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1888. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1889. 08. 18., Fhdgy. — — 1893. 11. 01., Szds. — — 1898. 11. 01., Őrgy. — — 1907. 11. 01., Alezds. — — 1911. 05. 01., Ezds. — — 1914. 05. 01., Vőrgy. — — 1917. 12. 18., Altbgy. — — 1921. 03. 01.
7. 1919 — — 1920.: tiszti igazoló bizottság elnök; 1920. 04 — — 1921. 02: kat. nevelésügyi fü.; 1921. 02 — — 1921. 04.: hds. főfü. beo. tbk.; 1921. 04. 22 (05. 01 ?) — — 1922. 04. 21. (05. 01. ?): bp-i kat. körlet pk.; 1922. 04. 21 (05. 01 ?) — — 1923. 06. 15.: honv. főtörvényszék, ill. LHTVSzK elnök; 1924.: nyug.

SÁVOLY JÁNOS, nagyidai, altbgy. (?)

1. ?; 1864— —Bp. 1924.
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1874—1878), Cs. és kir. kat. főreál? (1878—1881), Cs. és kir. kat. mű. akad., Bécs (1881—1884)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1884. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1889. 01. 01., Szds. — — 1895. 11. 01., Őrgy. — — 1909. 05. 01., Alezds. — — 1911. 11. 01., Ezds. — — 1914. 08. 01., Vőrgy. — — 1918. 01. 28. (1917. 11. 01.), Altbgy. — — 1921. 03. 01.
7. 192? — — 1921.: bp-i váp.; 1921. 07. 01.: nyug.

SCHILL FERENC, tbk. (Cső.)

1. Somlyó-Vásárhely, 1876 — — Bp. 1931. 12. 13.
2. ?
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., Hdp. isk., Cső. tiszti szakvizsga
5. ?
6. Hdgy. — — 1901. 05. 01., Fhdgy. — — 1906. 05. 01., Szds. — — 1912. 11. 01., Őrgy. — — 1918. 05. 01., Alezds. — — 1919. 11. 01., Ezds. — — 1920. 09. 01., Tbk. — — 1927. 11. 01.
7. 1928. 06. 28 — — 1931. 10. 05.: cső. fü.

SCHINDLER SZILÁRD, vezds. (Mű.)

1. Körmöcbánya, 1887. 07. 24 — — Bp. 1943. 11. 25.
2. S. József — — Körmöcbánya ügyésze
3. Ev.

4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. főreál, Sopron (1901—1904), Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1904—1907), Felsőbb hdm. tanf., Bécs (1911—1914)
5. N (T), F (T), O (T), A (Gy), Szl (Gy)
6. Hdgy. — — 1907. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 07. 01., Őrgy. — — 1921. 09. 01., Alezds. — — 1925. 05. 01., Ezds. — — 1928. 11. 01., Tbk. — — 1937. 05. 01., Altbgy. — — 1939. 11. 01., Vezds. — — 1941. 11. 01.
7. 1919 — — 1924.: HM I. oszt. szervezési alcsop. vez.; 1926. 01. 01 — — 1927. 11. 01.: kat. szakelőadó, Róma; 1927. 11. 01 — — 1932. 06. 15.: kat. attasé, Róma (1928. 03. 30 — — ?: kat. attasé Tirana is); 1932. 06. 15 — — 1936.: HM 1/a. oszt. vez.; 1936 — — 1940. 11. 01.: LA II. főcsop., ill. „Bolyai János" honv. mű. akad. pk.; 1940. 11. 01 — — 1941. 03. 01.: HM I. csop. főn.; 1941. 03. 01 — — 1942. 11. 01.: HM földi főcsop. főn.; 1943. 02. 01.: nyug.

SCHMOLL ENDRE, altbgy. (Mű.)

1. Patvarc, 1894. 04. 17 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1911—1914), Hakad. (192?—1924)
5. N (T), F (Gy)
6. Hdgy. — — 1914. 10. 01., Fhdgy. — — 1919. 09. 01. (1915. 07. 01.), Szds. — — 1923. 09. 01., Őrgy. — — 1931. 11. 01., Alezds. — — 1935. 05. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01., Altbgy. — — 1944. 07. 01.
7. 1920 — — 1921. 08.: vasútépítő zlj.; 192? — — 1924.: Hakad.; 1924. 10. 01 — — 1925. 01. 01.: HM Elns.; 1925. 01. 01 — — 1927. 11. 01.: MÉH debreceni kirendeltség (közben csap. szolg. 1. és 3. utász zlj.); 1927. 11. 01 — — 1932. 08. 01.: bp-i SzIT tanár; 1932. 08. 01 — — 1937. 05. 01.: HM VI—7/k. oszt. vez. h.; 1937. 05. 01 — — 1938. 03. 15.: HM VI—7/m. oszt. vez.; 1938. 03. 15 — — 1940. 11. 01.: HM 7/m. vkf. oszt. vez.; 1940. 11. 01 — — 1941. 05. 01.: „Bolyai János" honv. mű. akad. pk.; 1941. 05. 01 — — 1942. 05. 16. (05. 01.): HM III. csop. főn. 1. h.; 1942. 05. 16 (05. 01) — — 1944. 10. 01.: HM III. csop. főn.; 1944. 10. 01 — — 1945. 01. 04.: szabadságon; 1945. 01. 04 — — beo. a totális mozgósítás harcbaállítás törzsébe.

SCHNETZER FERENC, altbgy. (Gyal.)

1. Baja, 1867. 10. 26 — — Bp. 1944. 04. 03.
2. ?
3. ?
4. ?, Hadiisk. (1892—1894)
5. N (T)
6. ?
7. 1919. 08. 07 — — 1919. 08. 15.: HM vezetésével megbízva; 1919. 08. 15 — — 1919. 11. 24.: HM

SCHNÖRCH JENŐ, monostori, altbgy. (Gyal.)

1. Pozsony, 1882. 06. 18 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. ?, Hadiisk.
5. N (T), F (Gy)
6. Hdgy. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Ezds. — — 192?., Tbk. — — 1928. 11. 01., Altbgy. — — 1935. 11. 01.
7. 1918 — — 1919.: (olasz?) hadifogs.; ? — — 1924. 12. 01.: 6. vdd. vkf.; 1924. 12. 01 (?) — — 192?: debreceni vők. pk. h.; 192? — — 1933. 08. 01.: 2. hők. pk.; 1933. 08. 01 — — 193?: 2. vdd. közig. vez.; 193? — — 1936. 11. 01.: HFPK gyal. szemlélő mellé beo. tbk.; 1937. 02. 01.: nyug.

SCHÖNNER ODILO, schöndorni, altbgy. (Gyal.)

1. Eger, 1877. 05. 13 — — Eger, 1958. 08. 22.
2. S. Odilo — — cs. és kir. hdgy.
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1894—1897), Hadiisk. (1901—1903)
5. N (T), O (T)
6. Hdgy. — — 1897. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1901. 11. 01., Szds. — — 1906. 11. 01., Őrgy. — — 1915. 05. 01., Alezds. — — 1917. 05. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1924. 12. 20. (1925. 01. 01.), Altbgy. — — 192?.
7. 1919. 08. 01 — — 1920. 03. 21.: tanulmányi bizottság beo.; 1921. 05 — — 1922. 01.: 2. kpk.

zlj. pk.; 1922. 01 — — 1923. 04.: 5. gye. pk.; 1923. 04 — — 1927. 07.: várpalotai csap. gyak. és kik. tábor pk.; 1927. 07. 01 — — 1929. 02. 01.: 2. vdd. pk. és vez. tbk.; 1929. 02. 01 — — 1930. 07.: 1. vdd. pk. és vez. tbk.; 1930. 07 — — 1935. 03. 01.: HFPK gyal. szemlélő; 1935. 05. 01.: nyug.

SCHWEITZER ISTVÁN, vezds. (Gyal.)

1. Németszentpéter, 1887. 12. 25 — — Bp. 1982.
2. S. János — — állatorvos
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk., Nagyvárad (1902—1906), Hadiisk. (1911—1914)
5. N (T), F (Gy), Or (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1906. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1907. 11 01., Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 08. 01., Őrgy. — — 1922. 09. 01., Alezds. .— — 1925. 11. 01., Ezds. — — 1929. 05. 01., Tbk. — — 1937. 05. 01., Altbgy. — — 1939. 11. 01., Vezds. — — 1941. 11. 01.
7. 1920. 03 — — 1920. 08.: szegedi kat. körlet. pság. beo.; 1920. 08. 31 — — 1924. 09. 01.: HM Eln. A beo.; 1924. 09. 01 — — 1926. 09. 01.: LA tanár; 1926. 09. 01 — — 1933. 05. 01.: HM VI—1. oszt. vez.; 1933. 05. 01 — — 1935. 12. 01.: Hadilevéltár; 1935. 12. 01 — — 1936. 10. 01.: 7. vdd. 1. gypk.; 1936. 10. 01 — — 1939. 01. 10.: Hakad. pk.; 1939. 01. 10 — — 1941. 02. 01.: II. hdt. pk.; 1941. 02. 01 — — 1942. 08. 01.: 1. hds. pk.; 1942. 11. 01.: nyug.; 1945 — — 1948.: szovjet hadifogs.

SEKULICH SZILÁRD, altbgy. (Gyal.)

1. Zombor, 1875. 12. 13 — — ?
2. S. Basilius — — cs. és kir. vőrgy.
3. Gör. kel.
4. Cs. és kir. kat. főreál, Morva-Fehértemplom (1889—1892), Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1892—1895)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1895. 08. 18. (09. 01.), Altbgy. — — 1926. 11. 01.
7. VH: szolgált; 1919 — — 1921. 03. 14. (05. 01. ?): kaposvári kat. körlet vkf.; 1921 — — 1924.: a SzKEB agi. ellátásáról gondoskodó bizottság elnöke a HM-ben; 1924. 02. 29 (03. 01 ?) — — 1924. 11. 07. (12. 01. ?): 6. vdd. pság. IV. roska; 1924. 11. 07 (12. 01 ?) — — 1926. 07. 27. (08. 01. ?): Hadtörténelmi Múzeum ig.; 1926. 08. 01 — — 1927. 02. 01.: szabadságon; 1927. 02. 01.: áv; 1928. 02. 01.: nyug.

SHVOY ISTVÁN, vitéz, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Bp. 1876. 05. 04. (05 ?) — — ?
2. S. Kálmán — — MÁV ellenőr
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1891—1895), Hadiisk. (1902—1904)
5. N (T), F (T), O (T)
6. Hdp. thtts. — — 1895. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 189?., Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 1915. 07. 01., Alezds. — — 1917. 08. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 1928. 11. 01., Gyal. tbk. — — 1935. 02. 01.
7. 1918. 11 — — 1919. 11.: olasz hadifogság; 1919. 11 — — 1920. 01. 26.: szabadságon; 1920. 01. 27 — — 1920. 07. 16.: HM 26. oszt. autó aloszt. vez.; 1920. 07. 16 — — 1921. 09. 22.. HM I. csop. főn. h.; 1921. 10. 01 — — 1922. 05. 31.: 2. gye. pk.; 1922. 06. 01 — — 1923. 05. 15.: HM III. csop. főn. h. (?); 1923. 05. 15 — — 1924. 12. 01.: HM III. csop. főn.; 1924: 12. 01 — — 1926. 09. 30.: 1. vdd. gypk.; 1926. 10. 01 — — 1928. 10. 01.: vámőrség fü. h.; 1928. 10. 01 — — 1933. 01. 01.: 3. vdd. pk.; 1933. 03. 01.: nyug.; 1935. 01. 16 (ténylegesítve) — — 1936. 09. 05.: HFPK.

SHVOY KÁLMÁN, dr. vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Bp. 1881. 02. 12 — — Szeged, 1971. 10. 25.
2. S. Kálmán — — MÁV ellenőr
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1895—1899), Hadiisk. (1903—1905)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1899. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1900. 11. 01., Fhdgy. — — 1905. 10. 31., Szds. — — 1912. 05. 01., Őrgy. — — 1918. 01. 01., Alezds. — — 1920., Ezds. — — 1920. 11. 06. (05. 01.), Tbk. — — 1926. 05. 01., Altbgy. — — 1931. 05. 01.
7. NH 1919. 07 — — 1919. 08. 06.: 1. hds. vkf.; 1919. 08. 06 — — 1922. 10. 30.: szegedi kat.

körlet, ill. 5. vdd. vkf.; 1922. 11. 01 — — 1923. 03. 01.: HM kat. főcsop. főn. mellé beo. töti.. 1923. 03. 01 — — 1924. 05. 12. (06. 01. ?): HFPK 1. szsgd.; 1924. 05. 12 (06. 01 ?) — — 1925. 10. 01.: 9. gye. pk.; 1925. 10. 01 — — 1930. 05. 01.: 5. vdd. gypk.; 1930. 05. 01 — — 1934. 06. 01.: 5. vdd. pk.; 1934. 09. 01.: nyug.

SIEGLER GÉZA, eberswaldi, altbgy. (?)

1. Kaposvár, 1885. 03. 23 — — Debrecen, 1939. 06. 16.
2. S. Konrád — — cs. és kir. fhdgy.
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál (1895—1899), Cs. és kir. hdp. isk., Temesvár (1899—1903), Hadiisk. (1909—1912)
5. N (T), F (T)
6. Hdp. thtts. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 190?., Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 191?., Őrgy. — — 191?., Alezds. — — 1921. 09. 01., Ezds. — — 1924. 09. 01., Tbk. — — 1934. 05. 01., Altbgy. — — 1937. 05. 01.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 08.: 2., ill. 17. dd. pk.; 1922. 07. 14 — — 1927. 12. 09. (1928. 01. 01. ?): HM Eln. D. oszt. vez.; 1930. 07. 15 — — 1932.: LHT (a genfi leszerelési konferencián részt vevő magyar delegáció tagja); 1932 — — 1933.: 1. gye. pk.; 1933 — — 1933. 11. 01.: 1. vdd. gypk.; 1934. 02 — — 1935. 09. 01.: LHT vezértitkár; 1935. 09. 01 — — 1936. 05. 01.: 1. vdd, 1. gypk.; 1936. 05. 01 — — 1939. 06.: 6. vdd. pk.

SILLEY (Siller) ANTAL, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Pozsony, 1887. 12. 02 — — ?
2. S. Antal — — ?
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1905—1908), Hadiisk. (1912—1914)
5. N (T), F (T), A (Nm), O (Nm), Or (Nm), Szl (Nm), Szr/H (?)
6. Hdgy. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1912. 05. 01., Szds. — — 1915. 09. 01., Őrgy. — — 1922. 09. 01., Alezds. — — 1926. 05. 01., Ezds. — — 1929. 11. 01., Tbk. — — 1937. 11. 01., Altbgy. — — 1940. 05. 01.
7. VH 1919. 04 — — 1919. 08.: Hds. Főpság. hdm. csop. vez.; 1920. 10. 10 — — ?: HM VI. hdm. iroda beo., ill. HM Eln. D. oszt. beo.; 1924. 03 — — 192?: kat. szakelőadó Belgrád; 1928. 06. 01 — — 1929. 03. 14.: HM VI—2. oszt. beo.; 1929. 03. 14 — — 1932. 08. 01.: HM Elns. B. vez.; 1932. 08. 01 — — 1936. 02. 01.: 5. vdd. vkf.; 1936. 02. 01 — — 1937. 08. 01.: 5. vdd. 2. gypk.; 1937. 08. 01 — — 1939. 08. 01.: 5. vdd. 1. gypk., ill. 14. gyal. dd. pk.; 1939. 08. 01 — — 1941. 08. 01.: V. hdt. pk.; 1941. 08. 01 — — 1942. 02. 01.: LHTVSzK elnök; 1942. 05. 01.: nyug.

SIPOS ÁRPÁD, vitéz, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Nagyvárad, 1879. 08. 01 — — Bp. 1950.
2. S. Árpád — — jogakadémiai tanár
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1893—1897), Hadiisk. (1901—1903)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1897. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 189?., Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 1915. 07. 01., Alezds. — — 1917. 08. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 1928. 11. 01., Gyal. tbk. — — 1936.
7. 1919. 08. 19 — — 1920. 08. 18.: bp-i kat. körlet vkf.; 1920. 08. 19 — — 1922. 12. 03.: Hakad. tanár; 1923. 01 — — 1924.: bp-i rendőrtartalék 1. csoport pk.; 1924. 02. 01 — — 1925. 05. (06.?): Püm XIX. oszt. vez.; 1925. 05 (06 ?) — — 1928. 09.: LA pk.; 1928. 09 — — 1932. 10. 01.: 6. vdd. pk.; 1932. 10. 01 — — 1936. 01. 01.: HFPK tisztképző és nevelésügyi szemlélő; 1936. 01. 16 — — 1938. 09. 09.: HFPK h.; 1938.: nyug.

SIRCHICH BÉLA, kissirai, altbgy. (?)

1. Trencsén, 1871. 07. 08 — — Bp. (?), 1942. 01. 1?.
2. S. Nándor — — ?
3. R. k.
4. Gimn. 1—6. oszt., LA (1887—1891), Hadiisk. (1895—1897)
5. N (T), Szl (J), F (Nm)
6. Hdp. thtts. — — 1891. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1892. 11. 01., Fhdgy. — — 1895. 11. 01., 2. o. Szds. — — 1900. 05. 01., 1. o. Szds. — — 1902. 11. 01., Őrgy. — — 1909. 11. 01., Alezds. — — 1913. 05. 01., Ezds. — — 1915. 05. 01., Vőrgy. — — 19??., Altbgy. — — 1922. 09. 01.
7. 1921. 02. 21 — — 192?: OTT társelnök.

SOMKUTHY (Schitler) JÓZSEF, vitéz, tü. tbk. (Tü.)

1. Folt, 1883. 04. 20 — — Washington, 1961. 10. 18.
2. S. József — — katona állatorvos
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál (1893—1897), Cs. és kir. kat. főreál (1897—1900), Cs. és kir. kat. mű. akad., Bécs (1900—1903), Hadiisk. (1907—1909)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1903. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 191?., Őrgy. — — 191?., Alezds. — — 19??., Ezds. — — 1921. 09. 01., Tbk. — — 1928. 11. 01., Altbgy. — — 1935. 02. 01., Tü. tbk. — — 1936. 10. 01.
7. NH 1919. 06 — — 1921. 06.: Fővezérség, Vkf., ill. HM VI. csop. hdm. iroda beo.; 1921. 06 — — 1922. 05.: 8. gye. zlj. pk.; 1922. 05 — — 1924. 12. 01.: 4. vdd. vkf.; 1924. 12. 01 — — 1925. 12. 18.: 4. vdd. tü. pk.; 1925. 12. 25 — — 1927. 11. 15.: HFPK 1. szsgd.; 1927. 11. 15 — — 1928. 07. 16.: 1. vdd. gypk.; 1928. 07. 16 — — 1935. 01. 16.: KKI főn.; 1935. 01. 16 — — 1936. 09. 02.: HM VI. csop. főn. (HVKF); 1936. 09. 02 (05 ?) — — 1936. 10. 12.: HM.; 1936.: nyug.

SOMOGYI ENDRE, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Cserépfalu, 1891. 11. 18 — — Bp. 1966. 09. 08.
2. S. Andor — — tanító
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., Honv. hdp. isk. 1—3. évf., Pécs (1906—1909), LA (1909—1912), Hakad. (1920—1921)
5. N (J), F (Gy), T (Gy)
6. Hdgy. — — 1912. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1919. 09. 01., Őrgy. — — 1928. 05. 01., Alezds. — — 1933. 11. 01., Ezds. — — 1936. 11. 01., Tbk. — — 1940. 09. 01., Altbgy. — — 1943. 02. 01.
7. VH 1. ho. (?); 1920 — — 1921.: Hakad.; 1924 — — 1927.: Hakad. földrajz és tereptan tanár; 1927 — — 1930. 09. 01.: 6. vdd. pság. agi. oszt. vez. és vkf. h.; 1930. 09. 01 — — 1931. 03. 06.: Hakad. tanár; 1931. 03. 06 — — 1936. 05. 01.: HM szsgd.; 1936. 05. 01 — — 1939. 01. 15.: HM VI—4. oszt., ill. vkf. 4. oszt. vez.; 1939. 01. 15— —?: Térképészeti Intézet pk.; 1945. 05. 08 — — 1945. 10. 23.: USA hadifogság.

SOMOGYI LAJOS, meggyesi, altbgy. (Gyal.)

1. Szombathely, 1877. 03. 04 — — ?
2. S. Lajos — — főszolgabíró
3. R. k.
4. Gimn. 1—6. oszt., LA (1892—1896), Hadiisk. (1900—1902)
5. N (T), F (J)
6. Hdp. thtts. — — 1896. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1897. 11. 01., Fhdgy. — — 190?., Tbk. — — 1924. 09. 01., Altbgy. — — 1927. 11. 01.
7. VH Hadügyi Népbiztosság Hdm. Főcsop. csop. vez.; 1923 — — ?: HM 1. oszt. beo.; 1927. 11. 15.: nyug.

SÓNYI (Solarcz) HUGÓ, vitéz, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Wölkersdorf, 1883. 03. 02 — — Ratingen (NSZK), 1958. 06. 07. (Düsseldorf, 1958. 06. 12.?)
2. S. József — — MÁV ellenőr
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., Cs. és kir. hdp. isk., Bp. (1897—1901), Hadiisk. (1906—1909)
5. N (T), Szr (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1901. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1902. 11. 01., Fhdgy. — — 1909. 05. 01., Szds. — — 1912. 05. 01., Őrgy. — — 1917. 05. 01., Alezds. — — 1920. 05. 01. (1918. 09. 01.), Ezds. — — 1921. 09. 01., Tbk. — — 1927. 11. 01., Altbgy. — — 1934. 11. 01., Gyal. tbk. — — 1936. 10. 01.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 08.: 29. dd. pk.; 1919. 08. 15 — — 1920. 01. 23.: VI/4. karhatalmi ezd. pk.; 1920. 01. 24 — — 1923. 08. 04.: HM Elns. A. oszt. vez. h.; 1923. 08. 04 — — 1925. 12. 05.: HM Elns. A. oszt. vez.; 1925. 12. 05 — — 1929. 10. 15.: HM Elns. vez.; 1929. 10. 15 — — 1933. 05. 01.: 1. vdd. gypk.; 1933. 05. 01 — — 1934. 05. 01.: 1. vdd. közig. vez. és bp-i váp.; 1934. 05. 01 — — 1936. 09. 05.: 7. vdd. pk.; 1936. 09. 05 — — 1940. 03. 03.: HFPK; 1940. 03.: nyug.

SOÓS KÁROLY, vitéz bádoki, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Nagyszeben, 1869. 07. 28 — — Steindorf (Ausztria), 1953. 06. 24.
2. S. Károly — — cs. és kir. ezds.
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1887—1890), Hadiisk. (1894—1896)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1890. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1894. 11. 01., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 19??., Alezds. — — 19??., Ezds. — — 1914. 01. 11., Vőrgy. — — 1917. 09. 08., Altbgy. — — 1920. 08. 01., Gyal. tbk. — — 1925. 05. 01.
7. NH szegedi HM I. csop. főn.; 1919. 10 — — 1919. 12. 12.: NH Vkf.; 1919. 12. 12 — — 1920. 03. 15.: HM kat. államtitkár; 1920. 03. 15 — — 1920. 07. 19.: HM.; 1920. 07 — — 1921.: beosztás nélkül; 1921. 04. 22 — — 1922. 05. 06.: kaposvári kat. körlet pk., „déli végek vezénylő tbk.", pécsi kat. körlet pk.; 1922. 05 — — 1925. 05. 01.: szab. szerk. biz. elnöke; 1925.: nyug.

SÖVÉNYHÁZI-HERDICZKY (Herdiczky) JENŐ, vitéz. altbgy. (Gyal.)

1. Kassa, 1892. 04. 12 — — Blaíback/Immeustadt (NSZK), 1968. 12. 03.
2. ? — — magánzó
3. R. k.
4. Hdp. ísk. (1906—1910)
5. N (T), Szl (J), O (Gy)
6. Zls. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1913. 05. 01., Fhdgy. — — 1915. 03. 01., Szds. — — 1920. 09. 01. (1919. 09. 01-re javítva), Őrgy. — — 1929. 11. 01., Alezds. — — 1934. 11. 01., Ezds. — — 1940. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 10. 01., Altbgy. — — 1944. 11. 01. (09. 01.)
7. 1920 — — ?: HM parancsőrtiszt; 1922 — — 1933.: HM Elns. beo.; 1933. 08. 01 — — 1935. 05. 01.: 3. gye. sgt.; 1935. 05. 01 — — 1935. 10. 01.: 3/II. zlj. pk.; 1935. 10. 01 — — 1937. 11. 01.: 3/I. zlj. pk.; 1937. 11. 01 — — 1938. 01. 15.: HFPK szü. oszt. beo.; 1938. 01. 15 — — 1940. 03. 01.: HM 8. oszt. beo.; 1940. 03. 01 — — 1940. 10. 01.: HM 4. oszt. beo. (a HM képviselője az OVSz-nél); 1940. 10. 01 — — 1942. 11. 15.: HM 4. oszt. vez.; 1942. 11. 15 — — 1944. 06. 01.: VIII. hdt. beo. tbk. (1943. 02. 28 — — ?: kijevi ápk.); 1944. 06. 01 — — 1944. 08. 01.: II. hdt. beo. tbk.; 1944. 08. 01 — — 1944. 10. 16.: I. hdt. létszámfeletti állományában; 1944. 10. 16 — — 1944. 12. 20.: 13. gyal. ho. pk.; 1944. 12. 20 — — ?: „Hungária" 2. magyar fegyveres SS gránátos ho. pk.

SRÉTER ISTVÁN, vitéz szandai, c. altbgy. (Gyal.)

1. Cserhátsurány (Csesztve?), 1867. 11. 10 — — Bp. 1942. 09. 15. (09.?)
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1885—1888)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1888. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1894. 05. 01., Szds. — — 1898. 11. 01., Őrgy. — — 1911. 11. 01., Alezds. — — 1913. 11. 01., Ezds. — — 1915. 08. 01., Vőrgy. — — 1920. 07. 20., C. altbgy. — — 192?.
7. 1919. 04. 24 — — 1919. 08.: letartóztatva ellenforradalmi tevékenységért; 1919. 08. 09 — — 1919. 09.: Dunántúl kat. pk.; 1919. 09 — — 1920. 07.: székesfehérvári ho. pk.; 1920. 07. 19 — — 1920. 12. 16.: HM.; 1926. 09.: tiszti rendfokozatáról leköszönt.

STIRLING LÁSZLÓ, szentgyörgyvári, altbgy. (Tü.)

1. Nagykanizsa, 1889. 01. 31 — — Montreal (Kanada), 1969.
2. S. Sándor — — ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1905—1908), Hadiisk. (?)
5. N (T), A (T), F (T), Or (?)
6. Hdgy. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1913. 05. 01., Szds. — — 1915. 11. 01., Őrgy. — — 1922. 09. 01., Alezds. — — 1927. 05. 01., Ezds. — — 1930. 11. 01., Tbk. — — 1938. 05. 01., Altbgy. — — 1940. 09. 01.
7. 1915. 03. 22 — — 1920. 11. 20.: orosz hadifogság; 1920. 12. 02 — — 1921. 04. 02.: bp-i körlet ság. beo.; 1921. 04. 02 — — 1921. 06. 30.: 1. tü. oszt. beo.; 1921. 06. 30 — — 1923. 09. 11.: HM beo.; 1923. 09. 11 — — 1927. 11. 01.: LA tanár; 1927. 11. 01 — — 1928. 01. 01.: Püm. XIII. oszt.; 1928. 01. 01 — — 1928. 12. 15.: Térképészeti Intézet; 1928. 12. 15 — — 1934. 01. 17. (02. 01. ?): közlekedési ezd. pk., íll. RUISK pk.; 1934. 01. 17 (02. 01 ?) — — 1936. 09. 01.: LA II. főcsop. pk.; 1936. 09. 01 — — 1939. 01. 01.: 7. vdd. tü. pk.; 1939. 01. 01 — —

1940. 11. 04.: KÁB elnök; 1940. 11. 04 — — 1942. 02. 01.: IX. hdt. pk.; 1942. 02. 01 — — 1942. 08. 01.: KÁB elnök (1942. 02-től HAGyOF is); 1942. 11. 01.: nyug.

STOMM Marcel, gróf, altbgy. (Gyal.)

1. Vác, 1890. 12. 24 — — Bp. 1968. 04. 25.
2. S. Lajos — — kataszteri mérnök
3. Ev.
4. Reálisk. 1—4. oszt., Honv. hdp. isk. 1—3. évf., Pécs (1905—1908), LA (1908—1911), Hakad. (1920—1921)
5. N (T), A (T), F (J)
6. Hdgy. — — 1911. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 191?., Őrgy. — — 1926. 05. 01., Alezds. — — 1931. 11. 01., Ezds. — — 1936. 11. 01., Tbk. — — 1940. 09. 01., Altbgy. — — 1943. 02. 01.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 05.: székely ho.; 1919. 05 — — 1919. 06.: román internálás; 1919. 06 — — 1920.: HM hdm. oszt.; 1920 — — 1921.: Hakad.; 1921 — — 1924.: HM Eln. D. oszt. beo.; 1924 — — 1927. 06.: LA harcászat és hadseregszervezés tanár; 1927. 06 — — 1927. 11. 01.: HM VI—2. oszt. beo.; 1927. 11. 01 — — 1928. 05. 01.: nyelvtanfolyam London; 1928 — — 1929.: HM VI—2. oszt. „c" (jugoszláv) aloszt. vez.; 1929. 11 — — 1930. 05.: nyelvtanfolyam Párizs; 1930. 05 — — 1930. 11.: 2. gye. zlj. pk.; 1930. 11 — — 1931. 02.: HM VI—2. oszt. beo.; 1931. 02. 18 (02. 01) — — 1934. 04. 16.: kat. attasé London (1931. 04. 04-től kat. attasé Washington is); 1934. 05 — — 1936. 11. 01.: 7/I. zlj. pk.; 1936. 11. 01 — — 1937. 05. 01.: 7. gye. lő- és fegyver ti.; 1937. 05. 01 — — 1939. 08. 01.: 7. gye. pk.; 1939. 08. 01 — — 1942. 09.: 14. gyal. dd., ill. k. ho. pk.; 1942. 12. 05 — — 1943. 05. 15.: III. hdt. pk. (1943. 02. 03 — — 1951. 05. 16.: szovjet hadifogs.); NB. — mint háborús bűnös halál, Elnöki Tanács kegyelem, életfogytiglan, perújrafelvétel, 12 évi börtön. 1954. 08. 06.: kegyelemmel szabadult.

SUHAY IMRE, nemes, altbgy. (?)

1. Szent-Hubert, 1882. 03. 11 — — Bp. 1950 (?)
2. S. Ervin — — cs. és kir. fhdgy.
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1899—1902), Hadiisk. (1905—1907)
5. N (T), A (T), F (T), H (T), L (J), Szr (J)
6. Hdgy. — — 1902. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1907. 11. 01., Szds. — — 1910. 11. 01., Őrgy. — — 1916. 02. 01., Alezds. — — 1918. 05. 01., Ezds. — — 19??., Tbk. — — 1927. 11. 01., Altbgy. — — 1933. 05. 01.
7. 1919. 12 — — 1920. 04.: Fővezérségi agi. csop. főn.; 1920. 04 — — 1926. 07. 27.: HM VI—3. oszt. vez.; 1926. 07. 27 — — 1927.: Hadilevéltár főig.; 1927 — — 1929.: HM agi. csop. főn.; 1929. 02. 15 — — 1932. 12. 01.: 1. vők. pk.; 1932. 12. 01 — — 1936. 11. 01.: 3. vdd. pk.; 1937. 02. 01.: nyug.

SZABÓ LÁSZLÓ, vitéz, altbgy. (Tü.)

1. Bp. 1895. 10. 07 — — Argentina, 1956 előtt
2. Sz. Nándor — — MÁV ellenőr
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., Honv. hdp. isk. 1—3. évf., Nagyvárad (1909—1912), LA (1912—1914), Hakad. (1920—1922)
5. N (T), O (T), F (J)
6. Hdgy. — — 1914. 10. 15., Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 1931. 11. 01., Alezds. — — 1935. 05. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01., Altbgy. — — 1944. 07. 01.
7. 1920 — — 1922.: Hakad.; 1922 — — 1927.: 6. vdd. pság. agi. vk. ti.; 1927. 01 — — ?: HM Elns. ea.; ? — — 1930. 07. 19.: HM szsgd.; 1931. 11. 01 — — 1932. 06. 15.: HM VI—2. oszt. beo.; 1932. 06. 15 — — 1942. 10. 01.: kat. attasé Róma, Tirana (? — — 1943. 08. 01.: légügyi attasé is); 1942. 11. 15 — — 1943. 08. 10.: 7. k. ho. pk.; 1943. 08. 10 — — 1944. 06.: 7. gyal. ho. pk.; 1944 — — rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter a Salói Köztársaságban.

SZÁHLENDER BÉLA, altbgy. (Lov.)

1. Bp. 1874. 01. 12 — — ?
2. Sz. Károly — — MÁV főellenőr
3. R. k.

4. Cs. és kir. kat. főreál (1887—1890), Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1890—1893), Hadiisk. (1901—1903)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1893. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1897. 05. 01., Szds. — — 1906. 05. 01., Őrgy. — — 1913. 11. 01., Alezds. — — 1915. 09. 01., Ezds. — — 1918. 05. 01., Tbk. — — 192?., Altbgy. — — 192?.
7. 1919. 12. 12 — — 1920. 08.: Somogy vm. kat. pk.; 1920. 08 — — 1920. 09.: kaposvári körlet pk. h.; 1920. 09 — — 1920. 10.: hds. felszámoló hivatal, Bécs; 1920. 10. 01 — — 1921.: kecskeméti gye. pk.; 1921 — — 1923. 04.: várpalotai csap. gyak. tér. pk.; 1923. 04. 01 — — 1928. 06. 16.: cső. fü.; 1928. 09. 01.: nyug.

SZEDERJEI ELEMÉR, altbgy. (Mű.)

1. Lőcse, 1868 — — ?
2. ?
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kismarton (1880—1884), Cs. és kir. kat. főreál, Morva-Fehértemplom (1884—1887), Cs. és kir. kat. mű. akad., Bécs (1887—1890), Felsőbb hdm. tanf. (1895—1897)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1890. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1892. 11. 01., Szds. — — 1899. 11. 01., Őrgy. — — 1910. 05. 01., Alezds. — — 1913. 11. 01., Ezds. — — 1915. 09. 01., Tbk. — — 1920., Altbgy. — — 1923. 07. 01.
7. 1919 — — 1921. 12. 15.: mű. csapatok fü., HM 4. oszt.; 1923 — — 1924. 05. 01.: LHTVSzK elnök h.; 1924. 07. 01.: nyug.

SZINAY (Sznistsák) BÉLA, szinai, altbgy. (Gyal.)

1. Eger, 1880. 06. 09 — — Bp. 1948. 09. 08.
2. Sz. Ferenc — — gyógyszerész
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1885—1889)
5. N (Gy), R (Gy)
6. Hdp. thtts. — —1899. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1900. 11. 01. (?), Fhdgy. — — 1906., Szds. — — 1913., Őrgy. — — 1918., Alezds. — — 1920., Ezds. — — 192?, Tbk. — — 19??, Altbgy. — — 1935. 05. 01.
7. 192? — — 1926. 08.: LA aks. zlj. pk. gyal. kik. és tanulmány vez.; 1926. 08 — — 1928. 09. 10.: 1. gye. pk.; 1928. 09. 10 — — 1931. 10. 05.: LA pk.; 1931. 10. 05 — — 1936. 08. 01.: cső. fü.; 1936. 11. 01.: nyug.; 1937 — — 1943.: Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Munkaszolgálata főpk.

SZÍVÓ SÁNDOR, lovag bunyai, altbgy. (Lov.)

1. Bécs, 1868. 04. 20 — — ?, 1945.(?).
2. B. János — — cs. és kir. altbgy.
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. főreál, Morva-Fehértemplom (1883—1886), Cs. és kir. kat. akad. (1886—1889), Hadiisk. (1893—1895)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1889. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1893. 11. 01., Szds. — — 1895. Őrgy. — — 1904., Alezds. — — 1908. 05. 01., Ezds. — — 1913. 05. 01., Vőrgy. — — 1917. 06. 05., Altbgy. — — 192?.
7. 1920. 01 — — 1921. 04. 22.: szombathelyi kat. körlet pk.; 1921. 04. 22 — — 1921. 12. 15.: HM VII. csop. főn. (Hds. főfü.) beo. tbk.; 1922. 05. 01 — — áv.; 1923. 05. 01.: nyug.

SZOMBATHELYI (Knausz), FERENC, vitéz, vezds. (Gyal.)

1. Győr, 1887. 05. 07 — — Újvidék, 1946. 11. 04.
2. K. Ferencz — — cipész
3. R. k.
4. Honv. hdp. isk., Pécs (1902—1906), Hadiisk. (1911—1914)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1906. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1907. 11. 01. (?), Fhdgy. — — 1912. 11. 01., Szds. — — 1915. 07. 01., Őrgy. — — 1922. 11. 01., Alezds. — — 1926. 05. 01., Ezds. — — 1929. 11. 01., Tbk. — — 1937. 11. 01., Altbgy. — — 1939. 11. 01., Vezds. — — 1941. 11. 01.
7. VH Hds. Főpság. délszláv nyilvántartás vez.; 1919 — — 1923.: szombathelyi kat. körlet, ill. 3. vdd. pság. beo.; 1923 — — 1926.: HM VI—1. oszt. beo.; 1926. 09. 15 — — 1931. 09. 01.:

Hakad. hadtörténelem és harcászat tanár; 1931. 09. 01 — — 1933. 05. 01.: 3. vdd. vkf.; 1933. 05. 01 — — 1936. 07. 01.: HFPK szsgd.; 1936. 08. 01 — — 1938. 10. 01.: LA I. főcsop. pk.; 1938. 10. 01 — — 1939. 01. 15.: HVKF h.; 1939. 01. 15 — — 1941. 08. 01.: VIII. hdt. pk. (1941. 06 — — 1941. 08.: Kárpát-csoport pk.); 1941. 08. 01 — — 1941. 09. 06.: elfoglalt szovjet területek kat. közig. pk.; 1941. 09. 06 — — 1944. 04. 19.: HVKF; 1944. 10. 16. után német, nyilas fogs., NB (1946) — — 10 évi börtön, NOT — — életfogytiglan, jugoszláv NB — — halál.

SZTÓJAY (Stojakovics) DÖME (Demeter), vitéz, vezds. (Gyal.)

1. Versec, 1883. 01. 05 (06 ?) — — Bp. 1946. 08. 22.
2. ?
3. Gör. kel.
4. Honv. hdp. isk., Pécs (1898—1902), Hadiisk. (1907—1910)
5. N (T), F (T), H (T)
6. Hdp. thtts. — — 1902. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1903. 11. 01., Fhdgy. — — 1909. 11. 01., Szds. — — 1913. 05. 01., Őrgy. — — 1917. 11. 01., Alezds. — — 1920. 08. 01., Ezds. — — 1922. 09. 01., Tbk. — — 1929. 11. 01., Altbgy. — — 1935. 12. 01., Vezds. — — 1944. 11. 28.
7. VH 1919. 03 — — 1919. 08.: Hds. Főpság. II. (hírszerző és kémelhárító) csop. főn.; 1919. 08. 04 — — 1919. 11. 16.: HM 5/b. oszt. vez.; 1919. 11. 17 — — 1920. 06. 30.: HM II. csop., ill. Fővezérség vk. nyilvántartó iroda főn.; 1920. 07. 01 — — 1925. 08. 30.: HM VI—2. oszt. vez.; 1925. 09. 01 — — 1927. 08. 07.: kat. szakelőadó Berlin; 1927. 08. 08 — — 1927. 09. 10.: csap. szolg. 6. gye.; 1927. 09. 11 — — 1927. 11. 01.: kat. szakelőadó Berlin; 1927. 11. 01 — — 1933. 05. 01.: kat. attasé Berlin; 1933. 05. 01 — — 1935. 12. 10.: HM Elns. vez.; 1935. 12. 10 — — 1944. 03. 22.: rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, Berlin (1936. 12. 31. mint katona nyug.); 1944. 03. 22 — — 1944. 08. 29.: miniszterelnök és külügyminiszter. NB, mint háborús bűnöst, halálra ítélte.

TAKÁCH-TOLVAY (Takács) JÓZSEF, vitéz kisjókai, nagykürthi és köpösdi gróf, altbgy. (Lov.)

1. Celldömölk, 1876. 10. 26 — — Bp. 1945. 01. 02.
2. T. Jenő — — MÁV osztálymérnök
3. R. k.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1890—1894), Hadiisk. (1899—1901)
5. N (T), A (T), F (T), O (T)
6. Hdp. thtts. — — 1894. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1895. 11. 01., Fhdgy. — — 1898. 11. 01., Szds. — — 1904. 05. 01., Őrgy. — — 1912. 05. 01., Alezds. — — 1914. 11. 01., Ezds. — — 1917. 05. 01., Tbk. — — 192?., Altbgy. — — 1924. 09. 01.
7. VH: TK bécsi követségén, a „bankgassei puccs" vezetője; 1919. 08 — — 1920. 06.: kat. meghatalmazott, Bécs; 1920. 06 — — 1921. 01.: kat. szakelőadó, Varsó; 1921. 01 — — 1925. 08.: kat. szakelőadó, Bukarest; 1925. 08 — — 1926. 07. 27.: 1. vdd. közig. vez.; 1926. 07. 27 — — 1926. 11. 24.: tbk-i büv. elnök; 1928. 04. 18 — — 1928. 09. 30.: HFPK mellé beo. tbk. h.; 1928. 10. 01. (1929. 01. ?).: nyug.

TAKÁTSY (Takácsy) GYÖRGY, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Jászberény, 1879. 02. 25 — — Bp. 1943. 07. 03.
2. T. Endre — — ügyvéd
3. Ref.
4. Gimn. 1—4. oszt., LA (1893—1897), Hadiisk. (1904—1906)
5. N (T)
6. Hdp. thtts. — — 1897. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1898. 11. 01., Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 19??., Őrgy. — — 1915. 09. 01., Alezds. — — 1917. 11. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 1928. 11. 01.
7. 1919 — — 1922. 12. 01.: HM 1. oszt. vez.; 1922. 12. 01 — — 1923. 10. 01.: 1. gye. pk.; 1923. 10. 01 — — 1924. 05. 01.: HM III. csop. főn. h.; 1924. 05. 01 — — 1929. 06. 01.: HM I. csop. főn.; 1929. 06. 01 — — 19??.: vámőrség, ill. határőrség szemlélő.

TÁNCZOS GÁBOR, c. lov. tbk. (Lov.)

1. Bp. 1872. 01. 22 — — Hajdúnánás, 1953. 08. 11.
2. T. Miklós — — ügyvéd
3. Ev. (Ref.?)
4. Cs. és kir. kat. főreál (1885—1888), Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1888—1891), Hadiisk. (1894—1896)
5. N (T), F (T), H (?), Szr (?)

6. Hdgy. — — 1891. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1895. 11. 01., 2. o. Szds. — — 1898., 1. o. Szds. — — 1900., Őrgy. — — 1907., Alezds. — — 1911., Ezds. — — 1914., Vőrgy. — — 1917. 12. 16., Altbgy. — — 1921. 03. 01., C. lov. tbk. — — 1926. 03. 02.
7. 1919. 08. 07 — — 1919. 08. 15.: a külügyminisztérium ideigl. vezetésével megbízva; 1920 — — 1921. (?): HM V. csop. főn., a magyar—csehszlovák határmegállapító bizottság tagja; 1921 — — 1922.: HM h.; 1923 — — 19?.: a Nemzetek Szövetségénél magyar fődelegátus; 1925. 09. 01 — — áv.; 1926. 09. 01.: nyug.

TARÓCZY (Zmazsenka) NÁNDOR, altbgy. (Gyal.)

1. ?, 1874 — — Bp. 1973. 04.
2. ?
3. R. k.
4. Hadiisk. (1902—1904)
5. N (T), Or (T), F (?)
6. Hdgy. — — 1894., Fhdgy. — — 189?., Szds. — — 190?., Őrgy. — — 1916. 07. 01., Alezds. — — 1918. 08. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1925. 05. 01., Altbgy. — — 192?.
7. ? — — 1923. 01.: Hadilevéltár, Bécs; 1923. 03. 12 — — 1928.: kat. szakelőadó, Reval; 1929. 05. 01.: nyug.

TASNÁDY (Taschler, Tasnád) GUIDO, vitéz, főtörzskapitány (ezds.) (Teng.)

1. Bp. 1889. 05. 03 — — Bp. 1969. 10.
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. haditengerészeti akad., Pola (190?—1908)
5. N (T)
6. Teng.kadét — — 1908. 06. 16., Fregatthdgy. — — 1911. 11. 01., Sorhajóhdgy. — — 1915. 11. 01., I. o. törzskapitány — — 1934. 11. 01., Főtörzskapitány — — 1938. 11. 01.
7. 19?? — — 193?.: HM kiko. fő. és bb. ea., fő. szertár pk., hajós zlj. pk., csajkás ezd. pk.; 1938. 11. 01 — — 1942. 04. 01.: fő. pk.; 1942. 07. 01.: nyug.

TEMESSY (Sekulits) MILÁN, vitéz, altbgy. (Tü.)

1. Temesvár, 1885. 05. 23 — — Balatonfüred, 1944. 11. 25.
2. S. Milán — — ?
3. Gör. kel.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Cs. és kir. kat. főreál, Cs. és kir. kat. mű. akad., Bécs (1903—1906), Felsőbb tü. tanf.
5. N (T), H (T), Szr (T), F (J)
6. Hdgy. — — 1906. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1911. 11. 01., Szds. — — 1915. 07. 01. (1914. 09. 01.-re javítva?), Őrgy. — — 1921. 09. 01., Alezds. — — 1924. 05. 01., Ezds. — — 1927. 11. 01., Tbk. — — 1936. 05. 01., Altbgy. — — 1938. 11. 01.
7. 1921. 02. 01 — — 1921. 05. 31.: ?; 1921. 05. 31 — — 1923. 09. 01.: 1. tü. oszt. beo.; 1923. 09. 01 — — 192?.: LA tanár; 1925 — — 1927.: töti. tanf. tüzértan és hdm. vk. szolg. tanár; 1928 — — 1931.: 4. vdd. vkf.; 1931 — — 1934. 05. 01.: HM 3/a. oszt. vez.; 1934. 05. 01 — — 193?.: 3. vdd. tü. pk.; 193? — — 1937.: táb. tü. lőisk. pk.; 1937. 07 — — 1939. 01.: 2. vdd., ill. II. hdt. pk.; 1939. 01 — — 1939. 08.: LHTVSzK elnök; 1939. 09. 01.: nyug.

TEMESY (Gruber) BÉLA, dr. altbgy. (Gyal.)

1. Oraviczabánya, 1891. 03. 05 — — Bp. 1967. 03. 21.
2. ? — — postatiszt
3. R. k.
4. ?
5. N (T), F (Gy)
6. Hdgy. — — 1911. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 1919. 09. 09., Őrgy. — — 1929. 05. 01., Alezds. — — 1934. 11. 01., Ezds. — — 1939. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 11. 01. (09. 30.), Altbgy. — — 1944. 11. 01.
7. 1919 — — 1920. szegedi táb. cső. zlj.; 1920. 02. 12 — — 1920. 05. 11.: szegedi kat. körlet pság.; 1920. 05. 11 — — 192?.: cső. karhatalom Szeged; 1923. 05. 01 — — 1929. 08. 15.: „Rákóczi Ferenc" reáliskolai nevelőintézeti tanár; 1928. 08. 15 — — 1932. 10. 01.: 5. gye. bb. ea.; 1932. 10. 01 — — 1933. 11. 01.: 4/II. zlj. vmk. pk.; 1933. 11. 01 — — 1934. 08. 01.: Sopron teng. fü.; 1934. 08. 01 — — 1939. 01. 23.: HM 9. oszt. vez.; 1939. 01. 23 — — 1941. 09. 01.: 22. gye. lő- és fegyver ti.; 1941. 09. 01 — — 1942. 11. 15.: II. hdt. pság. beo. (1942. 05. 07 — — 1942. 08.: 52. gye. pk.; 1942. 08 — — 1942. 12.: 6. k. ho. pk.); 1942. 11. 15 — — 1943. 06. 01.: IV. hdt. beo. tbk.; 1943. 06. 01 — — 1943. 08. 10.: 11. k. ho. pk.; 1943. 08. 10 — —

1944. 07. 01.: IV. hdt. beo. tbk.; 1944. 07. 01 — — 1944. 09. 15.: 3. honv. ker. pk.; 1944. 09. 15 — — 1944. 11. 15.: 8. táb. pót. ho. pk.; 1944. 11 — — 1945. 03. 08.: 8. ho. pk.

TERNEGG KÁLMÁN, vezds. (Tü.)

1. Tát, 1887. 09. 14 — — Bp. 1956. 10. 10.
2. T. János — — bányatiszt
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál (1898—1902), Cs. és kir. kat. főreál (1902—1905), Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1905—1908)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1908. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 1916. 09. 01., Őrgy. — — 1925. 05. 01., Alezds. — — 1932. 05. 01., Ezds. — — 1937. 11. 01., Tbk. — — 1940. 11. 01., Altbgy. — — 1943. 05. 01., Vezds. — — 1944. 11. 01. (10. 31.)
7. 1920. 01. 04 — — 1925. 05. 01.: 1. tü. oszt. 3. üteg pk.; 1925. 09. 01 — — 1930. 09. 01.: LA tü. gyak. szab. tanár; 1930. 09. 01 — — 1933. 10. 01.: 1. tü. oszt. beo.; 1933. 10. 01 — — 1935. 05. 01.: 1. tü. oszt. pk. h.; 1935. 05. 01 — — 1938. 05. 01.: 1. lov. tü. oszt. pk.; 1938. 05. 01 — — 1939. 01. 15.: 2. lov. dd. tü. pk.; 1939. 01. 15 — — 1940. 03. 01.: VIII. hdt. tü. pk.; 1940. 03. 01 — — 1941. 08. 01.: táb. tü. lőisk. pk.; 1941. 08. 01 — — 1941. 10. 01.: tü. gyak. kik. tábor pk.; 1941 — — 1942. 10. 01.: 101. tü. pk.; 1942. 10. 01 — — 1944. 10. 01.: táb. tü. fü.; 1944. 10. 01 — — 3 havi eü. szabadság; 1944. 10. 16 — — 1945. 01.: Honi hds. pk.; 1945. 01. 01 — — 1945.: Le. pk.

THAN KÁROLY, vitéz báró, (1910-től) altbgy. (Lov.)

1. Bp. 1873. 03. 03 — — ?
2. T. Károly — — egyetemi tanár
3. ?
4. Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1890—1893), Hadiisk. (1897—1899)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1893. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1897. 05. 01., 2. o. Szds. — — 1901. 11. 01., 1. o. Szds. — — 1905. 05. 01., Őrgy. — — 1910. 11. 01., Alezds. — — 1913. 11. 01., Ezds. — — 1915. 09. 01., Tbk. — — 19?., Altbgy. — — 1923. 01. 01.
7. 1920. 01. 04 — — 1922. 04. 20.: bp-i gyal. ho., ill. vdd. pk.; 1921. 04. 21 — — 1925. 12. 05. (1926. 01. 01. ?): bp-i kat. körlet, ill. 1. vdd. pk.; 1926. 06. 01 — — áv.; 1927. 06. 01.: nyug.

THOTT (Tóth) GÁBOR, nemes, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Beregszász, 1877. 04. 17 — — Bp. (?), 1947. 01. 02.
2. T. Kálmán — — adóhivatalnok
3. Ref.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1891—1895), Hadiisk. (1899—1901)
5. N (T), F (?)
6. Hdgy. — — 1895. 08. 18. (11. 01.), Fhdgy. — — 1898. 05. 01., 2. o. Szds. — — 1904. 05. 01., 1. o. Szds. — — 1907. 05. 01., Őrgy. — — 1912. 05. 01., Alezds. — — 1914. 11. 01., Ezds. — — 1917. 05. 01., Tbk. — — 1922. 01. 01., Altbgy. — — 1925. 01. 01., Gyal. tbk. — — 192?.
7. 1919. 09. 03 — — 1920. 06. 30.: 5. sz. ti. ig. biz. tag.; 1920. 07. 01 — — 1921. 01. 17.: HM összekötő tiszt a Püm. XIX. oszt.-nál; 1921. 03. 22 — — 1921. 06. 30.: HM 1. oszt. vez.; 1921 — — 1922. 12. 07.: HM I. csop. főn. h.; 1922. 12 — — 1924. 06. 17.: HM I. csop. főn.; 1924. 06. 18 — — 1925. 01. 08.: HM kat. közig. csop. főn.; 1925. 01. 09 — — 1928.; vámőrség fü.; 1928 — — 1929.: HFPK mellé beo. tbk.; 1929. 05. 01.: nyug.

TÓTHVÁRADY-ASBÓTH (Tóthvárady) ISTVÁN, vitéz nemes altbgy. (Lov.)

1. Lugos, 1874. 07. 14 — — Bp. 1948. 11. 30.
2. T. István — — ügyvéd
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., LA (1888—1892)
5. N (T), R (T), F (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1892. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1893. 11. 01., Fhdgy. — — 189?., Tbk. — — 1923., Altbgy. — — 1927.
7. 1923 — — 1924. 12. 15.: lópótlás fü.; 1924. 12. 15 — — 1927. 06. 01.: HFPK lov. szemlélő; 1927. 09. 01.: nyug.

TRUNKWALTER ÖDÖN, vezérkapitány (vőrgy.) (Teng.)

1. Kassa, 1894. 07. 08 — — Hamburg (NSZK), 1957. (11.?).

2. ? — — cs. és kir. szds.
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1904—1908), Cs. és kir. haditengerészeti akad., Pola (1908—1912)
5. N (T), A (J), F (J), O (J)
6. Szds. — — 1921. 09. 01., II. o. törzskapitány (őrgy.) — — 1932. 11. 01., I. o. törzskapitány (alezds.) — — 1937. 05. 01., főtörzskapitány (ezds.) — — 1941. 05. 01., Vezérkapitány (vőrgy.) — — 1944. 01. 01.
7. 1931. 10. 01 — — 1932. 10. 01.: hajós zlj. pk.; 1932. 10. 01 — — 1933. 08. 01.: fő. pság. beo.; 1933. 08. 01 — — 1935. 10. 04.: csajkás ezd. pk. h.; 1935. 10. 04 — — 1936. 08. 01.: LA II. főcsop. tanár; 1936 — — 1941. 10. 01.: LA II. főcsop., ill. „Bolyai János" mű. akad. tanár; 1941. 10. 01 — — 1944. 10. 16.: folyamzár ezd. pk.; 1944. 10. 16 — — 1944. 12. 15.: fő. pk.; 1944. 12. 15 — — 1945. HM és HFPK törzskülönítmény; 1945. 04. 01.: nyug.

ÚJSZÁSZY ISTVÁN, vőrgy. (Tü.)

1. Nagykőrös, 1894. 08. 30 — — ?
2. ?
3. Ref.
4. Honv. főreál, Sopron (1909—1912), Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1912—1914), Hakad. (192?—1924)
5. N (T), A (Gy), Szr (Gy), Cs (?), F (Nm), L (?)
6. Hdgy. — — 1914. 10. 15., Fhdgy. — — 1919. 09. 01., Szds. — — 1922. 09. 01., Őrgy. — — 1932. 05. 01., Alezds. — — 1935. 11. 01., Ezds. — — 1939. 05. 01., Vőrgy. — — 1942. 04. 01. (03. 30.)
7. 1920 — — 1921.: szombathelyi tü. oszt.; 1921 — — 192?.: bécsi kirendeltség, HM VI. csop.; 192? — — 1924.: Hakad.; 1926. 01. 22 — — 1930. (?): HM VI—2. oszt. beo., (tart. vez. 4. vdd. pság.); 1930. 11. 01 — — 1931. 04. 15.: 1. vdd. pság. vkszt. szem. tart. (a párizsi magyar katonai attasé mellé beo.); 1931. 04. 15 — — 1934. 05. 01.: kat. attasé, Varsó; 1934. 06. 16 — — 1938. 02. 01.: kat. attasé, Prága; 1938. 02. 01 — — 1939. 05. 01.: HM VI—2., ill. vkf. 2. oszt.; 1939. 05. 01 — — 1942. 08. 01.: Vkf. 2. oszt. vez.; 1942. 10. 14 (1942. 07. 01-i hatállyal) — — 1944. 04.: ÁVK vez.

VARGYASSY (Jelic, Vargyassi) GYULA, vitéz, altbgy. (?)

1. ?, 1891. 12. 21 — — Brisbane (Ausztrália), 1958. 12. (11.?).
2. ? — — katonatiszt (?)
3. R. k.
4. ?
5. N (T)
6. Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 192?., Őrgy. — — 1929. 05. 01., Alezds. — — 1933. 11. 01., Ezds. — — 193?., Vőrgy. — — 1941. 05. 01., Altbgy. — — 1944. 01. 01.
7. 1922 — — 1928.: 5. vdd. pság. kik. ügyek ea.; 1928. 07. 01 — — 1932. 08. 01.: HM VI—7/k. oszt. beo.; 1932. 08. 01 — — 193?.: LA II. főcsop. tan. vez. és harcászat tanár; 193? — — 193?.: 13/II. zlj. pk.; 193? — — 1941. 08. 01.: töti. tanf. tanár; 1941. 08. 01 — — 1942. 09. 10.: 4. gyal. dd., íll. 4 k. ho. pk.; 1942. 09. 10 — — 1943. 06. 01.: 20., ill. 23. k. ho. pk.; 1943. 06. 15 — — ?: töti. tanf. pk.

VASSEL KÁROLY, altbgy. (Mű., Rep.)

1. Bp. 1878. 11. 16 — — 1946 után
2. V. Károly — — ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. (?), Cs. és kir. kat. mű. akad. (?), Hadiisk. (1902—1904)
5. N (T), A (T), F (T)
6. Hdp. thtts. — — 1897., Alezds. — — 1917. 08. 01., Ezds. — — 1920. 05. 01., Tbk. — — 1924. 01. 01., Altbgy. — — 1927. 05. 01.
7. 1921. 07 — — ?: határmegállapító bizottság katonai biztos; 192? — — 1929. 12. 11.: LüH vez.; 1929. 12. 11 — — 1930. 05.: HFPK Le. szemlélő; 1930. 08. 01.: nyug.

VASVÁRY (Eisensehr) FRIGYES, vitéz, vőrgy. (Gyal.)

1. Eszék, 1895. 12. 13 — — Monor, 1979. 12. 29.
2. E. József — — főtörzsfoglár
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (191?—1915), Hakad. (192?—192?)

5. N (T)
6. Hdgy. — — 1915. 03. 15., Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 1924. 09. 01., Őrgy. — — 193?., Alezds. — — 1935. 11. 01., Ezds. — — 193?., Vőrgy. — — 1943. 02. 01.
7. VH: 16. gye.; 192? — — 192?. Hakad., 1926 — — 1930.: 6. vdd. pság. beo. vk. ti.; 1930. 10. 01 — — 1931. 09. 01.: HM VI—3. oszt. beo.; 1931. 09. 01 — — 193?.: HM VI—6. oszt. beo.; 193? — — 193?.: HM 1/c. oszt. „Felszerelési és málházási utasítás" szerk. és felszerelési alcsop. vez.; 193? — — 193?.: LA I. főcsop. tanulmány vez. és tanár; 193? — — 1941. 01. 01.: 2. gye. beo.; 1941. 01. 01 — — 1942. 10.: 7. gye. pk.; 1942. 10 — — 1943. 05. 15.: 20. k. ho. pk.; 1943. 05. 15 — — 1943. 08. 10.: 13. k. ho. pk.; 1943. 08. 10 — — 1944. 10. 15.: 20. gyal. ho. pk.; 1944. 11 — — 1945.: IX. hdt. pk.; 1945. 05. 19 — — 1955. 11. 19.: szovjet hadifogs.

VASVÁRY (Eisensehr) JÓZSEF, vitéz, altbgy. (Gyal.)

1. Eszék, 1898. 01. 31 — — Lauterach (Auszrta), 1984. 04. 24
2. E. József — — főtörzsfoglár
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk. Bp. (1912—1915), Hakad. (192?—192?)
5. N (T), Szr/H (T), F (?)
6. Zls. — — 1915. 03. 15., Hdgy. — — 191?., Fhdgy. — — 192?., Szds. — — 192?., Őrgy. — — 1934. 11. 01., Alezds. — — 1938. 05. 01., Ezds. — — 1940. 09. 01., Vőrgy. — — 1943. 02. 01., Altbgy. — — 1945.
7. 192? — — 192?.: Hakad.; 1935. 09. 15 — — 1941. 05. 01.: kat. attasé, Belgrád, Athén; 1941. 05. 01 — — 1942. 08. 01.: I. hdt. vkf.; 1942. 08. 01 — — 1943. 08. 01.: vkf. 2. oszt. vez.; 1943. 08. 01 — — 1943. 08. 10.: 15. k. ho. pk.; 1943. 08. 10 — — 1943. 10. 01.: 13. gyal. ho. gypk.; 1943 — — 1944. 08.: 18. tart. ho. pk.; 1944. 08 — — 1944. 11.: 16. gyal. ho. pk.; 1944. 11 — — 1945.: III. hdt. pk.; 1945. 01 — — 1945. 05.: V. hdt. pk.

VATTAY (Vetter) ANTAL, vitéz, altbgy. (Lov.)

1. Sopron, 1891. 08. 13 — — Bp. 1966. 11. 02.
2. V. Pál — — szőllészeti és borászati főfelügyelő
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Cs. és kir. kat. főreál, Cs. és kir. kat. akad., Bécsújhely (1909—1912), Hakad. (1921—1922)
5. N (T), F (J)
6. Hdgy. — — 1912. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 191?., Szds. — — 1920. 09. 01. (1919. 09. 01-re javítva), Őrgy. — — 1929. 05. 01., Alezds. — — 1934. 05. 01., Ezds. — — 1937. 11. 01., Tbk. — — 1941. 05. 01., Altbgy. — — 1943. 05. 01.
7. 1920 — — 1920.: miskolci kat. körlet pság. nemzetvédelmi oszt., miskolci gyal. ho. lovas szd.; 1920 — — 1921.: HM Eln. c. oszt.; 1921 — — 1922.: Hakad.; 1922. 04. 01 — — 1928. 10. 22.: Korm. szsgd.; 1928. 11. 01 — — 1929. 05. 01.: 7. vdd. pság.; 1929. 05. 01 — — 1932. 08. 01.: 7. vdd. pság. beo. vk. ti.; 1932. 08. 01 — — 1935. 06. 10.: HM VI—2. oszt. aloszt. vez.; 1935. 06. 10 — — 1937. 09. 01.: lov. ho. vkf.; 1937. 09. 01 — — 1939. 01. 15.: 5. vdd. vkf.; 1939. 01. 15 — — 1941. 01. 01.: KKI főn. h.; 1941. 01. 01 — — 1942. 10. 01.: 1. lov. dd. pk.; 1942. 10. 01 — — 1944. 08. 01.: 1. lov. ho. pk. és lov. fü.; 1944. 08. 17 — — 1944. 10. 16.: KKI főn. és főhadsegéd; 1944. 10. 16 — — 1945. 04. 30.: német, nyilas fogs.; 1945. 05. 10 — — 1946. 05. 20.: USA hadifogs; Kb (1951) — 10 évi börtönre, vagyonelkobzásra és politikai jogainak felfüggesztésére ítélte, 1956. 08. 31-én feltételesen szabadult.

VERESS LAJOS, primor dálnoki, vezds. (Lov.)

1. Sepsiszentgyörgy, 1889. 10. 04 (06 ?) — — London, 1976. 03. 29.
2. V. Gyula — — ügyvéd, városi tiszti ügyész
3. Ref.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1907—1910), Hakad. (1922—1923)
5. N (T), F (T)
6. Hdgy. — — 1910. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1914. 08. 01., Szds. — — 1917. 09. 01., Őrgy. — — 1925. 11. 01., Alezds. — — 1930. 05. 01., Ezds. — — 1935. 05. 01., Tbk. — — 1940. 05. 01., Altbgy. — — 1942. 04. 01. (03. 30.), Vezds. — — 1944. 07. 01.
7. VH 152. csop. vkf.; 1920 — — 1922.: bp-i lov. dd. vk. ti.; 1922 — — 1923.: Hakad.; 1923 — — 1925. 06. 16.: 7. vdd. pság. kik. oszt. vez. h. és vez.; 1925. 10. 01 — — 1929. 08. 01.: LA harcászat és hadtörténelem tanár; 1929. 08. 01 — — 1931. 11. 01.: 2. vdd. vkf. h.; 1931. 11. 01 — — 1933. 08. 01.: LA I. főcsop. tanulmány vez.; 1933. 08. 01 — — 1935. 06. 10.: HFPK lov. szemlélő vkf. (1. lov. ho. vkf.); 1935. 06. 10 — — 1935. 07. 15.: 1. vdd. pság. vkszt. szem. tart.; 1935. 07. 15 — — 1938. 05. 01.: kat. attasé, Bécs (1938. 08. 01-ig maradt Bécsben); 1938. 08. 01 — — 1939. 01. 15.: 6. vdd. gypk.; 1939. 01. 15 — — 1940. 03. 01.:

15. gyal. dd. pk.; 1940. 03. 01 — — 1941. 10. 01.: 2. lov. dd. pk.; 1941. 10. 01 — — 1942. 04. 15.: 2. pc. ho. pk.; 1942. 04. 15 — — 1942. 10. 01.: 1. „rögtönzött" pc. ho. pk.; 1942. 10. 01 — — 1942. 11. 15.: I. pc. hdt. pk. és pc. és gk. löv. csap. fü.; 1942. 11. 15 — —1944. 08. 28.: IX. hdt. pk. és vez. tbk.; 1944. 08. 28 — — 1944. 10. 16.: 2. hds. pk.; 1944. 10. 16 — — 1945.: német, nyilas fogs.; 1945. 05. 01 — — 1946. 01. 28.: szovjet internálás (Kiskőrös); NB (1947): köztársaságellenes összeesküvés vádja alapján halálra ítélte, kegyelem — életfogytiglani börtön; 1956.: szabadult és emigrált.

VOGT WALDEMÁR, gyal. tbk. (Gyal.)

1. Brassó, 1878. 03. 05 — — Solymár, 1961. 03. 05.
2. V. Reinhold — — kútásó
3. Ev.
4. Gimn. 1-4. oszt., Cs.és kir. hdp. isk. Nagyszeben, (1893—1897), Hadiisk. (1901—1903)
5. N (T) R (Gy)
6. Hdp. thtts. — — 1897. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1898. 11. 01., Fhdgy. — — 1903. 05. 01., Szds. — — 1906. 05. 01., Őrgy. — — 1913. 11. 01., Alezds. — — 1915. 09. 01., Ezds. — — 1918. 05. 01., Tbk. — — 192?., Altbgy. — — 1926. 05. 01., Gyal. tbk. — — 1932. 05. 01.
7. NH 1919. 07. 29 — — 1919. 09. 01.: a szegedi kormány meghatalmazottja Bécsben és Bethlen katonai tanácsadója; 1919. 11 — — 1920. 01.: szombathelyi kat. körlet megb. pk.; 192? — — 1921. 04. 01.: Szatmár vm. kat. pk.; 1921. 04. 01 — — 1922. 01. 04.: mátészalkai, ill. 12. gye. pk.; 1922. 01. 04 — — 1924. 04. 14.: 5. vdd. gypk.; 1924. 04. 14 — — 1927.: 4. vdd. pk.; 1927 — — 1928.: tbk-i büv. elnök; 1928 — — 1930. 07.: LHTVSzK elnök; 1930. 07 — — 1935. 01. 16.: HFPK h.; 1935. 04.: nyug.

VÖRÖS GÉZA, vitéz nemes, altbgy. (Tü.)

1. Csabrendek, 1895. 01. 11 — — Bp. 1958. 11. 27.
2. V. Pál — — szöllőbirtokos
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kőszeg (1906—1910), Cs. és kir. kat. főreál (1910—1913), Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1913—1915), Hakad. (1922—1925)
5. N (T), F (J), L (Gy)
6. Hdgy. — — 1915. 03. 15., Fhdgy. — — 1920. 09. 01. (1916. 11. 01.), Szds. — — 1924. 09. 01., Őrgy. — — 1933. 05. 01., Alezds. — — 1936. 05. 01., Ezds. — — 1939. 11. 01., Vőrgy. — — 1942. 10. 01. (09. 30.), Altbgy. — — 1944. 09. 01.
7. VH szolg. (5. tü. ezd.); 1919 (?) — — 1923. 10. 01.: 7. tü. oszt. sgt.; 1923. 10. 01 — — 1925. 09. 01.: Hakad.; 1925. 10. 01 — — 1930. 06. 16.: 1. vdd. ság. beo. vk. ti.; 1930. 06. 16 — — 1933. 08. 01.: HM VI—7/k. oszt.; 1933. 08. 01 — — 1937. 05. 01.: HM VI—1. oszt. beo., aloszt. vez.; 1937. 05. 01 — — 1939. 11. 01.: Hakad. tanár; 1939. 11. 01 — — 1940. 03. 01.: 2. táb. tü. oszt. (csap. szolg.); 1940. 03. 01 — — 1941. 03. 01.: II. hdt. vkf.; 1941. 03. 01 — — 1942. 08. 20.: Le. vkf.; 1942. 08. 20 — — 1943. 02. 01.: 3. hds. vkf.; 1943. 02. 01 — — 1943. 09. 15.: Vkf. hdm. csop. főn.; 1943. 09. 15 — — 1944. 06. 01.: LHT vezértitkár; 1944. 06. 01 — — 1944. 10. 17.: VII. hdt. pk.; 1944. 10. 19 — — 1945. nyilas fogs.; 1945. 01. 25.: nyug.

VÖRÖS JÁNOS, vitéz nemes, vezds. (Tü.)

1. Csabrendek, 1891. 03. 23 — — Balatonfüred, 1968. 07. 23.
2. V. Pál — — szöllőbirtokos
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk., Traiskirchen (1907—1911), Hakad. (1920—1921)
5. N (T)
6. Zls. — — 1911. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 191?., Fhdgy. — — 1915. 05. 01., Szds. — — 1920. 09. 01. (1919. 09. 01-re javítva), Őrgy. — — 192?., Alezds. — — 1934. 05. 01., Ezds. — — 1938. 05. 01., Tbk. — — 1941. 05. 01., Altbgy. — — 1943. 02. 01., Vezds. — — 1944. 05. 10. (1943. 08. 01.)
7. 1920 — — 1921.: Hakad.; 1921 — — 1927.: 3. vdd. ság. beo. vk. ti.; 1928. 12. 15 — — 1931. 08. 31.: HM 9. oszt. elvi és szervezési alcsop. vez.; 1931. 09. 01 — — 1936. 11. 01.: Hakad. harcászat tanár; 1936. 11. 01 — — 1940. 11. 01.: HM VI—7/ö., ill. vkf. 7/ö. oszt. vez.; 1940. 11. 01 — — 1941. 08. 01.: 2. gk. dd. pk.; 1941. 08. 01 — — 1941. 11. 01.: 1. hds. vkf.; 1941. 11. 01 — — 1943. 02. 01.: vkf. hdm. csop. főn.; 1943. 02. 01 — — 1943. 08. 01.: HM agi. főcsop. főn.; 1943. 08. 01 — — 1943. 11. 01.: 3 havi eü. szabadság (nyugállományba helyezése tervezve); 1943. 11. 01 — — 1944. 04. 19.: II. hdt. pk.; 1944. 04. 19 — — 1944. 10. 16.: HVKF; 1944. 12. 22 — — 1945. 11. 15.: INK HM.; 1944. 12. 23 — — 1946. 09. 01.: Vkf.; Kb (1950) mint amerikai kémet elítélte.

WERTH HENRIK, vezds. (Gyal.)

1. Rezsőháza, 1881. 12. 26 — — Szovjetunió, 1952. 05. 28.
2. ? — — falusi kisbirtokos
3. R. k.
4. Cs. és kir. hdp. isk., Bécs (1897—1901), Hadiisk. (1905—1907)
5. N (T), F (T)
6. Hdp. thtts. — — 1901. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 1902. 11. 01., Fhdgy. — — 1907. 11. 01., Szds. — — 1911. 11. 01., Őrgy. — — 1916., Alezds. — — 1918. 04., Ezds. — — 1920. 09. 01., Tbk. — — 1926. 11. 01., Altbgy. — — 1931. 11. 01., Gyal. tbk. — — 1939. 09. 29. (1936. 09. 30.)
7. VH 1919. 03 — — 1919. 08.: 7. ho. pk.; 1919 — — 1920.: Fővezérség vk. ti.; 1920 — — 192?.: Hakad. tanár; 192? — — 1922. 02. 06.: 7. kpk. zlj. pk.; 1923. 01. 15 — — 1925. 12. 05.: HM VI—1. oszt. vez.; 1925. 12. 05 (1926. 01. 04 ?) — — 1931. 09. 01.: Hakad. pk.; 1931. 09. 01 — — 1936. 01. 01. (?): 4. vdd. pk.; 1936. 03. 01.: nyug.; 1938. 09. 29 (ténylegesítve) — — 1941. 09. 04.: HVKF; 1941. 09.: nyug.; 1945 — — 1952.: szovjet hadifogs.; NB — távollétében — halálra, továbbá hivatalvesztésre és vagyonelkobzásra, valamint politikai jogainak felfüggesztésére ítélte.

WILLERDING RUDOLF, vitéz báró (1917), gyal. tbk. (Gyal.)

1. Bp. 1866. 01. 01 (23 ?) — — Sopron, 1928. 08. 27. (26.?)
2. ?
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. mű. akad., Bécs (1883—1886), Hadiisk. (1889—1891)
5. N (T), F (T), Szl (J)
6. Hdgy. — — 1886. 08. 17. (09. 01.), Fhdgy. — — 1890. 05. 01., Szds. — — 1894. 11. 01., Őrgy. — — 1902. 06. 01., Alezds. — — 1906. 09. 01., Ezds. — — 1909. 05. 01., Vőrgy. — — 1914. 05. 01., Altbgy. — — 1916. 11. 01., Gyal. tbk. — — 1921. 02. 21. (02. 01.)
7. 1920 — — 1921. 01. 10.: gyal. fü.; 1921. 01. 10 — — 1922. 01. 04.: csapatfőfelügyelő (HM VII. főcsop. főn. = Hds. főpk.); 1922. 02. 01 — — áv.; 1923.: nyug.

WULFF OLAF, vezérfőkapitány (altbgy.) (Teng.)

1. ?, 1877 — — Costa Rica, 1955. 06. 12.
2. ?
3. Ev.
4. Cs. és kir. haditengerészeti akad., Pola (189?—1895)
5. N (T)
6. Alezds. — — 1918. 11. 01., Ezds. (főtörzskapitány) — — 1920. 05. 01., Tbk. (vezérkapitány) — — 1925. 05. 01., Vezérfőkapitány — — 1929. 05. 01.
7. 1919 — — 1920.: állami révkapitányság főn.; 1920 — — 1921.: hadihajós csapat fü.; 1921 — — 1932. 10. 01.: fő. fü., ill. HFPK fő. szemlélő; 1933. 03. 01.: nyug.

ZÁCH (Nack) EMIL, vitéz, c. gyal. tbk. (Gyal.)

1. Nagykikinda, 1883. 12. 28 — — Bp. 1949. 10. 28.
2. N. Ede — — kereskedelmi ügynök
3. R. k.
4. Gimn. 1—8. oszt., LA (1901—1904), Hadiisk. (1908—1911)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1904. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 190?., Szds. — — 191?., Őrgy. — — 191?., Alezds. — — 192?., Ezds. — — 1922. 09. 01., Tbk. — — 1929. 11. 01., Altbgy. — — 1936. 05. 01., C. gyal. tbk. — — 1940. 04. 23.
7. VH szolg.; 1920. 03 — — 1920. 10.: bp-i váp. vk. oszt.; 1920. 10 — — 1923. 03.: HM Karybizottság beo., ill. vez. h.; 1923. 03 — — 1928. 10. 01.: HM 1. oszt. vez.; 1928. 10. 01 — — 193?.: 3. vdd. gypk.; 193? — — 1936. 01. 01.: HM kat. közig. csop. főn.; 1936. 01. 01 — — 1936. 05. 01.: HM VI. csop. főn. (HVKF) mellé beo. tbk.; 1936. 05. 01 — — 1936. 09. 05.: HM VI. csop. főn. (HVKF) h.; 1936 — — 1938.: LHTVSzK elnök; 1938 — — 1940. 02. 01.: HM kat. főcsop. főn.; 1940. 05. 01.: nyug.

ZÁKÓ (Zakó) ANDRÁS, reszneki, vőrgy. (Gyal.)

1. Brassó, 1898. 03. 23 — — München (NSZK), 1968. 03. 13.
2. Z. Jenő — — városi műszaki hivatalnok
3. R. k.
4. Gimn. 1—5. oszt., Honv. hdp. isk., Nagyvárad (1913—1916), Hakad.

5. ?
6. Zls. — — 1916. 08. 18. (09. 01.), Hdgy. — — 191?., Fhdgy. — — 1929. 10. 03., Szds. — — 193?., Őrgy. — — 1936. 11. 01., Alezds. — — 1939. 11. 01., Ezds. — — 1942. 04. 01., Vőrgy. — — 1944. 11. 01.
7. 192?: végkielégítéssel elbocsátva; 1929: ténylegesítve; 193? — — 1939. 01. 15.: 1. vdd., ill. I. hdt. vk. oszt. vez. és vkf. h.; 1939. 01. 15 — — 1940. 10. 01.: LHT vezértitkárság vkf.; 1940. 10. 01 — — 1942. 05. 01.: Hakad. tanár; 1942. 05. 01 — — 1943. 09. 01. (10. 01. ?): VI. hdt. vkf.; 1943. 09. 01 (10. 01 ?) — — 1944. 10.: 27. k. ho., ill. ho. pk.; 1944. 10. 16 — — 1945.: vkf. 2. oszt. vez. (1944. 10 — — 1944. 11. 15.: ÁVK vez. is.).

ZALAY (Zechentmayer) JÓZSEF, vitéz, c. altbgy. (?)

1. Máramarossziget, 1871. 03. 31 — — ?
2. ?
3. R. k.
4. Cs. és kir. kat. mű. akad., Bécs (1889—1892)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1892. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1895. 11. 01., Szds. — — 1903. 05. 01., Őrgy. — — 1914. 05. 01., Alezds. — — 1915. 11. 01., Ezds. — — 1918. 11. 01., Tbk. — — 1923. 04. 01., C. altbgy. — — 192?.
7. 1920. 01 — — 1920. 03.: Borsod vm. kat. pk.; 1920. 03. 01 — — 1922. 02. 01.: miskolci gye. pk.; 1922. 02. 01 — — 1922. 07.: szombathelyi kat. körlet beo. tbk.; 1922 — — 1922. 12. 01.: vámőrség főpk. h.; 1922. 12. 01 — — 1924. 12. 19.: vámőrség főpk.; 1924. 12. 19 — — 1925. 08. 24.: 1. vdd. közig. vez.; 1925. 11. 01.: nyug.

ZELENKA ZOLTÁN, kutnai és eörvistyei, altbgy. (Mű.)

1. Losonc, 1884. 03. 07 — — Bp. 1942. 02. 18.
2. Z. Gyula — — ügyvéd
3. Ev.
4. Cs. és kir. kat. alreál, Kassa (1894—1898), Cs. és kir. kat. főreál (1898—1901), Cs. és kir. kat. mű. akad., Mödling (1901—1904), Felsőbb hdm. tanf. (1910—1913)
5. N (T)
6. Hdgy. — — 1904. 08. 18. (09. 01.), Fhdgy. — — 1909. 09. 01., Szds. — — 1914. 11. 01., Őrgy. — — 1920. 09. 01. (1918. 09. 01.), Alezds. — — 1920. 09. 01., Ezds. — — 1924. 05. 01., Tbk. — — 1932. 05. 01., Altbgy. — — 1936. 11. 01.
7. 1919. 08. 01 — — 1919. 09. 15.: HM 5/b. oszt. beo.; 1919. 09. 15 — — 1924. 09.: LA erődítéstan, hídépítés tanár, mű. kik. tanulmány vez.; 1924. 09 — — 1928. 09. 10.: HM 1. oszt. beo.; 1928. 09. 10 — — 1931. 05. 01.: HM 1/c. oszt. vez.; 1931. 05. 01 — — 1931. 11. 01.: LA műszaki rész pk.; 1931. 11. 01 — — 1934. 02. 01.: LA II. főcsop. pk.; 1934. 02. 01 — — 1940. 02. 01.: HFPK mű. szemlélő (1939 — — 1939. 08. 01.: LHTVSzK elnöki teendőivel ideigl. megbízva); 1940. 05. 01.: nyug.

SZEMLE

A. P. SCSERBATOV

PASZKEVICS MAGYARORSZÁGON

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984. 445 o.)

Az 1848/49-es szabadságharc története kutatásának egy komoly hiányosságán enyhít e könyv, hiszen könyvkiadásunk első ízben vállalkozott arra, hogy immár 135 évvel az események lezajlása után, a harmadik — döntő — felet is megszólaltassa. A szabadságharccal foglalkozó hatalmas memoárirodalomnak pedig kezdettől megvoltak a maga orosz „termékei" is, csak éppen — orosz, vagy francia kiadásban látva napvilágot — a történelem és a kor iránt érdeklődő szélesebb rétegek számára többnyire hozzáférhetetlenül.

Azt pedig bizonygatni sem érdemes, hogy korántsem lehet érdektelen számunkra, vajon hogyan vélekedett rólunk, a magyar szabadságharcról, az eseményekről, vagy éppen az ausztriai császárságról és annak birodalmi hadseregéről az a cári politikai és katonai vezetés, amelynek közel 200 ezer fős hadereje 1849-ben végül is eldöntötte a magyar szabadságharc kimenetelét.

Alekszandr Petrovics Scserbatovnak, a cári hadsereg altábornagyának 1899-ben Szentpéterváron megjelent munkája elsősorban ezekre a kérdésekre ad választ. Az Ivan Fjodorovics Paszkevics-Erivanszkij tábornagy életét összefoglaló több kötetes mű eme hatodik kötete a cári fővezér élete kapcsán nem csupán az 1849-i „magyar háború" leírását adja, de a kulisszák mögé is betekintést enged. Elsősorban annak a mintegy 120 levélnek a révén, amelyet Paszkevics és I. Miklós cár váltott egymással a magyar forradalom és szabadságharc ideje alatt.

A hadjárat leírását, valamint az említett leveleket — mely utóbbiak mindeddig a kérdéssel hivatásszerűen foglalkozó kutatók számára is úgyszólván hozzáférhetetlenek voltak — a szélesebb olvasótábor mellett tehát a szűkebb szakma művelői is haszonnal forgathatják.

Megtudhatjuk belőle, milyen konkrét tartalmat takar az a kifejezés, hogy Európa zsandára, s hogy I. Miklós, minden oroszok cárja, 1849 tavaszán, az első forradalmi mozgalmak kitörésekor hogyan mozgósítja azonnal hadseregét, készül fel már márciustól Eurázsia korabeli legnagyobb — mintegy félmilliós — állandó hadserege a szerepre, amely előbb-vagy utóbbi „Európa Lovagjára", a cárra vár, mert hiszen e cári feudális abszolutista és nagyhatalmi rendszer nem tűrheti el, hogy egy egységes, alkotmányos Németország, Olaszország, vagy éppenséggel egy független és demokratikus Magyarország jöjjön létre a kontinensen; milyen előrelátó és kiszámított ez a politika, hogyan kezdődik el már 1848 tavaszán az élelmiszerkészletek felhalmozása, hogy aztán 1849 júniusában a cári haderő egy napot sem vesztegetve indulhasson meg feladata végrehajtására.

Megtudhatjuk továbbá, hogy a szentszövetségi rendszerből eredő kötelezettségének miként kíván eleget tenni Miklós cár már 1848 őszén, októberben, amikor a bécsi forradalom elől az udvar Olmützbe menekül, s miként kíséri figyelemmel a cári hadvezetés a magyarországi háborút, dolgoz ki terveket, hogy a már korábban megszállt Moldvához hasonlóan az Ausztriához tartozó Galíciába és Bukovinába is bevonulva tehermentesítse a magyarok ellen küzdő császáriakat.

Scserbatov munkájának utolsó három fejezete szól a cári hadsereg magyarországi inváziójáról. Hadtörténeti szempontból itt is több érdekességet találhatunk. Így például megismerkedhetünk a cári-császári erők konkrét katonai elképzeléseivel. Ebből kitűnik, hogy a cári főserég, a Haynau-féle császári főerőkkel karöltve, egyetlen hatalmas hadművelettel szerette volna bekeríteni, kilátástalan helyzetbe hozni a magyar főerőket, a fel-dunai hadsereget. Egyrészt

Haynau túlbuzgósága, másrészt viszont a magyar fősereg tehetséges fővezérének, Görgei tábornoknak az ügyes sakkhúzásai következtében azonban erre nem kerülhetett sor. A cári hadvezetésben riadalmat, a cárban elégedetlenséget keltett, hogy Görgeinek nemcsak sikerült kibújnia a gyűrűből, de a cári fősereg hátába került és azt hadtápvonalától — a galiciai hátországból — elvágta.

Tanulságos annak megismerése is, hogyan romlott meg az ellentétes felfogásban működő császári, illetve cári hadsereg viszonya, amint a hadjárat, az előzetes tervekkel szemben, mindinkább elhúzódott. Az óvatos lassúsággal haladó Paszkevics lehetőleg minél kevesebb véráldozattal, bekerítés révén szerette volna kivívni a győzelmet, Haynau a gyorsaságra és erőszakosságra alapozott, a veszteségekkel nem törődő, túlzottan is „céltudatos" módon vívta a háborút. Mindez persze a két fél eltérő helyzetéből is fakadt. Haynaut — és a császáriakat — a megtépázott hírnév és a birodalom megrendült presztizse hajtotta kíméletlenül előre, a cári hadsereg vezetői viszont csupán szükséges és elkerülhetetlen rossznak tekintették a magyar szabadságharc elleni harcot.

A cári és a császári hadvezetés közti egyenetlenségeket Scserbatov persze aktuálpolitikai szempontból részben el is túlozta, hiszen, mint ismeretes, a két birodalom viszonya az 1850-es évek közepétől a századfordulóig fokozatosan romlott, illetve ellenségessé vált. Már csak ezért sem szabad mindenben hinnünk neki.

E célzatos, valamint valóságos tévedéseit a kiválóan szerkesztett jegyzetapparátus azonban szerencsére rendre helyreigazítja. *Katona Tamás* nem csak pontos névmagyarázattal látta el a kötetet, de jegyzetekkel is, amelyek Scserbatov sűrűn előbukkanó tévedéseit — a császári csapatok létszámának tendenciózus kisebbítését, a magyar erők számának megnagyobbítását, ha éppen az orosz fegyverek dicsőségéről van szó stb. — korrigálják.

Az olvasmányos és az olvasók érdeklődésére számot tartó mű Gerencsér Zsigmond kitűnő fordításában az Európa Könyvkiadó gondozásában a *Bibliotheca Historica* sorozatban jelent meg.

Bona Gábor

HISTORIE A VOJENSTVI
(Csehszlovákia)
1982

Oldřich Mahler, Karel Richter, Vladislav Rybecký alapvető elméleti kérdéseket taglal „A hadtörténettudomány pártosságáról" c. tanulmányában (6. szám, 3—22. o.). A szerzők abból a tényből indulnak ki, hogy a pártosság elve a marxista történettudományban mindenkor aktuális; annak helyes érvényre juttatása a tudományos haladás színvonala, metodológiai korszerűsítése, a történelem által felvetett új kérdések megoldása terén alapvető előfeltétel. A CsKP XVI. kongresszusa leszögezte, hogy a társadalomtudományok fejlődése elképzelhetetlen alkotó vita, kritikai szellem, az új merész keresése és főleg a pártosság alapján való megközelítés nélkül.

A pártosság elvének fontossága a hadtörténettudományban még abból is következik, hogy a hadtörténelem korunkban az ideológiai osztályharc fontos része. Azon téveszmék felfedése és kritikája, amelyeket a polgári, opportunista és revizionista hadtörténészek alkottak a csehszlovák hadtörténeti eseményekről, de főleg a fasizmus elleni nemzeti felszabadító harcról, a csehszlovák katonai alakulatok szovjetunióbeli megalakításáról és fejlesztéséről, a csehszlovák—szovjet katonai együttműködésről, a Csehszlovák Néphadsereg építéséről, a CsKP katonapolitikájáról, az országnak a Varsói Szerződés Szervezetébe tartozása jelentőségéről és számos más kérdésről, nem kis jelentőségű a Csehszlovák Néphadsereg történetének, harci és forradalmi hagyományainak helyes elvi alapokon való megvilágítása terén.

A pártosság elvének jelentőségét napjainkban a csehszlovák hadtörténészek számára még fokozzák a teljesítendő igényes tudományos feladatok. Ide tartozik elsősorban egy ötkötetes mű kiadása a nemzeti hadügy fejlődéséről a legrégibb koroktól napjainkig, de sorolhatnánk a Csehszlovák Néphadsereg történetével, a CsKP katonapolitikájának történetével, a Csehszlovákia és a többi szocialista állam, de főleg a Szovjetunió közötti internacionalista katonai együttműködés

történetével foglalkozó művek megírását is. Ezekkel kíván a hadtörténelem hozzájárulni Csehszlovákia népei történelmének mindenoldalú megismeréséhez, nemzeti, forradalmi és internacionalista hagyományokon alapuló tudatuk erősítéséhez.

1982 tavaszán a CsNH Hadtörténeti Intézete szervezésében elméleti szemináriumra került sor, amely a hagyományok értelmezésének problematikáját vitatta meg. A folyóirat két referátum főbb részeit közli. *Karel Richter:* „A hagyományok elméleti kérdései a hadtörténetkutatás tükrében" c. referátumában (6. szám, 84—104. o.) abból indul ki, hogy a hagyományokra épülő ideológiai nevelőmunka tökéletesítésének egyik útja magának a hagyomány értelmezésének az elméleti megalapozása. A nevelés igénye találkozik a történettudomány metodológiájának érdekeivel, mivel itt egyebek mellett a történetkutatás és a hagyományok közötti kapcsolat meghatározásáról, és ennek révén a hagyományok nevelési célokra való felhasználásáról is szó van. Megállapítja, hogy több évtizedes visszatekintésben a hagyomány fogalmával a filozófia, a szociológia, a história, az etnográfia, a pedagógia, a pszichológia egyaránt foglalkozik és mindmáig nincs összhang számos alapvető kérdésben, amelyek közül a fogalmi és tartalmi meghatározás az egyik leglényegesebbnek tekintendő. A szerző tág teret szentel egy olyan elemzésnek, hogy mi tulajdonképpen a hagyomány és ehhez vizsgálat alá veszi a különböző meghatározásokat, majd kísérletet tesz a hagyományok osztályozására. Megállapítja, hogy a hadseregben használatos „forradalmi és harci hagyományok" kategóriát meghatározott szemantikai tökéletlenség jellemzi. Helyesebb lenne, véleménye szerint, a „Csehszlovák Néphadsereg hagyományai" meghatározást elfogadni, melybe beletartoznának a munkásosztály forradalmi hagyományai mellett a katonai hagyományok, felölelve a háborús (természetesen haladó és forradalmi) hagyományokat, de a nem kifejezetten harciakat is, amelyek a szocialista társadalom és hadsereg fejlődése során alakultak ki.

Külön részben foglalkozik a referátum a hagyomány és a történelem kapcsolatával. A hagyomány a történelmi ismeretek szerves része. Maga a történelem, mint tudomány, nem rendelkezik nevelési eszközökkel, de a történettudomány bekapcsolása a hagyományok ápolásába éppen az az út, amely a hagyományok nevelő hatásának elmélyítéséhez vezet. A hadtörténettudomány óriási feladata, hogy irányt vegyen azon tények feltárására, amelyek reprezentálják a népek nemzeti fennállásáért és államiságáért folytatott ezeréves harc tradícióit; a cseh és a szlovák nép, valamint más népek és nemzetiségek testvéri együttműködésének és barátságának hagyományait; a kizsákmányoló osztályok ellen a társadalmi felszabadulásért, majd a fasizmus ellen nemzetközi méretekben vívott forradalmi harc hagyományait; a nép harci hősiességével és találékonyságával, önfeláldozásával és kezdeményezésével, katonai dicsőségével, a haza aktív védelmével kapcsolatos hagyományokat; a szocialista állam hadseregének építésével, a honvédelem népi jellegével, a forradalmiság és emberség megnyilvánulásával, a tudatos fegyelem, az internacionalista szellem megszilárdításával, a fegyvernemek és a történelmi neveket viselő alakulatok működésével, a kiváló katonák és parancsnokok tetteivel és a regionális katonai eseményekkel kapcsolatos hagyományokat egyaránt.

Ha a tudományos kutatómunka meg akar felelni küldetésének, az elmélyítésére és fejlesztésére irányuló törekvést össze kell kapcsolni olyan rendszabályokkal, amelyek a nevelési szféra és a hadtörténeti szféra harmonikus együttműködését, összhangját biztosítják, kizárják annak lehetőségét, hogy a propagandaanyagok ténybeli pontatlanságokat és tévedéseket tartalmazzanak, vulgárisan és leegyszerűsítve, a történetkutatás eredményeit nem ismerve, esetleg fellengzősen és az ismeretek hiányát alapjaiban semmitmondó frázisokkal álcázva mutassák be a történelmi eseményeket, hagyományokat.

A másik referátumban *Miroslav Ryška:* „A Csehszlovák Néphadsereg hagyományai kutatásának szociológiai aspektusai" címmel (6. szám, 105—111. o.) kiemeli, hogy a Csehszlovák Néphadsereg hagyományainak kutatása interdiszciplináris megközelítést igényel. Kutatási tárgyának és módszerének megfelelően, egyaránt részt vállal e bonyolult társadalmi jelenség feltárásában a katonaszociológia, a katonai historiográfia, a katonapedagógia és -pszichológia is. Az egyes diszciplinák eltérő megközelítése abból is következik, hogy más és más a viszonyuk a kutatás objektumához, vagyis a hadsereg hagyományaihoz. A katonai historiográfia a hagyományok tárgykörét a hadsereg, mint az állam társadalmi alakulata szemszögéből közelíti meg. Ugyanez a marxi—lenini katonaszociológia vizsgálódásának tárgya is, amennyiben a hagyományok kutatásakor a hadsereg-

gel, mint három nagy társadalmi csoportból összetevődő objektummal foglalkozik; ezek: a hivatásos katonák, a sorállomány és a katonai igazgatás körébe tartozó polgári alkalmazottak. Ezen társadalmi csoportok bármelyikének hagyományai képezhetik kutatása tárgyát.

A katonaszociológia három aspektusból kíván a hagyomány kérdéseivel foglalkozni: a) hogyan megy végbe nemzedékről nemzedékre a múlt örökségének átadása; milyen a társadalmi transzmisszió mechanizmusa e területen; b) mi és milyen mértékben marad fenn a múltból a jelenben; c) milyen szerepet játszik a hagyomány fennmaradásában annak fogadója; milyen a szubjektum szerepe a hagyományok átvitelében és milyen tényezők befolyásolják ezt a folyamatot.

Ezeknek a kérdéseknek igyekszik a referátum szerzője a mélyére hatolni.

Kapcsolódik az előző tárgykörhöz annak a tanácskozásnak az anyaga, amelyre 1981 októberében került sor Prágában, és amelyen a társadalomtudományoknak a hadseregben betöltött szerepét és helyét vitatták meg, különös tekintettel a CsKP XVI. kongresszusának határozatára.

Kiemelném *Zdeňek Procházka:* „A hadtörténeti és katonapolitikai kutatás főbb irányai és eredményeinek érvényesítése a hadseregben folyó ideológiai munka fejlesztésében" című korreferátumát (2. szám, 3—9. o.), amelyben hangsúlyozza, hogy a Hadtörténelmi Intézet, amely nemcsak tudományos, hanem a párt eszmei-politikai intézménye is a hadseregben, közvetlenül is részt vett a kongresszus előkészítő munkáiban, mégpedig az ország védelmi képessége növelésének eszmei-elméleti kérdései, a pártpolitikai munka eredményeinek értékelése tárgykörében.

A kongresszus határozatai szellemében a fő figyelmet három feladat teljesítésére összpontosítják az intézet munkatársai. Először, szoros együttműködésben a CsNH valamennyi hadtörténészével, elkészítik és kiadják a „Csehszlovákia népeinek hadtörténelme" című ötkötetes munkát. Tekintettel arra, hogy a kongresszus okmányaiban különös hangsúlyt kapott a szocialista hazafiság és proletár internacionalizmus tényezője, fontos feladatuknak tekintik a már napvilágot látott munkák és a szerzett ismeretek alapján egy alapos szintézist tartalmazó mű közreadását, amelyben — főleg a szocializmus internacionalista védelme kérdéseiben — a Varsói Szerződés tagállamai hadseregeinek tudományos képviselői is részt vállalnának. Másodszor, a Politikai Főcsoportfőnökség megbízásából, fokozott figyelmet fordítanak a hadsereg személyi állománya politikai tudata fejlődésének kérdéseire és a kutatás eredményeinek a gyakorlatban való hasznosítására. Harmadszor, különös igényként merül fel a tudományos kutatómunka módszerével és hatékonyságával kapcsolatos kérdések feldolgozása.

A második világháború időszakának ellenállási mozgalmaival foglalkozók számára különös érdeklődésre tarthat számot *Ján Šimovček:* „Adalékok a Szlovákia területén működő első partizáncsoportok történetéhez" című kétrészes tanulmánya (2. szám, 61—81. o. és 3. szám, 49—67. o.). Hangsúlyozza a szerző, hogy a szakirodalomban széles teret kapott a Szlovákia területén kialakuló antifasiszta ellenállás és partizánmozgalom társadalmi körülményeinek elemzése és értékelése. Ezek tudományos eredményeire támaszkodik e tanulmány is, de azokon túlmenően célul tűzi ki a mozgalom szubjektív oldalainak és tényezőinek, főleg Szlovákia Kommunista Pártja szerepének és feladatainak mélyebb feltárását. A párt, amely az első perctől kezdve a mozgalom élére állt, széles körű agitációs munkát fejtett ki, irányt vett a nemzeti front és a tanácsok létrehozására. Pártszervezeteiben különböző nézetek alakultak ki a partizáncsapatok megalakításával és küldetésével kapcsolatban, a Központi Vezetőség pedig nagy erőfeszítéseket tett a kommunisták aktivizálása és fellépésük összefogása érdekében. Ebben jelentős szerepet játszott a Jánosik nevét viselő harci osztagok egységes Szervi Határozványa. A szerző néhány új adatot közöl e jelentős pártokmány keletkezésének történetéről és kísérletet tesz annak pontosabb értékelésére, valamint a Boros P., Král J. és Exnár L. vezetése alatt megalakult első három erdei partizáncsoport működésével kapcsolatos egyes tények és értékelések pontosítására. Az első partizáncsoportok megalakítását célzó szervező munka kapcsán a szerző említést tesz számos vezető pártmunkásról.

Az 1942-es év elejétől mutatkozó fellendülés az ellenállási mozgalomban arról tanúskodik, hogy a fegyveres küzdelem gondolata, az ellenállás magasabb formáira való áttérés gondolata mély gyökerekkel rendelkezett a párt soraiban. Ez az időszak lényegében a partizánmozgalom szervezésével és vezetésével kapcsolatos tapasztalatszerzés ideje volt. Lényegesebb eredményeket még nem tudtak elérni: a Boros- és Král-csoportot hamarosan szétverték, Exnár csoportja pedig ebben az időszakban fő-

leg politikai agitációs munkát folytatott. A kudarc oka elsősorban a kommunisták ellen foganatosított megtorló akciókban, a párt meggyengülésében és az általános társadalmi feltételekben keresendő. Szlovákia területén az ellenállás ekkor nem ölthetett tömegjelleget, a passzivitás és a kivárás káros megnyilvánulását nem sikerült leküzdeni.

A csehszlovák—szovjet kapcsolatok történetével foglalkozik *Alevtina Pokorná:* „A csehszlovák—szovjet fegyverzettechnikai együttműködés a 30-as évek második felében" című kétrészes tanulmánya (5. szám, 56—77. o. és 6. szám, 62—83. o.). A nemzetközi és belpolitikai események, de főleg a reakciós irányvonal térnyerése következtében 1937-ben a csehszlovák kormány korlátozta az addig sokirányú csehszlovák—szovjet katonai együttműködést, a két hadsereg képviselőinek, szakembereinek közvetlen érintkezését. A repülőtechnikai együttműködés szinte teljesen megszűnt, a szovjet szakemberek látogatásai a Skoda-művekkel és a brnói Zbrojovka-gyárral való tárgyalásokra szorítkoztak. A hadiipari együttműködés keretei ekkor a különböző fegyvertípusokra terjedtek csak ki. A csehszlovák Hadügyminisztérium, a politikai és kereskedelmi nehézségekre hivatkozó burzsoáziával szemben, csak nagy nehézségek árán tudta jóváhagyatni az „SB—2" típusú gyors, közepes bombázórepülőgép licencének beszerzését a Szovjetuniótól és cserébe a „C—5" típusú hegyi ágyú és az „R—3" típusú nehézágyú kifejlesztését és gyártását ajánlotta fel a Szovjetunió számára. A Skoda-művekben egy-egy teljes gyártósort fejlesztettek ki a 122 és 152 milliméteres ágyúlőszerek előállítására is. Az „LBX" fedőnéven ismert szovjet megrendelés a Skoda-művek számára több mint 3 millió dolláros hasznot jelentett, a bombázógépek gyártása pedig lényegesen növelte az ország védelmi képességét.

Az 1937—39-es években a fenti okokból már csökkent csehszlovák—szovjet fegyvergyártási együttműködésnek Csehszlovákia megszállása, a nemzeti önállóság és szabadság elvesztése vetett véget. Az ország hatékony védelmének biztosítása érdekében és csakis a két szövetséges hadsereg együttműködése révén megoldható számos probléma nyitott maradt. Az együttműködési tervben rögzített stratégiai jelentőségű feladatok, mint a csehszlovák kísérleti fegyvergyártó bázisnak a Szovjetunió területére való áthelyezése a háborús feszültség időszakában, a fegyvergyártási kapacitás jelentős részének evakuálása a Szovjetunióba háború esetén, valamint a Szlovákia területén létesített új fegyvergyárak szovjet nyersanyaggal és félkész termékekkel való ellátása megvalósítatlanul maradt.

A második világháború előkészítő időszakának sokat vitatott kérdése az erődítés, az erődítmények szerepe, jelentősége és állóképessége. Ehhez a tárgykörhöz szolgáltat adalékokat *Ota Holub:* „Csehszlovák erődítmények, 1935—1938" című kétrészes tanulmánya (1981. 6. szám, 62—76. o. és 1982. 1. szám, 91—110. o.). Csehszlovákia katonai felkészülésének alapjait a 30-as években a szövetséges francia hadseregtől átvett defenzív koncepció alkotta, a védekezés elmélete hatotta át a katonai felső vezetés gondolkodását. A francia Maginot-vonal példája elnyomta azt az új elgondolást, amelyet Fuller, de von Seeck is képviselt, miszerint az erős gépesített egységek szervezése, azok ellátása nagyszámú páncélos járművel és harckocsival olyan nagy ütőerőt jelent, amelyet a jól kiépített stacionáris erődvonalak nem képesek felfogni. Olyan döntés született, hogy Csehszlovákia határai mentén ki kell építeni az ellenállóképes erődök rendszerét. Az erődítési munkák 1935-ben indultak be és több ütemben folytatódtak egészen 1938-ig, amikor az erődrendszer közel 10 ezer erődelemmel rendelkezett. A könnyű erődelemek építésében több mint 15 ezer, a nehéz erődök építésében pedig átlagosan 13 ezer ember dolgozott. Az erődítésre fordított költségvetés másfél milliárd koronát tett ki.

A német megszállás 1938 őszén megfosztotta a köztársaságot az erődrendszer jelentős részétől. A kapituláns szárny ekkor ürügyül használta fel az erődrendszer befejezetlenségét és úgy érvelt, hogy Csehszlovákia védelmi képessége alapján nem is kerülhetett volna sor a németekkel szembeni ellenállásra. A vezető burzsoázia alkalmatlansága és a náci Németországgal való összetűzés elkerülésére való törekvése, valamint a kritikus pillanatban Csehszlovákiát magára hagyó nyugati szövetségesek bűnös hibájából a határerődök harc nélkül a megszálló német csapatok kezére kerültek.

A szerző bizonyítja, hogy az adott ország védelmi képességét biztosító számos tényező közül bármelyik előtérbe helyezése, sőt fetisizálása súlyos stratégiai hiba, amely káros következményekhez vezet. Az erődítés csupán egy volt a védelmet biztosító tényezők közül és a németekkel szembeni esetleges ellenállás lehetőségeit és következményeit csakis valamennyi tényező *együttes* megítélése alapján lehet kikövetkeztetni.

Nádor Tibor

KRÓNIKA

ZACHAR JÓZSEF

A XIV—XVIII. SZÁZADI EURÓPAI HÁBORÚK GAZDASÁGI VONATKOZÁSAI

Nemzetközi tudományos ülésszak, Prato, 1984. május 4—9.

Az olaszországi Pratóban működik a középkori Itália egyik legjelentősebb kereskedőjének, a helyi származású *Francesco Datini*nak (1335—1410) nevét viselő *Nemzetközi Gazdaságtörténeti Intézet.* A néhai Federigo Melis olasz gazdaságtörténész ösztönzésére két évtizeddel ezelőtt alapított intézmény ez évben már a 16. nemzetközi tudományos ülésszakot rendezte meg. Ezen 15 országból mintegy 140 kutató vett részt, a témakör alapján ezúttal gazdaság- és hadtörténészek egyaránt. A résztvevők a háború és gazdaság középkori és koraújkori kapcsolatát a következő területeken vizsgálták: „A háború ára", „Újoncozás és besorozás", „Szállítás, ellátás és élelmezés", „Felfegyverzés és erődítés", „Hanyatlás és fejlődés". Az elhangzott előadások nagy száma és sokrétűségére tekintettel csak arra van módunk, hogy felvillantsuk az elhangzottakat.

Az első területen a bevezető előadást *Maurice Aymard* (Franciaország) tartotta. Áttekintette a hadikiadások fedezésével kapcsolatos nézeteket, továbbá azokat a kiadásokat, amelyek egyáltalán a tárgyalt időszakban a háborús cselekményekkel kapcsolatosan felmerültek, végül pedig ezek fedezésének különböző módozatait.

A csatlakozó előadások egyes háborúk költségkihatásait vizsgálták. *Werner Paravicini* (Franciaország) a Német Lovagrend 1343—1393 közt Litvánia ellen vívott háborúiba bekapcsolódó európai lovagok költségeit elemezte. *Harry A. Miskimin* (Amerikai Egyesült Államok) a Francia Királyság 1290—1490 közötti arany- és ezüstkitermelését vizsgálta, mint a százéves háború (1337—1453) megvívásának anyagi hátterét. *Sima Ćirković* (Jugoszlávia) előadása magyar szempontból is figyelemre méltónak bizonyult, az 1360—1521 közti időszakban a Balkánfélszigeten toborzott zsoldosok fej- és hópénzét részletezte, mégpedig nem csak Bizánc, Szerbia, az Oszmán-török Birodalom, hanem a Magyar Királyság vonatkozásában is. Eközben általában is szólt e területek hadszervezéséről és a hadak fenntartási költségeiről, a költségek fedezéséről. Írásban megküldött előadásában *V. A. Gyemkin* (Szovjetunió) az orosz haderő 1630—1660 közti fenntartási költségeit és ezek fedezését ismertette.

Az első nagy témakör vitájában tizenhárom résztvevő szólalt fel. *Tóth István György* (Magyarország) a törökellenes háborúk magyarországi vonatkozásai közül, az elhangzottak kiegészítéseként, a földesúri magánhadseregekről és a hajdútelepítésekről beszélt. *Kalmár János* (Magyarország) a spanyol örökösödési háború időszakában (1701—1714) vetette egybe a hadikiadások fedezését a Habsburg-birodalomban és az Angol Királyságban.

A hadállítással kapcsolatos téma bevezető előadását *André Corvisier* (Franciaország) tartotta. Kiemelte az egyes államokban fenntartott állandó hadseregek jellegének különbségeit, részletezte a katonaállítás különböző módozatait és a szükséges pénzösszegek biztosításától való függőséget a haderő létszámával kapcsolatosan. Kitért a speciális csapatnemek megszületésére, és azok helyhez kötött toborzási lehetőségét hangsúlyozta.

Az egyes konkrét vizsgálatokat tartalmazó előadások sorát *Joachim Göbbels* (Német Szövetségi Köztársaság) nyitotta meg, aki I. (Anjou) Károly szicíliai király (1266—1285) hadainak összetételét ismertette. *Miloslav Polivka* (Csehszlovákia) a huszita hadakról szólt az 1419—1434 közti időszakkal kapcsolatosan. *Michael E. Mallett* (Nagy-Britannia) a XV. századi Firenze és Velence hadállí-

tását elemezte. *Robert Mantran* (Franciaország) az oszmán-török haderő XVI—XVII. századi fejlődését vizsgálta magyar szempontból is érdeklődésre számot tartható előadásában. *Luis Antonio Ribot Garcia* (Spanyolország) a XVII. század közepének spanyol hadállítását mutatta be Kasztília példáján.

Zachar József (Magyarország) „Huszártoborzás a XVIII. századi Európában" című előadásában e sajátos magyar csapatnem megszületésének, hazai térnyerésének és európai elterjedésének folyamatát mutatta be. Vizsgálta az adaptáció lehetőségeit és korlátait, majd kimutatta, miként váltak a kezdetben összetétel szerint is magyar kötelékekből álló huszárhadak Európa különböző országaiban helyi lakosokból álló saját haderővé. Az előadás alapját képező tanulmányt, a többi résztvevőhöz hasonlóan, előzetesen megküldte, és ez a résztvevők rendelkezésére állt. Ez tartalmazza a XVIII. századi teljes európai huszárságra vonatkozó és új kutatási eredményeket reprezentáló részletes adatsorokat.

A hadállítás témájában elhangzottakhoz tizenegy hozzászólás kapcsolódott. *Benda Kálmán* (Magyarország) a huszita hadak társadalmi rétegződésével kapcsolatosan tett kiegészítést. A vitában a huszársággal kapcsolatosan felmerült kérdésekre válaszolva *Zachar József* utalt a huszárnak, mint könnyűlovas harcosnak délszláv eredetére, ugyanakkor kiemelte a huszárságnak, mint csapatnemnek a magyar haderőben való megszületését. Szólt továbbá a lengyel husarz-csapatnemről, hangsúlyozva, hogy az semmiféle rokonságban nem állt a magyar huszársággal, mivel éppen nehézlovasságként született meg.

A szállítás, ellátás és élelmezés témában a bevezető összefoglaló előadást *Perjés Géza* (Magyarország) tartotta. Bevezetőként azzal a kérdéssel foglalkozott, hogy a logisztika a hadműveletek anyagi vonatkozásaként a tervezés stádiumában a hadiipart is magában foglalja, míg a vezetés fázisában már csupán a hadba vetett kötelékek ellátását. Ezt követően kiemelte, hogy a tárgyalt korszakban a döntő, a hadügy egészét befolyásoló kérdés az élelem beszerzése, feldolgozása és szállítása volt. E kérdéskör reális megközelítésének előfeltételeként részletesen elemezte a korabeli hadseregek élemiszer- és takarmányszükségletét, a hadszínterek eltartó kapacitását, továbbá az élelem- és takarmányszükséglet biztosításának szokásos módjait. Előadása fő részében az előadó a hadsereggel, mint „őrlő-, sütő-, szállító-, élelemkiosztó- és takarmányozóüzemmel" foglalkozott. Befejezésül rátért a stratégiának az élelem- és takarmányellátás rendkívül nehézkes mechanizmusából fakadó válságára, a jól informált és mozgékony vállalkozók szerepének erőteljes felértékelődésére.

A csatlakozó előadások konkrét példákkal szolgáltak. *Harald Kleinschmidt* (Német Szövetségi Köztársaság) a németrómai birodalmi városokban a XIV—XV. században érvényesülő központi ellenőrzés tükrében vizsgálta a logisztika egyes területeit. *Gilles Veinstein* (Franciaország) magyar vonatkozásai miatt is fontos kérdést, az oszmán-török haderőnek az 1544/45-ös és 1551/52-es hadjárat alatti élelmezését elemezte. A XVI—XVII. századi angol haditengerészet logisztikai kérdéseit *G. V. Scammell* (Nagy-Britannia) tárgyalta. *Alberto Maidagan* (Spanyolország) a XVI. századi spanyol és angol haditengerészet fejlődési eltéréseit mutatta ki összehasonlító vizsgálatával. *José Merino* (Spanyolország) a XVIII. századi spanyol haditengerészet helyzetét elemezte. A XVII. századi németalföldi haditengerészet logisztikai kérdéseivel *J. R. Bruijn* (Hollandia) foglalkozott.

A szállítással, ellátással és élelmezéssel kapcsolatosan tizennégyen szólaltak fel. *Pach Zsigmond Pál* (Magyarország) az oszmán-török hadak XVI. századi ellátásával és utánpótlás-szállításával kapcsolatosan tett kiegészítéseket. Ismertette azokat a kutatási eredményeit, amelyek szerint a birodalomból való utánpótlás helyett az oszmán-török hadvezetés előnyben részesítette a hadak vonulásával párhuzamos vásárlásokat és a rövid úton való szállítást, például Erdélyből és más közeli területekről.

A „Felfegyverkezés és erődítés" téma bevezető előadását *Franco Cardini* (Olaszország) tartotta. Elsődlegesen a pénzügyi meghatározottságot, továbbá a támadó- és védőfegyverek fejlődésének dialektikáját emelte ki, és az egész kérdéskört a stratégia és taktika függvényében tárgyalta.

Ehhez csatlakozva *Albert Rigaudière* (Franciaország) a XIV—XV. századi francia városok erődítéseinek pénzügyi fedezéséről szólt. *Philippe Contamine* (Franciaország) a XV—XVI. századi franciaországi haditermelést elemezte. *Claude Gaier* (Belgium) a középkori „szegénység és egyéni fegyverzet" összefüggéseit vizsgálta. *René Quatrefages* (Franciaor-

ság) a XVI. századi spanyol haditermelést tárgyalta előadásában. *Andrzej Wyrobisz* (Lengyelország) a XIV—XVII. századi lengyelországi erődítések gazdasági és társadalmi vonatkozásaival foglalkozott. *Luciana Frangioni* (Olaszország) a Francesco Datini által létrehozott avignoni manufaktúra 1366—1410 közti fegyvergyártását mutatta be.

E témakör vitájában heten szólaltak fel. *Benda Kálmán* vitába szállt Claude Gaiernek azzal a leegyszerűsítő nézetével, amely szerint a középkorban Közép- és Kelet-Európa „rosszul azonosuló periféria" lett volna Nyugat-Európával összehasonlítva. Rámutatott arra, hogy különböző hadikultúrák éltek egymás mellett, és nem lehet ezeket alá-fölérendeltségi kapcsolatba hozni. *Makkai László* (Magyarország) a magyarországi erődítésekre vonatkozó kutatási eredményeket ismertette. Részletezte a felmerülő költségek fedezését, a szükséges tervek elkészíttetését, idegen, főleg itáliai mérnökök alkalmazását. Hangsúlyozta azonban, hogy a kivitelezés a magyar parasztok kétkezi munkájának eredménye volt.

Azzal a témakörrel kapcsolatosan, hogy a középkori, koraújkori háborúk az egyes gazdaságok számára hanyatlást vagy fejlődést jelentettek-e, *Jan A. van Houtte* (Belgium) tartott bevezető előadást. A demográfiai helyzet, továbbá az ipari és mezőgazdasági termelés vonatkozásában a negatív hatást emelte ki, pozitívnak csupán a kereskedelemre ható következményeket tekintette.

A XVI. század második felében és francia viszonylatban a háborús cselekmények és a kereskedelem összefüggéseit *Denis Richet* (Franciaország) elemezte. Írásban eljuttatott előadásában *G. G. Litavrin* (Szovjetunió) a XII—XV. századi balkáni háborúk gazdasági hatásaival foglalkozott. *Anthony Luttrell* (Nagy-Britannia) a Máltai Lovagrend XIV. századi rhodoszi hadjáratainak gazdasági következményeit részletezte. *K. Z. Asrafjan* (Szovjetunió) írásban megküldött előadása a XVI—XVIII. századi gyarmatosító háborúknak az ázsiai társadalmak bomlására gyakorolt hatását tárgyalta. *Enrico Stumpo* (Olaszország) XVII. századi piemonti állam hadikiadásait és hadinyereségeit vetette egybe összehasonlító vizsgálatával.

E kérdéskör vitájában kilenc hozzászólás hangzott el. *Pach Zsigmond Pál* a magyarországi XV—XVI. századi török háborúk példáján vizsgálta azt a kérdést, hogy okozhattak-e azok alapvető strukturális változásokat a gazdasági-társadalmi szférában, vagy pedig elsődlegesen belső tényezők eredményezték-e a középkori magyar állam hanyatlását.

A tudományos ülésszakon elhangzott előadások tanulságairól, az új kutatási eredményekről és tovább kutatandó témákról az utolsó napon kerekasztal konferenciát rendeztek *John Hale* (Nagy-Britannia), *Thomas Riis* (Dánia), *Daniel Roche* (Franciaország), *Roger Sablonier* (Svájc), valamint *Benda Kálmán* és *Makkai László* részvételével. E beszélgetés során, miként az egész ülésszakon már ezt megelőzően is, többször középpontba kerültek a magyar történelmi fejlődéssel kapcsolatos kérdések, ugyanakkor számos alkalommal történt hivatkozás az elhangzott magyar előadásokra és felszólalásokra.

Benda Kálmán a háborús cselekmények demográfiai, gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális következményeit elemezte. Nagy érdeklődést keltett az a fejtegetése, hogy a lakosság vesztesége nem volt olyan nagy, mint azt korábban vélték. Külön felhívta a figyelmet az újabb kutatások alapján arra a tényre, hogy az elpusztult lakosság pótlása etnikai változásokat eredményezett, főleg Közép- és Kelet-Európában. Utalt arra, hogy ezt a folyamatot még tovább kell vizsgálni. A gazdasági-társadalmi összefüggések közül arra figyelmeztetett, hogy a haditerhek növekedése elvezetett a nemesség megadóztatásához, és ez fontos mozzanat volt a kapitalista fejlődés felé vezető úton. Végül hangsúlyozta, hogy a háborúkat követően nem volt mód a korábbi állapotokhoz való visszatérésre, hanem minden szférában megújulás következett be.

Makkai László arra figyelmeztette a résztvevőket, hogy nem esett szó a belső háborúkról. Ezt követően összehasonlította a tárgyalt korszak hatalmak közti háborúit és parasztháborúit. Elemzéséből azt a következtetést vonta le, hogy a parasztháborúk is igazi háborúk voltak, sőt elsődlegesen ezeknek voltak olyan következményei, amelyek mélyreható társadalmi változásokat eredményezhettek. Állításait a magyar fejlődés példáján illusztrálta. Különösen nagy figyelmet keltett a második jobbágyság kérdéséről kifejtett nézete.

A kerekasztal beszélgetésen elhangzott nézetekhez tizenketten szóltak hozzá. *Perjés Géza* azt vetette fel, hogy nem esett szó a korlátozott racionalitás kérdéséről, pedig fontos felfigyelni arra, hogy a hadseregbe került egyre nagyobb számú férfinak a döntéshozatal folyamatában csak a hagyományos civil élet

magatartási területein volt tapasztalata. Egész más környezetbe kerülve, az állandó veszélyhelyzet, bizonytalanság és fáradtság körülményei között kellett megtanulniok a racionális döntéshozatalt. A hadseregnek így az ezzel kapcsolatos oktatást is magára kellett vállalnia. Az ennek gyakorlati módszereként megszületett hadijátékok máig ható példát adnak a racionális döntésfejlesztés területén.

A tudományos ülésszakon elhangzottakkal kapcsolatosan összegző értékelésében *Fernand Braudel* (Franciaország), a „Francesco Datini" Nemzetközi Gazdaságtörténeti Intézet tudományos tanácsának két évtizeden át aktív és mostantól tiszteletbeli elnöke, a helyébe lépett új elnök, *Jan A. van Houtte* (Belgium) és *Ottone Magistrali* (Olaszország), az intézmény igazgatója egyaránt azt hangsúlyozta, hogy a Pratóban mindeddig még sohasem vállalt témakör megtárgyalása rendkívül hasznosnak bizonyult, számos jelentős új tudományos eredmény vált ismertté, és világosan körvonalazódtak a további kutatási feladatok is. Ugyancsak mindhárman kiemelték a jól előkészített munkaülések gördülékeny lefolyását és kollégiális légkörét.

Csak csatlakozhatunk ahhoz a véleményhez, hogy ez a rendezvény valóban jól szolgálta a nemzetközi tudományos együttműködést. Hozzáfűzhetjük azonban még azt is, hogy a jelen levő hét magyar történész kutatási eredményeinek közreadásával, álláspontjának kifejtésével és aktív szereplésével ehhez maga is hozzájárult. Előadásaik, felszólalásaik egyúttal tovább szilárdították a magyar történettudomány nemzetközi tekintélyét.

SZAKÁLY SÁNDOR

MAGYARORSZÁG 1944-BEN

Tudományos ülésszak, Budapest, 1984. június 14.

A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézete, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Párttörténeti Intézete és a Magyar Néphadsereg Hadtörténeti Intézete és Múzeuma tudományos ülésszakot rendezett 1984. június 14-én a Magyar Tudományos Akadémia székházában „Magyarország 1944-ben" címmel. Ezen közel kétszázan, történészek, kutatók és más tudományágakat képviselő szakemberek, valamint politikai és közéletünk reprezentánsai vettek részt.

Az ülésszakon résztvevőket *Pach Zsigmond Pál* akadémikus, az MTA alelnöke, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója köszöntötte, majd felkérte Kállai Gyulát, az MSZMP KB tagját, a Hazafias Népfront Országos Tanácsa elnökét az ülés elnöki tisztének átvételére és egyben az elnöki referátum megtartására.

Kállai Gyula a bevezető előadásban hangsúlyozta, hogy nem mint történész, hanem mint az 1944-es esztendő eseményeinek szemtanúja, tevőleges szereplője kíván a történtekről szólni. 1944. március 19-ét történelmünkben csak a mohácsi csatavesztéshez lehet hasonlítani, ez legalább olyan gyásznapja történelmünknek — mondta az előadó. A német megszállás egyenes következménye volt annak a politikának, amelyet Horthy Miklós kormányzó és miniszterelnöke, Kállay Miklós folytatott. A megszállás következménye lett magyarországi zsidók százezreinek elhurcolása és elpusztítása, az ország rombadöntése. Ez ellen csak a kommunisták vezette baloldal vette fel a harcot, valamint a polgári progresszió néhány olyan kiemelkedő személyisége, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre, Szekfü Gyula, Szentgyörgyi Albert. Ugyanakkor az uralkodó osztályok tagjai tétlenül, vagy csak felemás kísérleteket téve nézték az ország pusztulását. Legnagyobb bűnük, Horthyval az élen az volt, hogy nem léptek ki a háborúból, hagyták, hogy az „utolsó csatlós" nevét érdemelje ki az ország. Az „utolsó csatlós" azonban nem volt „bűnös nemzet", bűnös az a vezető réteg volt, amely nem tett meg mindent a nemzet érdekében. Hiányzott a nyílt fegyveres ellenállási mozgalom, annak ellenére, hogy bizonyos csoportok részéről meg volt a hajlam a fegyveres antifasiszta, németellenes harcra. Így döntővé a szovjet hadsereg felszabadító tevékenysége vált.

A bevezető előadás után *Ránki György* akadémikus, az MTA Történettudományi

Intézetének ügyvezető igazgatója tartott előadást „A német megszálláshoz vezető út" címmel. Az előadó referátumában azt vizsgálta, miért és miként is következett be a magyar történelemben 1944. március 19-e, amelyet ő is tragikus napnak minősített. Hol lehet az út kezdete, hol léptünk rá a katasztrófába torkolló útra, kérdezte: az első világháborút követő forradalmakkal, a Horthy-rendszer létrejöttével, Trianonnal?

Kétségtelen tény, hogy a kezdetek Trianonig nyúlnak vissza. A nemzeteket megalázó imperialista békediktátumok nem megnyugvást és békét, hanem újabb ellentéteket szültek az érintett országok között. A nagyhatalmak e békediktátuma kétségtelenül hozzájárult ahhoz, hogy Magyarországon a demokrácia, a liberalizmus mint káros és bűnös fogalom vonult be a politikai szóhasználatba, hiszen eme eszmék jegyében születtek meg a Párizs környéki békeszerződések. Magyarország kereste a számára megfelelő partnereket, amelyek közül Németországban találta meg a legideálisabbat. Hogy miért, arra több magyarázat is adódik. Nem a földrajzi közelség volt az elsődleges ok, hanem sokkal inkább a gazdasági kényszer, a belpolitikai hasonlóságok és a közös ellenség, a békét diktáló antant. Magyarország a harmincas években egyre szorosabban kötődött a mind inkább nagyhatalommá váló Németországhoz. A világháború gyors német sikerei még inkább a fasiszta nagyhatalomhoz közelítették Horthy Miklóst és rendszerét. Mérlegelés nélkül csatlakozott az ország a Szovjetunió elleni háborúhoz.

1942-ben azonban a korábbi „lelkes csatlós" egyre inkább „vonakodó csatlóssá" vált. Miközben az Antonescu vezette román állam továbbra is az első számú szövetséges címéért versenyzett Hitlernél, a magyar külpolitika igyekezett kapcsolatot teremteni a nyugati hatalmakkal és számolt a kiugrás lehetőségével. Ezek a kísérletek, amelyek számos külpolitikai baklövést is magukban foglaltak, nem maradtak titokban a németek előtt. A német politikai és katonai vezetés már 1943 őszén megkezdte Magyarország megszállása tervének a kidolgozását. A német fél a következő alternatívával számolt: a magyar hadsereg és a nép ellenállást tanúsít, illetve békésen tűri el a megszállást. Ez utóbbi következett be! Miért volt szükséges Hitler számára az ország megszállása? Mozgósítani kellett Magyarország teljes gazdasági és katonai erejét, véglegesen meg kellett oldani a zsidókérdést, amelyre a Kállay-kormány nem volt hajlandó. Ezek voltak a legfontosabb indokok amellett, hogy ebben az időben Magyarország volt a Balkáni térség kulcsa. A háborúból történő esetleges magyar kiválás katasztrófát okozhatott volna Németország számára.

A megszállás után létrejött Sztójay-kormány hajlandó volt teljesíteni a német követeléseket. Megkezdődött a magyar zsidóság kálváriája is. Több mint fél millió ártatlanul elpusztított ember halála az egész magyar nemzet lelkiismeretét terheli. Hibás volt az államapparátus, hibásak a tömegek, de leginkább a nemzeti szocializmus — zárta le fejtegetéseit az előadó.

Juhász Gyula, a történelemtudományok doktora, az MTA Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa kapott ezután szót. „Az uralkodó eszmék zsákutcája" című előadásában részletesen beszélt arról a téves hangulatról, amely 1943-ban hatalmába kerítette az országot, a középosztály tagjait. A háború közeli befejezésében bízók optimizmusát tükrözi a korabeli sajtó. Az optimizmus gyakorlatilag az egész országra jellemző volt. A polgári progresszió, a baloldali mozgalmak, a demokratikus, alkotmányos ellenzék szerepének az erősítését tartották fontosnak, amivel szemben a kormány is viszonylag elnéző politikát folytatott. Élt ugyan az ország vezetésében bizonyos félelem a német megszállástól, de nem tudták azt realitásként elképzelni. Ellenállást ezek között a körülmények között csak a hivatalos Magyarország szervezhetett volna, az viszont nem akart, nem tudott szervezni. Ugyanakkor a demokratikus baloldal és az ellenállásba bekapcsolható középosztályok ellentéte nagyobb volt mint ezen utóbbiaknak a német megszállástól való félelme. A középosztályok ugyanis jobban féltek a társadalmi átalakulástól, mint egy esetleges megszállástól. A német megszállás után szellemi megegyezés jött létre az ellenállási mozgalomban. Ugyanakkor a középosztály a munkásosztállyal történő kiegyezést feltételekhez kötötte. Ezeket a feltételeket Bibó István 1944 nyarán készült összefoglalása tartalmazza a legpontosabban. Az ellenállás erőteljesebb kibontakozása, a középosztály és a munkásosztály közös harca 1944. október 15/16-a utánra esik, amikor a Szálasival közösséget nem vállalók is megtalálják a helyes utat és nem vállalják az országból való kitelepülést, de vállalják a független, demokratikus Magyarországért folyó harcot.

A következő előadó *Für Lajos*, a történelemtudományok doktora, a Mezőgazdasági Múzeum tudományos osztályvezetője volt. „Magyarország embervesztesége" című előadása bevezetőjében azt hangsúlyozta, hogy olyan problémáról kíván be-

szélni, melynek a feltárása még komoly kutatómunkát igényel, mivel gyakorlatilag ez idáig kutatások nem folytak, csak becslések állnak a rendelkezésünkre. Az 1945. június 30-i állapotot tükröző gyorsfelmérés közvetlenül a második világháború befejezése után, a trianoni Magyarország területét alapul véve, 953 845 fős veszteséget mutatott ki. E számadat helyességét különböző vizsgálatok alátámasztani látszanak. Az elszenvedett emberveszteség azonban még nagyobb, ha a második világháborúban részt vett Magyarország akkori tényleges területét vesszük figyelembe. Az így kimutatható adat 1 430 000. Ennek a veszteségnek a jelentős részét teszi ki a Magyarországról elhurcolt és elpusztított zsidók száma (kb. 536 000 fő), valamint a harcokban elesetteké, ugyanakkor nem csekély a háború polgári áldozatainak a száma, továbbá a kisebbségi magyarság elleni retorziós cselekmények áldozatainak a száma sem. Emberveszteségét tekintve Magyarország Európában közvetlenül a Szovjetunió, Németország, Lengyelország és Jugoszlávia után következik. Az össznépességhez viszonyított lakosságveszteséget tekintve Magyarország, más államokat megelőzve, a Lengyelország mögötti helyet foglalja el.

Az ország lakosságának közel tíz százalékát veszítette el a második világháború éveiben. Míg az első világháború adatait a trianoni Magyarországra kivetítve 270 000 volt halottak száma, azaz minden 1000 lakosból 36 lett a háború áldozata, addig a második világháborúban mintegy 950 000 magyar vesztette életét, vagyis 1000 lakosból 100 vált a hadicselekmények áldozatává.

Szünet után az elnöki tisztet *Erényi Tibor*, a történelemtudományok doktora, az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének igazgatóhelyettese vette át.

A következő előadást *Száraz György* író, a Kortárs főszerkesztője tartotta „A magyar zsidóság tragédiája" címmel. Az előadó röviden áttekintette a magyarországi zsidóság történetét, kiemelve azokat a fontos eseményeket és időpontokat, amelyek jelentős szerepet játszottak a magyar zsidóság történetében.

A magyar zsidóság 1944-es tragédiájának közvetlen gyökerei az első világháborúig nyúlnak vissza. A vesztett háború utáni bűnbakkeresés során a Trianon okozta trauma állapotában a magyar zsidóságban találták meg bűnöst. A kiegyezés utáni asszimilációnak az antiszemitizmust kevésbé ismerő évei után 1919—1921-ben elemi erővel tört fel az antiszemitizmus. A bethleni konszolidációnak sikerült ugyan az antiszemita hullámokat lecsillapítania, de a politikai antiszemitizmus bevonult a magyar politikai fogalmak körébe. Az idegenektől való megtisztulás vágya elsősorban a zsidóság ellen irányult. A „mindennek oka Trianon" szinte egyet jelentett az antiszemitizmusal. A német követelések hatására és a német példa nyomán sorra születtek az ún. zsidótörvények, amelyek előzményeit jelentették 1944 nyara—ősze tragédiájának. A német megszállást követő deportálások a magyar nemzet szégyenének tekinthetők, hiszen magyarok segédkeztek a deportálások végrehajtásánál, nekik is részük volt abban, hogy mintegy fél millió magyar zsidó esett áldozatul a fasizmus barbárságának.

Ezt követően egy másik író, *Lakatos Menyhért* tartott előadást „A cigányok sorsa 1944-ben" címmel. Rövid áttekintést adott a magyarországi cigányság történetéről, kiemelve azokat a XVIII. századi rendelkezéseket, amelyek a cigányság ellen irányultak. A cigányság elleni fellépések későbbiekben is végigkísérték a magyar és az egyetemes történelmet egyaránt.

A fasizmus németországi hatalomra kerülése után nemcsak a zsidóság, hanem a cigányság is az üldözött fajok listájára került. Magyarországon a német megszállás után teljesedett ki a cigányság tragédiája. Velük is megindultak a deportáló vonatok a Harmadik Birodalom haláltáboraiba, ahol a teljes reményvesztettségben élő cigányok közül 200 000-t pusztított el a barbár fasizmus. Az áldozatok között 50 000 a magyarországi cigányok száma!

A délutáni programban, az elnöklő *Liptai Ervin* ezredes, a történelemtudományok kandidátusa, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum parancsnoka, *Tóth Sándor* alezredesnek, a hadtudományok kandidátusának, a Hadtörténeti Intézet osztályvezetőjének adta meg először a szót, aki „1944 sorsdöntő eseményei és a magyar katonai vezetés" címmel tartotta meg előadását.

Az előadó részletesen kifejtette, hogy a német megszállókkal szemben a magyar hadsereg eredményesen léphetett volna fel, hiszen 1944 márciusában 494 000 magyar katona állt fegyverben az ország területén. A politikai, de elsősorban a katonai vezetés azonban nem akart szembefordulni a hitleri Németországgal. Ezért a felelősség elsősorban Szombathelyi Ferenc vezérezredest, a Honvéd Vezérkar főnökét és Csatay Lajos vezérezredes honvédelmi minisztert terheli. A megszállás után a katonai vezetés még szorosabb-

ra fűzte kapcsolatait a németekkel. Az új miniszterelnök, Sztójay Döme, és a vezérkar új főnöke, Vörös János vezérezredes között teljes egyetértés alakult ki. Mozgósították a teljes magyar haderőt, hogy a Kárpátokban álljanak ellen a szovjet hadseregnek. Miközben Horthy és környezete a kiugrás lehetőségét fontolgatta és bizonyos mértékben nyitott a demokratikus baloldal felé, a hadsereg egyre inkább a szélsőjobboldal felé orientálódott. Ennek a szélsőjobboldali nyitásnak (is) lett a következménye 1944. október 15/16-a sikertelensége. Hiába állt 900 000 magyar katona fegyverben, a magyar haderő képtelen volt teljesíteni a tőle elvárt feladatot. A kudarcnak több összetevője is volt, így az eredetileg tervezett időpont megváltoztatása, Vörös János kikapcsolása a kiugrás gyakorlati előkészítéséből stb. Alapvetőnek azonban az bizonyult, hogy nem volt olyan magasrangú katona, aki teljes szívvel támogatta volna a kiugrási kísérletet, magáévá tette volna Horthy elképzelését.

Pintér István, a történelemtudományok doktora, az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének tudományos tanácsadója „A Magyar Front és az antifasiszta ellenállás történeti kérdései" címmel tartott előadást. Magyarországon már a második világháborúba történt bekapcsolódás után jelentős háborúellenes mozgalmak bontakoztak ki, amelyek vezetésében, szervezésében jelentős szerepet vállalt az illegális kommunista párt. A KMP már 1941-ben a „független, demokratikus Magyarország" jelszavával rugalmas, minden demokratikus erő összefogását sürgető politikát folytatott. Ennek a gondolatnak a jegyében született meg a Népszava híres 1941. évi karácsonyi száma, majd jött létre 1942 tavaszán a Magyar Történelmi Emlékbizottság. A Történelmi Emlékbizottság szervezte meg a legnagyobb háborúellenes tüntetést 1942. március 15-én, a kormány viszonylag elnéző hozzáállása mellett. A kormány, miközben bizonyos látszatkedvezményeket igyekezett felmutatni a baloldali polgári mozgalmaknak, arra törekedett, hogy a kommunista pártot szétzúzza és a szociáldemokrata baloldalt megfélemlítse.

1943 tavasza után egyre világosabban rajzolódtak ki egy vesztes háború körvonalai. Erősödött a náciellenes polgári progresszió, amely azonban, úgy tűnt, képtelen túllépni antimarxista nézetein. Miközben a megszállt Európa országaiban sorra alakultak a nemzeti bizottságok, Magyarországon ezt nem sikerült létrehozni. A német megszállás után felgyorsultak az események. Megalakult a **Független Kisgazda és Polgári Pártot**, a Magyarországi Szociáldemokrata Pártot, a Békepártot (Kommunista Párt), a Polgári Demokrata Pártot, valamint a különböző polgári ellenzéki csoportokat tömörítő Magyar Front. A Magyar Front Horthyhoz eljuttatott memorandumában a németek elleni harcra szólított fel és felajánlotta az együttműködést a németek elleni harchoz. A Magyar Front vezetői úgy látták, hogy a helyzet kulcsa a magyar hadsereg kezében van, így a sikeres németellenes harc csak a Magyar Front, a honvédség és a szovjet hadsereg összehangolt fellépése esetén lehetséges. Erre Horthy és környezete rosszul időzített, kellően elő nem készített kiugrási kísérletének a következtében nem kerülhetett sor.

Korom Mihály, a történelemtudományok doktora, az MSZMP Politikai Főiskolájának tanára, „Az új magyar államiság megszületése" címmel tartotta meg előadását. Részletesen vázolta azokat a nemzetközi és hazai körülményeket, amelyek elősegítették az új magyar állam létrejöttét. Az antifasiszta nagyhatalmak 1943-as moszkvai tanácskozásán határozat született, amely szerint minden haladó erőt támogatnak a fasizmus elleni küzdelemben. Magyarországnak 1944 őszén bizonyítani kellett, hogy vannak olyan haladó erők az országban, amelyek akarnak és képesek is a fasizmus elleni harcra.

Magyarország helyzete sokban különbözött a Németország szövetségesei közé tartozó többi országétól. Bulgáriában a németekkel történő szembefordulás megváltoztatta a társadalmi viszonyokat, Romániában burzsoá kormány jött létre, míg Finnországban gyakorlatilag a társadalom érintetlen maradt, mindössze néhány személycserére került sor. A kiugrásra készülő magyar vezetők az ország számára a finn példát találták megfelelőnek, számításaik azonban nem váltak valóra. A hatalomra került nyilas vezetés végleg reménytelenné tette az ország helyzetét. A Kommunista Párt 1944 novemberében Szegeden megalakult legális Központi Vezetősége, felmérve a felszabadult országrészek helyzetét, arra a következtetésre jutott, hogy a sorra alakuló nemzeti bizottságok, a demokratikus erők képesek az új államiság megteremtésére. Ezért 1944 decemberében a párt Gerő Ernőből és Nagy Imréből álló delegációja Moszkvába utazott, hogy kifejtse az ország haladó erőinek azon kívánságát, miszerint az országban megérett a helyzet egy új kormány alakítására.

A nagyhatalmak kedvezően fogadták a hírt és megadták a lehetőséget a rendkí-

vüli választásokra. Az ország felszabadult területein lezajlott választások után a képviselők Debrecenben 1944. december 21-én, mint Ideiglenes Nemzetgyűlés, új jogforrást képeztek és megválasztották az Ideiglenes Nemzeti Kormányt, amelyben helyet kapott minden antifasiszta, németellenes erő. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány létrejötte a magyar népi demokrácia születésnapja, az új államiság kezdete.

A tudományos ülésszakon további részkérdésekről felkért hozzászólók beszéltek.

Keresztúry Dezső akadémikus, aki a délelőtti előadások után elsőként kapott szót, felszólalásában az elhangzott előadások közben felmerült gondolatait mondta el, és személyes emlékeiből idézte fel több, a fasizmusra, az 1944-es esztendőre vonatkozó élményét. Mindenekelőtt hangsúlyozta, hogy nagyon helyesen tették az előadók, hogy nem világerők összecsapását vizsgálták előadásaikban, hanem a hétköznapok világát. Felhívta a figyelmet a német és az olasz fasizmus közötti különbségekre, valamint arra a tényre, hogy Magyarországon a középosztályok elsősorban az olasz fasizmussal rokonszenveztek és a rokonszenvezők között kezdetben jelentős számban voltak zsidó értelmiségiek is.

Dr. Szennay Antal, a pannonhalmi bencés apátság főapátja, a katolikus egyház 1944-es szerepét emelte ki, amely jelentősen hozzájárult emberek ezreinek a megmentéséhez, ugyanakkor rámutatott bizonyos ellentmondásokra, hiányosságokra is, amelyek az egyház szerepére vonatkoznak. Személyes tapasztalatán keresztül mutatta be a zsidóüldözések korának lehetséges és katolikusoktól elvárt (elvárható) viselkedési formáját, ugyanakkor befejező mondataiban hiányolta a katolikus ellenállók — egyházi és világi személyek — cselekedeteinek kellő feltárását.

Dr. Scheiber Sándor főrabbi, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatója, felszólalásában ismertette azokat a tényeket, amelyek a zsidóság 1944-es passzivitását okozták és tisztelettel adózott mindazok emlékének, akik a fasizmus elleni harcban, vagy a fasizmus megsemmisítő táboraiban vesztették életüket.

Dr. Újhelyi Szilárd nyugalmazott nagykövet személyes emlékeket idéző hozzászólásában egy, a középosztály soraiból kikerült debreceni egyetemi indíttatású, a Márciusi Frontot, megjárt fiatalember tevékenységét, feladatait ismertette. Rámutatott arra a rendkívül lényeges gondolatra, hogy a magyar ellenállási mozgalom nagyobb erőt képviselt, mint amekkora eredményeket objektív és szubjektív okokból elérhetett.

A délutáni hozzászólók sorát *dr. Bartha Tibor* püspök, a Református Egyház Zsinatának lelkészi elnöke nyitotta meg. Hozzászólásában elemezte a református egyház 1944-es szereplését és önkritikusan nyilatkozott az egyházaknak a zsidókérdésben elfoglalt álláspontjáról. Mint mondotta, a református egyház 1944 márciusa után feladta a passzív rezisztenciát és aktív tevékenységet fejtett ki. A református egyház, de a többi egyház is, csak a saját princípiumai által alkalmazott mértékrendszer szerint marasztalható el, hiszen ártatlan emberek megmentése során a véráldozatig nem mentek el.

Dr. Káldy Zoltán, az Evangélikus Egyház püspök-elnöke hozzászólásában az evangélikus egyház 1944-es szereplését vizsgálta, jelezve mindazokat a pozitívumokat, amelyek az egyház történetében jelentős szerepet töltöttek be. Ugyanakkor rámutatott azokra a hibákra, amelyeket az evangélikus egyház követett el, amikor nem szavaztak a zsidótörvények ellen, amikor nem tudták sikerre vinni az egyházak közös, összefogott állásfoglalását a zsidó deportáltak érdekében. A hozzászólás további részében konkrét adatokat közölt az evangélikus egyház emberek ezreinek az életét megmentő akcióiról, valamint az evangélikus egyházat ért veszteségekről.

Dr. Gyenes Antal, a Szakszervezetek Elméleti Kutatóintézetének igazgatója hozzászólásában a magyar ellenállási mozgalom kevésbé ismert mozgalmairól, a diákellenállásról beszélt. Felvázolta azt az utat, amelyet az egyes diákok, a népi kollégiumok lakói bejártak, amíg eljutottak a németellenes fegyveres harc vállalásáig.

A tudományos ülésszak *Pach Zsigmond Pál* akadémikus zárszavával ért véget. Az MTA alelnöke rámutatott az ülésszak jelentőségére, amely sokoldalú megközelítéssel új ismereteket nyújtott 1944, illetve a második világháborús Magyarország történetének a megismeréséhez. Ugyanakkor kiemelte az összefüggő kutatások szükségességét, az ülésszakon felmerült számos új momentum továbbgondolásának igényét. Végezetül köszönetét mondott mindazoknak a felszólalóknak, akik a korszak kutatóiként, vagy az események egykori cselekvő részeseiként tapasztalataik közreadásával hozzájárultak a tudományos ülésszak sikeréhez.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

FARKAS MÁRTON — Az első tűzpróba. Az Osztrák—Magyar Monarchia hadseregének veresége a Drina—Száva mentén 1914 augusztusában — — — — — 439

BONHARDT ATTILA — A magyar hadifoglyok hazaszállítása az első világháború után — — — — — — — — — 475

SZABÓ MIKLÓS — A Magyar Királyi Honvéd Légierő harcai Ukrajnában (1941 június—december) — — — 496

KÖZLEMÉNYEK

RÁKÓCZY ROZÁLIA — Sajtóirányítás és hadseregpropaganda a Magyar Tanácsköztársaság ideje alatt — — — — — 521

MŰHELY

NYIKOLÁJ DERZSALUK — A Bujanov—Lencsés partizáncsoport tevékenysége 1944-ben — — — — — — — — — 540

VAJDA FERENC ANTAL — A magyar légierő és a németországi repülőgépbeszerzés a második világháború végén — — 550

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

GERGELY TIBOR — Partizánemlékeim — — — — — — — 555

ADATTÁR

SZAKÁLY SÁNDOR — Az ellenforradalmi Magyarország (1919—1944) haderejének felső vezetése. Adattár, II. rész. L—Z. — — — — — — — — — — 567

SZEMLE

A. P. SCSERBATOV — Paszkevics Magyarországon *(Bona Gábor)* — 599

* * * — Historie a Vojenstvi, 1982. *(Nádor Tibor)* — — 600

KRÓNIKA

ZACHAR JÓZSEF — „A XIV—XVIII. századi európai háborúk gazdasági vonatkozásai." Nemzetközi tudományos ülésszak, Prato, 1984. május 4—9. — — — — 604

SZAKÁLY SÁNDOR — Magyarország 1944-ben. Tudományos ülés a Magyar Tudományos Akadémián, 1984. június 14. 607

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

МАРТОН ФАРКАШ — Первое испытание огнем. Поражение армии Австро-Венгерской Монархии в бассейне Дрины—Савы в августе 1914 года — — — — — — — — — — 439

АТТИЛА БОНХАРДТ — Транспортировка на родину венгерских военнопленных после первой мировой войны — — — — — — — 475

МИКЛОШ САБО — Венгерские королевские военно-воздушные силы в боях на Украине (июнь—декабрь 1941 года) — — 496

СООБЩЕНИЯ

РОЗАЛИЯ РАКОЦИ — Управление печатью и армейская пропаганда в период Венгерской Советской Республики — — — — — 521

МАСТЕРСКАЯ

НИКОЛАЙ ДЕРЖАЛЮК — Действия партизанской группы Буянова-Ленчеша в 1944 году — — — — — — — — — — — 540

ФЕРЕНЦ АНТАЛ ВАЙДА — Венгерские воздушные силы и приобретение самолетов в Германии в конце второй мировой войны — — 550

МЕМУАРЫ

ТИБОР ГЕРГЕЙ — Когда я был партизаном (воспоминания) — — — 555

АРХИВ

ШАНДОР САКАЙ — Высшее руководство вооруженных сил контрреволюционной Венгрии (1919—1944). Архив, часть II. (Л—З) 567

ОБЗОР

А. П. ЩЕРБАТОВ — Паскевич в Венгрии *(Габор Бона)* — — — — — 599

* * * — Historie a Vojenstvi, 1982 *(Тибор Надор)* — — — 600

ХРОНИКА

ЙОЖЕФ ЗАХАР — «Экономические аспекты европейских войн XIV—XVIII века». Международная научная сессия, Прато, 4—9 мая 1984 года — — — — — — — — — 604

ШАНДОР САКАЙ — Венгрия в 1944 году. Научная сессия в Венгерской Академии наук, 14 июня 1984 года — — — — — 607

INHALT

STUDIEN

MÁRTON FARKAS — Die erste Feuerprobe. Die Niederlage der Armee der Österreich—Ungarischen Monarchie an der Drine und Save im August 1914 — — — — 439

ATTILA BONHARDT — Die Repatriierung der ungarischen Kriegsgefangenen nach dem ersten Weltkrieg — — — — 475

MIKLÓS SZABÓ — Die Kämpfe der Ungarischen Königlichen Honvéd-Luftwaffe in der Ukraine (Juni—Dezember 1941) — — — — — — — — — — — 496

MITTEILUNGEN

ROZÁLIA RÁKÓCZY — Die Presseleitung und die Heerespropaganda zur Zeit der ungarischen Räterepublik — — — 521

WERKSTATT

NIKOLAI DERZHALUK — Die Tätigkeit der Partisanengruppe Buianew Lencsés im Jahre 1944 — — — — — — 540

FERENC ANTAL VAJDA — Die Ungarische Luftwaffe und die Flugzeugsbesorgung in Deutschland am Ende des zweiten Weltkrieges — — — — — — — — — 550

ERINNERUNGEN

TIBOR GERGELY — Meine Partisanenerinnerungen — — — — 555

DATENSAMMLUNG

SÁNDOR SZAKÁLY — Die obere Leitung der Armee des gegenrevolutionären Ungarns (1919—1944). Datensammlung, II. Teil, L—Z — — — — — — — — 567

RUNDSCHAU

A. P. SCHTSCHERBATEW — Paskewitsch in Ungarn *(Gábor Bona)* — — — 599

* * * — Historie a Vojenstvi, 1982. *(Tibor Nádor)* — — 600

CHRONIK

JÓZSEF ZACHAR — „Die wirtschaflichen Aspekte der europäischen Kriege im XIV—XVIII. Jahrhundert." Internationale wissenschaftliche Tagung, Prato, 4—9. Mai 1984 — — — — — — — — — — 604

SÁNDOR SZAKÁLY — Ungarn im Jahre 1944. Wissenschaftliche Tagung an der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, den 14. Juni 1984 — — — — — — — 607

Ára: 13,– Ft

A Zrínyi Katonai Kiadó legújabb kiadványaiból

FEGYVERT, S BÁTOR SZÍVET	72 Ft
Szabó Miklós CSENDES HÁBORÚ	54 Ft
Szanati József A TÁBORI TÜZÉRSÉG AZ ELSŐ ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN	65 Ft
Stockwell, John ANGOLAI AKCIÓ	38 Ft
Kőszegvári Tibor DIVERZIÓ	30 Ft
Bajomi Lázár Endre TRAMONTANA	33 Ft
PÁRTALAPSZERVEZETI MUNKA A MAGYAR NÉPHADSEREGBEN	28 Ft